

ГАЛИЦЬКО-
ВОЛИНСЬКИЙ
ЛІЦЬОПИС

ГАЛИЦЬКО- ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС

ЛЬВІВ
“ЧЕРВОНА КАЛИНА”
1994

До книжки включено один із найкращих перекладів "Галицько-Волинського літопису" — знаменитої історико-літературної пам'ятки XIII ст., а також два інші, менш відомі джерела з історії України — "Львівський літопис" та "Острозький літописець".

Книга проілюстрована графічними портретами державних діячів України XII—XVII століть.

Відповідальний за випуск, автор вступного слова і упорядник
Р. М. Федорів

Художнє оформлення
М. І. Яціва

- © "Червона Калина", 1994
- © М. І. Яців, 1994, художнє оформлення
- © Р. М. Федорів, 1994, відповідальний за випуск, вступна стаття, упорядкування

ПЕРЕДНЄ СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Кожний, хто сьогодні взяв у руки цю унікальну книжку, повинен знати, що видавництво "Червона Калина" друкує її не задля вчених досліджень та дискусій, а для духовної потреби найширших кіл читачів — педагогів і студентів, учнів-старшокласників, офіцерів Української армії, які займаються ідеологічним вихованням вояків,— для кожного, хто хоче пізнати глибинні коріння свого народу.

Принаймні таке високе завдання ставив перед собою покійний Леонід Єфремович Махновець — перекладач "Галицько-Волинського літопису". Відомо, що над перекладом та коментуванням цієї історичної і літературної пам'ятки іще на початку тридцятих років працював Теофіль Коструба, а славетний львівський видавець Іван Тиктор видав її двома невеликими томками у популярній серії "Українська бібліотека" в 1936 році. За часів тоталітарного режиму до "Галицько-Волинського літопису" начебто підступали вчені з Інституту історії Академії наук УРСР. Президія Академії навіть планувала видати пам'ятку у двох томах у 1983 році у видавництві "Наукова думка". За переклад засів відомий знавець нашої стародавньої історії та літератури Леонід Махновець.

Однак якраз особа перекладача, його безкомпромісна позиція не влаштовувала деяких тогочасних учених мужів із Інституту історії Академії наук УРСР — готовий переклад "Літопису" вони "делікатно прирізали". Тоді Л. Є. Махновець, знаючи, що журнал "Жовтень" (тепер "Дзвін"), незважаючи на люті партійно-цензурні перепони, широко друкує не тільки історичні романи й повісті, а публікує і джерела до історії України, звернувся до мене з пропозицією надрукувати "Галицько-Волинський літопис" в журналі.

Скажу по правді, я ні хвилини не сумнівався в потребі видрукування цієї знаменитої пам'ятки в нашому журналі. Мене, як головного редактора журналу, дружно підтримали члени редакції Р. Іваничук, Р. Лубківський, Р. Кудлик, Ю. Коваль, М. Ільницький.

Здавалось би: ну, чим загрожувала писемна пам'ятка з XIII ст. "радянській історичній науці" і "дружбі народів СРСР"? Проте коли "Галицько-Волинський літопис" появился у "Жовтні" (№ 7, 1982 р.), ця подія була потрактована партійними можновладцями заледве як не антидержавна, сепаратистська акція. Мене негайно було викликано до обкому КПУ "на килим": "Хто дозволив друкувати в літературному журналі "якийсь літопис, який потрібний хіба що нашим ворогам, котрі ідеалізують історичну минувшину і патріархальщину"? Дісталось й головному цензору області О. К. Савчуку, котрий недобачив "крамоли". Тоді ж Л. Є. Махновець телефонував мені із Києва, що Інститут історії Академії наук УРСР написав у відділ науки ЦК КПУ донос на перекладача й головного редактора "Жовтня", які, мовляв, друкуючи "Галицько-Волинський літопис", мали на увазі підкреслити його приналежність виключно до української історії, прагнули відірвати пам'ятку "від єдиного ствола древнеруської писемності".

Не знаю, як малося покійному Леонідові Єфремовичу Махновцю в Києві, але львівські наглядачі від літератури й історії не могли забути мого "галицького сепаратизму" до 1989 року. І не тільки наглядачі, яким за службою належало

пильнувати "чистоту української радянської літератури та історичної науки". Залюбки вправлялися також у критиці "сепаратизму" у вигляді доносів в обком та у ЦК КПУ деякі письменники й критики. І тільки початок Перебудови і вихід у світ великого тому — "Літопис Руський", що його видало видавництво "Дніпро" у Києві в 1989 році, затулив усім явним і тайним ворогам, фальсифікаторам нашої історії зубасті писки.

Вихід у світ "Літопису Руського", до якого як органічна і складова його частина увійшов "Галицько-Волинський літопис", означав велику перемогу вченого і перекладача, палкого українського патріота Леоніда Єфремовича Махновця. Ось що він написав мені замість автографа на присланій книжці: "Це відповідь владним яничарам, які століттями робили, роблять і будуть робити все, щоб ми утратили свою мову, культуру, щоб на Україні не було України, щоб погубити нас як етнос. Київ, 21.III. 1989 р."

Які пристрасні, страшні й правдиві слова... Слова, котрі й сьогодні ще повинні нас тривожити. Є, на жаль, в нашій Україні не лише якісь там недовчені із навечно згорбатілими душами так звані історики, котрі й дотепер залюбки фальсифікують минувшину, поспіль вишукують "зрадників", але й проживає також немала маса збайдужілих "товарищів" та "гаспод", котрим однаково, чи є Україна в Україні, чи має народ український свою велику й трагічну історію.

Крім "Галицько-Волинського літопису", ми включили до цієї книжки ще два джерела з історії України — "Львівський літопис" та "Острозький літописець", вважаючи, що вони допоможуть читачам глибше познайомитися з нашою історією від початку XIII ст. до середини XVII ст. Обидві пам'ятки друкуємо за книжкою О. А. Бевза "Львівський літопис і Острозький літописець", що вийшла в 1970 році у видавництві "Наукова думка". О. А. Бевзі належать також коментарі до обох джерел та словник застарілих і маловживаних слів. Коментарі до "Галицько-Волинського літопису" написав Л. Є. Махновець.

Користуюся нагодою і складаю щирю подяку Львівській обласній державній адміністрації, Генеральному директорові СУАП "Галінвест" п. В. Холодолові, трудовому колективові Жидачівського картонно-паперового комбінату і його директорові п. М. Титикалу, Франківському відділенню ощадного банку № 8397 міста Львова, СП "Коронекс", без матеріальної і моральної підтримки яких ця книжка не побачила б світу.

...А тепер, шановний Читачу, перегорніть сторінку, й перед Вами розгорнеться повість, яка починається з дня 19 червня 1205 року, коли в лісі під Завихвостом над польською рікою Віслою від зрадливого ратища загинув галицько-волинський князь Роман Мстиславич.

Роман ФЕДОРІВ

Галицько

Волинський

Літопис

У рік 6709 [1201]. Початок княжіння великого князя Романа, що був державцем усієї Руської землі, князя галицького¹.

19.VI.1205

По смерті ж великого князя Романа, вікопомного самодержця усієї Русі, який одолів усі поганські народи, мудрістю ума додержуючи заповідей Божих, [*...] Він-бо кинувся був на поганих, як той лев, сердитий же був, як та рись, і губив [їх], як той крокодил, і переходив землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він ревно наслідував предка свого Мономаха, що погубив поганих із-маїльтян², тобто половців, вигнав [хана їхнього] Отрока в Обези за Залізні ворота³, а [хан] Сирчан зостався коло Дону, рибою живлячись.

1118
19.V.1125

Тоді Володимир Мономах пив золотим шоломом із Дону, забравши землю їх усю і загнавши окаянних агарян². По смерті ж Володимировій остався у Сирчана один лиш музика Ор, і послав він його в Обези, кажучи: "Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою".— Мов же ти йому слова мої, співай же йому пісні половецькії. А якщо він не схоче — дай йому понюхати зілля, що зветься евшан"⁴.

Той же не схотів [ні] вернутися, ні послухати. І дав [Ор] йому зілля, і той, понюхавши і заплакавши,

1201

¹ Про діяльність Романа Мстиславича, правнука Мстислава Володимировича (1076—1132) і праправнука Володимира Всеволодовича Мономаха (1053—1125), детально розповідається у попередній частині "Літопису руського". В "Истории российской" В. Татишев на основі старовинних джерел так зображає знаменитого князя: "Сей Роман Мстиславич, онук Ізяславів, на зріст був хоча не дуже великий, але широкий і понадміру сильний; з лиця гарний, очі чорні, ніс великий з горбом, волосся чорне і коротке; вельми ярий був у гніві; запинався, коли сердився, довго не міг слова вимовити; багато веселився з вельможами, але п'яний ніколи не був. Багатьох жінок любив, але жодна ним не володіла. Воїн був хоробрий і вмілий на військові виправи; пайпаче [це] він показав, коли угрів велике військо з малим своїм розбив. Усе життя своє у війнах провадив, багато перемог здобув, а однією був переможений. Через те всім навколишнім був страшний. Коли йшов на поляків, то сказав: "Або поляків подолаю і підкорю, або сам не вернусь!" і збулося останнє. Романа вбито 19 червня 1205 р.

² Речення розірване вставкою; закінчення його — далі після такого самого знаку.

³ Літописці вважали половців нащадками біблійного Ізмаїла, сина Авраама від рабині-наложниці єгиптянки Агарі.

⁴ Коли Володимир Мономах вигнав хана Отрока (Атрака), сина Шаруканя, з басейну пониззя Дону, то Отрок у 1118 р. з двадцятьма тисячами половців через Залізні ворота (нині Дар'яльська ущелина на Кавказі; по ній проходить Військово-Грузинська дорога) пішов в Обези (Грузію) до свого тестя грузинського царя Давида IV Будівника (бл. 1073—1125). Тут Отрок, одружений з царською дочкою Гурандухт, був, звичайно, у славі.

⁵ Полин.

сказав: “Да лучче єсть на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути”. І прийшов він у землю свою. Од нього родився Кончак, що зніс Сулу⁵, пішо ходячи, котла носячи на плечах.

Отож, Роман князь ревно наслідував [Володимира] в цім і старався погубити іноплеменників. [*...] велика смута постала в землі Руській. Зосталися ж два сини його, один, [Данило], чотирьох літ, а другий, [Василько], двох літ.

*Осінь
1205*

У рік 6710 [1202]. Рюрик тим часом зібрав половців і русі багато і прийшов на Галич¹, облишивши монаший чин,— бо його він прийняв був через боязнь перед Романом. І коли він прийшов на Галич, то встріли його бояри галицькі і володимирські коло [города] Микулина² на ріці Сереті³. І билися вони одні з одними весь день через ріку Серет, і многі ранені були, і, не видержавши, вернулися вони в [город] Галич.

*Кін. літа—
поч. осені
1205*

Рюрик же, хоча прийшов у Галич¹, але не досягнув нічого, тому що по смерті Романовій зустрічався був король [угорський Андрій] з ятрівкою своєю [Анною]⁴

---

⁵ Тобто понищив городи та інші поселення по ріці Сулі.
1202

¹ Рюрик Ростиславич (п. 1212) — син Ростислава Мстиславича, онук Мстислава Володимировича, батько першої жони Романа Передслави, яку Роман вигнав, і вона стала черницею. Мусив постригтися й Рюрик. Після смерті Романа він прийшов на Галицьку землю, а не в город Галич (нині — городище біля с. Крилоса Галицького р-ну Івано-Франківської обл. Далі у примітках називатимемо лише сучасну маловідому назву, в межах або поблизу якої існував давньоруський населений пункт, залишивши слід у вигляді городища та ін.).

² Нині — смт. Микулинці Теробовлянського р-ну Тернопільської обл.

³ Ліва притока Дністра.

⁴ Ятрівка — жінка брата. Роман Мстиславич і Андрій (Ендре) II (1176(7)—1235) були троюрідними братами: рідною бабою Андрія, дружиною його діда Гейзи II (бл. 1130—1162) і матір'ю батька — Бели III (1148—1196) була Євросинія Мстиславівна, сестра Ізяслава Мстиславича (бл. 1096—1154); вона ж — двоюрідна баба Романа, бо Ізяслав Мстиславич — його рідний дід. Спільним прадідом Романа, Андрія II і князя краківського Лешка Білого (1186(7)—1227) був великий князь київський Мстислав Володимирович. Ім'я другої жони Романа Анни давно встановлено на основі того, що над її могилою у Володимирі-Волинському, як сказано в самому кінці літопису, внук Романа Мстислав Данилович 1289 р. спорудив каплицю-ротонду, освятивши її іменами Іоакима та Анни (за Євангелієм, батьків Марії Богородиці). Дослідження автора цих рядків дають підставу твердити, що Анна була дочкою (невідомою з інших джерел) візантійського імператора Ісаака II Ангела (Комніна) (п. 1204) від другої його жони Маргарити-Марії, сестри Андрія II, дочки угорського короля Бели III.— тобто Анна була племінницею Андрія II. Отже, у такому разі стає ясно, чому Андрій прийняв малого Данила, “яко милого сина свого”; той був його двоюрідним онуком, котрого він навіть думав посадити на угорський престол (див. про це далі).

у [городі] Сяноці⁵. Прийняв-бо він був Данила, яко милого сина свого, і зоставив був у нього [в Галичі] залогу,— [воєвод] Мок'я[на] великого сліпоокого, і Корочюна, і Волпта, і сина його Вітомира, і [воєводу] Благиню, та інших угрів багато,— і через те не посміли галичани⁶ нічого вчинити; було й інших багато угрів. Тоді ж два князі половецькі, Сутойовичі, Котянь і Сомогур, ударили на піших воїв, та вбиті були коні під ними обома, і замалим їх не схопили. Рюрик тоді вернувся до Києва.

Кін.
серпня
1206

Коли ж минуло трохи часу, то привели [галичани⁶ бояр] Кормильчичів⁷, що їх загнав був великий князь Роман за невірність,— вони-бо вихваляли обох Ігоревичів, [Володимира й Романа]. І, послухавши їх, галицькі бояри⁶ послали по них, [Ігоревичів], і посадили їх: у Галичі — Володимира, а Романа — у Звенигороді⁸. Княгиня ж Романова [Анна], узявши дітей своїх, утекла в [город] Володимир.

Липень
1206

Однак Володимир [Ігоревич] і безбожні галичани, які [йому] помагали, іше ж хотіли викоренити плем'я Романове. Тому послав Володимир за радою галицьких бояр до володимирців попа з погрозою, кажучи їм: “Не зостанеться города вашого, якщо ви мені не видасте обох Романовичів [і] якщо не приймете брата могого Святослава княжити у Володимирі”. Володимирці ж хотіли вбити попа, [але бояри] Мстибог, і Мончюк, і Микифор сказали: “Не подобає нам убити посла”,— бо вони мали обман у серці своєму, тому що вони хотіли видати обох володарів своїх і город,— і спасли вони попа.

Кін.
1206—
поч. 1207

А наавтра княгиня [Анна], довідавшись [про це], вчинила раду з [воєводою] Мирославом, із дядьком⁹ і на ніч утекли вони в Ляхи. При цім Данила узяв дядько перед себе [і] вийшов із города, а Василька

⁵ Нині — м. Сянок, ц. гміни Кросненського воє-ва, РП.

⁶ Ідеться про ту частину галицького боярства, котре було на боці Рюрика та Ігоревичів.

⁷ Кормильчичі — боярський рід, що походив від княжого кормильця (вихователя, дядька). Їх запросила до Галича та частина боярства, що стояла на боці синів Ігоря Святославича, героя “Слова о полку Ігоревім”. А сини Ігоря претендували на Галич тому, що їхня мати Єфросинія була дочкою Ярослава Володимировича Осмомисла, князя галицького.

⁸ Нині — с. Звенигород Пустомитівського р-ну Львівської обл.

⁹ Вихователем, кормильцем.

взяв під Юрій з кормилицею [і] вийшов із города дірою городської стіни¹⁰.

І не знали вони, куди втікати, бо Роман був убитий в Ляхах, а [князь лядський] Лєстько миру не вчинив¹¹. Та Бог став на поміч: Лєстько не спом'янув ворожнечі, а з великою честю прийняв ятрівку свою і дітей, зглянувшись, і сказав: “Як диявол, він увергнув ворожнечу осю межи нами”, — бо Володислав, [князь лядський], увів їх обох в обман, заздрість маючи до приязні його [з Романом].

*Перша
пол.
1207*

У рік 6711 [1203]. У ті ж роки Лєстько послав Данила в Угри, і з ним послав посла свого В'ячеслава Лисого, кажучи королеві [Андрієві]: “Я не спом'янув звади Романової, бо тобі він другом був і ви клялись були оба [і ти дав слово] мати приязнь до племені його, що лишилося в живих. А тепер прийшло на них вигнання. Тому нині підім і, взявши, передаймо удвох їм отчину їх”. Король же, ці слова прийнявши, пожалкував про те, що сталося, і залишив Данила в себе, а Лєстько княгиню [Анну] й Василька — у себе. Тим часом Володимир [Горевич] многі дари послав королеві й Лєстькові¹.

*Літо
1207*

А після цього, коли минув довший час, постав нелад межи двома братами, і Володимиром, і Романом. Роман тоді поїхав в Угри і, *взявши угрів*, бився з братом і, побідивши, узяв Галич. А Володимир утік в Путивль².

*Осінь
1207*

---

¹⁰ В ориг. “дырею градною” — очевидно, ідеться про підземний таємний хід під городською стіною.

¹¹ Роман Мстиславич, князюючи у Володимирі, увійшов був у приязні стосунки зі своїм троюрідним братом Лешком Білим (у нашому літописі — Лєстьком (див. прим. 4), сином Казимира II Справедливого (1138—1194), одруженого (вдруге) з двоюрідною тіткою Романа Оленою Ростиславівною. Але, як твердить далі літопис, через інтриги Владислава III Тонкононого (Лясконогого) (між 1161 і 1167—1231), сина Мешка III Старого (1126(7)—1202), який боровся з Лешком Білим за краківський стіл, ці стосунки зіпсувалися. Роман пішов на Польщу, можливо, щоб здобути Люблінську землю, і був убитий, як уже сказано, 19 червня 1205 р. біля города Завихвоста (нині — м. Завихост, ц. гміни Тарнобжегського воєводства, РП) на ріці Віслі, виїхавши на розвідку з невеликою дружиною.

1203

¹ Він послав ці дари, щоб Лешко і Андрій не рушили на нього походом у Галич.

² Нині — м. Путивль, р. ц. Сумської обл.

У рік 6712 [1204]. У той же час навів Олександр [Всеволодович] Лєстька і Кондрата¹. І прийшли ляхи на [город] Володимир, і одчинили їм ворота володимирці, кажучи: “Се є синовець Романові”. А ляхи пограбували город увесь, хоча Олександр благав Лєстька про рештки города і про церкву Святої Богородиці. Оскільки в ній були міцні двері, то [ляхи] не могли їх порубати, допоки Лєстько [не] приїхав і Кондрат, які побили удвох ляхів своїх, — і так врятувалася церква і останок людей. І жалкували володимирці, що пойняли їм віри і присязі їх: “Коли б не був із ними свояк їх Олександр, то не перейшли б вони навіть Бугу”.

Святослава ж [Горєвича] вони схопили і одвели його в Ляхи, а Олександр сів у Володимирі. Тоді ж схопили Володимира [Ростиславича] пінського, бо з ляхами був Ингвар і Мстислав [Ярославичі]². А потім сів Ингвар у Володимирі. Лєстько взяв у нього дочку [Гремиславу] і одіслав її [до себе], а [сам] пішов до [города] Орельська³.

І приїхали берестяни до Лєстька і просили [в нього] Романову княгиню і дітей, бо вони обоє малими були, і дав він їм [Василька], щоб той володів ними. І вони з великою радістю зустріли його, немов великого Романа живого побачили.

Потім же Олександр [Всеволодович] жив у Белзі⁴, а Ингвар [Ярославич] у Володимирі. Але бояри не любили Ингвара, і Олександр за радою Лєстька забрав Володимир. Тим часом княгиня Романова послала [воєводу] Мирослава до Лєстька, говорячи: “Сей усю землю нашу і отчину держить, а син мій — в одному Берестії”⁵. Олександр узяв [тоді собі] Угровськ⁶, Верещин⁷, Столл’є⁸, Комов⁹, а Василькові дав Белз.

¹ Конрада I мазовецького (1187(8)—1247), брата Лєшка Білого. Олександр Всеволодович — син Романового брата Всеволода Мстиславича, племінник (синовець) Романа, теж був ріднею (троюрідною) Лєшкової і Конрадової.

² Ингвар і Мстислав Німий — двоюрідні брати Романа, сини Ярослава Ізяславича.

³ Нині — с. Ожелец Велькі (Дужи) Поланської гміни Тарнобжегського вос-ва, РП.

⁴ Нині — м. Белз Сокальського р-ну Львівської обл.

⁵ Нині — м. Брест, обл. ц., Білорусь.

⁶ Нині — с. Угрусськ Воля-Угрусської гміни Хєлмського вос-ва, РП.

⁷ Нині — с. Верещин Уршулінської гміни Хєлмського вос-ва, РП.

⁸ Нині — с. Столл’є Хєлмської гміни Хєлмського вос-ва, РП.

⁹ Нині — с. Кумів (Майорацький) Лєсьновіцької гміни Хєлмського вос-ва, РП.

1207—
1209
1208
(1209?)

У рік 6713 [1205]. У ті ж роки, коли Олександр сидів у Володимирі, а брат його Всеволод у Червені¹, литва ж і ятвяги ходили війною. І спустошили вони тоді [город] Турійськ², і навколо Комова, і аж до Червена, і билися коло воріт червенських. А залога [Олександрова] була в [городі] Уханях³, і тоді вбили вони [боярину] Матія, Любового зятя, і [боярину] Доброгостя, що виїхали в сторожі. Біда ж була в землі Володимирській од воювання литовського і ятвязького! Та ми до попереднього повернемося — до того, що сталося в Галичі.

Осінь
1208

Андрій же, король [угорський], довідавшись про беззаконня галицьке і смуту, послав [палатина]⁴ Бенедикта [Бора Лисого] з воями своїми, і він схопив Романа [Ігоревича], коли той мився у лазні, й одіслав його в Угри. А був у Галичі Тимофій, премудрий книжник, родом із Києва, [і] притчею він сказав слово про сього мучителя Бенедикта: “В часи Страшного Суда трьома іменами назветься антихрист”⁵. І втікав Тимофій од нього, бо він був мучитель боярам і городянам, і, блуд чинячи, [він і вої його] оскверняли і жінок, і черниць, і попадь. Управду він був антихрист мерзотними ділами своїми.

У рік 6714 [1206]. Галичани тоді привели Мстислава [Ярославича Німого] на Бенедикта. І прийшов він до Галича, але не досягнув він нічого. [Боярин] Щепанович Ілля, вивівши його на Галичину могилу [і] усміхнувшись, сказав йому: “Княже! Ти вже на Галичиній могилі посидів еси, ото ж, і в Галичі ти княжив еси!” Насміялися ж вони над ним, [і]

1205

1 Нині — с. Чермно Тишовецької гміни Замойського вое-ва, РП.

2 Нині — с. Турейськ (Турейка) Щучинського р-ну Гродненської обл., Білорусь.

3 Нині — с. Ухане, ц. гміни Замойського вое-ва, РП.

4 Палатин (від латинського palatinus — придворний) — володар області, палатинату, фактичний її самодержець (називався також баном); друга особа після короля, головний воевода.

5 В “Одкровенні” (“Апокаліпсисі”) Іоана Богослова говориться, що звір, змії, “котрий є діявол і сатана” (XX, 2), має свою ознаку — “звірине число” 666 (XIII, 18). Власне ім'я Бенедикт, яке поряд із двома іншими власними іменами (Лампетіс і Титан) Тимофій вичитав у “Тлумаченні на Апокаліпсис” церковного письменника Андрія Кесарійського (563—614?), у грецькому звучанні (Βενεδικτοϛ) за сумою числового значення літер і дає “звірине число” (β — 2, ε — 5, ν — 50, δ — 4, ι — 10, χ — 20, τ — 300, ο — 70, ζ — 200). Число 666 дають імена Λαμπρηνιϛ і Τειταβ. “Викриття” антихриста за допомогою цього числа було популярне у давні часи (напр., в українського письменника XVI ст. Герасима Смотрицького).

вернувся він у Пересопницю¹. А після цього ми скажемо про Галичину і про початок Галича, звідки він постав².

Весна
1209
Серед.
1209

Роман [Ігоревич] тим часом утік із Угрів. І послали галичани його до брата його Володимира [в Путивль], говорячи: “Ми провинилися перед вами. Избав нас, [од] мучителя сього Бенедикта”. Вони тоді пішли раттю, а Бенедикт утік в Угри. І сів Володимир у Галичі, а Роман у Звенигороді, а Святослав у Перемишлі³. Синові ж своєму Ізяславу [Володимир] дав Теревовль⁴, а Всеволода, [другого] сина свого, послав в Угри до короля з дарами.

Данило перебував [тоді] в Уграх, і король Андрій хотів дочку свою [Марію] за князя Данила, і бояри угорські, і вся земля [Угорська],— вони обоє були дітьми,— тому що сина в нього не було⁵.

21.VI.1208

У рік 6715 [1207]. У ті ж роки убитий був cesар великий, Філіпп римський¹, за намовою [Екберта], брата [угорської] королеви [Гертруди], який благав сестру, щоби вона знайшла йому помічника. І вона, ніяк ото не маючи змоги допомогти брату своєму, й оддала дочку свою за ландграфовича за Людовика², бо [отець його Герман] був муж сильний і помічник братові її. Її ж, [дочку Андрія], нині святою називають, на ім'я Альжбіт, а раніше ім'я її — Кінека. Багато ж послужила вона Богові по [смерті] мужа свого, і [її] святою називають³. Та ми до попереднього повернемось, як ото вже раніш почали були.

11.IX.1227

1206

¹ Нині — с. Пересопниця Ровенського р-ну Ровенської обл.

² Цю обіцянку так і не було виконано.

³ Нині — м. Пшемисль (Перемишль), ц. вос-ва, РП.

⁴ Нині — м. Теревовля, р. ц. Тернопільської обл.

⁵ Тобто до 1206 р. Андрій II хотів зробити Данила, свого двоюрідного внука, спадкоємцем угорського престолу, одруживши зі своєю дочкою. Але 1206 р. в Андрія уже народився син Бела (у 1235—1270 рр. король Бела IV), і Марію (у шлюбі — Ангу) 1221 р. видали за болгарського царя Івана II Асеня (бл. 1190—1241).

1207

¹ Філіпп (1177?—1208) — імператор Священної Римської імперії (1198—1208).

² Людовик (Людвіг) IV (1200—1227) — ландграф тюрінгський, син Германа I (бл. 1155—1217), пфальцграфа саксонського, ландграфа тюрінгського.

³ Дочка Андрія II і його жони Гертруди Мераńskiej (п. 1213) Кінека (Кінга, Кунегунда), яка після смерті свого чоловіка Людовика IV постриглася у черницю під ім'ям Альжбіт (Єлизавета) і теж невдовзі померла (1231 р.), незабаром (1234 р.) була канонізована як свята.

Кінець
1209(?)

У рік 6716 [1208]. Ігоревичі тим часом учинили змову проти бояр галицьких, щоб вибити їх. [і] при нагоді вони були побиті. І був ото вбитий Юрій Вітанович, Ілля Щспанович [та] інші великі бояри; убито ж було їх числом п'ятсот, а інші розбіглися.

При цім Володислав Кормильчич утік в Угри, і Судислав [Бернатович], і Філіпп. Знайшли вони Данила в Угорській землі, що був дитиною, і просили в короля угорського: “Дай нам отчича Данила в Галич. хай ми з ним одберемо його од Ігоревичів”. Король тоді з великою охотою послав воїв, силу-силенну, [Данила] і великого двірського¹ Пота, поручивши йому воеводство над усіма військами. Імена ж восвод, що були з ним, [такі]: перший — Петро Турович, другий — Банко, третій — Міка Бородатий, четвертий — Лотохарот, п'ятий — Мок'ян, шостий — Тибрець, сьомий — Марцел, та інших багато, що про них неможливо сказати, ані списати.

Отож, зібравшись усі, спершу пішли вони на город Перемишль. І, прийшовши до города, Володислав [Кормильчич] сказав їм, [перемишлянам]: “Браття! Пощо ви вагаєтесь? Хіба не сі² побили отців ваших і браття ваше? А інші майно ваше розграбували і дочок ваших оддали за рабів ваших. А отчинами вашими заволоділи інші пришельці. То чи за тих ви хочете душі свої положити?” І вони, пожалкувавши за те, що сталося, здали город. А князя їхнього Святослава [Ігоревича] схопили.

Звідти ж пройшли [угри з Данилом] до Звенигорода. Але звенигородці люто боролися з ними і не пускали їх до города, навіть до острожних воріт. І вони стояли довкола города.

Василько ж, [син Романів, тоді] княжив у Белзі. І прийшли од нього із Белза [на поміч уграм і Данилові] великий [боярин] В'ячеслав Товстий, і [воевода] Мирослав, і [тисяцький] Дем'ян, і [боярин] Воротислав, [і] багато інших бояр і воїв. А од [князя лядського] Лестька із Ляхів [прибув] Судислав Бернатович із багатьма полянами, і од Пересопниці прийшов Мстислав [Ярославич] Німий з багатьма воями, [і] Олександр [Всеволодович] із братом

Поч. літа
1210

1208

¹ Тобто — палатина.

² Ігоревичі.

1153-1187

ЯРОСЛАВ
ОСМОМІСЛ

[Всеволодом прийшов] од [города] Володимира з багатьма воями, а Інгвар [Ярославич] послав сина свого [Ярослава?] із Луцька³ з багатьма воями з Дорогобужа⁴ і з Шумська⁵.

Але приїхали також і половці на підмогу Романові [і], з ними Ізяслав Володимирович. І хоча угри не побідили воїв [цих], та гнали їх з їхніх становищ, а Міка заколов [хана] Тобаша і голову йому стяв. Половці ж, побачивши їх, [угрів], сильно налягли на них, і вони їхали перед ними до ріки Лютої⁶,— тому що не приїхали були [ні] ляхи, ні русь⁷,— і, зійшовши [з коней], *ледве* переправились вони через ріку Люту, бо половці й руси⁸ стріляли на них. Тоді ж Марцел хоругов свою покинув, і руси взяли її. І ганьба велика була Марцелові, і вернулися [угри] у вежі свої, тобто в шатра.

Роман тим часом вийшов звідти, з города [Звенигорода], помочі шукаючи в руських⁹ князів. Та коли він був у Шумську на мосту, його схопили [вої] Зернько і Чюхома, і його приведено в стан до князя Данила, і до всіх князів, і до воєвод угорських. І послали вони [послів] до городян [Звенигорода], кажучи: “Здавайтеся! Князя вашого схоплено”. Але ті не йняли їм віри, допоки [це] не стало відомо їм напевне, і [тоді] здалися звенигородці.

Звідти ж пішли вони до Галича. І втік Володимир [Ігоревич] із Галича, і син його Ізяслав, і гнали вони його до Нізди¹⁰. Ізяслав при цім бився з ними [коло] Нізди-ріки, і вони одібрали від нього в'ючних коней, а потім вернулися в Галич.

Тоді ж приїхала [Анна], велика княгиня Романова, побачити сина свого рідного Данила. Тоді ж бояри володимирські й галицькі,— В'ячеслав [Товстий] володимирський, і *Володислав* [Кормильчич, боярин] *галицький*, і всі бояри володимирські й галицькі,— і воєводи угорські посадили князя Данила на столі отця

3 Нині — м. Луцьк, ц. Волинської обл.

4 Нині — с. Дорогобуж Гошанського р-ну Ровенської обл.

5 Нині — смт. Шумське, р.ц. Тернопільської обл.

6 Ліва притока Ужа (л. пр. Лабірця, п. пр. Бодрогу, п. пр. Тиси, л. пр. Дунаю).

7 Руські війська, що мали допомагати Данилові й уграм.

8 Руські війська, що були на боці Романа Ігоревича.

9 Тут: київських.

10 Нині — Гнізна, ліва притока Серету.

його, великого князя Романа, у церкві Святої Богородиці Приснодіви Марії. Так що король Андрій не забув своєї ранішої приязні, що її він мав до брата свого, великого князя Романа, а послав воїв своїх і посадив сина свого [Данила] в Галичі.

*Вересень
1210*

Князів же, що були схоплені,— Романа, Святослава [і] Ростислава [Ігоревичів],— угри хотіли ото вести до короля. Але галичани просили їх, щоб вони їх повісили задля помсти. І угри, переконані будвши великими дарами, [згодилися]. [Князі] оддані були на повішення, місяця вересня.

Поч. 1211

Данило ж, який став княжити в Галичі, був такий малий, що й матері своєї не впізнав¹¹. А коли минув час, то галичани вигнали Данилову матір із Галича¹². Данило ж не хотів zostавити матір свою і плакав за нею, ся дитина. Але, приїхавши, Олександр, тивун¹³ шумський, узяв [коня] за повід, і він, [Данило], видобувши меча, ударив його, та рубнув коня його під ним. Тоді мати, взявши меча із рук [і] вмовивши його, [Данила], zostавила [сина свого] в Галичі, а сама пішла в Белз, лишивши його в невірних галичан за порадою Володислава [Кормильчича]. Вона-бо хотіла княжити сама¹², і король [Андрій], довідавшись про вигнання її, пожалкував.

*Зима
1211/12*

У рік 6717 [1209]. Коли ж настала зима, прийшов король у Галич і привів ятрівку свою, велику княгиню Романову. І бояри володимирські [прибули], і Інгвар [Ярославич] прийшов із Луцька, і інші князі. [Король] учинив раду з ятрівкою своєю та з боярами володимирськими і сказав: “Володислав княжить собі, а ятрівку мою вигнав”. І схоплено було Володислава [Кормильчича], і Судислава [Бернатовича], і Філіппа, і мучили їх. Але, багато майна давши, Судислав ото [уграм] у золото обернувся, тобто багато золота давши, визволився, [а] Володислава, закувавши, повели в Угри.

А коли Володислава вели в Угри, [боярин] Яволод і Ярополк, брат його, утекли в Пересопницю до

¹¹ Данила одвели в Угри, коли йому було лише п'ять літ, і відгоді минуло ще неповних чотири.

¹² Галицькі бояри сподівалися, що вони, маючи в руках малого князя, будуть правити Галичем самі. Але молода і рішуча Анна, в жилах якої текла кров візантійських імператорів та угорських королів, теж прагнула володарювати, і тому її вигнали.

¹³ Тивун, тіун — княжий управитель (насамперед мастками).

Мстислава [Ярославича Німого і] привели Мстислава. І прийшов Мстислав із ними до Бужьська¹, а [воевода] Гліб Поткович утік із Бужьська, і [боярин] Станіславич Іванко, і брат його Збислав. Прибігли вони в Галич, розповідаючи [про] рать і [про] одступництво галичан. Тоді княгиня Романова із сином своїм Данилом і з [боярином] В'ячеславом Товстим утекла в Угри, а Василько з [кормильцем-воеводою] Мирославом поїхали в Белз. А коли минув час, король зібрав рать велику.

1212

1213

У рік 6718 [1210]. У той же рік прийшов до Белза Лестько, [князь лядський], якого переконав Олександр [Всеволодович],— бо Олександр не сприяв обом Романовичам, а хотів [їм] зла,— і забрав Белз [у Василька] і дав Олександрові. Але бояри не зрадили [Романовича], а пішли всі з князем Васильком у Каменець¹.

Вересень

1213

28(13?).IX

1213

Король тим часом пустив Володислава [Кормильчича], зібрав багато воїв і пішов на Галич. Та коли він став у монастирі Лелесовім², то невірні бояри хотіли його вбити, але вбили жону його [Гертруду], а шурина його [Бертольд], патріарх аквілейський, ледве втік, і багато німців було побито³. А потім, коли король вернувся, багато [змовників] було побито, а інші розбіглися. Оскільки ж був заколот, то король не зміг війни вчинити через беззаконня їх. А Володислав поїхав уперед з усіма галичанами, бо Мстислав [Ярославич], довідавшись [про] королеву рать велику, утік із Галича. Володислав же вїхав у Галич і вкняжився, і сів на столі.

1209

¹ Нині — м. Буськ, р. ц. Львівської обл.

1210

¹ Нині — с. Кам'янка Держинського р-ну Житомирської обл.

² Нині — с. Лелес Требішовського р-ну Східнославацької обл., Словаччина; монастир зберігся.

³ Дружина Андрія II Гертруда Меранська, дочка Бертольда III, належала до німецького княжого роду і привела з собою в Угри братів та інших родичів, загалом німців, які тут стали верховодити. Це викликало різкий спротив угорських бояр, вони вбили королеву, хотіли розправитися з самим Андрієм і обрати королем семилітнього Андрієвого сина Белу. Гертруда мала велику силу. Свого молодшого брата Бертольда I (1180—1251(2)), про якого мовиться, вона зробила баном, воеводою, архієпископом; з 1218 р. і до смерті він був аквілейським патріархом (нині — м. Аквілея, Італія). Старший брат Гертруди Екберт, про якого говориться у літописі під 1207 роком, був навіть австрійським намісником.

Поч. осені
1213

Данило тим часом пішов од короля із матір'ю своєю у Ляхи, відпросившись од короля, і Лестько прийняв Данила з великою честю. А звідти ж [Данило] пішов у Каменець із матір'ю своєю. І брат його Василько, і бояри всі зустріли його з великою радістю.

Зима
1213/14

Весна

1210—

бл. 8. VII-

1212

У рік 6719 [1211]. У ті ж роки в Києві княжив Всеволод Святославич [Чермний], який мав велику любов до своїх дітей [княгині] Романової.

Весна

1214

А потім Мстислав [Ярославич] пересопницький, припровадивши Лестька, пішов у Галич. Лестько ж узяв Данила з Каменця, а Олександра [Всеволодовича] з Володимира, а Всеволода [Всеволодовича] з Белза, кожного з них із їхніми воями, причому військо Данила було більше й сильніше,— бояри великі отця його були всі в нього. І коли побачив се Лестько, то став він мати велику приязнь до князя Данила і брата його Василька.

Тим часом [бояри] Ярополк і Яволод заперлися у Галичі, а Володислав виїхав [із города] з уграми й чехами своїми і, зібравшись із галичанами, прийшов на ріку Бобрку¹. Лестько, довідавшись [про це], послав на нього ляхів, а од Данила ж — [воєводу] Мирослава і [тисяцького] Дем'яна, а од Мстислава— [воєвод] Гліба Зеремійовича і Прокопійовича Юрія. І сталася січа велика, і здолали ляхи й русь,— Данило ж тоді був дитям, так що тільки міг на коні їздити,— а Володислав утік: многі були побиті із воїв його. Але потім же Лестько не зміг узяти Галича і, пішовши, спустошив він довкола Теремовля і довкола Моклекова² і Збаража³, а Биковен⁴ узятий був ляхами і руссю. І взяв він здобич велику і вернувся у Ляхи.

Весна

1214

Потім же Данило й Василько з Лестьковою підмогою забрали оба Тихомль⁵ і Перемиль⁶ од Олександра, і княжили обидва з матір'ю своєю у ньому, а на [город] Володимир поглядаючи. “Чи сяк,

---

1211

¹ Нині — Боберка, ліва притока Лугу (л. пр. Дністра).

² Нині — с. Біла (тут колись був фільварок Мокляки) Чортківського р-ну Тернопільської обл.

³ Нині — с. Старий Збараж Збараського р-ну Тернопільської обл.

⁴ Нині — ймовірно, с. Городище (за 6—7 км був хутір Білокониця) Зборівського р-ну Тернопільської обл.

⁵ Нині — с. Тихомль Білогірського р-ну Хмельницької обл.

⁶ Нині — с. Перемиль Горохівського р-ну Волинської обл.

чи так, а Володимир буде наш з Божою поміччю”, — [говорили вони оба], на Володимир приглядаючись.

Літо
1214

Потім же король [Андрій] пішов на Лєстька, — Данило тоді перебував у Лєстька, — і Лєстько послав посла свого Лясотича Пакослава, воеводу, кажучи [королеві]: “Негоже є боярину княжити в Галичі. Візьми-но ти дочку мою за сина свого Коломана і посади його в Галичі”.

Осінь
1214

І вподобав король Андрій раду сю Пакославову, і зустрівся з Лєстьком у [городі] Спіші⁷, і взяв дочку його [Саломею] за сина свого. І, пославши [воїв], схопив [Андрій] Володислава [Кормильчича] в Галичі і заслав його. І в тому засланні він помер, знайшовши лихо племені своєму і дітям своїм задля княжіння, бо всі князі не зглянулись на дітей його через те.

Осінь
1214

Король посадив сина свого [Коломана] в Галичі, а Лєстькові дав Перемишль, а Пакославу — Любачів⁸. Пакослав же був приятелем і Романовій княгині і дітям її, і за радою Пакослава Лєстько послав [посла] до Олександра [Всеволодовича], кажучи: “Дай Володимир обом Романовичам, Данилові й Василькові. А як не даси — я піду на тебе з обома Романовичами”. Але той не дав, і Лєстько [силою] посадив обох Романовичів у Володимирі.

Кін. 1214
або поч.
1215
1215 *або*
1216

У рік 6720 [1212]. Після цього ж, коли минув час, король [Андрій] одібрав од Лєстька Перемишль і Любачів. А Лєстько образився за соромоту свою і послав [посла] до Новгороду [Великого]¹ по Мстислава [Мстиславича Удатного], кажучи: “Ти брат мені еси². Піди і сядь у Галичі”.

Поч. літа
1217

Липень
1217

Мстислав, отож, пішов на Галич за радою Лєстьковою. Тим часом галичани всі і [боярин] Судислав [Бернатович] послали [посла] по Данила. Але Данило не зміг в’їхати [в Галич], а Бенедикт [Бор] Лисий, [воевода угорський], утік в Угри з Судиславом, і Мстислав сів у Галичі.

Серпень
1217

⁷ Нині — м. Спішська Нова Вес, р. ц. Східнославацької обл., Словаччина.

⁸ Нині — м. Любачів, ц. гміни Пшемисльського вое-ва, РП.

1212

¹ Нині — м. Новгород, обл. ц. Російської Федерації.

² Лешко Білий і Мстислав Мстиславич Удатний, сип Мстислава Ростиславича. Були двоюрідними братами: мати Лешка (див. прим. 11 до 1202 р.) Олена Ростиславівна була тіткою Мстислава Мстиславича.

Осінь
1217

У рік 6721 [1213]. У ті ж роки, коли минув час, узяв Данило в нього, [Мстислава], дочку, на ім'я Анну, і родилися від неї сини й дочки. Первенцем-бо в нього був Іраклій, по нім же — Лев, а за ним Роман, Мстислав, Шварно та інші, що малими одійшли зі світу сього¹.

Зима
1217/18

Коли ж минув час, поїхав Данило до Мстислава в Галич, кажучи на Лєстька: “Він отчину мою держить”. Але той одповів: “Сину! Через давню приязнь не можу я на нього стати. Знайди-но ти собі других”.

Кін. зими
1217/18

Данило тоді вернувся додому і поїхав з братом [Васильком] і забрав Берестій, і Угровськ, і Верещин, і Столп'є, і Комов, і всю Україну².

Весна
1218

Лєстько ж великий гнів мав на Данила. І коли настала весна, поїхали ляхи воювати і пустошили по [ріці] Бугу. І послав услід за ними Данило [воєвод] Гаврила Душиловича, і Семена Олуйовича, [і] Василька Гавриловича, і вони били їх до [річки] Сухої Дорогви³, і колодників⁴ захопили, і вернулися у Володимир з великою славою.

Тоді ж убитий був Клим Христинич, один з усіх його, [Данила], воїв, що ото його хрест і донині стоїть на Сухій Дорогві. А ляхів вони багатьох побили і гнали вслід за ними до ріки Вєпра⁵.

Друга
пол.
1218

Лєстько ж вважав, що Данило узяв Берестій за Мстиславою радою. Тому Лєстько послав [посла] до короля: “Не хочу я часті в Галичі, а дай його зятєві моєму”⁶.

Осінь
1219

Король тоді послав багато воїв і Лєстька, і прийшли вони до Перемишля. А Ярон, що тоді тисячу держав у Перемишлі, утік перед ними.

1213

¹ Крім безіменних синів і дочок, що померли малими, в “Лаврентіївському літописі”, німецьких та польських джерелах виступають три дочки Данила: Переяслава, дружина Земовита I (1224—1262), сина Конрада I мазовецького (див. прим. 1 до 1204 р.); невідома на ім'я дочка, дружина князя Андрія Ярославича (п. 1264); Софія, дружина німецького графа Генріха V Шварцбургського (п. 1285).

² Суміжжя з Ляхами територія Волинської землі в басейні лівобережжя середньої течії Західного Бугу; нині — Бяло-Подляське, Хелмське і Замойське вос-ва, РП.

³ Очевидно, права притока верхів'я Вєпра; на ній, можливо, стоїть нині с. Суха Воля; нинішню назву річки встановити не вдалося.

⁴ В'язні-полонені в колодках, дерев'яних кайданах, що їх надівали на ноги, руки, шию (диби).

⁵ Нині — Вєпш (Вєпр), права притока Вісли.

⁶ Тобто синів Андрія II Коломапові.

Мстислав же був [поза Галичем]⁷ з усіма князями руськими і чернігівськими. І послав він [тисяцького] Дмитра, [воєводу] Мирослава і [боярину] Михалка Глібовича проти них до Городка⁸, бо Городок був відокремився,— у ньому були люди Судислава [Бернатовича]. Та коли Дмитро бився під городом, прийшли на нього угри й ляхи, і побіг Дмитро. Тоді ж Василь дяк, за прозвищем Молза, застрілений був під городом, і [боярину] Михалка Скулу вбили, догнавши на [ріці] Щирці⁹. І голову йому вони одрубали, три ланцюги знявши золоті, і принесли голову його до Коломана. Мстислав же стояв на [ріці] Зубр¹⁰ і¹⁰, [і] Дмитро прибіг до нього. Оскільки ж Мстислав не міг битися з уграми, він просив зятя свого Данила і Олександра [Всеволодовича], щоб вони обидва заперлися у Галичі. [І] обіцявся йому Данило й Олександр піти в Галич, але Данило заперся у Галичі, а Олександр не зважився.

9. IX(?). 1219

Тоді ж велика княгиня Романова [Анна] прийняла монаший чин.

Кін.
жовтня
1219

А потім прийшла рать під город [Галич] — Коломан і ляхи. І великий бій був на Кривавім Броді¹¹, і впав на них сніг, [і] вони, [угри й ляхи], не могли стояти — пішли вони за [город] Рогожину¹², пішли на Мстислава і прогнали його із землі [Галицької].

Мстислав тоді сказав Данилові: “Вийди з города”. І Данило вийшов [із Галича] з Дмитром тисяцьким, і з [воєводою] Глібом Зеремійовичем, і з [воєводою] Мирославом. Вийшли вони з города, і [коли] були навпроти [города] Толмача¹³, догнав їх невірний [боярин] Вітович Володислав. Вони, повернувши на нього, прогнали його і коня від нього одібрали. Данило ж був молодим, але, бачивши, як мужньо їздили Гліб Зеремійович і [боярин] Семен Коднинський, він приїхав до них обох, піддержуючи їх, а інші ж кинулись були тікати.

Того ж дня билися вони весь день аж до ночі і тої ночі вернулися. Данило і Гліб Зеремійович удвох

7 Де він перебував — невідомо. Князі руські — київські.

8 Нині — м. Городок, р. ц. Львівської обл.

9 Нині — потік Щирець, Шерек, ліва притока Дністра.

10 Нині — Зубра, ліва притока Дністра.

11 Брід через річку Лукву, праву притоку Дністра, біля якої стояв Галич.

12 Нині — с. Рогізне Жидачівського р-ну Львівської обл.

13 Нині — м. Тлумач, р. ц. Івано-Франківської обл.

схопили Янця¹⁴. Молодик сей [Данило] показав мужність свою, і вони обидва цілу ніч билися. А на ранок догнав його [боярин] Гліб Васильович, але Данило, повернувши на нього, гнав його далі поприща¹⁵ — і той утік перед ним, бо кінь був борзій. Коли ж Данило вернувся і один їхав межи ними, [противниками], то вони не осмілювалися напасти на нього, допоки ото не під'їхав до нього [боярин] Гліб Судилович та [боярин] Гаврило Іворович і [воїн] Переніжко.

25.X.1219

Звідти пройшли вони в [город] Онут¹⁶ і рушили в поле. І настав [у них] голод великий, [але] рушили вози [з Галича?] до [города] Плаву¹⁷ напередодні святого Дмитрія [Солунського, і], захопивши вози, накормилися вони вдосталь і воздали хвалу Богородиці і святому Дмитрію, що він нагодував їх.

А звідти прийшли вони нижче [від города] Кучелмина¹⁸, думаючи, де перейти ріку Дністер. Та з Божої ласки прийшли човни з [города] Олешшя¹⁹, і переїхали вони в них через Дністер, і наситилися рибою і вином. Звідти ж приїхав Данило до Мстислава [Мстиславича].

Мстислав же велику честь склав Данилові, і дари йому дав великії, і коня свого борзого сивого, і сказав йому: “Ти піди, княже, у Володимир, а я піду в Половці. Помстимось обидва за сором свій”. І Данило приїхав у Володимир.

Кін. 1219

У рік 6722 [1214]. Була тиша.

або

У рік 6723 [1215]. У той же час за Божим

поч. 1220

повелінням прислали князі литовські [послів] до великої княгині Романової [Анни], і до Данила, і до Василька, мир даючи. Імена ж литовських князів [такі]: це старші — Живинбуд, Дов'ят, Довспрунк, брат його — Миндовг, брат Дов'ятів — Вілікаїл; а жемоїтські¹ князі — [це] Єрдивил, Вікінт; а [з]

14 Це, очевидно, той Ян, що далі виступає як боярин-воєвода Олександра Всеволодовича; ворог Данила Романовича.

15 Поприще — 700 м.

16 Нині — с. Онут Заставнівського р-ну Чернівецької обл.

17 Нині — очевидно, с. Зелена Липа Хотинського р-ну Чернівецької обл.

18 Нині — с. Непоротове Сокирянського р-ну Чернівецької обл.

19 Нині — городище на Великопотьомкінському острові Дніпра. 12 км нижче від Херсона.

1215

¹ Жемоїть, жмудь — литовське плем'я, що жило в центрально-західній частині нинішньої Литви.

Рушковичів — Кинтибут, Вонибут, Бутовит, Вижійк і син його Вишлій, Китеній, Пликосова; а це — Булевичі: Вишимут,— що ото його вбив Миндовг, а жону його забрав і братів його побив — Єдивила [і] Спрудйіка; а це князі із Дяволтви²: Юдьки, Пукийк, Бикши, Ликийк. Ці ж усі мир дали князю Данилові і Васильку, і була земля [іхня] спокійна³.

1220

Ляхи ж, не перестаючи, пакостили. І привів [Данило] на них литву, і пустошили вони Ляхів і багато убивств учинили між них.

У рік 6724 [1216]. Не було нічого.

Зима (?)
1220/21

У рік 6725 [1217]. У той же час вийшов [на Данила воєвода] Філя, здавна прегордий, надіючись обійняти Землю [й] вичерпати¹ море, з багатьма уграми. Він сказав: “Один камінь багато горнців побиває”. І друге слово він сказав прегордо: “Острий мечу, борзий коню — многая [ви гибель] русі!” Але Бог того не потерпів, в інший час убитий був Данилом Романовичем здавна прегордий Філя.

17.VIII.1245
Весна
1221

Олександр же [Всеволодович] одступив од Данила і од Василька до Лестька. І не було їм обом підмоги ані од кого, тільки од Бога, допоки [не] прийшов Мстислав [Удатний] з половцями. Вийшов тоді Філя з багатьма уграми і ляхами із Галича, узявши бояр галицьких, і тестя Судислава [Бернатовича], і [боярина] Лазаря [Домажирця], і других; а інші розбіглися, бо загордився він був.

У рік 6726 [1218]. Тиша була.

У рік 6727 [1219]. У той же час прийшов Лестько на Данила до [города] Щекарева¹, боронячи йому іти на поміч Мстиславу, тестеві своєму. Приїхав також Кондрат, [брат Лестьків], мирить Лестька і Данила, але узнав він обман Лестьків і не велів князю Данилу їхати до Лестька.

Філя тим часом готувався до битви, бо ж він уважав, що ніхто [не] може стати проти нього на

² Литовська земля Делтува (Дзявалтов); нині — центрально-східна частина Литви.

³ Як твердять, литва і жмудь запропонували мир тому, що в 1219 р. датський король Вальдемар II Переможець (1170—1241),— до речі, як і Данило, нащадок Володимира Мономаха,— рушив у великий похід на Естонію, загрожуючи ї Литві.

1217

¹ В ориг. “потребити”; буквально — “знищити”, “погубити”.

1219

¹ Нині — м. Краснистав, ц. гміни Хелмського вое-ва, РП.

23.III.1221

бій. А Коломана він залишив у Галичі, і той зробив укріплення на церкві Пречистої Владичиці нашої Богородиці², яка, не стерпівши осквернення храму свого, і оддала його, [Коломана], у руки Мстиславові. Був же тут із Коломаном [воєвода] Іван Лекин, і Дмитро, і Бот.

А коли половці приїхали побачити рать [Філі і Лєстька], то угри й ляхи гонилися за ними, [і один] половчин, повернувшись, застрілив [угрина] Уза в око. І впав він із коня³, і взяли вони тіло його, і тужили по ньому.

24.III.1221

А назавтра, напередодні [Благовіщення] Святої Богородиці, прийшов Мстислав уранці на гордого Філю і на угрів з ляхами, і була битва тяжка межі ними, і одолів Мстислава. Коли ж угри й ляхи втікали, побито було їх безліч, і схоплений був гордливий Філя пахолком Добриніним. Але його викрав був облудний [боярин] Жирослав, котрого викрили, і через нього, [Філю], він погубив отчину свою.

І коли Мстислав перемиг, він пішов до Галича, і билися вони за городські ворота. І вибігли тоді [угри] на склепіння церковні, а інші на вірьовках піднялися, а коней³ їхніх половили. Укріплення ж було зроблене на церкві, і ті стріляли і каміння метали на городян, [але] знемагали од спраги, бо не було води в них. А коли приїхав Мстислав, то вони здалися йому, і їх зведено було з церкви.

Данило ж приїхав з невеликою дружиною, з Дем'яном тисяцьким, — але він не приїхав був у той час, а потім приїхав Данило до Мстислава, — і радість була велика, бо спас їх Бог од іноплеменників: усі-бо угри й ляхи були вбиті, а інші були схоплені, а ще інші, утікаючи по землі [Галицькій], потопилися, а другі смердами⁴ побиті були. І нікому ж [не вдалося] утекти із них. Така-бо милість од Бога Руській землі.

Потім же привели Судислава [Бернатовича] до Мстислава. Але той не замислив на нього зла, а ласку йому виявив, і він, обнімаючи ноги його,

---

² Споруджений Ярославом Володимировичем Осмомислом головний собор Галича — Успенська церква, був одноверхим триапсидним храмом, із трьох боків його оточували криті галереї. На цих галереях Коломан і "созда градъ", тобто побудував укріплення, мабуть, заборолу.

³ В ориг. "фаря", "фаръ" — ідеться про арабських коней.

⁴ Смерди — феодално залежні селяни.

обицявся покоритися йому. І Мстислав повірив словам його і, честю великою вшанувавши його, Звенигород дав йому.

Весна У рік 6728 [1220]. Не було нічого.

1221

У рік 6729 [1221]. У той же час одступив був Олександр [Всеволодович од Данила й Василька] і вчинив мир з Лестьком, і з Коломаном, і з Філею гордим, Романовичам обом не перестаючи хотіти зла¹. Але після Мстиславової перемоги і після литовського воювання на Ляхів Лестько вчинив мир із Данилом і Васильком через [послів] Держислава Абрамовича і Творіяна Войтиховича, а Романовичі обидва вчинили [з ним] мир через Дем'яна тисяцького. [І] відступив Лестько від Олександра.

1221(?)

1222—
поч. 1223

А на ніч у суботу Данилом і Васильком пограбовано було довкола Белза і довкола Червена, і вся земля розорена була: боярин боярина грабував, смерд смерда, город город, так що не лишилось ні одного села не спустошеного. Як ото реченням говорять [святії] книги: “Не зосталося каменя на камені”². А ніч сю белжани називають злою, бо ся ніч злу гру їм зіграла: вони-бо розорені були перед світом.

Мстислав тоді сказав: “Пощади брата Олександра”. І Данило вернувся у Володимир, відійшов до Белза.

У рік 6730 [1222]. Не було нічого.

У рік 6731 [1223]. У літа ж [княжіння] Данила й Василька Романовичів були [такі] володимирські єпископи: був ото Іоасаф, блаженний і преподобний святий Святої Гори¹, а потім був Василій із Святої Гори, а потім був Никифор, за прозвищем Станило, що раніш був слугою Васильковим, а потім Кузьма, злагідний, преподобний, смиренний єпископ володимирський.

Оскільки ж Бог зволив, то Данило зів город, на ймення Холм²,— але про його спорудження ми іншим разом скажемо,— і за Божою волею єпископом князь

1221

¹ Про це вже говорилося попереду під 1217 р.

² Єванг. від Матфія ХХІV, 2; від Марка ХІІІ, 2; від Луки ХVІІІ, 24: ХХІ, 6.

1223

¹ Ідеться про Святогорський (Зимнянський) монастир біля Володимира.

² Нині — м. Хелм, ц. воє-ва, РП.

Данило вибрав і поставив Іоанна, із кліру великої церкви Святої Богородиці володимирської. Бо перед тим був єпископ Іоасаф у [городі] Угровську,— який скочив на митрополичий престол і за те звергнутий був зі стола свого,— і переведена була єпископія у Холм.

1223

Калкське побоїще.

У рік 6732 [1224]. У той же рік прийшла нечувана рать: безбожні моавитяни¹, прозвані татарами, прийшли на землю Половецьку, і половці стали [супроти них. Але навіть хан] Юрій Кончакович, що був найбільший між усіх половців, не зміг вистояти перед ними. І побіг він до ріки Дніпра, і многі [половці] побиті були. А татари, вернувшись, пішли у вежі свої.

І прибігло половців *багато* в Руську землю, і говорили вони руським князям: “Якщо ви не допоможете нам, [то] ми нині порубані були, а ви завтра порубані будете”. І була рада всіх князів у городі Києві, [і] нарадились вони так: “Лучче б нам зустріти їх на чужій землі, аніж на своїй”.

Тоді-бо Мстислав Романович був [князем] у Києві, а Мстислав [Святославич] у Козельську² і в Чернігові, а Мстислав Мстиславич [Удатний] у Галичі,— це ж були старійшини в Руській землі. А Юрія [Всеволодовича], князя великого суздальського, не було на тій раді. Се ж іще молоді князі, [котрі були тут]: Данило Романович, Михайло Всеволодович, Всеволод Мстиславич київський³ та інших багато князів. Тоді ж великий князь половецький охрестився, Бастий. А Василька [Романовича] не було, бо він, молодий, лишився у Володимирі.

Квітень
1223

Звідти ж, [із Києва], рушили вони місяця квітня і прийшли до ріки Дніпра, до острова Варязького⁴. І приїхала туди до них уся земля половецька, і чернігівці приїхали, і кияни, і смольняни, й інші землі. Всі ми посуху Дніпро перейшли,— так ото покрита вода була безліччю човнів. А галичани й

1224

¹ Літописці вважали, що татари походили від біблійного Моава, сина Лота.

² Нині — м. Козельськ, р. ц. Калузької обл. Російської Федерації.

³ Очевидно, Всеволод жив тоді в Києві біля батька, великого князя київського Мстислава Романовича Старого.

⁴ Острів на Дніпрі, навпроти гирла Трубежа; нині — затоплений Канівським водосховищем.

волинці, кожен зі своїми князями, і куряни, і трубчани, і путивльці, кожен зі своїми князями, прийшли кіньми. А вигонці галицькі рушили по Дністру⁵ і ввійшли в море,— човнів же було тисяча. І ввійшли вони в ріку Дніпро, і провели [човни] вгору до порогів, і стали коло ріки Хортиці⁶, на броді близ Протолчів⁷. Був же з ними [воєвода] Домажирич Юрій і [боярин] Держикрай Володиславич.

Коли ж прибули вісті у стани, що [татари] прийшли вже поглянути на руські човни, то Данило Романович, почувши [це] і сівши на коня, помчав подивитися на небачену рать. І кінники, які були з ним, і багато інших князів з ним погналі подивитись на небачену рать. Але ті одійшли, і Юрій [Домажирич] їм, [князям], говорив: “Вони стрільці є”. А інші казали: “Вони прості люди є, гірші половців”. Юрій же Домажирич мовив: “Вони ратники є і добрі вої”.

І, приїхавши [назад], вони сказали [це] Мстиславу [Романовичу], і Юрій [про] все сказав. І промовили молоді князі: “Мстиславе, і другий Мстиславе! Не стійте оба! Підемо проти них!”

Вікторок
23.V.1223

І перейшли всі князі, Мстислав [Романович], і другий Мстислав, [Святославич] чернігівський, ріку Дніпро. І інші князі прибули, і рушили [всі разом] у поле Половецьке. Перейшли ж вони Дніпро в день вівторка.

І зустріли татари полки руськії, але стрільці руськії побідили їх і гнали в поле далеко, рубаючи, і зайняли їх скот,— а зі стадами втекли, так що всі вої набрали повно скоту.

30(?) .V.
1223

Звідти ж ішли вони вісім днів до ріки Калки⁸. [І] встріли їх сторожі татарські, і сторожі [ці] билися з ними, і вбитий був [воєвода] Іван Дмитрійович та інших двоє з ним, а татари од'їхали звідти.

На ріці Калці татари встріли їх, війська половецькі і руські. Мстислав Мстиславич тим часом повелів Данилові попереду перейти з полками ріку Калку і

---

⁵ В ориг. хибно “по Днїпроу”; тут ідеться про галичан, що жили на “вигоні”, на середній течії Дністра.

⁶ Нині — Верхня Хортиця, права притока Річища, правого рукава Дніпра.

⁷ Урочище на правому березі Дніпра, вище від ріки Хортиці і нижче від порогів.

⁸ Нині — Кальчик, права притока Кальміусу, що впадає в Азовське море: у літописі також Калки — Кальчик та її притоки Калець (права), Малий Кальчик (ліва) та інші.

іншим полкам [піти] з ним, а сам після нього перейшов. Сам же поїхав він у сторожі і, коли побачив полки татарські, він, приїхавши, сказав: “Оружіться!”

Мстислав же [Романович] і другий Мстислав, [Святославич], сиділи у стані обидва, не знаючи [цього], тому що Мстислав [Мстиславич] їм обом [нічого] не сказав,— через зависть, бо велика незгода була межі ними.

Коли зіткнулися війська між собою, то Данило виїхав наперед, і [воєвода] Семен Олуйович, і [воєвода] Василько Гаврилович. Ударили вони в полки татарські, і Василько був збитий [з коня], а сам Данило поранений був у груди. Але через молодість і одвагу він не чув ран, що були на тілі його,— був-бо він віком вісімнадцяти літ⁹, був-бо він сильний,— і Данило кріпко боровся, побиваючи татар. Мстислав [Ярославич] Німий, бачивши це [і] подумавши, що Данило збитий був, помчав і сам між них, бо був той муж дужий, [і] тому, що він [був] родич Романові, із племені Володимира, на прозвище Мономаха. Він-бо, велику приязнь маючи до отця його, йому й поручив по смерті свою волость,— оддав князю Данилові.

Татари ж утікали, а Данило побивав їх своїм військом, і Олег [Святославич] курський. Кріпко вони билися, [але] інші полки [татарські] зітнулися з ними, [і] за гріхи наші руські полки було переможено. Данило, бачивши, що все сильніше в битві налягають вороги, [і] стрільці їх стріляють сильно, повернув коня свого на втечу,— через те, що кинулися [за ним] противники. І коли він біг, то захотів води [і], пивши, відчув рану на тілі своєму,— в битві не помітив він її через силу й мужність віку свого. Був-бо він смілий і хоробрий, “од голови й до ніг його не було на нім вади”¹⁰.

І сталася перемога над усіма князями руськими, якої ото не бувало ніколи¹¹. Татари ж, здолавши руських

31.V.1223

⁹ Насправді Данило мав 22 роки.

¹⁰ 2 кн. Царств XIV, 25.

¹¹ З різних джерел відомо, що загинуло десять князів, “А бояр та інших воїв,— сказано в “Лаврентіївському літописі”,— сила-силенна, і говорять так, що киян одних погубило в битві тій десять тисяч”. При цьому деякі князі загинули не в бою. Оточені ворогами, вони здались на їхню присягу, що ті не вчинять їм ніякого зла, а випустять за викуп. Монголи ж, захопивши князів, поклали їх під дошки, а самі сили на дошках обідати і подушили їх.

князів за гріхи християн, пішли й дійшли до Новгороду Святополчського¹², а руси, які не знали лукавства їх, виходили назустріч їм із хрестами, і вони побили їх усіх.

1227
25.VIII.1227

Дожидаючи Бог покаяння християнського, повернув їх назад на землю східну, і пустошили вони землю Тангутську¹³ і на інші країни [ходили]. Тоді ж і Чингіс, хан їх, тангутами убитий був¹⁴, а їх, [тангутів], обманувши, [татари] потім лукавством погубили. І інші землі вони війнами, а найпаче хитрістю погубили.

У рік 6733 [1225]. І минули після цього часи, [а] Олександр [Всеволодович] усе ворожнечу мав до своїх обох братів Романовичів, Данила й Василька. Почувши, що Мстислав [Мстиславич] не має приязні до зятя свого, князя Данила, він, радістю сповнившись, спонукав Мстислава на війну.

Бл. 1224

І Мстислав, рушивши на війну, прийшов на Лису Гору¹. Данило тим часом поїхав у Ляхи і привів князя Лєстька і пішов проти нього. Мстиславу ж послав підмогу Олександр, але їх зустріла [Данилова] рать, увігнали їх у город Белз і замалим города не взяли. Назавтра пішли вони супроти них, [воїв Мстислава], і Мстислав не витримав і вернувся у Галич.

А Данило князь пустошив із ляхами землю Галицьку, і довкола [города] Любачова, і пограбував усю землю Белзьку і Червенську аж до останнього, а Василько князь багато здобичі набрав, табунів коней і кобил. Ляхам же стало завидно, і було [послано] послів од обох [князів, Лєстька і Данила], і [Данилом] посланий був [тисяцький] Дем'ян і [двірський] Андрій.

Бл. 1225

А після цього привів Мстислав [хана] Котяня [Сутойовича] і половців многих, і Володимира [Рюриковича] київського, наміряючись за порадою Олександра на Ляхів іти. Олександр же ніколи не переставав [твердити Мстиславові] про брата свого

¹² Нині — с. Витачів Обухівського р-ну Київської обл.

¹³ Держава Сі-ся (982—1227) у північно-центральному Китаї, населена племенами тангутів (споріднені з тибетцями) і повністю знищена монголами; нині—провінції Цінхай, Ганьсу, Нінся і західна частина провінції Шеньсі, Китай.

¹⁴ Чингісхан помер власною смертю під час походу на тангутів.

1225

¹ Лиса Гора, Лисогора — Лисогірське пасмо Свентокшиських гір у Ляхах; нині — південна частина Бодзентинської гміни Кельцького воє-ва, РП.

[Данила], кажучи, що мов: “Зять твій убити тебе хоче”. Вияснення ж [наклепу] було коло шатра його. [Мстислава], але сам Олександр не одважився приїхати, [а] послав Яня², [воеводу] свого. І Мстислав сказав: “[Се] твоя була річ, Яню, що Данило вдруге підбурює ляхів на мене”.

І всі князі узнали Олександрів наклеп, а Яневу лжу, і сказали тоді всі князі [Данилові]: “Забери всю волость його за сором свій”. Але він через братолюбство не забрав волості його, [Олександра], і всі похвалили його.

Мстислав тоді прийняв зятя свого [з] приязню і, вшанувавши його великими дарами, дав йому коня свого борзого Актаза³, [такого], якого в ті літа не було. І дочку свою Анну обдарував він великими дарами, і, з братами [Данилом та Васильком], побачившись у Перемилі, утвердили вони мир.

1226

У рік 6734 [1226]. А *потім* облудний [боярин] Жирослав сказав боярам галицьким, що мов: “Іде Мстислав у поле і хоче вас видати тестеві своєму Котяню на побій”. Мстислав же цього не замишляв і нічого не знав про них, [ці слова]. А вони, [бояри], поймавши віри [Жирославу], пішли в землю Перемишльську, в гори Кавкасійські, себто в Угорські¹, на ріку Дністер² [і] послали послів своїх, кажучи: “Жирослав розказав нам, що ти маєш видати нас Котяню”³. Мстислав тоді послав отця свого [духовного] Тимофія: “Дарма наклепав на мене вам Жирослав”. І Тимофій клявся їм про те, що не знав Мстислав нічого сього, і привів бояр усіх до нього.

А князь викрив Жирослава і прогнав його від себе, як ото прогнав Бог Каїна з-перед лица свого, кажучи: “Проклят ти будь, стогнучи і трясучись на землі, бо розверзла Земля уста свої прийняти кров брата твого”⁴. Отак і Жирослав розверз уста свої на володаря свого. Хай не буде йому пристанку в усіх землях, у руських і в угорських, і ні в яких же

² Див. прим. 14 до 1213 р.

³ Ак — білий (тюрк.); таз — чаша, таз (також анатомічно).

¹ 1226

¹ Карпати.

² В ориг. хибно “Дніпр”, “Дніпроу”.

³ Додано з Ермолаївського списку “Літопису руського”.

⁴ Буття IV, 11, “стогнучи і трясучись на землі”, — апокрифічний додаток.

краях! Нехай ходить він, блукаючи, по землях! Хай жадає він харчу, а вина і пива скудно хай буде йому! І хай буде двір його пустим, і в селі його [хай] не буде живущого!

Звідти вигнаний, він пішов до Ізяслава [Мстиславича]. Був же він лукавим облудою прозваний, і од усіх підступнішим, і лжею поломеніючою, знаменитий [тільки] отцем добрим. [Лише] убожество здержувало злобу його, брехнею кормився язик його, а мудруванням перевертав він довіру на лжу, красувався брехнею він більше, ніж [інший] вінцем. [Це був] самозванець, тому обманював він не тільки чужих, а й своїх, кого любив, заради маєтності [він сіяв] лжу. Задля цього він і жадав бути в Ізяслава. Та ми до попереднього повернемося.

Кін. 1221

Кін. 1226

*Зима
1226/27*

Мстислав же за радою облудних бояр галицьких оддав дочку свою меншу [Марію] за королевича [угорського] Андрія⁵ і дав йому Перемишль. Але Андрій, послухавши підступного [боярина] Семюнка Черного, утік в Угри і почав піднімати рать. А коли настала зима, він прийшов до Перемишля. Тисячу тоді держав Юрій [Домажирич], він здав Перемишль, а сам утік до Мстислава. Король [Андрій] тим часом став у Звенигороді і послав воїв своїх до Галича, бо сам він не одважився їхати до Галича: сказали ото йому волхви⁶ угорські, що коли він побачить Галич — не бути йому живим. І він через цю причину не посмів піти в Галич, бо вірив волхвам. І Дністер² наводнився, не могли вони перейти.

*Весна
1227*

Мстислав тим часом виїхав супроти [короля] з військами. І подивилися вони одні на одних, і поїхали угри у стани свої. З королем же був [воевода лядський] Пакослав [Войцехович] з ляхами.

А звідти пішов король до Теревовля і взяв Теревовль, і пішов до Тихомля і взяв Тихомль. Звідти ж прийшов він до Крем'янця⁷ і бився під Крем'янцем, і багато угрів побили й поранили.

Тоді ж Мстислав послав [боярина] Судислава [Бернатовича] до зятя свого, князя Данила, кажучи: “Не одступай од мене”. І той сказав: “Я маю правду у серці своїм”.

---

⁵ Син угорського короля Андрія II, герцог угорський, князь галицький; відбулися, власне, заручини.

⁶ Астрологи.

⁷ Нині — м. Кременець, р. ц. Тернопільської обл.

Звідти ж прийшов король до Звенигорода, а Мстислав виїхав [на нього] з Галича. Угри, отожд. виїхали супроти нього з королевих станів, і Мстислав бився з ними, і перемиг їх, і гнали [його вої] за ними до станів королевих, рубаючи їх. Тоді ж Мартиниша вбили, воєводу королевого, і король розгубився і пішов із землі [Галицької] спішно.

Данило тим часом прийшов до Мстислава з братом Васильком до Городка, і [воєвода] Гліб [Зеремійович прийшов] із ними обома, і мовили вони [Мстиславу]: “Піди, княже, на короля. Він же пополоханий ходить!” Але Судислав боронив йому, [Мстиславу, йти], бо мав він облуду у серці своїм: не хотів-бо він пагуби королеві, тому що мав у ньому надію велику, а король уже знесилився був.

У той же час Лєстько ішов на поміч [королеві], хоча Данило боронив йому [це, казав] не помагати королеві. Оскільки той дуже сильно старався, то Данило й Василько послали людей своїх до [ріки] Бугу⁸, не дали удвох йому прийти. І він, звідти вернувшись, пішов у свою землю, бо знемігся був, ходивши на війну.

А король угорський [Андрій] пішов в Угри. Тоді ж догнав [його] Ізяслав [Мстиславич] з облудним Жирославом, [і] пішли вони обидва з ним в Угри.

Потім же Судислав, обманюючи Мстислава, сказав йому: “Княже! Оддай дочку свою заручену за королевича і дай йому Галич. Ти ж не можеш [його] держати сам, а бояри не хочять тебе”. Але він не хотів дати [Галич] королевичу, найпаче він хотів дати Данилові. Гліб же Зеремійович і Судислав [Бернатович] стримували його, щоб він не дав Данилові. Вони-бо обидва сказали йому: “Якщо ти даси королевичу, — коли захочеш, зможеш забрати од нього. А як даси Данилові — вівки не буде твоїм Галич”. А тому, що галичани хотіли Данила, і звідти, [з Галича], послали [до Данила послів] для переговорів, [то] Мстислав дав Галич королевичу Андрієві, а сам узяв Пониззя⁹. Звідти пішов він до [города] Торчського¹⁰.

Серед.
1227

⁸ В ориг. хибно “къ братоу”.

⁹ Природно-історична область у південно-східній частині Галицької землі, в басейні середньої і нижньої течій Дністра.

¹⁰ Нині — с. Шарки Рокитнянського р-пу Київської обл.

1227

Мстислав же [Ярославич] Німий оддав отчину свою князю Данилові і сина свого поручив [йому], Івана. Але Іван помер, і Луцьк узяв Ярослав [Інгваревич], а Чорторийськ¹¹ — [князі]-піняни.

У рік 6735 [1227]. Почнем же розповідати про незчисленні битви, і про страждання великі, і про часті війни, і про многі крамоли, і про часті заворушення, і про многі заколоти,— бо змалку не було їм обом, [Данилові й Васильку], спокою.

Поч.
грудня
1227

Коли ж сидів Ярослав [Інгваревич] у Луцьку, поїхав Данило в Жидичин¹ поклонитися і помолитися святому Миколі². І звав його Ярослав до Луцька, і сказали йому бояри його: “Візьми Луцьк, схопи тут князя їх”. Але він, [Данило], відповів: “Я приходив сюди молитву вчинити святому Миколі і не можу сього вдіяти”. І пішов він у Володимир.

Кін. 1227

А звідти, зібравши рать, послали вони обидва, [Данило й Василько], на нього [двірського] Андрія, [боярина] В'ячеслава [Товстого], [воєводу] Гаврила [Душиловича], [сідельничого] Івана [Михайловича]. І коли той, [Ярослав], виїхав [із Луцька], він був схоплений із жоною своєю. Схоплений же він був [боярином] Олексою Орішком: під ним-бо був борзий кінь, [і], погнавшись за ним, [Ярославом], він узяв його поблизу города.

І заперлися лучани, але назавтра прийшов Данило й Василько, і здалися лучани. Брат тоді дав Василькові Луцьк і Пересопницю, а Берестій він йому раніше був дав.

Кін.
1227—
поч. 1228

[Тим часом] попустошили ятвяги довкола Берестія. І погналися удвох [Данило й Василько] за ними із Володимира, але на [їх] військо напало двоє [ятвягів], Мондушич Шутр і Стегут Зібрович. І вбитий був Данилом і В'ячеславом [Товстим] Шутр, а Стегут убитий був [воєводою] Шелвом. А коли ятвяги втікали, догнав їх Данило [і князя(?) їх] Небра поранив чотирма ударами, але [вороже] древко вибило

---

¹¹ Нині — с. Старий Чорторийськ Маневицького р-ну Волинської обл.
1227

¹ Нині — с. Жидичин Ківерцівського р-ну Волинської обл.

² У Жидичинському монастирі (недалеко від Луцька), у церкві Миколи Мирликійського (п. бл. 342?), “чудотворця”, вельми шанованого на Русі святого, Данило мав намір помолитися 6 грудня, на “зимового Миколи”.

списа з рук його. А коли Василько погнався за ним, [Небром], був голосний крик: “Брат твій б’ється позаду”,— і він, лишивши [Небра], вернувся брату на поміч. А той од них утік, і інші [ятвяги] розбіглися. Та ми, це залишивши, до попереднього повернемось.

Поч. 1228

Данило тим часом послав [тисяцького] Дем’яна до тестя свого [Мстислава Мстиславича Удатного], кажучи йому: “Не подобає пінянам держати Чорторийськ, бо не могу я їх терпіти”. І коли Дем’ян вів із ним, [Мстиславом], мову, [Мстислав сказав Данилові]: “Сину! Завинив я, не давши тобі Галича, а давши іноплемяннику за радою Судислава обманника. Обманув-бо він мене. Якщо Бог захоче, ми підемо обидва на них³. Я посаджу [на коней] половців, а ти [підеш] зі своїми. Коли Бог дасть його⁴ нам обом [побити],— ти візьми Галич, а я Пониззя. Хай Бог тобі поможе! А про Чорторийськ ти прав еси”.

Великдень
26.III.1228

І Дем’ян приїхав у Велику Суботу, а назавтра, на Великдень, приїхали Данило й Василько до Чорторийська. В ніч на понеділок облягали вони город,— тоді ж кінь Данилів застрілений був із городської стіни,— а на ранок оточили удвох город. [І воєвода] Мирослав та Дем’ян сказали: “Оддав Бог ворогів наших у руки ваші”. Данило тим часом повелів піти приступом до города, і взяли вони город їх, і князів їхніх захопили.

Середина(?)
1228

А потім Мстислав помер, великий удатний князь. Він жадав ото [перед смертю] побачити сина свого Данила, але Гліб Зеремійович, підбурений будучи завистю, не пустив його, хоча він, [Мстислав], хотів поручити статки свої і дітей у руки його, [Данила], бо мав до нього любов велику у серці своїм.

1228
(Друга
пол?)
Осінь(?)
1228

А потім же [Данило й Василько] відпустили Ярослава [Інгваревича] і дали йому Перемиль, а згодом Межибоже⁵.

У рік 6736 [1228]. У той же рік Кирило митрополит, преблаженний і святий, приїхав був уладнати мир, але не зміг¹.

³ Угрів.

⁴ Королевича Андрія, який сидів у Галичі.

⁵ Нині — смт Меджибіж Летичівського р-ну Хмельницької обл.

1228

¹ Конфлікт Данила з Володимиром Рюриковичем і Михайлом Всеволодовичем виник, очевидно, з приводу Чорторийська.

Кін.
1228—
поч. 1229

Потім же Ростислав [Святополкович] пінський, не перестаючи, обмовляв [Данила],— бо діти його були забрані [в полон]. І Володимир [Рюрикович] київський зібрав [проти Данила] воїв, [і] Михайло [Всеволодович] чернігівський [теж]. [Володимир говорив]: “Отець же його постиг був отця могого”²,— бо була в нього боязнь велика в серці його. Володимир, отож, посадив [хана] Котяня на коня, і всіх половців, і прийшли вони до Каменця,— Володимир же з усіма князями, і Михайло з усіма князями, і куряни, і піняни, і новгородці, і туровці,— і обложили Каменець.

Данило ж, обманюючи їх, удавав, що хоче мир із ними вчинити, і поїхав у Ляхи по підмогу, а Павла, [посла] свого, послав до Котяня, кажучи: “Отче! Одверни війну сю, помирись зо мною”. І він, [Котянь], поїхавши, пограбував землю Галицьку і пішов у землю Половецьку, а до них не вернувся.

У Галичі ж пробував королевич [Андрій] і [боярин] Судислав [Бернатович] із ним, і [Андрій] мав мир з Володимиром [Рюриковичем] і [з] Михайлом [Всеволодовичем]. Але ці, не досягнувши нічого, вернулися.

Данило ж і Василько, зібравши ляхів многих, пішли до Києва з Пакославом [Войцеховичем], воєводою [лядським], і Олександр [Всеволодович] з ними обома [пішов]. Але [іх] зустріли послы од Володимира й Михайла, [бояри] Воротислав Петрович і Юрій Толігнівич, пропонуючи мир. І вони замирилися, а ляхи вернулися назад.

23.XI.1227

У рік 6737 [1229]. У ті ж роки Лєстько убитий був, великий князь лядський, на сеймі був убитий Святополком [поморським]¹ і Одоничем Володиславом² за намовою бояр невірних.

Літо
1229

По смерті брата свого [Лєстька] Кондрат, [князь лядський], увійшов з Данилом і Васильком у велику приязнь і просив їх, щоб вони прийшли йому на

² Див. прим. 1 до 1202 р.
1229

¹ Святополк I Великий (бл. 1220—1266), князь помор'я гданського.

² Владислав Одонич (бл. 1190—1239), син Одона, онук Мєшка III Старого (див. прим. 1 до 1204 р.), убивши Лєшка Білого, захопив Краків. Конрад I мазовецький після смерті брата теж претендував на великопольський стіл, і в боротьбі за Краків проти Владислава III “Старого” (Тонкононого; див. прим. 1 до 1204 р.), котрий перед цим розбив свого синівця (племінника) Владислава Одонича, запросив на підмогу Данила й Василька.

підмогу. І вони пішли удвох йому в поміч на Володислава на Старого. Самі ж вони пішли обидва на війну, а в Берестії залишили Володимира [Ростиславича] пінського, і угровчан, і берестян, стерігти землі од ятвягів.

У той же час пустошила Литва Ляхів. Вважаючи, що вони в мирі є [з Данилом і Васильком], [литовці] прийшли до Берестія, але Володимир сказав: “Хоча ви й у мирі есте, та зо мною ви есте не в мирі”. І вийшов він на них, і берестяни всі, [і] побили вони їх усіх.

Данило ж і Василько прийшли до Кондрата. І, порадившись, рушили вони до [города] Каліша³ і ввечері прийшли до [города] Варти⁴. А назавтра, коли світало, перейшли вони ріку Просну⁵ і рушили до города, і тої ночі був великий дощ. Побачивши ж, що ніхто не чинить спротив, вони пустили [воїв] пустошити і грабувати. Руси тоді домчали [до города] Милича⁶ і Старгорода⁷, і кілька сіл воротиславських⁸ зайняли, і взяли здобич велику, і вернулися. І прийшли вони в стани, гадаючи, як піти до города на бій, бо ляхи не хотіли битися⁹.

Назавтра ж Данило й Василько, узявши воїв своїх, пішли до города. Кондрат теж, який любив руський бій, змушував ляхів своїх [битися], але ті все одно не хотіли. Тим часом вони обидва, [Данило й Василько], пішли приступом до воріт калішських, а [воеводу] Мирослава й інші полки послали в тил города. Город же обступила вода, і сильні лози й верби, і вони самі не знали, де ото хто бився,— тому коли ці [руси] відступали од бою, то ті [руси] налягали на них, [городян], а коли ті [руси] одступали, то ці налягали на них. Через те, що вони не бачили [одні одних], не був узятий город у той день. Із забрал¹⁰ же йшло каміння, як дощ сильний,

3 Нині — м. Каліш, ц. воє-ва, РП.

4 Нині — м. Варта, ц. гміни Калішського воє-ва, РП.

5 Ліва притока Варти (п. пр. Одри).

6 Нині — м. Милич (Міліч), гміни Вроцлавського воє-ва, РП.

7 Нині — с. Старогруд Кротошинської гміни Калішського воє-ва, РП.

8 Села поблизу города Воротславля; нині — м. Вроцлав, ц. воє-ва, РП.

9 Ідеться про військо Конрада I мазовецького.

10 Забрало, забороло — дерев'яна стіна (бруствер) з колод або з товстих дощок, що стояла на помості городської стіни-валу.

[і] вони стояли у воді, доки не стали на суші, на накиданім камінні, і [тоді] підпалили звідний міст і журавець¹¹. Ляхи ж ледве погасили ворота городські.

Тим часом Данило й Василько ходили коло города, деякі стрільці стріляли на городські стіни, і було поранено мужів, що стояли на заборолах, сто і шістдесят. А коли настав вечір, вернулися вони у стани свої, і [боярин] Станіслав Микулич сказав: “Де ото ми стояли, там нема води, ні валу високого”. Данило тоді, сівши на коня, поїхав сам оглянути город і побачив, що так воно і є. І приїхав Данило до Кондрата і сказав йому: “Якби ми сперва знали місце се, то город був би взятий”. І Кондрат просив їх обох, щоб назавтра вони знову пішли приступом до города.

Назавтра ж Данило й Василько послали людей своїх, і ті стояли і розчищали ліси довкола города, а городяни ні каменя не одважувалися вергнути на них. Вони просилися, щоби Кондрат прислав до них Пакослава [Войцеховича] і Мстиуя¹². Пакослав тоді сказав Данилові: “Перемінивши одіж свою, поїдь із нами”. Оскільки ж Данило не хотів, сказав йому брат: “Іди та послухай віче їх”,— бо Кондрат не довіряв Мстиуєві.

Отож, Данило, узявши на себе шолом Пакославів, став за ними обома, [Пакославом і Мстиуєм]. А на заборолах стояли мужі, і вони говорили: “Так скажіте оба великому князю Кондрату: “Сей город хіба не твій є? А ми, мужі, що знемогли в городі сьому, хіба ми які приходні єсмо? Ми ж люди твої єсмо і ваше браття єсмо. Чому ж ви над нами не змилуєтесь? Якщо нас руси захоплять, то яку славу Кондрат здобуде? Якщо руська хоругов стане на заборолах, то кому ти честь учиниш? Чи не обом Романовичам? А свою честь ти принизиш. Нині ми брату твоєму¹³ служим, а завтра твої будемо. Не дай слави русі, не погуби города сього!” І багато інших слів вони говорили.

Пакослав тоді сказав: “Кондрат би радо милість учинив вам, та Данило дуже лютий є. Він не хоче

---

¹² Пакослав тоді був воеводою і каштеляном (управителем цитаделі) сандомирським; Мстиуй — каштеляном вислицьким.

¹³ Конрад I мазовецький, син Казимира II Справедливого, і Владислав III Старий Тонконогий, син Мешка III Старого, були онуками Болеслава Кривоустого (1085—1138), тобто двоюрідними братами.

од нас одійти звідси, не взявши города". І, розсміявшись, він сказав: "А осе він стоїть сам, говоріте з ним". Князь же ткнув його древком і зняв із себе шолом, а вони закричали з городських стін: "Прийми нашу покору. Ми благаємо — вчини мир". І той, багато сміявшись і багато говоривши з ними, узяв од них двох мужів і приїхав до Кондрата.

І вчинив Кондрат із ними мир і взяв у них заложників. Руси ж узяли були в полон багато челяді і бояринь. І поклялися межі собою руси і ляхи: якщо після цього буде коли межі ними усобиця, [то] не брати ляхам руської челяді, ні русам — лядської.

Потім же вернулися вони обидва од Кондрата до себе додому з честю, тому що Бог їм поміг. Учинили вони удвох йому, [Кондрату], поміч велику і ввійшли зі славою у землю свою. Ніякий же князь [руський] не входив був у землю Лядську так глибоко, окрім Володимира Великого, що охрестив землю [Руську].

14. IV. Потім же, коли минув час, поїхав Василько в
1230 Суздаль¹⁴, до великого князя Юрія [Всеволодовича], на весілля шурина свого [Всеволода Юрійовича]¹⁵, узявши [воєводу] Мирослава з собою та інших.

Лютый—
березень
1230

Коли ж Данило перебував у [городі] Угровську, прислали [до нього] галичани [послів], кажучи: "Судислав пішов у Пониззя, а королевич у Галичі zostався. Піді-но боржій!" І Данило спішно зібрав воїв, послав [тисяцького] Дем'яна на Судислава [Бернатовича], а сам рушив із невеликою дружиною до Галича з Угровська. У третій день на ніч він був коло Галича, а Судислав не встояв перед Дем'яном і побіг у Галич. Коли ж Данило приїхав до Галича, а Галич заперся був, то Данило узяв двір Судиславів, — а що там [було] вина, і овочу, і харчу, і списів, і стріл — дивно дивитися. Потім же Данило, побачивши, що люди його понабирали повно всього, не схотів стати коло города, а пішов на ту сторону Дністра.

Тої ж ночі, коли Судислав вбіг у город, із війська його були схоплені люди, і вони сказали, що Судислав уже в Галичі. [А] Данило стояв [у городі] Угольни-

¹⁴ Нині — м. Суздаль, р. ц. Владимирської обл. Російської Федерації.

¹⁵ Шурин — брат жінки; сестра Всеволода Юрійовича, дочка Юрія Всеволодовича, Дубровка була першою жоною Василька.

ках¹⁶ на березі Дністра. Тим часом виїхали [з Галича] галичани й угри, і перестрілювалися вони на льоду. А коли настав вечір, то піднявся лід і ріка наводнилася, [і] беззаконний лихий [боярин] Семюнко [Чермний], подібний до лисиці рудизною, запалив моста на Дністрі. Але прийшов також Дем'ян зо всіма боярами галицькими,— з Мирославом і з Володиславом [Юрійовичем], і з багатьма боярами галицькими. І Данило цьому зрадив, а за мостом жалкував: “Як Дністер перейти?” Однак, помчавши до моста, Данило побачив, що кінець моста погас і настала радість велика.

А назавтра прийшов Володимир Інгваревич, і перейшли [війська] міст і стали на березі Дністра. Назавтра ж, уставши, об'їхав Данило город і, зібравши землю Галицьку, став, [розділившись] на чотири частини, довкруги нього,— а зібрав він [людей] од [ріки] Бобрки і аж до ріки Ушиці¹⁷ і Пруту¹⁸. І обложив він їх, [угрів], силою великою, і вони, знемігшись, здали город.

Березень
1230

Данило ж, узявши город, спом'янув приязнь короля Андрія і пустив сина його [Андрія]. І провів він його до ріки Дністра, і вийшов із ним один Судислав [Бернатович], а на нього кидали каміння, кажучи: “Іди геть з города, баламуте землі!”

Коли ж Андрій прийшов до отця свого і брата [Бели], то Судислав говорив безперестану: “Виступіте на Галич і візьміте землю Руськую. Якщо ти не підеш, то вони укріпляться проти нас”.

Літо
1230

Виступив тоді Бела рикс¹⁹, себто король угорський, з великою силою. Він сказав: “Не останеться города Галича. Нема того, хто ізбавить його од рук моїх”. Та коли увійшов він у гори Угорські, послав на нього Бог архангела Михаїла одкрити потоки небесні,— так що коні [їх] потопали, і самі вони вибігали на високі місця. Але він усе одно подався узяти город [Галич] і [Галицьку] землю. А оскільки Данило молив Бога, ізбавив його Бог од руки сильних.

Отож, обступив [Бела] город, і послав посла, і заволав посол голосом гучним, і сказав: “Слухайте

16 Нині — с. Кукільники Галицького р-ну Івано-Франківської обл.

17 Ліва притока Дністра.

18 Ліва притока Дунаю.

19 Рикс — грецька вимова латинського слова rex — цар, король; Бела IV тоді був співправителем Андрія II, свого батька.

словеса великого короля угорського! Хай не заспокоює вас Дем'ян, говорячи: "Із землі нашої викине [іх] Бог!" І хай не уповає ваш Данило на Господа, говорячи: "Не буде оддано город сей королеві угорському". Я стільки ходив на інші землі,— то хто може вдержатися од рук моїх і перед силами полків моїх?²⁰

Дем'ян же все одно стояв кріпко, погрози його не убоївся,— Бог пособником був йому. Данило тим часом привів до себе ляхів і половців Котяневих, а в короля були половці Бігбарсові.

525 [І] напустив Бог на них, [угрів], кару фараону-ву²¹,— город же стояв кріпко,— і [король] Бела знесилювався і пішов од города. Покинув ото він людей за собою, оружників многих і кінників, і напали на них городяни, [і] багато [іх] попадало в ріку [Дністер], а інші побиті були, інші були поранені, ще інші схоплені були. Як в іншому місці говориться: "Скирт-ріка злу гру зіграла городянам"²²,— отак і Дністер злу гру зіграв уграм.

Звідти ж пішов король до [города] Василева²³, і перейшов Дністер, і пішов до [ріки] Пруту, бо наслав був Бог на них кару, і ангел побивав їх. Вони так умирали: в одних одпадали підошви, як од черевиків, а інші, вилізши на коней, померли, ще інші вмирали, зійшовшись довкола вогню і м'ясо піднісши до рота. Від багатьох ото різних недуг вони помирали, а потоки небесні все одно топили їх.

Отак пішов він, [Бела], через невірність бояр галицьких, а Данило за Божою волею вдержав город свій Галич.

---

²⁰ Цей заклик посла від імені Бели до оточених галичан є біблійним текстом, пристосованим до даної ситуації. З подібними словами звертається гучним голосом глашатай (Рабсак) ассирійського царя Сінахеріба (п. 681(680) до н. е.) до оточеного в Єрусалимі іудейського царя Єзекії (царював у 725—697 до н. е.). 4 кн. Царств XVIII, 28—30, 35 або Ісайя XXXVI, 13—15, 20.

²¹ За Біблією (Вихід, глави 7—11), Бог наслав на непокірного фараона десять кар — криваві ріки, жаб, мошок, песячих мух (гедзів), падіж на скот, запалення з наривами, град, сарану, пійьму на три дні, мор (пошесть) серед людей: тут ідеться про десятку кару.

²² Фразеологізм із слов'янського перекладу "Хроніки" візантійського історика Іоанна Малали (бл. 491 — бл. 578), із 17 книги; під час повені ріки Скирту (нині — Дайзан, ліва притока Нахр-Баліха, л. пр. Євфрату) в 525 р. було затоплено місто Едессу (нині — м. Урфа, ц. провінції у південно-східній Туреччині), і згодом там знайшли камінь із наведеними словами, що стали прислів'ям.

²³ Нині — с. Василів Заставнівського р-ну Чернівецької обл.

Кін.
1230—
перша
пол.
1231

Після цього розкажемо про многі закоти і великі обмани і незчисленні битви. У рік 6738 [1230]. Тим часом була крамола серед безбожних бояр галицьких. Учинили вони змову з двоюрідним братом його, [Данила], Олександром [Всеволодовичем], щоб [Данила] вбити і передати землю його [Олександрові]. Та коли вони сиділи на раді і збиралися вогнем підпалити [дім Данила разом із князем], милостивий Бог вложив у серце Василькові [намір] вийти [звідти] і, граючи, видобути меча свого на слугу королевого¹, [а] той, граючи, схопив щита. Як побачили це невірні [бояри] Молибоговичі, був їм страх од Бога, [і] вони сказали: “Замір наш провалився”. І побігли вони, як той окаянний Святополк². Вони втікали, хоча [про змову] ще не довідався князь Данило й Василько.

Отож, Василько поїхав до [города] Володимира, а безбожний [боярин] Філіпп позвав князя Данила в [город] Вишню³, бо вони вчинили другу змову з Олександром, братом його, щоб убити його. Та коли він, [Данило], вїхав у [село] Браневичеву ріль⁴, то прибув до нього посол [Коснятин] од тисяцького його Дем'яна, [і] він сказав: “Пир тобі лихий є, бо враджено безбожним твоїм боярином Філіппом і братом твоїм Олександром, що бути тобі вбитому. І, се почувши, ти піди назад і держи стіл отця свого”.

Коли Коснятин розповів [це], то той вернувся на ріці Дністрі, а бояри безбожні перевезлися [через ріку] в іншому місці, не хочючи бачити лица його. [Данило] ж, приїхавши в Галич, послав посла до брата свого, князя Василька: “Ти піди на Олександра”.

Кін.
1230—
перша
пол.
1231

Олександр тоді вибіг [із Белза] в Перемишль до спільників своїх, а Василько узяв Белз. Івана ж [Михалковича], сидельничого свого, [Данило] послав услід за невірними Молибоговичами, і за [боярином] Волдрисом, і схоплено було їх двадцять і вісім Іваном

1230

¹ На Данилового слугу; Данило тут уперше, хоч і не в прямій формі, називається королем.

² Святополк Ярополкович Окаянний, що 1015 р. забив своїх зведених братів — Бориса, Гліба і Святослава Володимировичів, а 1019 р. утік, розгромлений, від Ярослава Володимировича Мудрого.

³ Нині — м. Судова Вишня Мостиського р-ну Львівської обл.

⁴ Нині — с. Долішній Лужок (з присілком Бронічани) Дрогобицького р-ну Львівської обл.

Михалковичем. Однак ті смерті не прийняли, а милість дістали. А якось, коли він на пиру веселився, один із тих безбожних бояр лице залив йому чашею,— і це він стерпів: “Колись же нехай Бог їм одплатить”.

У рік 6739 [1231]. Сам Данило тим часом скликав віче, зоставшись з вісімнадцятьма отроками¹ вірними і з Дем'яном, тисяцьким своїм, і сказав їм, [галичанам]: “Чи ви будете вірними мені, щоб пішов я на ворогів моїх?” І вони вигукнули: “Вірні ми єсьмо Богу і тобі, господину нашому! Виступай з Божою поміччю!” А соцький Микула сказав: “Господине! Не подушивши бджіл — меду не їсти”.

8(?). IX
1231

Помолився він тоді *Богу*, і Святій Пречистій Богородиці, і Михаїлу, архангелу Божому, [і] поспішив виступити з невеликим числом ратників. І [воєвода] Мирослав прийшов до нього на поміч з невеликим числом отроків. Невірні теж усі на підмогу йому йшли, вдаючи, що вони вірні є, і з ними й [ті, що] змову вчинили, бо було горе їм.

Коли Данило приїхав до Перемишля, Олександр, не видержавши, побіг, і в тій погоні [воєвода] Шелв поранений був,— а був він хоробрий,— і в великій честі помер. Невірний же [боярин] Володислав Юрійович, що з ними змову вчинив, гнав його, [Олександра], аж до [города] Сянока і [до] воріт Угорських².

І врятувався утечею Олександр, залишивши все майно своє, і, отож, прийшов в Угри. А прийшов він до Судислава [Бернатовича],— бо Судислав тоді перебував в Уграх,— і Судислав, узявшись [за діло], прийшов до короля Андрія і навів короля угорського Андрія [на Данила].

1232

І прийшов же король Андрій і з сином Белою і з другим сином Андрієм до [города] Ярославля³, але боярин Давид Вишатич і [воєвода] Василій Гаврилович, що [були] од князя Данила в Ярославлі, заперлися. І хоча угри билися, допоки й сонце зайшло, одбили вони їх од города.

Увечері [ярославльці] вчинили раду, [і] Давид переполошився, бо теща його, [жона] кормильця

1231

¹ Отрок — молодший княжий дружинник (не обов'язково молодий віком).

² Нині — перевал Дукля у Карпатах, на кордоні між Польщею і Словаччиною.

³ Нині — м. Ярослав, ц. гміни Пшемисльського вое-ва, РП.

Нездила, — він же матір'ю своєю називав її, — була вірна Судиславу, [і] віщувала йому, [зятеві]: “Не зможеш ти вдержати город сей”. Тим часом Василько [Гаврилович] говорив йому: “Не погубімо честі князя свого, тому що рать ся не зможе город сей узяти”. А був він мужем сильним і хоробрим, але Давид не слухав його, все одно хотів здати город, хоча [боярин] Чак приїхав з угорських полків [і] сказав йому: “Вони вже не зможуть вас узяти, бо вельми є побиті”. Так що Василько кріпко боровся, щоб не здати города, але він, [Давид], страх маючи в серці, *усе одно здав город*, а сам вийшов цілим зо всіма воями.

І король, узявши Ярославль, рушив до Галича. При цім [боярин] Климьята з [города] Голих Гір⁴ утік од князя Данила до короля, а за ним усі бояри галицькі передалися⁵.

Звідти, [із Галича], король рушив до [города] Володимира. І коли він прийшов до Володимира, він, здивувавшись, сказав: “Города такого не знаходив я навіть у німецьких землях”, — такий він був з оружниками, що стояли на нім⁶: блищали щити і оружники [в броні], подібно до сонця. [Воевода] ж Мирослав був у городі; колись-таки він був хоробрим, а тоді, Бог зна [чому], помутився він умом, учинив мир із королем без згоди князя Данила і брата його Василька, а за умовою оддав Белз і Червен Олександрю [Всеволодовичу]. Король же за порадою невірних галичан посадив у Галичі сина свого Андрія.

А Мирослав запирався [потім перед Данилом і Васильком], мовляв: “Не здав я Червена за умовою”, — бо мав він велику нагану од обох братів: “Пощо ти мир учинив, коли був ти з великим військом?”

Оскільки король стояв коло Володимира, то князь Данило узяв велику здобич, спустошуючи довкола Белза⁷. Король тим часом вернувся в Угри.

Володимир же [Рюрикович київський] послав [посла] до Данила, кажучи: “Іде на мене Михайло⁸. Поможі-но мені, брате!” І коли Данило прийшов

Зима
1232/33

⁴ Нині — с. Гологори Золочівського р-ну Львівської обл.

⁵ Як видно, Данила в цей час у Галичі не було.

⁶ Тобто стояли на городських стінах.

⁷ В ориг., мабуть, хибно “около Бозкоу”, у Хл.— “около Белза”.

⁸ Михайло Всеволодович чернігівський.

учинити мир меж ними обома, то Данило з Руської землі⁹ взяв собі частину — Торчський і тоді дав його дітям Мстиславовим¹⁰, шурятам своїм, сказавши їм: “За доброчесність отця вашого візьміте і держіте город Торчський”.

Березень
1233

По тих же літах двинув рать Андрій королевич на Данила і пішов до [города] Білобережжя¹¹. А [боярин] Володислав [Юрійович] їхав у сторожі од Данила з Києва. І стрів він рать у Білобережжі, і билися вони через ріку Случ¹², і гонили [угри] їх до ріки Деревної¹³.

Із лісу Чортового¹⁴ прийшла вість до Києва Володимирі і Данилові од Володислава, і сказав Данило князь Володимирі: “Брате! Знаючи про нас обох, вони йдуть на нас. Пусти мене, хай піду я їм у тил”. Вони тоді, довідавшись [про це], вернулися до Галича.

Данило ж з’єднався із братом [Васильком] і догнав їх коло [города] Шумська, і перемовлялися вони обидва з ними через ріку Велю¹⁵. А з королевичем [Андрієм] був Олександр [Всеволодович] і [воєвода] Гліб Зеремійович та інші — князі болохівські¹⁶, і угрів безліч. Коли ж побачився Данило через ріку Велю з королевичем, то сказав він одне слово похвальне, що його Бог не любить¹⁷. А назавтра перейшов він ріку Велю на Шумськ і, поклонившись Богу і святому Симеону¹⁸ [та] приготувавши до бою полки свої, рушив до [города] Торчева¹⁹.

Довідавшись ж [про це і теж] приготувавши до бою полки свої, Андрій королевич рушив супроти нього, сиріч на січу. Він ішов по рівнині, а Данилові

⁹ Із Київської землі.

¹⁰ Синам Мстислава Мстиславича Удатного, братам Данилової жінки.

¹¹ Нині — можливо, с. Берегелі Красилівського р-ну Хмельницької обл.

¹² Права притока Горині (п. пр. Прип’яті, п. пр. Дніпра).

¹³ Нині — Деревичка, ліва притока Случі.

¹⁴ Лісовий масив між правобережжям середньої течії Случі і лівобережжям верхів’я Тетерева (п. пр. Дніпра).

¹⁵ Нині — Вілія, ліва притока Горині.

¹⁶ Питання про цих болохівських князів, незважаючи на значну літературу, залишається проблематичним. В літописі їх жодного разу не названо на ім’я, виступають вони завжди у збірній формі.

¹⁷ Очевидно, вилаявся з нахвалянням.

¹⁸ Ідеться про церкву Святого Симеона (Стовпника?) в Шумську.

¹⁹ Нині — ймовірно, с. Старий Тараж Кременецького р-ну Тернопільської обл.

й Василькові [треба] було з'їхати з високих гір²⁰. І деякі ж заперечували: "Хай би стали ми на горах",— вони були проти того, щоб сходити. Данило тоді сказав, як ото писання говорить: "Той, хто зволікає на битву — боязливу душу має"²¹,— [і], змусивши їх, він поспішив зійти на них.

Василько при цім ішов проти угрів [праворуч], а Дем'ян тисяцький та інші війська многі йшли ліворуч, а Данило йшов своїм полком посередині. Полк же його був великий і виладнаний був із хоробрих людей із ясним оружжям, і вони, [угри], бачачи [їх], не хотіли зітнутися з ним, а повертали на Дем'яна та на інші полки.

Але приїхали соколи, стрільці [Данилові], і не видержали люди [Андрієві],— вони побили їх, і ті прийшли в замішання. Дем'ян тим часом зітнувся з Судиславом [Бернатовичем], а князь Данило заїхав у тил їм, і [вої його] кололи їх. Дем'ян же подумав, що то все вороги є, і побігли [люди Дем'янові] перед ним, [Данилом]. А Данило ввігнав списа свого в противника, та спис зламався і він видобув меча свого і, поглянувши сюди й туди, побачив, що полк Васильків стоїть, добре борючись і угрів ганяючи. Видобувши меча свого, він рушив братові на підмогу, і багатьох поранив, а інші ж од меча його умерли. З'єднавшись із [воєводою] Мирославом і побачивши, що угри збираються [докупи], вони поїхали на них удвох, і ті, не витримавши, побігли. Та приїхали другі [угри], і вони зітнулися [з ними], і ті не витримали. А вони обидва, ганяючись, розлучилися. Потім же [Данило] бачив, що брат його добре бореться,— і сулиця²² його була кривава, і ратище посічене ударами мечів.

У рік 6740 [1232]¹. А тоді знову Гліб Зеремійович, зібравши угрів, приїхав на полк Васильків. І Данило приїхав до них і спонукував їх, та ні одного не бачив серед них войовника, лише отроків, що тримали коней. Вони ж, [угри], впізнали його і хотіли мечами

²⁰ Нині — Кременецькі гори на схід і південь від м. Кременця.

²¹ Слова Олександра Македонського (356—323 до н. е.) з давньоруського перекладу "Олександрії", грецької повісті II—III ст. н. е. про його життя і подвиги.

²² Легкий спис, якого можна було й кидати.

1232

¹ Тут ця дата особливо недоречна, вона розриває розповідь про пересіг бою.

порубати коня його. Та милостивий Бог без рани виніс його з-між ворогів,— тільки ото гострим кінцем меча було відтято шерсті на стегні коня його. І, приїхавши до них, [своїх полків], він спонукував воїв своїх їхати на них.

Васильків полк гнав угрів до [самих] станів, і стяг королевичів вони підрубали були, а інших багато угрів утікало, аж у Галичі вони стали.

А коли стояли ці на горі, а ті — на долині, і Данило й Василько змушували удвох людей своїх з'їхати [вниз] до них, то Бог так зволив за гріхи [наші]: повернула дружина Данилова навтікача. Але вони, [угри], не одважились гнатися, і не було шкоди у військах Данилових, окрім тих убитих п'яти.

Коли ж назавтра Данило зібрався [своїм військом], він не знав про брата [Василька], з ким він де є. А королевич повернув у Галич, тому що були втрати великі у військах його. Інші ж угри втекли, аж у Галичі вони стали.

І була битва велика у день той, і тих угрів упало багато, а Данилових бояр — мало. Їх же імена оці були: Ратислав Юрійович, Мойсій, Степан, брат того. [і] Юрій Янович.

Субота
2.IV.1233

Потім же Данило, довідавшись, що брат його здоров, не переставав готувати на них, [угрів], рать. А був він у Торчеві в Суботу Велику.

Потім прислав Олександр [Всеволодович послів] до брата Данила й Василька: “Не гоже мені бути без вас обох”. І вони прийняли його з приязню.

Квітень
1233

А як з'явилась трава, то Данило пішов із братом і з Олександром до [города] Пліснеська². І, прийшовши, він узяв його од [бояр] Ярбузовичів, велику здобич узяв, і вернувся у Володимир.

Літо
1233

У рік 6741 [1233]. Тим часом королевич [Андрій] і Судислав [Бернатович] вивели [воеводу] Діаниша на Данила. Данило тоді поїхав до Києва і привів половців та Ізяслава [Мстиславича] проти них. Він з Ізяславом і з Володимиром [Рюриковичем] водили один одного в божницю [присягатися], [і] ті обидва прийшли супроти Діаниша. Ізяслав, однак, учинив обман і звелів [військам своїм] пустошити землю

---

² Нині — с. Підгірці (хутір Пліснесько) Бродівського р-ну Львівської обл.

Данилову, і вони взяли Тихомль¹ і вернулися. Зостався Володимир із Данилом та [хан] Котянь один.

“Од облуди — лихо буде,— як ото пише Омир.— До викриття — вона солодка є, а викрита — гірка є. Хто в ній ходить — кінець лихий знаходить. О, лихіше лиха є се лихо!”²

*Серпень—
вересень
1233*

Звідти ж, [із Галича], Андрій королевич, Діаниш і угри пішли до Перемишля. Билися вони через міст³ із Володимиром [Рюриковичем] і Данилом, але ті одбилися від них. Угри тоді вернулися до Галича і пороки⁴ покидали, а Володимир і Данило пішли вслід за ними. Василько також прийшов до брата, і Олександр [Всеволодович], і зібралися вони коло [города] Бужська. Володимир же, і Котянь, і Ізяслав вернулися.

*Осінь
1233*

У рік 6742 [1234]. У той же час одступив [воевода] Гліб Зеремійович од королевича до Данила, бо Данило і Василько все одно йшли удвох до Галича. Зустріла його, [Данила], більша половина Галича: Доброслав [Суддич], і Гліб [Зеремійович], і багато інших бояр. І, прийшовши, став [Данило] на березі Дністра, і взяв землю Галицьку, і роздав городи боярам і воеводам. І було в них харчу багато, а королевич [Андрій], і [воевода] Діаниш, і [боярин] Судислав [Бернатович] знемагали в городі од голоду. Стояли тоді [війська Данила] дев'ять неділь, воюючи [і] ждучи льоду, поки й перейшли на них.

Судислав тим часом облудно послав [посла] до Олександра [Всеволодовича], кажучи: “Я дам тобі Галич. Ти піди од брата”. Він тоді пішов звідти, і галичани думали схопити [Олександра],— галичани й виїхали вслід за Данилом [доганяти його].

*Поч. зими
1233/34*

Кін. 1233

Коли ж минуло трохи часу, королевич [Андрій] помер, [і] послали галичани по Данила [боярина] Черного Семюнка. А Судислав пішов в Угри.

*Весна
1234*

Коли ж настала весна, Олександр, убоявшись злого свого вчинку, пішов до тестя свого [Володимира Рюриковича] в Київ. Але Данило, довідавшись [про

1233

¹ Основне значення слова “взяти” у подібних ситуаціях — це пограбувати, а не взяти у володіння.

² Цих сентенцій нема ні в “Іліаді”, ні в “Одіссеї”. Мабуть, літописець узяв їх із джерела, де їх приписано Гомеру.

³ Міст через ріку Стир, праву притоку Прип'яті.

⁴ Пороки — балісти, метавки, металльні пристрої.

це), вийшов на нього з Галича, догнав його в [городі] Полоному¹, і схопили його в лузі Хоморському². Данило не спав тоді три дні і три ночі, так само і вої його.

Коли ж Володимир [Рюрикович] перебував у Києві [на княжінні], прислав він сина свого Ростислава в Галич, і [Данило] зав'язав із ним, [Володимиром], братство і приязнь велику.

Михайло ж [Всеволодович та] Ізяслав [Мстиславич] все одно не переставали ворогувати проти нього, [Володимира, хоча Данило] зоставив у нього [воєвод] Гліба Зеремійовича і Мирослава, і багато інших бояр. Послав тому Володимир [посла до Данила], кажучи: "Поможи мені, брате!" І Данило, знаючи їх обох, [Володимира і сина його], приязнь, скоро зібрав війська [і] пішов [на підмогу]. Михайло тоді, не витримавши, відійшов од Києва.

Данило, отож, пішов до Володимира [Рюриковича], і рушили вони обидва до Чернігова, і прийшов до них Мстислав Глібович. А звідти пішли вони, грабуючи землю [Чернігівську], і взяли багато городів по Десні. Тоді ж узяли вони і Хоробор³, і Сосницю⁴, і Сновськ⁵, і багато інших городів, і прийшли ото знову до Чернігова.

І вчинили мир із Володимиром і Данилом Мстислав [Глібович] і чернігівці: лютий-бо був бій коло Чернігова. Навіть і таран⁶ проти нього поставили і метали каменем [на] півтора перестріли⁷. А камінь [був такий], що його [ледве] могли чотири мужі сильні підняти. Звідти з миром прийшли вони до Києва.

Від 6.1 до 17.V. 1235 Ізяслав же [Мстиславич] все одно не переставав: він навів був половців на Київ. А Данило і вої його струдилися були, бо захопив він був усі Чернігівські

1234

¹ Нині — м. Полонне, р. ц. Хмельницької обл.

² Луг біля річки Хомори, лівої притоки Случі.

³ Нині — с. Макошине (городище в урочищі Хоробор) Менського р-ну Чернігівської обл.

⁴ Нині — смт Сосниця, р. ц. Чернігівської обл.

⁵ Нині — с. Брусилів Чернігівського р-ну Чернігівської обл.; за іншими міркуваннями — смт Седнів того ж району і області.

⁶ Хоча тут ужито слова "таран", але цілком ясно, що це була метавка, а не стінобитний пристрій-колода.

⁷ Перестріл — віддаль польоту стріли з лука (70—90 м).

землі, бо воював він од Хрещення до Вознесіння, учинив мир [і] вернувся до Києва. Отож, коли половці прийшли до Києва і грабували землю Руську, то Данило хотів вийти [з Києва] додому лісовою дорогою⁸, бо Данило знесилився був. Але Володимир просив, а [воєвода] Мирослав підтримував його: “Виступимо на поганих половців”.

Зустріли ж їх половці коло Звенигорода⁹. І Володимир хотів вернутися і Мирослав говорив про повернення, але Данило сказав: “[Так] не подобає Воїну, який кинувся у бій, або звитягу здобути, або впасти од ворогів. Я ж забороняв вам, а нині бачу, що боязливу душу ви маєте¹⁰. Чи я вам не сказав, що не годиться струдженням воям виступити проти свіжих? Так нині пощо ви тривожитесь? Виходьте супроти них!”

*Кін.
травня
1235*

І встрілися вони із многим військом половецьким коло [города] Торчського, і була січа люта, і Данило гонився за половцями, допоки його кінь [не] був постріляний гнідий,— бо спершу деякі половці повернули навіткіача. А коли Данило побачив, що кінь його біжить постріляний, він повернув утікати. Володимир же був схоплений у Торчському, і Мирослав, за порадою безбожного [боярина] Григорія Васильовича і Молибоговичів, і багато інших бояр схоплено було.

Коли ж Данило прибіг до Галича, то Василько був у Галичі з військом, і зустрів він брата свого. Тоді Борис [Ярославич] межибозький за намовою [бояр] Доброслава [Суддича] і Збислава [Станіславича] послав [посла] до Данила, кажучи: “Ізяслав і половці ідуть до Володимира”. А се був обман, але Данило послав [посла] до брата свого: “Стережи Володимир!”

Бояри ж галицькі, побачивши, що Василько відійшов із військом¹¹, підняли крामолу. І [боярин] Судислав Ілліч сказав [Данилові]: “Княже! Облудну мову мають галичани. Не погуби себе. Піди звідси”.

[І] Данило, довідавшись про крामолу їх, пішов в Угри¹².

*Осінь
1235*

⁸ Поліссям.

⁹ Нині — с. Віта-Поштова Києво-Святошинського р-ну Київської обл.

¹⁰ Див. прим. 21 до 1231 р.

¹¹ В ориг., вважаємо, хибно “с полономъ”; треба — “с полкомъ”.

¹² Данило взяв участь в інтронізації нового угорського короля Бели IV, бо батько його король Андрій (Ендре) II помер 21 вересня 1235 р.

Кін. 1235

Коли ж приспіла зима, рушив Василько до Галича, узявши ляхів. Данило ж у той час прийшов до брата свого з Угрів, і пустошили вони [Галицьку землю, але], не дійшовши [до] Галича, вернулися обидва додому.

Травень
1236

У рік 6743 [1235]. У той же час прийшли галичани на Каменець, і всі болохівські князі з ними. І спустошили вони по [ріку] Хомору, і пішли до Каменця. Взявши здобич велику, вони пішли [звідти]. У той же час послав був Володимир [Рюрикович] Данилові підмогу — торків і [воеводу] Данила Нажировича. Тоді Данилові бояри, виїхавши з Каменця [і] з'єднавшись з торками, настигли їх. І переможені були невірні галичани, і всі князі болохівські схоплені були, і привели їх у Володимир до князя Данила.

Літо
1236

Коли ж прийшло літо, став посилати Михайло [Всеволодович] та Ізяслав [Мстиславич до Данила послів], грозячи: “Оддай наше браття, або ми прийдемо на тебе війною. А Данило молився Богу і святому архієрею Миколі, котрий показав чудо своє¹, — навів-бо був Михайло й Ізяслав на Данила ляхів, і русів, і половців безліч.

9.V.1236

Кін. літа
1236

Тим часом Кондрат, [князь лядський], став [там], де нині город Холм стоїть. Послав він [ляхів] спустошити до [города] Червена, але васильковичі², стрінувши їх і бившись з ними, захопили лядських бояр [і] привели їх перед Данила в Городок.

Михайло ж стояв на Підгір'ї³. Він хотів з'єднатися з Кондратом і дожидав половців з Ізяславом. І половці прийшли в землю Галицьку, [але] не схотіли йти на Данила. Пограбувавши всю землю Галицьку, вони вернулися.

Осінь
1236

Це почувши, Михайло вернувся у Галич. А Кондрат утік до Ляхів уночі, і потопилося було із воїв його в [ріці] Вепрі безліч.

1235

¹ Ідеться про Миколу Мирликійського (див. прим. 2 до 1227). На Русі популярними були місцеві “чуда” Миколи як помічника в боротьбі проти половців. Отже, й Данило молився, щоб Микола йому поміг. Святого “весняного Миколи” припадає на 9 травня.

² Воїни Василька.

³ Природно-історична область Підкарпаття у верхній частині Галицької землі, у верхів'ї Сяну і Дністра; нині — південна частина Львівської обл.

Літо
1237

Коли ж настало літо, [Данило й Василько], зібравшись, пішли обидва на Галич, на Михайла і [сина його] Ростислава. Але ті удвох заперлись були в городі; і угрів безліч було в нього, [Михайла]. Отож, вернувшись, [Данило й Василько] пустошили удвох довкола Звенигорода. І город вони хотіли [взяти], але не взяли, бо була Свята Богородиця у нім, чудотворна ікона.

Осінь
1237

Тої ж осені замирилися вони оба [з Михайлом].

Лютий—
березень
1238

Коли ж настала весна, рушили вони удвох на Ятвягів. І прийшли вони до Берестія, [але] ріки наводнилися і не змогли вони йти на Ятвягів. Данило сказав: “Негоже є держати отчину нашу крижевникам-темпличам, тобто солломоничам”⁴. І пішли вони обидва на них із великою силою, узяли город [Дорогичин] місяця березня і старійшину їх Бруна схопили і воїв захопили, і вернулися обидва у Володимир.

Березень
1238

Літо—
осінь
1237

Данило ж у тім самім році пішов на Михайла [Всеволодовича] на Галич. І вони, [Михайло, син його Ростислав і угри], просили миру [і] дали йому Перемишль⁵.

Весна
1238

А по тім році Данило таки навів на Кондрата литву — [князя] Миндовга [та] Ізяслава [Микулича] новгородокського.

Поч.
весни
1237

У той же час Данило пішов був із братом своїм в Угри до короля [Бели], бо той кликав його на честь.

Кін.
1236—
поч. 1237

У той же час рушив був Фрідріх цесар на герцога [Фрідріха] війною, і мали намір Данило з братом Васильком піти герцогові на підмогу, але король заборонив їм, [і] вони обидва вернулися в землю свою⁶.

---

⁴ Ідеться про німецький орден тевтонів-хрестоносців, або крижевників (криж — хрест; вони носили білий плащ із чорним хрестом), виник у Єрусалимі наприкінці XII ст. Організаційним центром його, як і інших орденів, був єрусалимський храм (латинське *templum*, звідси — темплічі, темпліери), побудований на місці Соломонового храму Святої Святих. У 1237 р. цей орден злився з орденом мечоносців, і тоді ж (3 березня 1237 р.) Конрад I мазовецький віддав їм Дорогичин — давньоруський город, який раніш, до Берестія, був удільним центром (нині — м. Дрогичин, ц. гміни Білостоцького вое-ва, РП).

⁵ Тут повторено і доповнено попередню звістку про похід Романовичів на Галич, який спричинився до примирення восени 1237 р.

⁶ Фрідріх II Штауфен (Гогенштауфен) (1194—1250), король (цесар) німецький та імператор Священної Римської імперії (1220—1250), виступив проти австрійського

У князь
Роман
Мстиславич

1199
1205

СВЯТЫЙ

Січень(?)
1238
Бл. 10.III.
1238

А потім прийшов Ярослав [Всеволодович] суздальський і забрав Київ од Володимира [Рюриковича]. Не можучи його держати, він пішов назад до Суздаля. І взяв [Київ] од нього Михайло, а Ростислава, сина свого, він залишив у Галичі. І відняли вони од Данила Перемишль.

Кін. 1238
або
поч. 1239

Був тоді межі ними іноді мир, іноді війна. І коли Ростислав пішов у [Рожне?] поле⁷, то за Божою поміччю прийшла вість Данилові, який перебував у Холмі, що Ростислав виступив на Литву зо всіма боярами і кінниками. І коли се прилучилося, вийшов Данило з воями із Холма, і був він на третій день у Галичі, і радо його прийняли городяни.

Коли ото він під'їхав під город і сказав їм: “О мужі-городяни! Допоки ви будете терпіти іноплеми́нних князів владу?” — то вони, вигукнувши, сказали: “Се єсть державець наш, Богом даний!” І пустилися вони [до нього], яко діти до отця, як ті бджоли до матки, як [олені], спраглі води, до джерела.

Єпископ же Артемій і двірський Григорій [Васильович]⁸ не давали йому [увійти до Галича]. Але, побачивши, що не можуть удвох удержати город, вони [удали], малодушні, ніби й вони готові передати город. Вийшли вони обидва зі сльозами на очах і з усміхненими лицами,— бо не мали влади княжіння свого,— і, облизуючи уста свої, сказали тоді удвох по' неволі: “Прийди, княже Данило! Візьми город!”

І Данило увійшов у город свій, і прийшов до [церкви] Пречистої Святої Богородиці, і взяв стіл отця свого, і на знак звитяги поставив на Німецьких воротах хоругов свою.

А назавтра прийшла до нього вість, що Ростислав рушив до Галича, але, почувши про взяття города, утік в Угри по путі, котрою йдуть на Борсукив Діл⁹.

герцога Фрідріха II Войовничого (бл. 1210—1246) з роду Бабенбергів, ворога Бели IV, і Данило та Василько пішли на підмогу герцогові, тому що Бела IV підтримував тоді ворогів Данилових — Михайла Всеволодовича та його сина Ростислава, котрі сиділи в Галичі. Але Бела, запросивши Данила й Василька “на честь”, зумів не допустити їх союзу з герцогом.

⁷ Нині — поле біля с. Ражнівa Бродівського р-ну Львівської обл.

⁸ Це був двірський (найвища світська адміністративна особа при князеві, його заступник) Ростислава Михайловича, якого було залишено під час походу князя обєрігати Галич.

⁹ Нині — перевал Присліп у Східних Карпатах, у Марамурешському повіті Словаччини.

І прийшов він до Бани, що зветься Родна¹⁰, і звідти пішов в Угри.

Бояри ж, прийшовши, упавши до ніг його, [Данила], [і] просячи милості, [говорили]: “Завинили ми перед тобою, іншого князя держали”. А він, одповівши, сказав їм: “Милість ви дістали, та знову сього не вчиніть. Щоб не попали ви в гірше”.

Данило тим часом, довідавшись про вступ їх, [військ Ростислава, в землю Галицьку], послав на них воїв своїх, і вони гнали вслід за ними до Гори¹¹ і вернулися.

Побоїще Батиєве.

21.XII.1237 У рік 6745 [1237]. У *ті ж часи* прийшли безбожні ізмаїльтяни, які раніш билися з князями руськими на Калках. Перше нашестя їх було на землю Рязанську, і взяли вони город Рязань¹ списом. Вивівши хитрістю князя Юрія [Інгваревича], вони повели його до [города] Пронська²,— бо княгиня його в той час була в Пронську,— вивели княгиню його хитрістю і вбили Юрія князя і княгиню його. І весь народ перебили, і не пощадили [навіть] дітей — до немовлят.

Кир³ Михайлович же утік із людьми своїми [із Пронська] до Суздаля і розповів великому князю Юрієві [Всеволодовичу] про навалу-нашестя безбожних агарян. Це почувши, великий князь Юрій послав [проти них] сина свого Всеволода з усіма людьми, і з ним [пішов] кир Михайлович.

1.I.1238 Батий⁴ же ринувся на землю Суздальську. І стрів його Всеволод біля [города] Коломни⁵, і билися вони, і багато упало із них з обох [сторін]. [І] переможений був Всеволод, і *прибіг Всеволод у Володимир*⁶ з *невеликою дружиною*⁷, [і] розповів отцю про битву,

---

¹⁰ Нині — с. Родна, повіт Бистриця-Несеуд, Словаччина.

¹¹ Карпати.

1237

¹ Нині — с. Стара Рязань Спаського р-ну Рязанської обл. Російської Федерації.

² Нині — смт Пронськ, р. ц. Рязанської обл. Російської Федерації.

³ Кир (грецьке *χυριος*) — володар, господин. Ім'я цього Михайловича, сина кир Михайла Всеволодовича, князя пронського, невідоме.

⁴ Батий (Бату, Сеїнхан) (1208—1255), другий син Джучі, онук Чингісхана, хан монгольський, засновник держави Золотої Орди, відзначався особливою жорстокістю і підступністю.

⁵ Нині — м. Коломна, р. ц. Московської обл. Російської Федерації.

⁶ Нині — м. Владимир, обл. ц. Російської Федерації.

⁷ Додано з “Лаврентіївського літопису”.

що була з [ворогами], які ринулися на землю і городи його.

4.III.1238

І Юрій князь, zostавивши сина свого у Володимирі і княгиню [Огафію], вийшов із города. І збирав він навколо себе воїв, але, не маючи сторожів, застигнутий був зненацька беззаконним Бурондаєм,— весь город [Суздаль] він спустошив, а [згодом] самого князя Юрія вони вбили.

2—6.II.
1238

Коли ж Батий стояв коло города [Володимира], борючись кріпко за город, вони, [татари], облудно говорили городянам: “Де є князі рязанські, і ваш город⁸, і князь ваш великий Юрій? Чи не наша рука, схопивши, його смерті оддала?”

І, почувши про се, преподобний Митрофан єпископ став говорити зі сльозами до всіх: “Чада! Не убоїтесь облуди нечестивих і не візьмемо собі в ум тлінне се і скороминуще живоття, а про інше, не скороминуще життя подбаємо, про життя, яке з ангелами. Якщо навіть город наш вони, захопивши, списом візьмуть і смерті нас оддадуть, я про те, чада, поручником є, що вінці нетлінні ви од Христа Бога дістанете”. І згідно з цим словом, почувши [його] всі, стали вони кріпко боротися.

А татари пороками городські стіни били, стрілами без числа стріляли. Побачивши це, що все сильніше в битві вороги налягають, князь Всеволод убоявся,— бо ж сам він був молодий,— сам із города вийшов з невеликою дружиною, несучи з собою дари многії: він-бо надіявся од нього, [Батия], життя дістати.

7.II.1238

Весна
1238

Але він, як той розлючений звір, не пощадив юності його, велів перед собою зарізати і город увесь вибив. А коли єпископ преподобний вбіг у церкву з княгинєю і з дітьми, то повелів нечестивий [храм] вогнем запалити. І так душі свої оддали вони в руки Богові.

Коли він вибив город Володимир і пограбував [інші] городи суздальські, то прийшов до города Козельська⁹. [А] був у ньому князь молодий, на ім'я Василій. І довідався нечестивий, що промисел сильних

⁸ Татаро-монголи мають на увазі захоплений ними 4—5 лютого 1238 р. Суздаль. Але, кажучи далі про смерть Юрія Всеволодовича, вони обманювали оточених володимирців, бо тоді їхній князь був іще живий: його вбито 4 березня 1238 р.

⁹ Нині — м. Козельськ, р. ц. Калузької обл. Російської Федерації.

духом мають люди в городі,— словами облудними город не можна було взяти. Козляни-бо вчинили раду — не здатися Батию, сказавши: “Хоча князь наш молодий є, та положимо життя своє за нього. І тут ми славу сього світу здобудемо, і там небесні вінці од Христа Бога дістанемо”.

Татари, отож, билися за город, маючи намір узяти город. Розбивши городську стіну, татари зійшли на вал, і козляни ножами різалися з ними. А тоді вчинили вони раду — вийти на полки татарські. І, вийшовши з города, посікли вони праці їх, [а], напавши на війська їх, убили із татар чотири тисячі, і самі теж побиті були.

Батий же взяв город, вибив усіх, і не пощадив [навіть] од дітей до немовлят. Про князя Василя [нічого] невідомо, але деякі говорили, що він у крові утонув,— і він же молодий був.

Тому-то в татар не сміють його, [цей] город, називати Козельськ, а [називають] “лихий город”, бо вони билися за нього сім неділь, бо з-поміж татар [козляни] вбили трьох синів темничих¹⁰, і татари, шукавши їх, не змогли їх знайти мертвих серед безлічі трупів.

1238—39
Осінь
1239

Батий же, узявши Козельськ, пішов у землю Половецьку, а звідси став посилати [війська] на городи руські. І взяв він город Переяславль¹¹ списом, вибив його увесь, і церкву архангела Михаїла сокрушив, і начиння церковне незчисленне срібне й золоте, і дороге каміння узяв. І єпископа, преподобного Симеона, вони убили.

18.X.1239

У той же час слава він [війська] на Чернігів. Обступили вони город великою силою, і Мстислав Глібович, почувши про напад на город іноплеминних, прийшов на них зо всіма воями. Билися вони, переможений був Мстислав, і безліч із воїв його побито було, і взяли вони город і запалили вогнем. Єпископа [Порфирія] вони zostавили живим і одвели його в Глухів¹².

Осінь
.1239

Менгухан¹³ тим часом прийшов розвідати город Київ, і став він на тій стороні Дніпра коло Городка

¹⁰ Темник — воєначальник тьми, тобто десяти тисяч.

¹¹ Нині — м. Переяслав-Хмельницький, р. ц. Київської обл.

¹² Нині — м. Глухів, р. ц. Сумської обл.

¹³ Менгухан (Менгу, Мунке) (1208—1259), перший син Тулуя, онук Чингісхана, великий хан монгольський (1251—1259).

Пісочного¹⁴. Побачивши город, він здивувався красі його і величі його. Він прислав послів своїх до Михайла [Всеволодовича] і до городян, хочачи їх обманути, та вони не послушали його.

Осінь
1239

У рік 6746 [1238]. *Потім же* Михайло побіг услід за сином своїм [Ростиславом] перед татарами в Угри, а Ростислав Мстиславич, [онук Романа Ростиславича] смоленського, сів у Києві.

Зима [?]
1239/40

Данило тим часом поїхав до нього, [Ростислава Мстиславича], і схопив його, і залишив у нім, [Києві, тисяцького] Дмитра. І оддав він Київ у руки Дмитрові, [щоб] удержати [город] проти іноплемянних народів, безбожних татар.

Коли Михайло втік із Києва в Угри, [Ярослав Інгваревич], поїхавши, узяв княгиню його [Олену], і бояр його схопив, і город Каменець узяв. Почувши ж се, Данило послав [до нього] послів, кажучи: “Пусти сестру до мене, тому що Михайло обом нам зло замишляє”. І Ярослав послушався слів Данила, і так воно сталося,— прийшла до них сестра [Олена], до Данила й Василька, і держали вони її у великій честі.

Зима
1239/40

Король же [угорський Бела] не оддав дівки своєї [Анни] Ростиславу [Мстиславичу], а погнав його від себе. Пішли [тоді] Михайло й Ростислав у Ляхи до вуя свого¹, до Кондрата, [князя лядського], і прислав Михайло послів до Данила й Василька, кажучи: “Многочаст провинилися ми оба перед вами, і многочаст я шкоду робив тобі. Що тобі я обіцяв — то того не сповнив. Якщо коли хотів я приятель мати з тобою — невірні галичани не давали мені. Нині ж клятвою клянусь я тобі, що ніколи ото ворожнечі з тобою не буду мати”.

Весна—
літо,
1240

І Данило, й Василько не спом’янули зла, оддали йому сестру і привели його з Ляхів. Данило також раду вчинив із братом своїм [і] пообіцяв Київ йому, Михайлові, а синові його Ростиславу дав Луцьк. Але Михайло через страх перед татарами не одважився йти до Києва, тому Данило й Василько дозволили

---

¹⁴ Нині — с. Вигурівщина Броварського р-ну Київської обл. (уже в межах Києва).

¹ 1238

¹ Вуй, вуйко — дядько по матері; мати Михайла, жінка Всеволода Святославича Марія, була сестрою Конрада I мазовецького, дочкою Казимира II Справедливого.

йому перебувати в землі своїй, і дали йому пшениці багато, і меду, і худоби, і овець доволі.

*Серед
грудня
1240*

Михайло тим часом, довідавшись про взяття Києва, утік із сином своїм у Ляхи до Кондрата. А коли татари приблизились, то він не видержав тут, пішов у землю Воротславську і прибув до міста німецького, що зветься Середа². Німці ж, побачивши, що в нього добра багато є, побили йому людей, і добра багато одібрали, і онуку його вбили. І Михайло не дійшов [туди, куди рушив]. І зібрався він, і був у печалі великій,— бо татари вже прийшли були на бій до Індриховича³,— і вернувся Михайло назад знову до Кондрата⁴. Та ми до попереднього повернемося.

9.IV.1241

У рік 6747 [1239].

*Кін. осені
.1240*

У рік 6748 [1240]. У той же рік прийшов Батий до Києва з великою силою, многим множеством сили своєї, і окружив город. І обступила [Київ] сила татарська, і був город в облозі великій. І пробував Батий коло города, а вої його облягали город. І не було чути [нічого] од звуків скрипіння теліг його, ревіння безлічі верблюдів його, і од звуків іржання табунів коней його, і сповнена була земля Руська ворогами.

[Кияни] тим часом захопили в них татарина, на ім'я Товрула, і той розповів їм про всю силу їх. Се були брати його, [Батия], сильні воеводи: Урдюй, Байдар, Бирюй, Кайдан, Бечак, і Менгу, і Куюк,— який [потім] вернувся, довідавшись про смерть ханову, і став ханом¹, але він [був] не із його, [Батия], роду. А першим його воеводою був Себідяй

² Нині — м. Серадзь, ц. вое-ва, РП.

³ Завоювавши в 1237—1240 рр. Русь, татаро-монголи рушили на Польщу й Угорщину. 9 квітня 1241 р. коло города Легниці (нині — м. Легниця, ц. вое-ва, РП) велике польське військо, очолене князем Генріком II Побожним (у літописі — Індриховичем) (бл. 1191—1241), сином Генріка I Бородатого (бл. 1163—1238) і батьком Генріка III Білого (бл. 1229—1266), зазнало в бою з нападниками нищівної поразки. За переказами, татаро-монголи відіслали у свої становища цілі вози, навантажені правими вухами забитих поляків.

⁴ Конрад I мазовецький тоді перебував у своїй Мазовії, куди татари не добралися.

1240

¹ 11 грудня 1241 р. помер великий монгольський хан Угедей, третій син Чингісхана. Навесні 1242 р. ослаблені в боях татаро-монголи на чолі з Батием пішли з Угорщини до себе обирати нового великого хана. Ним у серпні 1246 р. став Куюк (Гуюк), перший син Угедея. Рід Батия залишився осторонь династичної вершини, і тому Батий не визнавав обрання Куюка.

богатыр², і Бурндай богатыр, що взяв Болгарську землю³ і Суздальську. І інших [було] без числа воевод, що їх ми не списали тут.

День
4. XII. 1240
Ніч
на 5. XII.
1240

І поставив Батий пороки під город коло воріт Лядських, — бо тут підступили були дебрі, — і пороки безперестану били день і ніч. Вибили вони стіни, і вийшли городяни на розбиті стіни, і було тут видіти, як ламалися списи і розколювалися щити, [а] стріли затьмарили світ переможеним, і Дмитро поранений був. Вийшли татари на стіни і сиділи [там] того дня й ночі, а городяни зробили ще друге укріплення навколо [церкви] Святої Богородиці [Десятинної].

День
5. XII. 1240

Ніч на
6. XII.
1240
Ранок
6. XII. 1240
6. XII. 1240

А назавтра прийшли [татари] на них, і була битва межи ними велика. Люди тим часом вибігли і на церкву, і на склепіння церковне з пожитками своїми, [і] од тягаря упали з ними стіни церковні, і так укріплення було взяте [татарськими] воями. Дмитра ж вивели [до Батія], пораненого, але вони не вбили його через мужність його.

Осінь
1240

У той же час поїхав був Данило в Угри до короля [Бели]⁴, бо він іще не чув був про прихід поганих татар на Київ. А коли Батий узяв город Київ і почув він про Данила, що той в Уграх є, то рушив сам до [города] Володимира.

І прийшов він до города Колодяжна⁵, і поставив дванадцять пороків. Та не міг він розбити стіни і став перемовляти людей. Вони тоді, послухавши злої ради його, здалися, і самі перебиті були. І прийшов він до Каменця [та] Ізяславля⁶ [і] взяв їх. А коли побачив, що Крем'янець і город Данилів⁷ неможливо взяти йому, то відійшов од них. І прийшов він до Володимира, і взяв його списом, і вибив його без пощади, так само і город Галич, і інших городів багато, що їм нема числа.

² Воевода, начальник.

³ Волго-Камська Болгарія; нині — східна частина Чуваської Автономної Республіки, Татарська Автономна Республіка, північно-східна частина Ульяновської обл. і північна частина Куйбишевської обл. Російська Федерація.

⁴ Данило мав намір одружити свого сина Льва з дочкою Бели IV Констанцією (про що сказано ще раз далі).

⁵ Нині — с. Колодяжне Дзержинського р-ну Житомирської обл.

⁶ Нині — с. Городище Шепетівського р-ну Хмельницької обл.; за іншими міркуваннями — м. Ізяслав, р. ц. Хмельницької обл.

⁷ Нині — городище на горі Троїці біля кол. села Данилівки Шумського р-ну Тернопільської обл.

Тим часом Дмитро, київський тисяцький Данила, сказав Батисві: “Не барися у землі сій довго. Настала тобі пора на Угрів уже йти. Якщо ж ти забаришся, то земля [та] єсть сильна. Зберуться вони на тебе і не пустять тебе в землю свою”. А сказав він йому [так] через те, що бачив, як гине земля Руська од нечестивого.

Ранок
11.IV.1241

Отож, Батий послухав ради Дмитрової, пішов в Угри, а король Бела і [брат його] Коломан стріли їх на ріці Солоній⁸. Билися їхні війська, [і] побігли угри, і гнали їх татари до ріки Дунаю. Стояли вони після побіди три роки⁹.

Перед цим поїхав був Данило князь до короля в Угри, маючи намір заприятитися з ним, посвататись. Та не було приятні межі ними обома, і вернувся він од короля, і приїхав у Синеvodсько¹⁰ в монастир Святої Богородиці.

Кін.
1240—
поч.
1241

Але назавтра, вставши, побачив він безліч утікачів од безбожних татар, і вернувся назад в Угри,— не міг-бо він пройти Руської землі [до Холма], тому що мало було з ним дружини. І, зоставивши сина свого [Льва] в Уграх,— бо [не] оддав він його в руки галичанам, знаючи невірність їх: тому не взяв його з собою,— він пішов із Угрів у Ляхи, на [город] Бардуїв¹¹, і прибув у [город] Судомир¹². [Тут] почув він про брата свого, і про дітей своїх, і про княгиню свою [Анну], що вони вийшли з Руської землі в Ляхи перед безбожними татарами, і постарався одшукати їх. І знайшов він їх на ріці, що зветься Полиця¹³, і зраділи вони, що зібралися всі разом, і жалкували, що побідили [вороги] землю Руську і що взято городів іноплеменниками безліч.

Поч.
1241

Данило тоді сказав: “Не добре нам зоставатися тут, близ іноплеменників, що воюють нас”. [І] пішов він у землю Мазовецьку до Болеслава до Кондратового сина. І дав йому князь Болеслав город Вишгород¹⁴,

⁸ Нині — Шайо, права притока Тиси (л. пр. Дунаю).

⁹ Ідеться про кінець 1240 березневого року, 1241 рік, і початок 1242 березневого року, тобто загалом трохи більше року; на Русі неповні роки лічили разом з повними.

¹⁰ Нині — смт Верхне Синьовидне Сколівського р-ну Львівської обл.

¹¹ Нині — м. Бардейов, р. ц. Східнославацької обл. Словаччини.

¹² Нині — м. Сандомир, ц. гміни Тарнобжегського воє-ва, РП.

¹³ Нині — Пилиця (Пілиця), ліва притока Вісли.

¹⁴ Нині — м. Вишгород, ц. гміни Плоцького воєводства, РП.

і пробував він тут, допоки вість [не] дістав, що вийшли вже із землі Руської безбожні, і вернувся він у землю свою.

*Кін.
березня—
поч.
квітня
1241*

І прибув він до города Дорогичина, і захотів увійти в город, та було сповіщено йому: “Ти не ввійдеш у город”. [І] він сказав: “Сеї город був наш і отців наших, а ви не дозволили увійти в нього”. І відійшов він, думаючи собі, що Бог колись же вчинить одплату державцеві города того. І оддав його, [город, Бог] у руки Данилу, і він, обновивши його, спорудив [тут] церкву прекрасну *на честь* Святої Богородиці і сказав: “Се город мій, бо я раніш здобув його списом”.

Данило тим часом прибув із братом до Берестія, і не змогли вони обидва вийти на поле [бою] через сморід од безлічі вбитих. А в [городі] Володимирі не зосталося [жодного] живого. Церква Святої Богородиці наповнена була трупами, інші церкви [теж] були наповнені трупами і тілами мертвих.

*Кін.
березня—
поч.
квітня
1241*

А потім Михайло [Всеволодович] пішов із сином своїм [Ростиславом] од вую свого [Кондрата] на Володимир, і звідти рушив до Пінська¹⁵. Ростислав же Володимирович прийшов до Данила в Холм,— бо зберіг був [сеї город] Бог од безбожних татар,— і Ростислав доказав правоту свою, що він не є у змові з Михайлом. Михайло натомість недодержав присяги, [даної] і Данилу, й Васильку за [їх] добродіяння, а пройшов землю його, [Данила], і, пославши посла, прибув у Київ і жив під Києвом на острові. А син його Ростислав пішов у Чернігів.

*Квітень
1241*

Лев же, [син Данила], вийшов із Угрів з боярами галицькими і приїхав у [город] Во[ло]даву¹⁶ до отця свого, і рад був йому отець.

Бояри ж галицькі Данила князем собі називали, а самі всю землю держали. Доброслав же Судич, попів онук, укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в [город] Бакоту¹⁷, все Пониззя забрав без княжого повеління. Григорій же Васильович замишляв підгірську землю Перемишльську собі захопити. І була смута велика в землі [Галицькій], і грабіж од них.

¹⁵ Нині — м. Пінськ, р. ц. Брестської обл., Білорусь.

¹⁶ Нині — м. Влодава, ц. гміни Хелмського вое-ва, РП.

¹⁷ Нині — с. Бакота Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Отож, коли Данило довідався [про це], він послав Якова [Марковича], стольника¹⁸ свого, з великою жалобою до Доброслава, кажучи до них, [бояр]: “Князь ваш я єсть, [а] ви повеління мого не сповняєте і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене”¹⁹. І він, [Доброслав], сказав: “Нехай буде так”.

У той же час, коли Яків сидів у нього, [Доброслава], прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, два беззаконники, із роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися обидва. І Доброслав сказав: “Я дав їм обом Коломию”²⁰. Яків тоді сказав йому: “Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва недостойні навіть Вотнин²¹ держати”. І він, усміхнувшись, сказав: “То що ж я можу говорити?”

Яків же, приїхавши, усе це розповів князю Данилові. І Данило уболівав і молився Богові за отчину свою, що нечестивим сим [вдається] держати її і володіти нею.

Коли ж минуло трохи часу, прислав Доброслав [до Данила посла з доносом] на Григорія [Васильовича], кажучи: “Він тобі невірний є”, — бо [Доброслав] виступав проти нього і сам хотів усю землю [Галицьку] захопити. [А потім], пересварившись самі, вони приїхали [до Данила] з великою гординою. Доброслав їхав у самій сорочці, гордовито, навіть на землю не дивлячись, а галичани бігли коло стремена його. І Данило та Василько, бачачи погорду його, сповнилися до нього ще більшою ворожнечею. А коли Доброслав і Григорій стали один одного обмовляти, то Данило, вислухавши речі їх, [побачив], що вони

¹⁸ Стольник — княжий урядовець, що виконував різні обов'язки, від слугування за столом починаючи і кінчаючи посольськими та воеводськими справами.

¹⁹ На словах визнаючи Данила князем, бояри гнули своє. Доброслав, по суті, захопив княжі прерогативи: він приймав на службу утікачів — чернігівських бояр, де могли бути прихильники ворога Данилового Михайла Всеволодовича, роздавав їм землю. Князь вимагає, щоб коломийську сіль, яка була одним з основних джерел княжих прибутків і якою платили війську, залишили йому.

²⁰ Нині — м. Коломия, р. ц. Івано-Франківської обл.

²¹ Нині — смт Отиня Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.

Осінь
(поч. зи-
ми?)
1241

повні є облуди і не хочять під його волею ходити, а волость його [ладні] іншому передати. Тому, порадившись із братом, він ото мимоволі, бачачи беззаконня їх, повелів їх скопити.

У рік 6749 [1241]. *Потім же* Ростислав [Михайлович] зібрав князів болохівських та решту галичан [і] прийшов до [города] Бакоти. Але Курило печатник¹ був тоді в Бакоті, посланий Данилом князем і Васильком списати грабунки нечестивих бояр, [і] він утишив народ.

Бо коли вони, [війська Ростислава], билися коло воріт [Бакоти], [Ростислав], одступивши, хотів перемовити його, [Курила], багатьма словами. Але Курило відповів йому: “Осе так ти оддячуєш вуям своїм² за добродіяння? А чи не пам’ятаєш ти, як король угорський вигнав тебе був з отцем твоїм із землі [своєї], як тебе прийняли обидва володарі мої, вуї твої? Отця твого вони обидва у великій честі держали, і Київ пообіцяли, і тобі Луцьк дали, і матір твою, а сестру свою з Ярославових рук одібрали і отцю твоєму оддали”. І іншими словами мудрими говорив він багато. Але, побачивши, що той не послухав його, він вийшов на нього з пішими воями. Він тоді, побачивши це, пішов звідти. Так що він, [Курило], мудрістю і силою вдержав Бакоту, а Ростислав пішов за Дніпро.

Данило ж, почувши [про] прихід Ростислава з князями болохівськими на Бакоту, відразу кинувся на них: городи їх вогневі оддав і вали їх розкопав. А Василько князь зостався стерегти землі [своєї] од литви, [бо] воїв своїх він послав був із братом. Данило тим часом, узявши здобич велику, вернувся, а взяв він [такі] городи їх: Деревич³, Губин⁴ і Кобуд⁵, Кудин⁶, Городець⁷, Божський⁸, Дядьків⁹. Прийшов також Курило, печатник князя Данила, з трьома

1241

¹ Печатник — охоронець княжої печаті, начальник княжої канцелярії, канцлер.

² Тобто Данилові й Васильку.

³ Нині — с. Великі Деревичі Любарського р-ну Житомирської обл.

⁴ Нині — с. Губин Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл.

⁵ Нині — ймовірно, м. Старокостянтинів, р. ц. Хмельницької обл.

⁶ Нині — с. Кудинка Летичівського р-ну Хмельницької обл.

⁷ Нині — ймовірно, с. Городище Деражнянського р-ну Хмельницької обл.

⁸ Нині — можливо, с. Суслівці Летичівського р-ну Хмельницької обл.

⁹ Нині — ймовірно, с. Дяківці Літинського р-ну Вінницької обл.

тисячами піших воїв і трьомастами кінників, і дав їм [Данило] узяти город Дядьків. Звідти ж він, [Данило, пішов назад], пограбувавши землю Болохівську і попаливши,— бо залишили їх, [болохівських князів], татари, щоб вони їм орали [та сіяли] пшеницю і проса. Данило ж на них тим більшу ворожнечу держав, що вони од татар велике сподівання мали.

Осінь (?)
1236

Адже він князів їхніх вибавив із рук Болеслава, князя мазовецького, коли Болеслав сказав: “Чого вони увійшли в землю мою, якщо я не дав їм [її]?” Кажучи [Данилові]: “Вони не є вої твої, а є особні князі”,— він хотів розграбувати їх. Вони тоді обіцялися покоритись [Данилові], вони тоді благали, і Данило, й Василько за них збиралися з ним, [Болеславом], битву вчинити. Але Василько, поїхавши, переконав його, тобто ублагав його, і дав йому дари многі за визволення їх. Та вони все одно не пам’ятали добродіяння.

Бог воздав їм одплату [за це], бо не залишилося нічого в городах їхніх, що не було б пограбоване. А він, [Данило], прийшов до брата свого, за ласкою Божою знаменуючи перемогу.

Поч. 1242

Ростислав же все одно не переставав у злобі своїй, а, зібравши воїв і [боярина] Володислава [Юрійовича] невірною [взявши], рушив на Галич. І, прийшовши до [города] Печери Домажирової¹⁰, обманув їх, [городян], Володислав, і здалися вони Ростиславу. А звідти, узавши [город], пішов [Володислав] до Галича, кажучи [Ростиславу]: “Твій є Галич”. А сам він дістав тисячу¹¹ од нього.

Весна
1241

Почувши ж [це і] зібравши воїв своїх, Данило й Василько скоро пішли на них. І він, [Ростислав], не витримав, вибіг із Галича до [города] Щекотова¹², а з ним утік Артемій, єпископ галицький, та інші галичани.

Та коли Данило й Василько гналися вслід за ним, вість прийшла йому, що татари вийшли вже із землі Угорської, ідуть у землю Галицьку, і тою вістю [Ростислав] врятувався, а декількох із бояр його схоплено було.

¹⁰ Нині — с. Домажир Яворівського р-ну Львівської обл.

¹¹ Тобто став тисяцьким, одержав округ тисяцького.

¹² Нині — с. Глинське (городище під лісом Щекотин) Нестеровського р-ну Львівської обл.

Весна
1242

Данило тим часом, прагнучи встановити лад у [Галицькій] землі, поїхав до [городів] Бакоти і Каліуса¹³, а Василько поїхав у Володимир. Данило також двірського [Андрія] вирядив на Перемишль, на Костянтина [Володимировича] рязанського, посланого [туди] Ростиславом, і [проти] владики перемишльського, який із ним, [Ростиславом], чинив коромолу. Та коли Костянтин почув, що Андрій іде на нього, він утік уночі. Отож, Андрій не застав його, але застав владику, і слуг його розграбував гордих, і сагайдаки їх брови роздер, і прилбиці¹⁴ їх вовчі й борсукові розідрані були. Славетного співака Митусу¹⁵, який колись із гордості не схотів служити князеві Данилові, розшарпаного, яко в'язня, привели. Сиріч, як ото сказав творець притч [Соломон]: “Гордість дому твого сокрушиться”¹⁶, бобра, і вовка, і борсука одберуть. Се так реченням сказано було.

У рік 6750 [1242]. Не було нічого.

Кін. весни
1242

У рік 6751 [1243]. У той же час розігнали татари [військо] Ростислава в борку¹. І втік він в Угри, і оддав усе-таки за нього король угорський [Бела] дочку свою [Анну].

1244

Кін. весни
1242

А коли Данило перебував у Холмі, прибіг до нього половчин його, на ім'я Актай, кажучи: “Батий уже вернувся з Угрів і одрядив на тебе двох богатирів, Манмана і Балая, щоб знайти тебе”. Данило тоді, заперши Холм, поїхав [у Володимир] до брата свого Василька і взяв із собою Курила митрополита². А татари пустошили до [города] Володави і по озерах³, і вернулись, багато лиха натворивши.

1244

У рік 6752 [1244]. Не було нічого.

---

¹³ Нині — с. Калюс Ново-Ушицького р-ну Хмельницької обл.

¹⁴ Шолом із шкіряною заслоною обличчя, шиї та плечей.

¹⁵ З тексту виходить, що Митуса був півчим при єпископському дворі, очевидно, з феноменальним голосом.

¹⁶ Притчі Соломона XV, 25.

1243

¹ Можливо, сосновий ліс, що був біля нинішнього с. Великі Бірки (раніш — Борок) Тернопільського р-ну Тернопільської обл.

² Свого печатника Курила Данило настановив київським митрополитом пізніше, десь восени чи на початку зими 1246 р.

³ Нині — озера Світязьке, Пулемецьке, Луки у Любомльському р-ні Волинської обл.

- 1244 *У рік 6753 [1245]. Михайло ж [Всеволодович], почувши, що король [Бела] оддав дочку за сина його, утік в Угри. Але король угорський і син його Ростислав честі йому обидва не вчинили, і він, розгнівавшись на сина, вернувся до Чернігова.
- Серпень 1246 Звідти поїхав він до Батия, просячи волості своєї у нього¹. Батий же сказав: “Поклонися отців наших закону”. Але Михайло відповів: “Коли Бог передав нас і землю нашу за гріхи наші в руки ваші, ми тобі кланяємося і честь складаємо тобі. А закону отців твоїх і твоему богонечестивому повелінню не кланяємося”. Батий тоді, як той розлючений звір, роз’явився, повелів заколоти князя Михайла, і заколений був він беззаконним Доманом, путивльцем нечестивим, і з ним заколений був боярин його Федір. Так мученицьки постраждали вони і дістали обидва вінець од Христа Бога².
- 20.IX.1246 Данило тим часом із братом Васильком розпочали війну з Болеславом [Стидливим]³, князем лядським, [і] ввійшли обидва в землю Лядську чотирма дорогами. Сам Данило спустошив довкола [города] Любліна⁴, а Василько по [ріках] Ізволі⁵ і по Ладі⁶, довкола [города] Білої⁷, двірський же княжий Андрій — по [ріці] Сяну⁸, а [воєвода] Вишата спустошив Підгір’я⁹. Узявши здобич, вони повернулися.
- Зима (?) 1243/44 І знову виступили вони обидва і спустошили землю Люблінську аж до ріки Вісли і Сяну. Але коли приїхали вони під [город] Завихвост, [то лише]
- Весна 1244

1245

* До цього знаку в ориг. унизу сторінки є така виноска-заголовок: “Оубъненіе бл(а)говѣрнаго великаго(о) кн(я)зя Михаила Черниговскаго(о) и Федора боярина ег(о) от Батия ц(а)ря безбожнаго”; у Хл. цього заголовка нема.

¹ Неясно, що просив Михайло в Батия — Чернігівську волость (це ймовірніше) чи Київ, де з весни 1243 р. княжу владу мав од Батия Ярослав Всеволодович, надіславши сюди свого посадника Дмитра Сйковича.

² Гробниця з прахом Михайла Всеволодовича нині стоїть в Архангельському соборі в Москві.

³ Похід був викликаний тим, що Данило й Василько допомагали своєму союзникові Конраду I мазовецькому, який вступив у боротьбу за Краків із своїм синівцем, сином Лешка Білого, Болеславом Стидливим (1226—1279).

⁴ Нині — м. Люблін, ц. вое-ва, РП.

⁵ Нині — Ракова, права притока Букової (п. пр. Сяну).

⁶ Права притока Танева (п. пр. Сяну).

⁷ Нині — с. Бяла Янув Любельської гміни Люблінського вое-ва, РП.

⁸ Права притока Вісли.

⁹ Природно-історична область Підкарпаття у Лядській землі на південь від верхів’я Вісли; нині — південна частина Новосондецького вое-ва, РП.

стрілив Василько князь через ріку Віслу, бо переїхати через сю ріку вони не могли, тому що вона наводнилася була. І вернулися вони обидва, взявши здобичі багато.

Коли ж минуло трохи часу, то ляхи, приїхавши, пустошили довкола [города] Андрієва¹⁰. І, почувши [це], Данило князь із братом Васильком зібрали силу свою і повеліли підготувати праші та інші знадоби для взяття города, і прийшли обидва на город Люблін. За один день були вони удвох під городом [Любліном], [вирушивши] із Холма зо всіма воями і прашами.

І праші метали, і стріли, як дощ, ішли на город їх, і ляхи, побачивши, що все сильніше в битві налягають русичі, стали просити, [щоби] ласку дістати. Данило ж і Василько дали наказ, зобов'язавши їх [і] кажучи: “Не помагайте князю своєму”. І вони пообіцялися се вчинити, і Данило з братом вернулися, пустошивши землю ту.

Поч. 1244

Ростислав [Михайлович] тим часом, виблагавши в тестя, [короля Бели], багато угрів, просився, щоб виступити на Перемишль. Коли він увійшов [у Перемишльську землю, то] зібрав багато смердів, піших, і згуртував їх [іти] в Перемишль. Данило ж і Василько, почувши [це], послали [на Ростислава] Льва, який був [ще] молодим. А оскільки йому [не можна] було піти в бій, молодим будучи, [Данило] послав синівця свого Всеволода [Олександровича], [двірського] Андрія, і [стольника] Якова [Маркевича], і інших бояр.

Билися вони на ріці Січниці¹¹, [й] одолів Ростислав, бо він мав багато піших воїв. Але Андрій і Яків билися [і] рубалися люто,— [тільки] Всеволод не поміг їм, а повернув коня свого навіткача,— і хоча билися вони багато, та од'їхали цілі. Данилові тим часом була вість [про все], і він пішов, зібравши воїв многих і піших [людей], і прогнав [Ростислава] із землі [Перемишльської]. І пішов той в Угри.

Кін.
1243—
поч. 1244

У рік 6754 [1246]. У той же рік прийшла литва, [князь] Айшевно Рускович, і пустошили вони довкола [города] Пересопниці. Данило ж і Василько поїхали в Пінськ і впередили його, допоки стався

¹⁰ Нині — с. Анджеїв Уршулінської гміни Хелмського вос-ва, РП.

¹¹ Нині — Січня, ліва притока Вишні (п. пр. Сяну).

прихід його. І коли вони, [литва], йшли по полю пінському, вийшли на них обидва [князі] з города. Та погані все одно мали гординю у серці своїм. [Війська Данила й Василька] погнали їх, і вони, не витримавши, побігли і, втікаючи, падали з коней, і Василько привів першу здобич до брата свого. Всі ж вої його, [Рушковича], побиті були, а сам Рушкович з невеликою дружиною утік. І була радість велика в городі Пінську від перемоги Данила й Василька: усю-бо здобич [литви] вони одібрали, тому що Бог помагав їм.

1245 (?)
або
пізніше

У рік 6755 [1247]. *Потім же, коли минули роки*, пустошила литва, [князь] Ленгевін, довкола [города] Мельниці¹, і велику здобич вони взяли. Данило, ото ж, і Василько гналися вслід за ними до Пінська. А в Пінську [був князь] Михайло [Ростиславич]. Він дав був їм вість, [що мають прийти Данило й Василько], і вони стали, поробивши засіки, в лісі; дав їм вість Михайло, перебуваючи в Пінську. Однак Данило й Василько помчали на них, і двірський Яків [Маркович повів] воїв своїх. Литва ж, не пойнявши віри Михайлові, вийшла зі станів своїх. [І] з ласки Божої побігла литва, і побиті вони були, і здобич усю [в них] одібрали, а сам Ленгевін, поранений, утік. І прийшла [про це] вість Данилові й Васильку, і була радість велика в Пінську-городі.

А ще перед чернігівською війною Данила², коли він сидів у Галичі, а Василько у Володимирі³.

Осінь (?)
1234

У рік 6756 [1248]. Пустошили ятвяги довкола [городів] Охожі¹ та Бусовна², і всю землю ту розграбували,— бо іще ж Холм не був поставлений Данилом. Гнав тоді вслід за ними Василько з Володимира, і догнав їх, і був він на третій день із Володимира в Дорогичині. Коли ото вони, [ятвяги], билися поблизу воріт дорогичинських, то прийшов на них Василько. І вони виїхали супроти них, [воїв Василька], і не витримали перед Васильком. Оскільки

1247

¹ Нині — с. Мельниця Ковельського р-ну Волинської обл.

² Див. розповідь під 1234 р.

³ Речення розбите хронологічною вставкою.

1248

¹ Нині — с. Охожа Хелмської гміни Хелмського вое-ва, РП.

² Нині — с. Бусовно Всжицької гміни Хелмського вое-ва, РП.

Бог [йому] поміг, побігли лихі поганії. І була січа люта з ними, і гнали їх за багато попрощ, і вбито було сорок князів, і інших багато було побито, і не встояли вони. І послав він, [Василько, посла] у Галич до брата свого, і була радість велика в городі тому Галичі в день той.

Василько ж був на зріст середній, розумом великий і одвагою, який-то [сам] багато разів перемагав поганих, а то багато разів вони удвох [із Данилом] посилали [воїв] на поганих, [на таких], як Скомонд і Борут, лютих воєвод, що були вбиті посланими [воями]. Скомонд же був волхв і чаклун знаменитий, а бистрий був, як той звір,— пішов-бо ходячи, спустошив він землю Пінську й інші краї,— та вбитий був нечестивий, і голова його наткнута була на кіл. І в інші часи, з ласки Божої, побиті були поганії, що про них ми не схотіли писати через безліч [іх].

Після
1285

Літо
(липень?)
1245

У рік 6757 [1249]. *Потім же* Ростислав [Михайлович] благав тестя свого, короля [Белу], щоб той послав йому воїв на Данила. Узявши воїв, він пішов у Лядську землю, і благав [удову] Лестькову [Гремиславу], і умовив її, щоб вона послала з ним ляхів. І вона послала з ним воїв. Визначні ж бояри й інші ляхи втекли були із землі [її], маючи намір іти до Данила. Але, довідавшись про виступ [у похід] Ростислава, захотіли вони дістати милість у Лестьковича [Болеслава] і в матері його [Гремислави]. Пішли вони йому, [Ростиславу], на підмогу, а через деякий час старший їх Творіян [Войтихович] схоплений був Данилом¹.

Отож, Ростислав, кинувшись, прийшов на город Ярославль. Але в городі були Данилові й Василькові люди, і бояр багато. [І] він, побачивши, що город укріплений, пішов до Перемишля. І, зібравши багато

1249

¹ Оскільки Данило підтримував Конрада I мазовецького в його боротьбі з Болеславом Стидливим, "Лестьковичем", сином Лестька (Лешка Білого; див. прим. 3 до 1245 р.), то Ростислав знайшов собі спільників проти Данила в особі матері Болеслава, удови Лешка Гремислави (дочки Інгвара Ярославича; див. літопис під 1204 р.) і самого Болеслава, який був йому ще й родичем: одна дочка Бели IV Анна була за Ростиславом, а друга, Кунігунда (Кінга, Кінька) — за Болеславом Стидливим. Частина бояр на чолі з сандомирським воєводою Флоріаном (Творіаном) Войцеховичем Авданцем спочатку виступила проти політики Гремислави і Ростислава, але згодом підтримала її, і Флоріан навіть потрапив до полону, пішовши на Данила.

тамтешніх жителів, знадобів ратних, і для взяття города, і пороків, він, спорядивши воїв своїх, знову пішов до Ярославля, а за собою зоставив город Перемишль. Він думав: “Якщо сього я не візьму, то сей удержу”.

Але коли стояв він поблизу города і ладнав пороки, щоб ними взяти город, то великий був бій перед городом. І він звелів своїм прикритися, щоб вої його не були поранені городянами, допоки він не наладнає знаряддя-пороки. І нахвалявся він перед воями своїми і казав: “Якби я навідав де Данила й Василька — поїхав би на них. Навіть би з десятком воїв я поїхав би на них”.

І вигорджувався він, і затіяв гру перед городом, і зігнувся він з [рицарем] Воршем. І впав під ним кінь, і вивихнув він плече, і не до добра прилучилось йому [це] знамення.

Данило ж і Василько, почувши, що він прийшов раттю, помолилися Богу [і] стали збирати воїв. І послали вони [послів] до Кондрата, кажучи: “Із-за тебе виступили на нас обох ляхи, бо ми тобі помічники єсьмо”. І послав він [їм] підмогу. А тим часом Данило й Василько послали [послів] у Литву, помочі прохаючи. І послана була од Миндовга, [князя литовського], поміч. Та не встигли вони обидва [зі своєю поміччю], а Бог явив їм поміч свою, тому що не од підмоги людської [буває] перемога, а від Бога. Скоро зібравши воїв, вони рушили, а [двірського] Андрія послали удвох, щоб він розвідав їх, [противників], і піддержав город [Ярославль], тому що вже близько є спасіння їх.

І коли вої [ще] не дійшли до ріки Сяну і зсіли в полі [з коней], щоб оружитися, то сталося таке знамення над військом: стільки налетіло орлів і багато воронів, як хмара велика. І птахи вигравали, а орли клекотали, і ширяли крильми своїми і шугали в повітрі так, як ото іншим разом і навіть ніколи не було. І се знамення не на добро було².

Данило тим часом, оружившись [і] взявши воїв своїх, пішов по ріці Сяну. Але брід був глибокий, і вперед [ріку] переїхали половці і, переїхавши,

---

² В ориг. “не на добро бысть”, у Хл. “на добро бысть”. — протилежний зміст походить, мабуть, від того, кому це знамення вважалося за сприятливе.

побачили вони стада їх, [противників]. І хоча не було сторожів їхніх коло ріки, та половці не посміли розграбувати їх, [ці стада], без повеління княжого. А вони, [противники], побачивши [половців], утекли зі стадами своїми у стани свої.

Данило й Василько також не забарилися, а скоро перейшли ріку і, приготувавши до бою кінників з пішими воями, спокійно пішли на битву, бо серця їх обох завзяті були до бою і рвались до бою. Лев же був [іще] дитиною, [і Данило] поручив його Василькові [Гавриловичу], хороброму і сильному бояринові, щоб він оберігав його в бою.

Коли ж побачив Ростислав прихід противників, він теж, приготувавши до бою воїв своїх,— русь, і угрів, і ляхів,— підійшов до них насупроти, а піших воїв zostавив навпроти воріт города: стерегти ворота, щоб не вийшли [ярославльці] на підмогу Данилові і не порубали пороків.

Ростислав, отож, виладнавшись до бою, перейшов глибокий яр,— він-бо йшов супроти Данилового полку,— але Андрій двірський постарався, щоб він не зітнувся з Даниловим полком. Прискоривши [хід, Андрій] зітнувся з військом Ростиславовим кріпко: списи так ламалися [об броню], наче це були удари грому, і з обох же [сторін] многі, упавши з коней, померли, а інші поранені були сильними ударами списів.

Данило тоді послав на поміч йому, [Андрієві], двадцять вибраних мужів. [І] хоча [боярин] Василій Глібович, і [князі] Всеволод Олександрович [та] Мстислав [Глібович], не маючи змоги [помогти] Андрієві, побігли обидва назад до Сяну, але Андрій, що zostався з невеликою дружиною, в'їжджаючи, кріпко боровся з ними.

І коли побачив Данило, що ляхи кріпко ідуть на Василька, “керліш”³ співаючи, [і] сильним голосом ревли у війську їх, коли ж побачив Данило зблизька битву Ростиславову і Філю, [воеводу угорського], що стояв у задньому полку із хоругвою [і] казав: “Руси скорі є на битву, але вистіймо перед натиском їх, бо вони не видержують довгий час у січі”,— Бог, однак,

---

³ Керліш — сполонізована форма грецького “киріє елейсон” — Господи, помилуй. Вважають, що поляки співали пісню-гімн “Wogurodzica”, де є цей приспів.

не послухав нахваляння його,— [то] рушив на нього Данило зі [стольником] Яковом Марковичем і з [боярином] Шелвом⁴. Шелв тоді був збитий [списом], а Данила [Філя] схопив. Він вирвався з рук його і виїхав із битви, але, побачивши угрина, що йшов на поміч Філі, списом збив його, і [спис], загнаний в нього, зламався, [а] він упав [з коня] і спустив дух. А об того гордого Філю Лев, ся дитина, зламав списа свого. І знову Данило скоро прийшов на нього, [Філю], і розтрошив військо його, і хоругов його роздер навпіл. Побачивши ж це, Ростислав побіг, і повернули угри навіткача.

Василько тим часом зітнувся з ляхами, які повернули [на нього]. І дивилися обидва [війська] одні на одних, а ляхи лаялися, казали: “Поженемо на великі бороди!” Василько тоді сказав: “Брехня є слово ваше. Бог є наш помічник”. І вдарив він коня свого і двинув [на них], і ляхи, не витримавши, побігли од нього.

Данило ж гнав через яр глибокий на угрів і русь, бив їх, [і] журився про брата, не знаючи, [що з ним]. Але, побачивши хоругов його, що мчала вслід за ляхами, він був сильно радий. І став він на могилі навпроти города, і приїхав Василько до нього. Данило тим часом хотів гнати вслід за ними, але Василько заборонив йому. Ростислав же, збагнувши [поразку], спустив коня свого навітки.

Угри ж і ляхи многі побиті були і схоплені були; і з усіх [військ] багато схоплено було. Тоді ж і Філя гордий схоплений був Андрієм двірським, і приведений був до Данила, і вбитий був Данилом. А [боярин] Жирослав⁵ привів [тисяцького] Володислава [Юрійовича], лихого баламутника землі [Галицької]. У той же день і той убитий був, і багато інших угрів побито було в гніві.

Данило й Василько не пішли тоді в город, і Лев став на місці [бою], як воїн, посеред трупів, знаменуючи перемогу свою. Воїни тим часом ганялися і приїжджали навіть опівночі і вели багато здобичі.

---

⁴ Це був другий Шелв, очевидно, боярин, близький Данилові, бо про смерть першого, восводи, сказано під 1231 р.

⁵ Можливо, це той самий “облудний Жирослав”, котрий навесні 1227 р. утік в Угри, виступаючи проти Мстислава Удатного, тоді противника свого зятя Данила; пізніше він міг повернутися і стати на службу Данилові Романовичу.

так само всю ніч не переставав крик тих, які шукали один одного.

17.VIII.1245

Явив же Бог ласку свою і дав побіду Данилові напередодні [дня пам'яті] великих мучеників Фрола і Лавра. Данило тоді запалив укріплення, що його Ростислав зробив, і пішов із багатьма колодниками в [город] Холм, що його спорудив був сам.

Литва теж приїхала, і ляхи Кондратові прибули до нього, [Данила], на битву, і вернулися до себе. А Ростислав утік в Ляхи і, взявши жону свою [Анну], пішов в Угри,— із Угрів-бо він прийшов був у Лядську землю з жоною через те, що в умі своєму замишляв узяти Галич і володіти ним. Але Бог за високодумність його і не сповнив того, що він замишляв.

Вересень
(?)
1245

У рік 6758 [1250]. Тим часом [хан] Могучій¹ прислав посла свого до Данила й Василька, коли вони обидва були в [городі] Дороговську²: “Дай Галич!” [І Данило] був у печалі великій, тому що не укріпив він був землі своєї городами. І, порадившись з братом своїм, поїхав він до Батия, кажучи: “Не дам я півотчини своєї, а їду до Батия сам”.

26.X.1245

Вибрався ж він на Празник Святого Дмитрія [Солунського], помолившись Богу. І прибув він до Києва,— Київ держав [тоді] Ярослав [Всеволодович] через боярина свого Єйковича Дмитра,—і, прийшовши у храм архістратиґа Михаїла, тобто Видобич³, скликав чорноризців і [весь] монаший чин. І коли він сказав ігумену і всій братії, щоб вони вчинили молитву за нього, то вони вчинили, щоб він од Бога милість дістав. І було [сповнено] так, і, упавши [в поклоні] перед архістратиґом Михаїлом, вирушив він із монастиря у човні, бачачи біду страшну і грізну, і прибув до Переяславля.

І зустріли його татари, і звідти поїхав він до [хана] Куремси⁴ і побачив, що нема в них добра. Відтіля ж став він іще дужче скорбіти душею, бачачи, що володіє ними диявол. [Він бачив] нечестиві їх

1250

¹ Могучій (Муджі Яя, Мауці), другий син Чагатая, онук Чингісхана.

² Нині — с. Дорогуськ, ц. гміни Хелмського вое-ва. РП.

³ Західна частина цього собору і нині стоїть у Києві над Дніпром на вул. Видубецькій.

⁴ Куремса (Куруміші, Хуруміші), третій син Урдюя, онук Джучі, правнук Чингісхана.

чаклунські суєслів'я і Чингісханові наслання, нечестиві його, [Куремси], кровопиття, многі його волхвування. Цесарів, і князів, і вельмож, що приходять [до них], вони водили навколо куща, [змушували] поклонятися їм, сонцю, і місяцю, і землі, і дияволу, і померлим, [що тепер] у пеклі, отцям їх, і дідам, і матерям. О нечестива облудо їх! І, се чуючи, вельми він став скорбіти.

Поч.
січня
1246

Звідти ж прибув він до Батия на Волгу. [І] коли він збирався поклонитися [ханові], то прийшов чоловік Ярослава [Всеволодовича] Сонгур, [і] він сказав: “Брат твій Ярослав⁵ кланявся кущу, і тобі кланятися”. І одказав йому [Данило]: “Диявол говорить із уст ваших. Бог запре уста твої, і не буде почуто слово твоє”. І в той час він покликаний був Батиєм: ізбавив його Бог і од лихого їх біснування, і од чаклування.

І поклонився він за звичаєм їх, і ввійшов у вежу його. Він, [Батий], сказав: “Данило! Чому ти еси давно не прийшов? Але якщо нині ти прийшов еси,— то й се добре. Чи п'єш ти чорне молоко, наше пиття, кобилячий кумиз?”⁶ І він сказав: “Досі я не пив. А нині ти велиш — я п'ю”. Він тоді сказав: “Ти вже наш-таки, татарин. Пий наше пиття!” І він, [Данило], випивши, поклонився за обичаєм їх [і], промовивши свої слова [подяки], сказав: “Я іду поклонитися великій княгині Баракчиновій”⁷. [Батий] сказав: “Іди”. Пішовши, він поклонився їй за обичаєм. І

---

⁵ Данило і Ярослав Всеволодович були “братами” не лише як князі; вони були родичами, держали дочок Мстислава Удатного — Анну і Ростиславу (?).

⁶ Чому Батий називає кумис “чорним молоком” — не зовсім ясно. Гадають, що слово “чорний” тут має специфічне значення — “підкорений”. “Чорне молоко” — напій, яким той, хто його п'є, визнає свою покірність і підлеглість. Вважалося, що хто вип'є кумису, той перестає бути християнином. Це було богопротивне.

⁷ Баракчинова (Буракчин, Борахджин) була першою, найстаршою жоною Угедея (див. прим. 1 до 1240 р.). Після смерті Угедея 11 грудня 1241 р. владу захопила його друга жона, владна і підступна Туракіна (Торегене), яка фактично була великою ханшею близько п'яти років. Саме за її наказом отруїли Ярослава Всеволодовича. Коли в 1246 р. на великоханський трон зійшов її син Куюк, вона й сама померла підозріло скоро, через два-три місяці. Очевидно, Баракчинова, “велика княгиня”, примушена була втікати від Туракіної до свого племінника Батия, з яким та ворогувала. Батий, як зауважувалось, навіть не приніс присяги Куюкові. Той виступив був проти Батия, але в поході 1248 р. помер.

прислав [Батий] вина дзбан і сказав⁸: “Не звикли ви пити молока, пий вино!”

О, лихіша лиха честь татарська! Данило Романович, що був князем великим, володів із братом своїм Руською землею, Києвом, і Володимиром, і Галичем, і іншими краями, нині сидить на колінах і холопом себе називає! А вони данини хочуть, і погрози ідуть, [і] він життя не надіється! О, лиха ти, честь татарська!

Його ж отець був цесарем у Руській землі, який покорив Половецьку землю і воював проти інших усяких країв. [І коли] син того не дістав честі, то інший хто може дістати? Адже лиходійству їхньому і облуді немає кінця. Ярослава [Всеволодовича], великого князя суздальського, [труй]зіллям вони уморили. Михайла [Всеволодовича], князя чернігівського, який не поклонився кушу, із його боярином Федором вони ножем обох закололи,— як ото ми раніш сказали про заколення їх, котрі вінець дістали обидва мученицький,— і інші многі князі побиті були, і бояри.

30.IX.1246

20.IX.1246

Січень
1246

Квітень
1246

Зима
1245/46

Пробув же князь у них днів двадцять і п'ять, [а тоді] одпущений був [із тими], що були з ним, і поручена була земля його йому. І прийшов він у землю свою, і зустрів його брат [Василько], і сини його. І був плач через обиди його, але ж більша була радість, що він є здоров.

Тої ж зими Кондрат, [князь лядський], прислав посла до Василька, кажучи: “Підем на Ятвягів”. [Але] випав сніг і покритися корою, вони не могли йти і вернулися на [ріці] Нурі⁹.

І стало відомо всім землям про повернення його, [Данила], з Татар, що Бог спас його.

У той же рік прислав король угорський [Бела] вісника, кажучи [Данилові]: “Візьми дочку мою за сина свого Льва”,— боявся-бо він його, тому що той був уже в Татарах [і] побідою подолав Ростислава [Михайловича] і угрів його. Але [Данило], порадившись із братом своїм, слову його не поймав віри, бо колись він змінив був його, пообіцявши оддати дочку свою [Констанцію].

Літо —
осінь
1246

⁸ В ориг. “шедь поклонися (у Хл. додано “ен”) по обычаю и присла вина чюмь и рече”. Хто прислав вино і сказав? Батий? Баракчинова? Як і в багатьох інших випадках, текст літопису доводиться розгадувати.

⁹ Нині — Нурець (Нужець), права притока Західного Бугу.

Осінь —
(зима?)
1246

Тим часом Курило митрополит ішов [через Угри в Греки], посланий Данилом і Васильком, щоб [там його] поставили на митрополію руську. І коли був він у короля, вговорив його король багатьма словами [і] дарами умовив: “Я проведу тебе в Греки з великою честю, якщо учинить *Данило зо мною мир*”. Він тоді сказав: “Клятвою клянися мені, що не переміниш ти слова свого. Я, пішовши, приведу його”. І, прийшовши, митрополит сказав йому, [Данилу]: “Чого ти хотів — те в тебе єсть. Візьми дочку його синові своєму за жону”. Василько [братові] сказав: “Іди до нього, адже він християнин є”.

1247

Звідти ж, [із города Холма], Данило вирушив, узявши сина свого Льва і митрополита. І пішов він до короля [Белі] в [город] Ізволин¹⁰, і взяв дочку його [Констанцію] синові своєму за жону. І оддав він йому, [Белі], захоплених бояр, що їх Бог дав у руки його, коли він з братом одолів біля Ярославля. І вчинив він із ним мир і вернувся у землю свою.

31.VIII.1247

У рік 6759 [1251]. У *ті ж роки* помер князь великий лядський Кондрат, що був славен і предобр. [І] жалкували за ним Данило й Василько. Потім також син його помер, Болеслав, мазовецький князь. А Мазовше [Болеслав] оддав брату своєму Сомовитові¹, послухавши князя Данила, бо за ним, [Болеславом], була племінниця його, [Данила], дочка [двоюрідного] брата, Олександра [Всеволодовича], на ім'я Настасія, яка вийшла потім за боярина угорського, на наймення Дмитра.

Після
25.II.1248

Кін.
1248—
поч. 1249

У *ті ж роки*, [коли] сів Сомовит у Мазовші, послали до нього Данило й Василько [послів], сказавши йому: “Ти добро бачив еси од нас обох. Виступи-но з нами на Ятвягів”. І в Болеслава [Стидливого] узяли вони обидва підмогу — Суда воєводу і [воєводу] Сигніва. І зібралися вони в Дорогичині, і рушили [на Ятвягів], і перейшли болота, і напали на землю їх.

Але ляхи не видержали, запалили їх перше село, і тим вони лихо вчинили, бо подали їм, [ятвягам], знак,— тому мали на них, [ляхів], гнів Данило й Василько. І пустошили вони їх, [ятвягів], до вечора, здобич велику захопивши.

¹⁰ Нині — м. Зволен, р. ц. Середньословацької обл. Словаччини.

¹ 1251

Сомовит (Земовит I) (1224—1262), син Конрада I мазовецького.

Коли ж настав вечір, приїхали злинці², так що зібралася уся земля ятвязька. І прислали вони до Данила [посланця] Небьяста, кажучи: “Зостав нам ляхів, а сам піди мирно із землі нашої. Бо чого ти хочеш — того не добудеш”. Тож хоча ляхи обгородилися, а руси не обгородилися, вони напали вночі на ляхів, і ляхи кріпко боролися. А [ятвяги] сулицями метали, і головнями, що летіли, як блискавки, і каміння, як той дощ із неба, йшло. Тим-то ляхам було дуже скрутно, [і] послав Сомовит [гінців до Данила й Василька], благаючи: “Пришліте мені обидва стрільців”. Але вони обидва мали гнів за [той] перший підпал, [і] заледве послали [підмогу], тому що [ятвяги] огорожу проломити збиралися, [і] врукопаш [списами] билися. А коли прийшли стрільці, вони багатьох поранили і багатьох убили стрілами і одперли їх від огорожі, але тої ночі не було покою од них.

А назавтра зібралися всі ятвяги, і піші, і кінні, дуже багато, так що ліси ними наповнилися, і, знявшись, запалили вони вежі свої, тобто шатра, у день воскресіння, тобто в неділю.

Данило князь тим часом рушив наперед і далеко відійшов з Болеславовими ляхами, а Василько зостався з Сомовитом. [Боярин] же Лазар назаді був із половцями, [і ятвяги] напали на нього кріпко і хоругов його відібрали. Він прибіг тоді до Василька і Сомовита. [І] люта була битва межі ними, і багато падало з обох [сторін]. Василько ж і Сомовит кріпко держали бій, а двірський Андрій, що мав сильне серце, але якому недуга тіло його пойняла і руки, помчав теж межі ворогів, упустив списа і замалим не був убитий.

Послав тоді Василько [гінця] до брата свого, говорячи: “Битва ж велика є, ти поспіши до нас”. І Данило вернувся, і гнали вони їх до лісу, але вони, [ятвяги], все одно налягали на них [воїв Данила й Василька], і багато упало межі ними. [Боярин] Федір Дмитрович, кріпко борючись, поранений був, і з тої рани він і смерть прийняв на ріці Нареві³.

---

² Жителі ятвязького города Злини, точне місцеположення якого не встановлене.

³ Права притока Західного Бугу.

Ящелт же, [князь ятвязький], сказав: “Слід нам ізсисти [з коней]. Якщо ж ви жалієте нас, то насамперед себе жалійте і безчестя свого. Хіба нашими головами зберегти [вам] честь свою?”⁴

І було [зроблено] так. Сказав Данило зсідати [з коней] воям своїм, і, зсівши, пішли вони. І ослабіли серця ятвягам, коли побачили вони силу руську і лядську. Вони ж ішли, і грабували, і палили землю їх. А коли вони перейшли ріку Олег⁵ [і] збиралися вони стати в тісних місцях, то князь Данило, побачивши [це і] гукнувши, сказав їм: “О мужі-воїни! Хіба ви не знаєте, що християнам простір є сила, а поганим — тіснота. Чагарі звичні є для битви [їм]”. І пройшов він зарості, захоплюючи [ятвягів], і прийшов на чисті місця, і [і] стали вони станом.

Ятвяги ж усе одно нападали на них, і гнали руси і ляхи вслід за ними, і многі князі ятвязькі побиті були. І гнали їх до ріки Олега, і скінчилася битва.

А на другий день, коли через незнаючих провідарів вони, [Данилові війська], блудили, двох вармів⁶ убито було, [а] третього живого руками взяли. І приведений він був до Данила, і [князь] сказав йому: “Виведи мене на правильну путь — життя дістанеш”, — і подав йому руку. [Варм] вивів його, і перейшли вони ріку Лик⁵.

А назавтра, коли примчали до них, [ятвягів], прусси⁷ і борти⁸, усі вої [Данила] зсіли [з коней]. І оружилися піші вої, [і вийшли всі] зі стану. Щити ж їх, як зоря були, а шоломи їх, як те сонце на сході, а списи їх погойдувалися у руках, як безліч тростин. А стрільці обабіч ішли і держали в руках луки⁹ свої, наклавши на них стріли свої проти ворогів.

---

⁴ Як виходить, цей Ящелт був спільником Данила в боротьбі із своїми одноплемінниками.

⁵ Олег, Лик, нині — Елк, права притока Бобра (Бєбжа), (п. пр. Нарєва).

⁶ Поляки, жителі Прусської області Вармії; нині — Вармія, південно-західна частина Ольштинського вое-ва і північно-східна частина Ельблонгського вое-ва, РП.

⁷ Група балтійських племен, споріднених з литвою, що населяли південне узбережжя Балтійського (Варязького) моря; нині — Ельблонгське, Торунське, Ольштинське і Сувалківське вое-ва, РП.

⁸ Литовські жителі Прусської області Бартії; нині — Правдинський р-н Калінінградської обл., Російська Федерація, і північна частина Ольштинського вое-ва, РП.

⁹ В ориг. “рожанци”; лук, схожий на два великі з'єднані волячі роги; можливо, що воїни Данила були озброєні луками-самострілами.

Данило ж на коні сидів і воям лад давав. І сказали прусси ятвягам: “Хіба можете ви дерево піддержати сулицями¹⁰ і на осю рать одважитись?” І вони, побачивши [це], вернулися до себе.

А князь Данило звідти прийшов до [города] Визни¹¹ і перейшов ріку Нарев. І багато християн із полону вони удвох, [Данило й Василько], вибавили, і пісню слави вони співали їм. Бог поміг їм обом, і прийшли вони зі славою на землю свою, унаслідовавши путь отця свого, великого князя Романа, що вигострив був [зуби] на поганих, як той лев, і яким половці дітей страхали.

Літо
1248

У рік 6760 [1252]. У *ті ж роки* прислав король угорський [Бела] до Данила [посла], прохаючи його [прийти] на поміч, на бій — бо він мав війну з німцями. [Данило] рушив йому на поміч і прийшов до [города] Пожга¹.

Та прийшли були послы німецькі до нього, [Бели], — бо cesар [Фрідріх] держав був Відень, землю Рагузку і Штірську², тому що герцог [Фрідріх] уже вбитий був³, — а імена послів були: [герцог Оттон], воевода cesарів і [Філіпп], біскуп зальцбургський, тобто сольський⁴, і Генріх Брунський, і Отто Гардек Петтауський. І виїхав король із ними назустріч же Данилу князю, і Данило прибув до нього, спорядивши всіх людей своїх.

Німці тим часом дивувалися оружжю татарському: бо коні були в личинах⁵ і в попонах шкіряних, а люди в латах, і велике було сяйво полків його од

---

¹⁰ Це, мабуть, прислів'я: дерево, яке падає, не втримати тонкими палицями; так само безуспішною буде боротьба з Данилом.

¹¹ Нині — с. Візна, ц. гміни Ломжанського вое-ва, РП.

1252

¹ Нині — м. Братислава, столиця Словаччини і ц. Західнословачької обл., Словаччина.

² Тобто землю коло міста Рагузи (Дубровника; нині — південна частина Хорватії, Югославія) та Австрійське герцогство Штірію; нині — земля Штірія, Австрія.

³ Коли бездітний австрійський і штірійський герцог Фрідріх II Войовничий був убитий 15 червня 1246 р., то земля його перейшла до Фрідріха II Гогенштауфена (див. прим. 6 до 1236 р.). Але на австрійську спадщину претендував також Бела IV, який зробив на Австрію кілька безуспішних нападів і тоді покликав на поміч Данила. Та коли Данило прибув до Бели, там уже були Фрідріхові послы, що мали обговорювати з королем справу австрійської спадщини.

⁴ Зальцбург (нині — м. Зальцбург, ц. землі Зальцбург, Австрія) по-німецькому означає “соляний город”.

⁵ Налобниках.

оружжя, що виблискувало. Сам же [Данило] їхав обич короля, за звичаєм руським, а кінь під ним був диву подобен, і сідло позолочене⁶, і стріли, і шабля золотом [були] оздоблені *та* іншими прикрасами, що аж дивно, а жупан⁷ із золототканого едвабу грецького і широким золотим мереживом обшитий, і чоботи зелені козлові, обшиті золотом. І коли німці дивилися і багато дивувалися, сказав йому король: “Я не взяв би тисячі срібла замість сього, що ти прийшов еси згідно із звичаєм руським предків своїх”. І попросився [Данило] у нього в шатро, тому що велика спека була дня того. І він узяв його за руку і повів його у намет свій, і сам роздягнув його і убрав його в одержу свою. Таку ото честь він учинив йому, і прийшов [Данило] до себе додому.

1248(?)

У той же рік вигнав Миндовг, [князь литовський], двох синівців своїх Тевтивила і Єдивида. Він послав їх обох з вуєм їхнім з Вікинтом на війну, на Русь, спустошити до Смоленська⁸, і сказав: “Що хто займе — собі держить”. Але ворожістю, через ворожнечу з ними він Литву [зайняв]: тому забрана була вся земля Литовська, і незчисленне майно їх, знищено було багатство їх, і послав він на них воїв своїх, хочючи вбити їх.

Але вони обидва, [Тевтивил і Єдивид], довідалися [про це] і втекли до князя Данила й Василька, і приїхали у Володимир. Миндовг тоді прислав послів своїх, кажучи: “Ти не чини їм обом ласки”. [Однак] вони, Данило й Василько, не послухали [його], тому що сестра їх обох, [Тевтивила і Єдивида], була за Данилом.

1249(?)

Потім же Данило порадився з братом своїм і послав [послів] у Ляхи до князів лядських, кажучи: “Нагода є християнам на поганих [піти], бо вони самі воюють межі собою”. І ляхи обіцялися, але не сповнили [слово].

Тим часом Данило й Василько послали Вікинта в Ятвяги, і в Жемоїть, [і] до німців у Ригу⁹. І

---

⁶ В ориг. сѣдло от злата, жъжсна,— як видно, дерев'яну основу сідла було оббито мідною позолоченою бляхою; мідь покривали розчиненим у ртуті золотом і нагрівали на вогні; утворювалася міцна золота плівка.

⁷ В ориг. “кожюх”; ясно, що це був не кожух (від слова “кожа”), а легкий шовковий одяг, жупан.

⁸ Нині — м. Смоленськ, обл. ц. Росії.

⁹ До німців — рицарів Лівонського ордену.

Викинт умовив їх, [німців], сріблом і дарами многими, [і] ятвягів, і пів-Жемоїті. Німці тоді відповіли Данилові: “Заради тебе ми вчинимо мир із Викинтом, а то він багато браття нашого погубив”. І пообіцялися німці-браття піти на підмогу Тевтивилу.

Данило, отож, і Василько рушили до Новгород[к]а¹⁰. Тим часом Данило й Василько, брат його, порадилися з сином [Данила Львом, і Данило] брата свого послав на Волковийськ¹¹, а сина — на Слонім¹², а сам пішов до Здітова¹³. І взяли вони багато городів, і вернулися додому.

1250

А потім прислав Викинт [посла], кажучи: “Німці хочуть стати на поміч Тевтивилу”. І послав Данило Тевтивила, і поміч свою з ним, русів і половців, [на Миндовга], і багато воювали вони межі собою.

А звідти Тевтивил пішов із добичею Даниловою у Ригу. І прийняли його рижани з великою честю, і він охрещений був. Коли ж довідався про це Миндовг, що хочуть йому, [Тевтивилу], помагати Божі слуги¹⁴, біскуп [Миколай] і всі вої ризькі, то, убоявшись, послав він таємно [посла] до Андрія [Стірлянда], магістра ризького¹⁵, і умовив його дарами многими, сиріч ублагав його. Послав-бо він був золота багато і срібла, і посуду срібного і золотого прегарного, і коней багато, кажучи: “Якщо ти уб'єш або проженеш Тевтивила, то ще більше, ніж се, дістанеш”. Але він, [Андрій], сказав: “Ти не зможеш [його] позбутися. Якщо ти не пошлеш до папи і [не] приймеш хрещення — ти не здолаєш ворога. Я дружбу маю до тебе”. О, лихіше [се] од лиха! Золотом осліпив він очі свої, і через нього він іще нині од них, [слуг Божих], біди зазнає.

1250—
поч. 1251

Миндовг, отож, послав до папи [Іннокентія¹⁶ посла] і прийняв хрещення.

Але хрещення його обманливим було, бо потай він приносив жертви богам своїм: першому Но-

¹⁰ Нині — м. Новогрудок, р. ц. Гродненської обл., Білорусь.

¹¹ Нині — м. Волковиськ, р. ц. Гродненської обл., Білорусь.

¹² Нині — м. Слонім, р. ц. Гродненської обл., Білорусь.

¹³ Нині — с. Старомлини; городище за 4 км від с. Здітова Дрогичинського р-ну Брестської обл., Білорусь.

¹⁴ Рицарі.

¹⁵ Магістра Лівонського ордену.

¹⁶ Іннокентій IV (бл. 1195—1254), папа римський (1243—1254).

надієві¹⁷, і Телявелі,¹⁸ і Дивериксу¹⁹, [і] заячому богу Медейну²⁰. Коли він виїжджав на поле і вибігав заєць [із лісу] на поле, він не входив у ту лісову зарість і не смів навіть різки вломити. І приносив він богам своїм жертви і тіла мертвих спалював, і поганство своє явно діяв.

Тевтивилу ж [про змову Андрія з Миндовгом] розповів біскуп [Миколай] і пробощ²¹ рижан [Іван]. Жалкували [рижани-німці] за ним, [Тевтивилом], бо вони знали, що коли б Тевтивил не був вигнаний, [то] Литовська земля була б у їхніх руках і хрещення [литовці] мимоволі б прийняли. А цей Андрій всю Литву зробив нехристиянами, і вигнаний він був із сану свого браттям.

1251

Тевтивил же прибіг у Жемоїть до вуя свого Викинта [і], узявши ятвягів, і жемоїть, і підмогу Данилову, що її дав був Данило йому раніш, пішов на Миндовга. Миндовг також зібрався був, але, надумавши ото собі не битися з ними в бою. Він увійшов у город, що зветься Воруа²², і вислав шурина свого вночі. Та розігнали його [військо] руси і ятвяги.

А назавтра виїхали на них, [воїв Тевтивила], німці із самострілами. І поїхали на них, [німців], руси з половцями із стрілами, і ятвяги з сулицями, і гонилися вони на полі [бою], немов у грі, і звідти вернулися [війська Тевтивила] в Жемоїть.

І прийшов Миндовг, зібравши силу велику, на город Викинтів, що зветься Твиреметь²³. І виїхав Тевтивил з города, [і] руси й половці Данилові з ними, і жемоїть із ними, і багато піших воїв. І коли гонилися вони [за Миндовгом], устрілив кощавий половчин Миндовга в стегно, і вернувся Миндовг у землю свою. А багато ратних билися межі собсю, [і]

---

17 Нонадій (Номодьевас) — литовський бог, покровитель дому, житла, домашнього вогнища.

18 Телявела (Телявеліс, Кальвяліс) — литовський бог-коваль, що викував сонце; творець культури.

19 Диверикс — литовський вищий бог, "господь бог".

20 Медейна (Медейнас) — литовський бог — покровитель лісу, мисливства, "заячий бог".

21 Парафіяльний ксьондз; у Ризі він був найзначнішою після біскупа духовною особою.

22 Нині — ймовірно, смт Городище Барановичського р-ну Брестської обл. Білорусь.

23 Нині — с. Твярай Плунгенського р-ну, Литва.

Зима
1251/52

князь литовський] Вишимут [Булевич] під тим же городом убитий був [Миндовгом].

У рік 6761 [1253]. А потім Тевтивил прислав [посла] Ревбу, кажучи [Данилові]: “Піди до Новгород[к]а”. Данило тоді рушив із братом Васильком, і з сином Львом, і з половцями — зі сватом своїм [ханом] Тігаком¹, і прийшов до Пінська. А тому, що князі пінські мали облуду [в серці своїм], то він узяв їх із собою неволею на війну.

І послала сторожів литва, [і встріли їх Данилові вої] на озері Зьяті², і гнали їх через болота до ріки Щар’ї³. А коли зібралися всі вої, вони вчинили раду, кажучи: “Вість уже є про нас”. Однак вони, [князі-піняни], сперечалися, не хотіли йти воювати, і Данило мудрістю спір уладнав: “Соромоту ми матимем од Литви і од усіх земель, якщо ми не дійдемо і вернемось. Назавтра ж,— сказав він,— ми раду вчинимо”. [А] тої ночі він послав [посланців] по всіх військах, кажучи: “Ви підіте! Хай буде зрозуміло всім, які не хочять іти на війну”. І, побачивши, що війська рушили, і самі [князі-піняни] по неволі пішли, а також інші всі.

А назавтра розграбували вони всю землю Новгородську і звідти вернулися до себе додому. Ятвяги теж поїхали на підмогу Данилові, [але] не змогли вони доїхати, тому що сніги були великі. І вернулися звідти [війська Данилові], з Божою поміччю узявши здобич велику.

1252

Потім же [Данило] послав із братом [Васильком] і з сином Романом людей своїх. І взяли вони обидва Городен⁴, а самі удвох вернулися од [города] Більська⁵.

1252

А потім послали вони обидва, [Данило й Василько], багатьох своїх піших воїв і кінників на городи їхні, [Миндовга і синів його], і розграбували вони всю вотчину їх і землі їх. Миндовг тоді послав сина свого [Войшелка], і спустошив він довкола [города] Турійська.

1253

¹ Отже, дочка хана Тігака була жоною Мстислава Даниловича.

² Нині — озеро Вигоновське (кол. Свентицьке) в Івацевичському р-ні Брестської обл., Білорусь.

³ Нині — Щара, ліва притока Німану.

⁴ Нині — м. Гродно, обл. ц. Білорусі.

⁵ Нині — м. Бельськ-Подляський, ц. гміни Білостоцького вое-ва, РП.

Того ж року прислав Миндовг [послів] до Данила, прохаючи миру і домагаючись приязні через сватання.

Тоді ж Тевтивил прибіг до Данила із Жемоїті і Ятвягів, кажучи: “Миндовг умовив їх сріблом многим”. І тому Данило гнів мав на них.

У рік 6762 [1254]. У ті ж роки, коли минув час,— бо хронікару треба писати чисто все, що відбулося, іноді ж писати про попереднє, а іноді вступати в пізніше: мудрий, читаючи, зрозуміє; число ж рокам ми тут не писали, ми пізніше впишемо за антиохійським вселенським правилом, [за] олімпіадами, грецьким-таки численням, і [за] римськими високосами, так, як Євсевій Памфіл та інші хронікари написали од Адама до Христа; усі ж роки ми напишемо, розчисливши пізніше¹,— після того вбивства герцога, тобто Фрідріха,— бившись, він одолів короля угорського [Белу], але був убитий своїми боярами в бою,— настав тоді роздор межі сильними людьми за честь і за волость убитого герцога, [і] за землю Рагузьку, і за землю Штірську. І король угорський рикс [Бела], і король чеський [Оттокар]² билися за неї, тому король угорський привів [Данила]. Він шукав підмоги, бо хотів узяти землю Німецьку, і послав до Данила [посла], кажучи: “Пошли мені сина Романа, щоби я оддав за нього сестру герцогову і оддав йому землю Німецьку³”.

1254

¹ Запозичене з “Хроніки” Іоанна Малали (кн. 18) міркування про характер роботи літописця включено в інше складне речення, що робить цю конструкцію найгроміздкішою в усій книзі. У столиці Сирії місті Антиохії існувало місцеве досить поширене літочислення (початок цієї ери припадав на осінь 48 р. до н. е.); греки вели умовний лік часу за Олімпіадами, себто чотирьохлітніми періодами між Олімпійськими іграми (перша Олімпіада відбулась 776 р. до н. е.); Юлій Цезар (100 до н. е.— 44 до н. е.) у римському (юліанському) календарі ввів високосний рік — кожен четвертий рік повинен був мати не 365, а 366 днів. Літописець збирався орієнтуватися також на “Хроніку” Євсевія Памфіла (між 260 і 265—339), єпископа кесарійського, визначного історіографа, котрий у синхронному порядку виклав події від “сотворіння світу” до 323 р. н. е. Вписані пізніше в “Іпатський кодекс” літопису дати виявилися, як звичайно, неточними; у “Хлєбниковському списку”, як зазначалося, датування нема.

² Оттокар, Пржемисл II Оттокар (1233—1278), чеський король (1253—1278).

³ Як говорилось у прим. 3 до 1252 р., після смерті австрійського і штірійського герцога Фрідріха II Войновичого Бабенберга різні можновладці претендували на австрійські (в літописі — німецькі) землі. Гору взяли племінниця покійного герцога Гертруда (між 1226 і 1228—1288(1289?)) та її чоловік Герман V, маркграф баденський. Але Герман 1250 р. помер і частина австрійських баронів та духовенство підтримали чеського королевича, згодом короля Пржемисла II Оттокара, котрий

Весна
1252

І поїхав [Данило] в Німці з Романом, і оддав [Бела] сестру герцогову [Гертруду]⁴ за Романа, і вчинив обітницю, що її через величину ми всю не списали⁵.

А потім послав [Бела послів] до Данила, кажучи: “Ти родич мені і сват еси. Поможи мені проти чехів”. І умовив він його, і пішов на [город] Опаву⁶ своєю дорогою,— сам ото грабував він землю Моравську, і багато городів розорив, і села попалив, і велике побоїще вчинив землі тій.

Данило тим часом, зібравшись із Болеславом [Стидливим, князем лядським], радився, як пройти [в] землю Опавську. А тому, що Болеслав не хотів [воювати], то жона його помагала Данилові порадами, бо вона була дочкою короля угорського [Бели], на ймення Кінга. А Данило князь хотів [піти на Чехів] і заради короля, і слави бажаючи: не було ж у землі Руській раніше [нікого], хто воював би землю Чеську,— ні Святослав [Ігоревич] хоробрий [не ходив сюди], ні Володимир [Святославич] святий. І сповнив Бог його бажання, бо прагнув він і поривався на війну. Тож, узявши сина свого Льва і підмогу од брата Василька, тисяцького Юрія [Домажирича], [і], з'єднавшись з Болеславом, він рушив із Кракова.

Червень
1253

[І] прийшли вони на ріку Одру до города, що зветься Козлій⁷. І приїхав до нього Володислав, [князь лядський], син Казимирів, [онук] Ляскононого Мешка⁸, і, взявши кінників та піших воїв, прийшла вони до ріки Псини⁹. І вчинив тоді раду Данило і Лев з

восени 1251 р. вступив до Австрії і проголосив себе герцогом австрійським. А на Австрію і далі претендував Бела IV. Оскільки Гертруда, овдовівши, перебувала, за велінням папи Іннокентія IV, під опікою Бели, він вирішив видати її за Романа і таким чином втягнути Данила у війну за австрійську спадщину.

⁴ Гертруда була не сестрою герцога Фрідріха, а племінницею, дочкою його старшого брата Генріха Бабенберга (бл. 1208—1228).

⁵ Ідеться про угоду між Данилом і королем Белою IV, за якою Бела мав допомагати Романові, котрий став мужем Гертруди, здобути Австрію. Весілля відбулося навесні 1252 р. у замку Гімберг (нині — руїни за 5 км від містечка Гімберг, на південно-східній околиці Відня).

⁶ Нині — м. Опава, р. ц. Північноморавської обл. Чехії.

⁷ Нині — м. Козле Кендзежин — Козельської міськради Опольського вое-ва, РП.

⁸ Владислав (п. 1281), князь опольський і ратиборський, син Казимира I (1178(1179?)—1229(1230(?), онук Мешка I Плутонного (Ляскононого) (бл. 1130—1211).

⁹ Ліва притока Одри.

Володиславом, куди б [піти] воювати, але він правди не сказав і дав [їм] проводаря для обману. І послав князь Данила Льва, і Тевтивила, і Єдивида, і двірського [Андрія], і всіх воїв, а сам зостався з невеликою [дружиною], зі старими боярами, з Юрієм тисяцьким.

Лев, отож, пішов і воював, але побачив він, що обманюють проводарі, і не послухав їх: він рушив у листисті гори і взяв здобич велику.

А коли йшов Данило з Болеславом [Стидливим] до Опави, пославши [уперед] сторожів своїх, ляхів, то виїхав із Опави [воевода чеський] Андрій з чехами. І зустрілися вони, і зітнулися, [і] переміг Андрій, [бо] мало було ляхів,— одних він побив, а інших захопив, і найшов великий страх на ляхів.

Данило тоді, приїхавши, сказав їм: “Чого ви лякаєтесь? Хіба ви не знаєте, що війна без полеглих, мертвих не буває? Хіба ви не знаєте, що на мужів на ратних ви прийшли есте, а не на жінок? Якщо муж убитий є в бою, то яке [тут] диво є? Інші ж і вдома умирають без слави, а сі зі славою померли! Укріпіте серця ваші і здійміть оружжя своє на ворогів!”

І сими словами укріпивши їх, і багато іншого говоривши їм, він рушив до Опави. Побачивши ж, що околишні села біжать у город, сила ж силенна, і не було йому кого послати [на них], він сказав тоді Володиславу: “Мені ти вчинив еси несправедливо, і себе еси погубив. Якщо б Лев і люди мої тут були всі, то великого збитку ми б землі сій учинили, і город сей, ачей, був би взятий”.

І пожалкував він, що одіслав сина свого Льва і воїв, бо ляхів він змушував їхати до города, але вони все одно не хотіли. Побачивши се, він зажурився. Не знав він [також нічого] про сина свого, ні про воїв, де вони є. Ляхи ж не хотіли їхати до города, а хотіли подалі стати од города, хоча збір було призначено всім воям, здатним воювати,— вони мали приїхати до города.

Данило тоді сказав: “Якщо ви й підете звідси, то я зостануся сам, з невеликою дружиною, і дожду воїв моїх”. І, послухавшись, Болеслав і ляхи стали нижче города на ріці Опаві¹⁰, бо сміли вони одлучитися від нього.

---

¹⁰ Ліва притока Одри.

Того ж вечора прийшов Лев із воями, маючи здобич велику з собою. Того-таки вечора вчинили вони раду, щоб назавтра перейти ріку, і оточити город, і попалити все підгороддя — доми, і обори, і стодоли.

І коли настав ранок, вони учинили так. Але Болеслав не виступив за ріку, а став на горах, приготувавшись до бою. Володислав тим часом пішов.

І, прийшовши до перших воріт, вони спалили [все коло них]. Тоді прийшли вони на другі ворота, але виїхали [з города] чехи, і вони декількох їх убили, а інших вигнали. Хоча [воєвода] Бенеш стояв перед воротами з хоругвою, вони і довкола других воріт попалили околиці города. А коли вони прийшли до третіх воріт, сказав Данило зсідати [з коней] і палити околиці города. Але люди раптом пустилися до города, і німці, побачивши, як сильно ринули русичі, побігли, і декількох їх убили у воротах. І воріт вони не заперли, утікаючи.

Данило ж тяжко болів на очі, і не бачив він, що сталося у воротах. Але бачив він, що люди його біжать, і видобув він меча свого, одігнав їх, і через те не взяв город. А потім, побачивши, що сталося, він жалкував, що не взяв города, і, недугою зневолений і струдившись, сказав він синові своєму: “Ти попали всі околиці города, а я піду в колимагу свою”, — тобто в шатро. Він-бо всю війну болів на очі, і многі заставляли його вернутися, але він не зробив сього.

Назавтра ж, зібравшись, пішов він у верхів'я [ріки] Опави, грабуючи і палячи, і став поблизу города, що зветься Насилля¹¹, почувши, що є захоплені руси і ляхи в городі тому. А на другий день, приготувавшись до бою, він пішов до нього, і [городяни], побачивши, що ринула сила-силенна війська, не витримали і здалися. Узявши город, [Данило] випустив колодників і поставив хоругов свою на городській стіні на знак побіди, а самих [городян] помилював. І, одійшовши, став він на німецькому селі.

А коли почув Данило, що Бенеш поїхав у [город] Глубичичі¹², то на другий день, приготувавшись

---

¹¹ Нині — с. Наседле Кетшської гміни Опольського вое-ва, РП.

¹² Нині — м. Глубичіці, ц. гміни Опольського вое-ва, РП.

[разом] із Болеславом [Стидливим] до бою, він пішов, грабуючи і палячи, до Глубичичів. Володислав тим часом, пославши [воїв], попалив усі села поблизу, тобто околишні, і зле вчинив, бо через це не взяли вони города.

Коли ото Данило й Болеслав прийшли до города, усі вої збиралися узяти город, підкидаючи [вогонь], бо вітер сильно віяв на город, а городські стіни зроблені були з ялиці, і вал вони бачили невеликий. Але шукали вої, їздячи сюди й туди, дерева й соломи, щоби підкинути під городські стіни, [і нічого] не знайшли, бо все попалив був Володислав,— околишні і поблизькі села, і тому не був підпалений город.

Того ж вечора вони думали: “Куди ми підемо? Чи до Особологи¹³, чи на Герборта¹⁴, чи вернемося до себе додому?” Але Герборт прислав Данилові меча і [висловив цим] покору свою, і Данило, і Болеслав, і Лев, порадившись, [сказали]: “Всю землю ми повоювали єсьмо”. І назавтра, повернувшись до себе, перейшов [Данило] ріку Одру і пройшов землю Володиславову.

Серпень
1253
Кін.
серпня
1253

Тоді ж у Кракові перебували послы папині, що принесли [Данилові] благословення од папи [Іннокентія], і вінець, і сан королівський. Вони хотіли бачити князя Данила, але він сказав їм: “Не подобає мені бачитися з вами в чужій землі, нехай потім”.

8.IX.1253

Звідти ж пройшов він землю Судомирську і прибув у город Холм із честю і зі славою у храм Пречистої [Богородиці]. Упавши, поклонився він і прославив Бога за те, що сталося: жоден-бо князь руський не воював землі Чеської. І, побачившись із братом своїм [Васильком], він вельми радувався. І перебував він у храмі святого Іоанна в городі Холмі, з веселістю прославляючи Бога, і Пречистую Його Матір, і святого Іоанна Златоустого¹⁵.

14.IX.1253

Вересень
1253

У рік 6763 [1255]. У той же час прислав папа послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: “Сину! Прийми од нас вінець королівства”.

¹³ Нині — с. Особлага Брунтальського р-ну Північноморавської обл. Чехії.

¹⁴ Ідеться про замок чеського воєводи, німця із Вестфалії Герборта (Гербурта). Фульштейн (нині — руїни біля села Особлагі).

¹⁵ Іоанн Златоустий (між 344 і 354—407), проповідник, письменник, канонізований, як святий, був патроном Данила.

1205
1264

Князь Данило

Холм Львів Галич

Він-бо перед цим прислав [був] до нього біскупа веронського і каменецького [Якова Браганца]¹, кажучи йому: “Прийми вінець королівства”. Але він, [Данило], у той час не прийняв був [вінця], сказавши: “Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. То як можу я прийняти вінець без підмоги твоєї?”

Тим часом Опізо, [посол папський]², прийшов, несучи вінець [і] обіцяючи: “Ти матимеш поміч од папи”. Але він, [Данило], все одно не хотів, та умовила його мати його [Анна], і [князі лядські] Болеслав [Стидливий] та Сомовит, [син Кондрата], і бояри лядські, кажучи: “Прийняв би ти вінець, а ми [готові] есьмо на підмогу проти поганих”.

Грудень
1253

Він, отож, прийняв вінець од Бога, од церкви Святих Апостолів, від престолу Святого Петра³, і від отця свого, папи [Ін]нокентія, і від усіх єпископів своїх. [Ін]нокентій же проклинав тих, що хулили віру грецьку православну, і збирався він собор учинити про істинну віру [і] про возз’єднання церкви.

Прийняв же Данило од Бога вінець у городі Дорогичині, коли він ішов на війну [проти ятвягів] із сином Львом і з Сомовитом, князем лядським. Брат же його [Василько] вернувся, бо в нього рана була на нозі, але послав він із братом воїв своїх усіх.

Кін. 1253

Коли ж король Данило прийшов на землю Ятвязьку і спустошив [її], то Лев, довідавшись, що Стекинт, [князь ятвязький], у лісі укріпився засікою, і з ним [були] ятвяги, помчав на нього, захопив людей і прийшов до засіки. Але коли ятвяги вибігли на нього із засіки, то кінники, що були з ним, утекли. Лев тоді один зсів із коня і бився з ними кріпко, і вони, [кінники], побачивши, що Лев один б’ється з ними, вернулися невеликим [загоном] на підмогу йому. Лев тим часом увігнав сулицю свою у щит його, [Стекинта], так що не міг він прикритися, [і тоді] Лев Стекинта мечем убив і брата його пронизав мечем. І вони, [ятвяги], побігли, а він гнав їх пішки,

1255

¹ Яків Браганц був біскупом у Вероні і Кремоні (Італія); місто Кремона було центром біскупства (єпископату).

² Опізо — абат бенедиктинського монастиря Святого Павла в м. Мессана (нині — м. Мессіна на о. Сіцилія, в Італії).

³ Собор Святого Петра в Римі.

і вони, [вершники], на конях ганяючись, побивали їх і кололи їх.

Коли ж Данило король став у домі Стекинтовым, [то] приніс до нього Лев оружжя Стекинтове і брата його на знак побіди своєї. І отець його король був у радості великій од мужності і одваги сина свого. А [князь] Комат приїхав од ятвягів, і обіцялись вони покоритися.

Ляхи тим часом сповнилися завистю та облудою [і] стали сприяти поганим. Коли ж про се довідався Данило король, повелів він пустошити землю Ятвязьку, і рід Стекинтів увесь погублений був, так що й донині [дім його] пусто стоїть.

А коли Данило король ішов по озеру [Лик]⁴, то побачив він при березі гору прегарну, і город, що був на ній колись, за назвою Рай⁵, і звідти прийшов він до себе додому.

Кін.
1252(?)

У ті ж роки, *чи раніше, чи потім*, приїхали татари до [города] Бакоти, і прилучився Милій, [старший города], до них. Данило тоді пішов на війну проти Литви, на Новгородок, але тому, що була розкаль, послав він сина свого Льва на Бакоту, [а] Лев послав двірського⁶ перед собою. Напавши зненацька, схопили вони Милія і баскака⁷, і привів Лев Милія до отця свого, і стала знову Бакота королевою, отця його.

Потім же, порадившись із сином, він, [Данило], одпустив його, [Милія], а поручником був Лев, [запевнивши отця], що той буде вірним. Але коли знову приїхали татари, то він, [Милій], учинив обман і оддав її, Бакоту, знову татарам.

1254

А потім Куремса, [хан татарський], прийшов до Крем'янця і пустошив довкола Крем'янця. Андрій же, [посадник крем'янецький], надвое держався. То він запевняв: "Я королів єсть". а то [називав себе] татарським, бо мав він неправду в серці. [І] оддав Бог його в руки їх, [татар]. і хоча він казав: "Батиева грамота в мене єсть",— вони ж іще більше розлютились на нього. І був він убитий, і серце його

⁴ Нині — озеро Елк, у верхів'ї річки Лик (нині — Елк).

⁵ Нині — м. Елк, ц. гміни Сувалківського вое-ва, РП.

⁶ Про чийого двірського тут мовиться — неясно; або про Андрія, Данилового двірського, або про невідомого на ім'я Левового двірського.

⁷ Баскак — повноважний представник золотоординського хана; мав військову силу і людей, які наглядали за діями місцевих властей, збирали данину тощо.

вони вирізали, але, не досягнувши нічого коло Крем'янця, вернулися у стани свої.

1254

Ізяслав [Мстиславич] тим часом просив у них підмоги, [щоб] іти на Галич. А вони казали йому: “Як ти підеш на Галич? Адже Данило князь лютий є. Якщо він одніме тобі життя, то хто тебе врятує?” Та він не послухав їх, а, зібравши навколо себе [воїв], пішов у Галич.

Данило ж, почувши се, роздосадував, тому що без його відома це сталося. Він послав на нього сина свого Романа і бояр своїх усіх,— бо Льва він раніш одрядив був до короля [угорського Бели], — а сам поїхав провести воїв своїх.

6.XII.1254

Коли ж він їхав до [города] Грубешова⁸, то убив шість вепрів: і сам ото він убив їх рогатиною три, а три — отроки його, і дав він м'яса воям на дорогу. Сам же він, помолившись святому Миколі⁹, сказав воям своїм: “Якщо навіть будуть татари, хай не ввійде страх у серце ваше”. І вони сказали: “Бог нехай буде помічником тобі. Ми сповнимо повеління твое”.

Узявши ж воїв, Роман ішов день і ніч. І коли вони несподівано напали на них, [воїв Ізяслава Мстиславича], то він, не маючи змоги куди втекти, вибіг на склепіння церковні, куди ото вибігали були беззаконні угри¹⁰. І стояв навколо нього князь Роман, [а] вони, [вої Ізяслава], умирали од спраги без води. [На] четвертий день [Ізяслав] зійшов, а князь [Роман] привів його до отця свого.

Лев же, почувши, що [боярин] Федір посланий од нього, [Ізяслава], до [города] Солей¹¹, узяв із собою слуг своїх [і] гнав услід за ним. Але сам [Федір] утік, а людей його [Лев] захопив [і] поїхав був в Угри.

Кін. 1254

А потім Войшелк, [син Миндовга], учинив мир з Данилом, і видав дочку Миндовгову, сестру свою, за Шварна, [сина Данилового], і прибув у Холм до Данила, залишивши княжіння своє і прийнявши чернечий чин. І дав він Романові, синові королевому, Новгородок од Миндовга, а од себе і Слонім, і

⁸ Нині — м. Грубешів, ц. гміни Замойського вое-ва, РП.

⁹ Про “Зимового Миколу” див. прим. 2 до 1227 р.

¹⁰ Згадується битва Мстислава Удатного з уграми в 1221 р., про яку розповідається під 1219 р.

¹¹ Нині — м. Свалява, р. ц. Закарпатської обл.

1257
Зима
1255/56

Волковийськ, і всі городи. Сам же він просився [в Данила] піти на Святу Гору¹², і добув йому король [Данило] дозвіл у короля угорського [Бели] пройти [через Угри]. Та не зміг він дійти до Святої Гори і вернувся у Болгарах.

У рік 6764 [1256]. Потім рушив Данило на Ятвягів із братом [Васильком], і [з] сином Львом, і з Шварном, що був іще молодим, і послав [гінця] по Романа в Новгородок. І прийшов до нього Роман з усіма новгородцями і з тестем своїм Глібом, [князем волковийським] і з Ізяславом, з [князем] свіслоцьким¹, а з сеї сторони прийшов Сомовит, [князь лядський], з мазовшанами і підмога од Болеслава [Стидливого] із судомирцями і краків'янами. І рать була [така] велика, що можна було наповнити болота ятвязькі військом.

Коли ж учинили раду всі князі руські і лядські, то сказали мужі ратні [Данилові]: “Ти еси король, голова всім військам. Якщо ти нас пошлеш кого наперед, хто не послухається? Але ти знаєш воїнське діло, на ратах тобі звично бувати і всякий тебе посоромиться і убоїться. Виступай ти сам наперед”.

І Данило, спорядивши війська і [сказавши] кому [з] військом ходити, сам виступив наперед, і стрільців теж пустив наперед, а других [послав] обабіч дороги. Двірському ж [Андрію] він повелів за собою ходити, а сам їхав з невеликим [загоном] оружних отроків.

І коли він їхав, то приїхав до нього син Лев, один, і сказав йому: “Нікого з тобою нема. Я поїду з тобою”. [І] король сказав йому: “Нехай буде так”. І йшов він по своїй путі.

Анкад же, [князь ятвязький], поводитарем був йому, і пообіцяв [Данило] йому, що село його не буде спалено. Приїхав також до нього син Роман, один. І, приїхавши до села, що зветься Болдикища², [Данило] послав Льва з братом [його Романом], і Лев, тихо оточивши село, порубав [його] все, а одного

---

¹² Афон, півострів у Східній Греції; нині — Афон-Орос, самоврядний округ у Греції з численними чоловічими православними монастирями.

1256

¹ Гліб волковийський, Ізяслав свіслоцький та деякі інші — це дрібні князі, що з'явилися на заході Русі після татарської навали і служили в Данила. У літописі нема вказівок про їхній родовід. Романовим тестем Гліб названий тому, що його дочка Олена була другою жонкою Романа.

² Точного місцеположення цих ятвязьких сіл не встановлено.

[ятвяжина] привів. Король тоді допитав його, і той один сказав: “У селі, що зветься Привища², зібралися ятвяги”. Почувши [це], король послав отрока Андрія, кажучи двірському [Андрієві]: “Якщо ти побачиш, що ми помчали, скоріше вслід за нами пожени”. І розпустив [Данило] військо, як ото хто може гнати, а Василько князь сказав іншим полкам і своєму полку також, щоб вони пішли потиху на рисях. Він же, [отрок Андрій], був молодим і сказав слово навпаки— наказав двірському не розпустити людей і задержати військо.

Тим часом один ятвяжин утік із сільця [Б]олдикищ, [сповістив своїх], і вони, оружившись, встріли стрільців кінець села, що зветься Привища, і прогнали їх. Тоді Данило й Лев кинулися на них, [стрільців], крикнули обидва сильним голосом: “Біжать, біжать ятвяги!” І ятвяги, побачивши, що вони скоро прийшли, не витримали і повернули навтіки, але коли були вони посеред села, то вернулися назад. Данило ж і Лев усе одно налягали на них удвох, і вони, кинувши сулицями, знову повернули навтікача. Стрільці ж стріляли, бо оружників³ не було з ними, [Данилом і Львом]. І коли прибігли вони, [ятвяги], до воріт, то сталося сум'яття: і вони прибігли у ворота, і інші [ятвяги] навернулися, і багато [їх] попадало один на одного, бо був лід слизький, а Данило й Лев уборзі наскочили на них біля воріт. І вони побігли і знову не вернулися.

І була велика ласка [Божа] у день той над королем [Данилом] і над воями його, що з такою [невеликою] дружиною переміг він гордих ятвягів,— і злинців, і крисменців, і покінців⁴. Як ото пише [Соломон] у [святих] книгах: “Не од сили в бою, а од Бога залежить побіда”⁵.

Тим часом король [Данило] хотів далі гонити, вслід за ними йти, та стримав його Лев, кажучи: “Пошли мене вслід за ними”. Але отець не пустив його.

---

³ Оружники — воїни взагалі, озброєні люди, але частіше, як і в цьому випадку, оружниками звалися піші воїни.

⁴ Племена, названі за поселеннями та областями, де вони жили: Злина (див. прим. 2 до 1251 р.), Кирсновія (нині — північна частина Лаздійського р-ну, Литва), Покіме (Покіне; нині — північна частина Сувалківського вое-ва, РП).

⁵ Притчі Соломона XXI, 31.

А один воїн протягнув десницю свою [і], вийнявши булаву⁶ з-за пояса свого [і] далеско кинувши, збив князя ятвязького з коня його. І полетів він до землі, [і] вийшла душа його [з тіла] із кров'ю у пекло. Данило ж і Лев тих в'язали, а інших із чагарів виводили [і] рубали їх.

Прийшов також двірський [Андрій] з військом, і Данило король сказав йому: “Зле ти мені учинив еси”. А двірський одповів: “Не я, ані воля моя. А зле нам учинив посол. Він не передав нам правильно наказ”.

Потім же король і Лев забрали колодників, і вернувся [Данило] до Василька і Сомовита. І коли зустрілись вони, то була радість велика, що погибли погані.

І палили вони дома їх, і грабували села їх. Ставши ж на [селі] Привищах на ніч і побравши майно їх, вони попалили дома їх, а назавтра рушили [далі], грабуючи землю [їх] і палячи. Запалили вони [село] Таїсевичі², і [двори князів] Буряля, і Раймочі, і Комата, і Дора, і городи грабували, і також дім Стекинтів запалили.

І стали вони на селі Корковичах², і предивно було, що [тут] такій безлічі воїв [удалось] насититися, коням і [їм] самим, на двох дворах. Навіть не змогли вони [всього] поїсти самі і коні їх, тому решту вони спалили.

А на другий день приїхав од ятвягів [князь] Юндил, [і] сказав він так: “Данило! Добру дружину ти держиш і велике військо твоє”.

А назавтра пішли [вої Данилові], грабуючи і палячи землю їх. І не було втрати у воях його, бо хоча [ятвяги] іноді хоробрі були, [але] вложив Бог страх у серце їх.

Тої ж ночі став [Данило] у болотах на островах, а назавтра приїхали ятвяги, даючи заложників і мир, [і] благаючи, щоби не перебив він колодників.

Потім же Божою милістю прийшов він у землю свою з честю і славою, подолавши ворогів своїх. І мав він намір знову виступити проти них на битву

---

⁶ В ориг. “иземь рогтичу” (у Хл. “рогатицю”); оскільки “рогатицю” носили за поясом і кидали її, то це могла бути лише бойова булава. Вона мала форму гранчатої кулі з шипами (рогами); усередині її заливали свинцем і набивали на ручку.

і збирав воїв, але ятвяги, довідавшись про це, послали послів своїх і дітей своїх, і данину дали, і обіцялися покоритись йому і городи ставити в землі своїй.

1256

У рік 6765 [1257]. Потім же Данило послав [воеводу свого] Костянтина, на прозвище Положишила, щоби побирав він із них, [ятвягів], данину. І Костянтин, поїхавши, побрав із них дань: чорні куни, і біль, [і] срібло¹. І дав він, [Данило], із данини ятвязької дар Сигніву, воеводі [лядському], для засвідчення,— аби узнала вся земля Лядська, що платили-таки ятвяги данину королеві Данилу, синові великого князя Романа [Мстиславича].

Після великого-бо князя Романа ніхто ж із руських князів не воював був проти них, окрім сина його Данила, і Богом дана йому [ця] данина. Засвідчив він для Лядської землі, сиріч для пам'яті нащадків своїх, як за волею Божою мужність [свою] він показав. Як ото премудрий хронікар написав, що добрі діла вовіки славляться².

Так от, розказали ми про раті многі, а це, що написали ми [далі] про Романа [Даниловича], слід було давніш написати, однак вписано це було тут нині, в останні [дні].

Весна
1252

Потім же, як ото ми раніше сказали, учинив король [угорський Бела] обітницю велику Романові,— і не сповнив її. Зоставив же він [його] в городі Гімберзі, а [сам] пішов звідти. Пообіцявши йому [підмогу], він не помагав йому, бо мав він облуду [в серці своїм], хочачи городів його. Він-бо клявся був перед Богом клятвою великою Романові і княгині його [Гертруді], що коли він добуде землю Німецьку³, то оддасть він її всю Романові. І княгиня, що знала норів його, заприсягла його хрестом,— та все одно ніколи не став він на поміч йому, [Романові].

Часто також на нього, [Романа], приходив герцог [Оттокар]. І одного разу, коли він приїхав із великою силою, і вони билися, а [герцог], ставши перед

1257

¹ В ориг. "черныя куны и бѣль сребро". Це місце можна тлумачити по-різному; ймовірно, що "чорні куни" — це реальне хутро куніць; "біль", як стало недавно відомо з новгородських берестяних грамот,— це горностай (а не білка); срібло, як рідкісна річ у ятвязького населення, тут стоїть на третьому місці.

² Ці слова наводить Іоанн Малала у своїй "Хроніці".

³ Як і в інших місцях, мовиться про австрійську спадщину.

городом [на віддалі] поприща, не міг його взяти, він, улещуючи, говорив йому, [Романові]: “Облиш короля угорського, адже ти родич мені еси і свояк⁴. Земля Німецька розділена буде з тобою. Рикс угорський, тобто король, тобі багато обіцяє, та не сповнить. А я кажу правду і поставлю тобі свідка, отця свого, папу⁵, і дванадцять біскупів на засвідчення, і дам тобі півземлі Німецької”. Але він сказав: “Я по правді обіцявся отцю своєму, королеві угорському. Не могу я послухати тебе, бо буде мені сором і гріх не сповнити обітниці”.

[І] хоча послав [Роман посла] до короля угорського [передати] всі слова, що ними обіцявся йому герцог, і прохаючи в нього підмоги, але він, [Бела], не послав йому помочі, а городів [німецьких] домагався. Йому ж, [Романові], він окремо обіцяв дати інші городи в землі Угорській.

Княгиня ж [Гертруда], яка розуміла обман його, [Бели], сказала: “Сина могого⁶, узявши до дочки, ви тримаєте в заложниках, а нині городів наших ви хочете. А ми через нього⁷ терпимо і з голоду вмираємо”,— бо була [тільки одна] баба, що ходила і купувала харчі потай у городі Відні і приносила [їм]. Голод же був такий, що вони вже й коней збиралися їсти.

Княгиня тоді сказала: “Княже! Піди до отця!” Але він, [город], був оточений, не можна було йому, [Романові], виїхати. І, бачачи доброту його,— бо був з ним на війні,— дав [йому виїхати воєвода] Бернгард, на прозвище Прейсель⁸. Змилосердившись

Кін.
1253—
поч. 1254

---

⁴ Пржемысл II Оттокар у 1252 р. одружився з сестрою покійного австрійського герцога Фрідріха II Войовничого, Маргаритою Бабенберг, а жона Романа, Гертруда Бабенберг (він був її третім чоловіком), як відзначалося (див. прим. 4 до 1254 р.). була племінницею Фрідріха.

⁵ Іннокентія IV.

⁶ У Гертруди від другого шлюбу з маркграфом Германом V (див. прим. 3 до 1254 р.) був син Фрідріх (1248—1268); його, тоді шестилітнього хлопчика, Бела IV узяв, як виходить з нашого літопису, заложником до своєї дочки Маргарити (1242—1271). При народженні Бела зобов'язався постригти її у черниці, якщо буде вигнано татаро-монголів з Угорщини, і яку саме в час літописних подій відправили до жіночого монастиря, недавно збудованого її батьком на дунайському острові (потім названому на її честь Маргіт; нині — в районі Будапешта; з руїнами монастиря); у цьому монастирі-фортеці тримали, отже, маленького сина Гертруди.

⁷ Бела.

⁸ Воєвода Прейсель був прибічником Гертруди.

над Романом і приїхавши з силою, він вивів Романа з города.

А про те ми раніше сказали, що Войшелк дав був Новгородок Романові.

Зима
1254/55

Після крем'янецької ж війни [хана] Куремси Данило здійняв війну проти татар. Порадившись із братом [Васильком] і з сином [Львом], послав він [воєводу] Діонісія Павловича [і] взяв [город] Межибоже. А потім Данилові-таки люди і Василькові пустошили Болохів⁹, а Львові — Побожжя¹⁰ і людей татарських¹¹.

Весна
1256

Коли ж настала весна, послав [Данило] сина свого Шварна на Городок¹² і на Сімоць¹³, і на всі [тамтешні] городи. І взяв він Городок, і Сімоць, і всі городи, що піддались татарам, Городеськ¹⁴ і [городи] по [ріці] Тетереву до Жедечева¹⁵. Але возвягляни обманули Шварна: узявши тивуна [його], вони не дали йому тивунити, і Шварно прийшов [назад], узявши городи всі. А вслід за ним прийшли білобережці¹⁶, і чернятинці¹⁷, і всі болохівці [з покорою] до Данила.

Прислав також Миндовг [посла] до Данила: “Я пришлю до тебе Романа і новгородців, щоби він пішов до Возвягля¹⁸, [а] звідти й до Києва”. І призначив він строк [збору] коло Возвягля.

Літо —
осінь
1256

У рік 6766 [1258]. Данило тоді з братом [Васильком] рушили до Возвягля з великою силою, ждучи вісті од Романа і литви. І стояв [Данило] на [ріці] Корчику¹ днину, ждучи вісті од них, і пішов до Возвягля. Раніш послав він сина свого Шварна, щоб він оточив город і щоб ніхто ж не втік із них.

⁹ Центр Болохівської землі; нині — ймовірно, смт Любар (Старий Любар). р. ц. Житомирської обл.

¹⁰ Природно-історична область обабіч верхньої і середньої течії Південного Бога (Бугу); нині — центральна частина Хмельницької і Вінницької обл.

¹¹ Люди, що були безпосередньо залежні від татар і перебували під їхнім захистом; тому так жорстоко розправлявся з ними Данило.

¹² Нині — с. Городище Новоград-Волинського р-ну Житомирської обл.

¹³ Нині — с. Суємці Баранівського р-ну Житомирської обл.

¹⁴ Нині — с. Городське Коростишівського р-ну Житомирської обл.

¹⁵ Нині — ймовірно, с. Райгородок Бердичівського р-ну Житомирської обл.

¹⁶ Див. прим. 11 до 1231 р.

¹⁷ Так засвідчується існування города Чернятина; нині — с. Великий Чернятин (раніш — Чернятин) Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл.

¹⁸ Нині — м. Новоград-Волинський, р. ц. Житомирської обл.

1258

Ліва притока Случі.

Воїв же було з них п'ятсот, і городяни, бачивши мало ратників із князем, сміялися, стоячи на городській стіні. Але назавтра прийшов Данило із силою-силенною війська, із братом своїм [Васильком] і з сином Львом. І коли побачили [це] городяни, то страх напав на них, і не витримали вони і здалися. І [Данило] город запалив, а людей вивів і оддав їх на поділ,— то брату своєму, а то — Львові, інших — Шварнові. І пішов він до себе додому, взявши город.

Коли ж Роман прийшов до города [Возвягля] і литва, то литовці, кинувшись на город, не побачили нічого, тільки самі головні [та] псів, що бігали по городишу. І [литовці] досадували і плювали, кажучи по-своєму “Янда”, призиваючи богів своїх Анда² і Диверикса, і всіх богів своїх споминаючи, тобто бісів.

Потім Роман поїхав услід за отцем, узявши з собою трохи людей, а інших пустив додому. Данило ж і Василько раді були [йому]. А Лев поїхав до себе додому.

Литва тим часом, роздумавши [їхати додому], пустошила [землю Данилову], бо держали вони гнів [на нього]. Отож, поїхавши, пустошили вони довкола Луцька, а [цього] Данило не відав, ні Василько. Тоді князі, що служили в Данила, і Василькові люди — [тисяцький] Юрій [Домажирич], Олекса [Орішок] двірський та інші поїхали на них. Але коли вони їхали на них, то ті примчали насупротив до притоки³, і кінники зітнулися. [Литовці] не витримали і повернули навтікача, а вони, рубаючи їх і колячи, ввігнали їх в озеро⁴. Десять мужів *хапалися* за одного коня, думаючи, що “кінь винесе нас”, і при цім тонули, бо ангел їх топив, посланий Богом. І натонуло в озеро трупів, і щитів, і шоломів, так що місцеві жителі велику користь мали, виволікаючи їх.

Велика ж проти литви була січа. Побідники славили Бога і Святую Владичицю Богородицю, і послали вони здобич Данилові й Василькові. І зраділи Данило й Василько Божій помочі, що [була] проти поганих. А були се люди Миндовгові і воевода їх

² Андай (Ангдіевас), “Янда” — литовський зміїний бог.

³ Нині — Глушець, права притока Стиру.

⁴ Озеро поблизу Луцька; яке точно — невідомо.

Листопад
1257

Хвал, що велике убивство чинив землі Чернігівській, і [князь] Сирвид Рушкович. Сирвид тоді втік, а Хвал убитий був, і багато інших.

У рік 6767 [1259]. А *потім* [хан] Куремса рушив на Данила і на Василька; несподівано він приїхав. Василько тоді збирався [на війну] у Володимирі, а Данило в Холмі, [і] вони послали [гінців] до Львова, щоби він поїхав до них.

Куремса ж, не перейшовши [ріки] Стиру, послав людей до [города] Володимира. А коли в'їхало військо противників до города, вийшли на них піші городяни, і билися з ними кріпко, і вибігли вони з города, прибули до Куремси і розповіли, що городяни кріпко борються з ними.

Листопад
1257

Данило ж і Василько все одно збиралися удвох, маючи намір битися з татарами. Але прилучилось ото за гріхи [наші] загорітися Холмові через окаянну бабу,— та про це ми потім напишемо: про спорудження города, і прикрасу церкви, і про велику загибель його, так що всі жалкували,— і полум'я було таке, що зо всеї землі [Холмської] заграву [було] видіти. Навіть і зо Львова дивлячись, було видно [її] по белзьких полях од палахкотіння сильного полум'я. І люди, бачачи [це, думали], що город був запалений татарами, і повтікали в лісові місця, і тому вони не могли зібратися. Данило тоді зустрівся з братом і втішав його, що над бідною, посланою Богом, не слід поганськи тужити, а на Бога надіятися і на нього возложити печаль,— як воно й сталося.

Потім же поїхали вони обидва у Володимир і, зібравши трохи дружини, молилися Богу, щоби ізбавив їх Бог од нашестя татар. Не маючи змоги дружини зібрати, посилали вони обидва [гінців] сюди й туди, і коли прилучилося Васильковим людям виїхати [в поле], то, знайшовши татар, вони били їх і колодників захопили.

А потім, коли Куремса стояв біля Луцька, сотворив Бог чудо велике. Луцьк був не укріплений і не підготовлений, і збіглося у нього багато людей. А був уже холод і вода велика. І коли він, [Куремса], прийшов до Луцька, то не міг він перейти [ріку Стир]. Він хотів міст захопити, але городяни одрубали міст. Він тоді пороки поставив, намагаючись одігнати [їх], але Бог чудо вчинив, і святий Іоанн [Злато-

устий], і святий Микола [Мирликійський]¹: знявся ж такий вітер, що коли порок вергав [камінь], то вітер повертав каменя на них, [татар]. Вони все одно далі сильно метали на них, [городян, і] зламався силою Божою порок їх. І, не досягнувши нічого, вернулися вони в сторони свої, тобто в поле.

Так от, раніш ми писали про пожежу города Холма в Куремсину війну. Город же Холм так був споруджений за Божим велінням. Коли ото Данило княжив у Володимирі, спорудив він город Угровськ і поставив у ньому єпископа [Іоасафа]. Але [якось], коли він, [Данило], їздив по полі і діяв лови, то побачив він на горі гарне і лісисте місце, оточене навкруги його полем, і запитав тамтешніх жителів: “Як іменується се місце?” І вони сказали: “Холм йому ім'я є”. І, уподобавши місце те, надумав він, що поставить на ньому невеликий городок. Він дав обітницю Богу і святому Іоанну Златоусту², що спорудить на честь його церкву.

І поставив він невеликий городок, та, побачивши, що Бог помічником йому, а Іоанн підпомагачем йому є², спорудив він інший город, що його татари не змогли взяти, коли Батий всю землю Руську захопив. Тоді й церква Святої Трійці запалена була і знову була споруджена.

Коли ж побачив се князь Данило, що Бог сприяє місцю тому, став він прикликати приходнів — німців і русів, іноплеменників і ляхів. Ішли вони день у день. І юнаки, і майстри всякі утікали [сюди] од татар,— сідельники, і лучники, і сагайдачники, і ковалі заліза, і міді, і срібла. І настало пожвавлення, і наповнили вони дворами навколо города поле і села.

Звів також [Данило] церкву Святого Іоанна [Златоустого], красну і гожу. І споруда її була така: склепінь чотири; з кожного вугла — склепіння, і стояли вони на чотирьох головах людських, вирізьблених одним умільцем; троє вікон прикрашені [були]

1259

¹ День пам'яті Іоанна Златоустого — 13 листопада. “зимового Миколи” — 6 грудня; отже, у цей період Куремса й облягав город.

² Пістет Данила до Іоанна Златоустого як до патрона-помічника, спорудження багатой церкви на його честь є доказом того, що друге, хрестильне, ім'я Данила було Іван. Справді, лист папи Іннокентія IV від 13 травня 1246 р. до Данила адресований *Ioanni regi Russie*.

стеклами римськими³; при вході в олтар стояли два стовпи з цілого каменя, і на них — склепіння; а верх же вгорі прикрашений [був] зорями золотими на лазурі; внутрішній же поміст її був вилитий з міді і з чистого олова, так що блищав він, як дзеркало. Дверей же її двоє [були] прикрашені каменем тесаним — галицьким білим і зеленим холмським; різьблені одним умільцем Авдієм горорізьби [їх були] всяких барв і золоті,— спереду ж їх [на західних дверях] був зроблений Спас, а на північних — святий Іоанн [Златоустий], так що всі, хто дивився [на них], дивувалися. Прикрасив [Данило] камінням дорогим, бісером і золотом також ікони, які він приніс із Києва, і образ Спаса і Пресвятої Богородиці, що їх йому сестра Федора дала з [київського] монастиря [Святого] Феодора; приніс він також ікону Стрітєння з [города] Вручого⁴ од отця його [Мстислава Мстиславича]⁵. Диву подібні [були образи сі], що погоріли в церкві Святого Іоанна; один [архангел] Михаїл zostався [з] чудових тих ікон. І дзвони [Данило] приніс із Києва, [а] інші тут вилив. Усе це вогонь спалив.

І вежа [стояла] посеред города висока, щоб бити з неї довкола города. Знизу зведена з каменя п'ятнадцять ліктів у висоту, а сама зроблена з тесаного дерева і, вибілена, як сир, сяяла вона на всі сторони. Близь неї був студенець, тобто колодязь, що мав тридцять і п'ять сажнів.

Храми [були] прекрасні, і мідь од вогню повзла як смола.

Посадив він також сад гарний і спорудив церкву на честь святих безмездників Кузьми [і] Дем'яна; має вона чотири стовпи, витесані з цілого каменя, що держать верх; з таких же [каменів витесані] і другі [стовпи]; а в олтарі перед бічними дверима стоїть також гарний [образ] пресвятого Дмитрія [Солунського], принесений здалеку.

За поприще од города [Холма] стоїть також башта кам'яна⁶, і на ній — орел кам'яний вирізьблений;

---

³ Вітражі трьох вітарних вікон.

⁴ Нині — м. Овруч, р. ц. Житомирської обл.

⁵ Тут мовиться не про Данилового батька, а про батька Данилової жони Анни, Мстислава Мстиславича Удатного.

⁶ Башта ця частково збереглася донині.

висота ж каменя — десять ліктів, а з верхівками і з підніжжями — дванадцять ліктів.

1256—
1259

Побачивши ж таку пагубу городу,— [а] ввійшовши в церкву, він теж побачив пагубу,— [Данило] вельми пожалкував. Помолившись Богу, він знову обновив церкву, і освятив [її] єпископ Іоанн. А ще помолившись Богу, він спорудив [город Холм] кріпшим і вищим⁷, але вежі такої не зміг зробити, бо інші городи він ставив проти безбожних татар,— через те й не зробив він її.

У рік 6768 [1260]. Спорудив він також превелику церкву в городі Холмі на честь Пресвятої Приснодіви Марії, величиною і красою не меншу од тих, що були раніш, і прикрасив її пречудовими іконами; приніс він також чашу із землі Угорської з багряного мармуру, вирізьблену з дивовижним умінням,— навіть змієві голови були навкруг неї,— і поставив її перед дверима церковними, що їх називають царськими. Зробив він також у ній хрещальню — хрестити воду на Святе Богоявлення, а блаженний єпископ Іоанн зробив у ній вирізаний із гарного дерева і позолочений усередині та ззовні [ківорій?], диву подобен.

Літо
1258

Коли ж минув час, то прийшов [воєвода] Бурондай, безбожний, лютий, з безліччю полків татарських, з великою силою, і став на місцях Куремсиних [татар]. Данило ж воював із Куремсою і ніколи-таки не боявся Куремси: Куремса-бо не міг йому був ніколи вчинити лиха, допоки [не] прийшов Бурондай із силою великою. Послав він тоді послів до Данила, кажучи: “Я іду на Литву. Якщо ти спілник еси, піди зо мною”.

Данило, отож, сів із братом [Васильком] і з сином [Львом думати]. Печальними бувши, радились вони, бо знали, що як Данило поїде, то не буде він назад із добром. Коли порадилися вони всі, то поїхав Василько замість брата, і провів його брат до Берестія, і послав із ним людей своїх. І, помолившись Богу святому, Спасу, ізбавителю,— а це ікона, яка є у городі Мельниці¹ в церкві Святої Богородиці і нині стоїть у великій честі,— дав йому обітницю Данило король прикрасою оздобити її.

⁷ Тобто зробив кріпшими і вищими стіни города-фортеці.

1260

¹ Далі цей город названо Мельник; нині — с. Мельник, ц. гміни Білостоцького вос-ва, РП.

Коли ж Василько їхав за Бурондаєм один по Литовській землі, він, знайшовши десь литву [і] побивши її, привів здобич Бурондаєві. І похвалив Бурондай Василька: “Хоча брат твій не їхав”. І спустошив [Василько], їздячи з ним, [Бурондаєм], шукав він синівця свого Романа², [і] розоряли вони землю Литовську і Нальщанську³. Княгиню ж [Олену] він залишив був у брата [Данила], і сина свого Володимира.

А потім Данило король, поїхавши, узяв [город] Волковийськ і Гліба князя. Пославши їх, [бранців, у Холм, Данило] держав його, [Гліба], в честі, бо до Волковийська він їхав більше тому, що намагався схопити ворога свого, Войшелка і Тевтивила, але не застав їх обох у городі. Він шукав їх обох по становищах, посилаючи людей, але не знайшов їх, бо великий обман вони удвох учинили були: схопив Войшелк сина його Романа². І ще послав [Данило] Михайла [Ростиславича], і спустошив він по [ріці] Зельві⁴, шукаючи їх обох, але не знайшов їх.

Потім же, думаючи іти на Городен [і] гадаючи, що вони там обидва, [Данило] послав тому [гінця] по Льва, сина свого, і по людей своїх, і приїхали вони в город Мельник¹. Але коли він збирався іти до Городна і всі поспішали, то була із Ляхів у короля Данила вість, що татари пробувають у Ятвягах. Лев тоді сказав [Данилові]: “Вої твої голодні є, і коні їх”. А він, одповівши, сказав йому: “Ми пошлем сторожів до Визни”. І дав Данило король харчу воям досита і коням їхнім.

Послано було раніше також двох послів у Ятвяги, довідатися про брата [Василька]. Але тому, що татари приїхали в Ятвяги, послали обидва схоплені були, і допитував їх [Бурондай]: “Де є Данило?” І вони обидва відповіли: “У Мельниці він є”. Вони, [татари], сказали тоді: “То є спільник наш. Брат його воював із нами. Туди ідемо”.

Але сторожі [Данилові] розминулися з ними, [татами], і вони пройшли до Дорогичина. І була

² Литовський князь Войшелк схопив Романа Даниловича, мабуть, за вимушений похід Василька з Бурондаєм на Литву. Тоді ж, як видно, литовські князі і вбили Романа.

³ Нині — вузька смуга кількох районів південно-східного прикордоння Литви.

⁴ Нині — Зельвянка, ліва притока Німану (Нямунасу).

[про це] вість Данилу, [і] послав він звідти, [з Мельника], Льва, і Шварна, і Володимира [Васильковича], кажучи їм: “Якщо ви будете в мене — їздити вам у стани до них. Коли ж я буду...”⁵

А після цього, коли минув рік і

*Поч.
листопада
1259*

у рік 6769 [1261] настала тиша по всій землі, то в ті дні весілля було у Василька князя у Володимирі городі. Став він оддавати дочку свою Ольгу за Андрія князя Всеволодовича до Чернігова, і був тоді [тут] брат Васильків Данило князь¹ з обома синами своїми, зі Львом і з Шварном, і інших князів багато, і бояр багато.

І коли була ж веселість немала у Володимирі городі, то прийшла тоді вість Данилові князю¹ і Василькові, що Бурондай іде, окаянный, проклятий, і опечалилися цим обидва брати вельми. Він-бо прислав був [посла], так кажучи: “Якщо ви есте мої спільники — зустріньте мене. А хто не зустріне мене — той ворог мені”.

Отож, Василько князь поїхав назустріч Бурондаєві зі Львом, синівцем своїм. А Данило князь¹ не поїхав із братом, — він-бо послав був замість себе владика свого холмського Іоанна.

І поїхав Василько князь зі Львом і з владикою назустріч Бурондаєві, узявши дари многі і пиття, і зустрів його коло [города] Шумська. І прийшов Василько зі Львом і з владикою перед нього з дарами, а він великий гнів положив на Василька князя і на Льва, а владика стояв у страху великому. А потім сказав Бурондай Василькові: “Якщо ви есте мої спільники — розмечіте ж городи свої всі”.

*Листопад
1259*

[І] Лев розкидав [города] Данилів і Стіжок², а звідти пославши, Львів розметав. Василько ж, пославши, Крем'янець розметав і Луцьк.

Тим часом Василько князь послав із Шумська владика Іоанна вперед до брата свого Данила. І владика, приїхавши до Данила князя, почав йому розповідати про те, що сталося, і про Бурондаїв гнів сказав йому. Данило тоді, убоявшись, втік у Ляхи, а з Ляхів побіг в Угри.

⁵ Тут в Іпатському, і Хлебниковському списках розповідь уривається і цим закінчується “Галицький літопис”; далі розпочинається “Волинський літопис”.

1261

¹ В ориг. тут виправлено іншою рукою на “король”, “королю”.

² Нині — с. Стіжок Шумського р-ну Тернопільської обл.

І тоді рушив Бурондай до [города] Володимира, а Василько князь — із ним. Але не дійшов він до города, а став на [селі] Житані³ на ніч. Бурондай же став мовити про Володимир: “Васильку! Розмечи город!” І князь Василько почав думати в собі про город, тому що не можна було розкидати його скоро через [його] величину. [І] повелів він запалити його, і так за ніч він згорів увесь..

А назавтра приїхав Бурондай у Володимир і побачив своїми очима, що город згорів увесь. І став він обідати у Василька на дворі і пити. Пообідавши ж і пивши, ліг він на ніч у [городку] П'ятиднях⁴.

А назавтра прислав він татарина, на ім'я Баймура, і Баймур, приїхавши до князя, сказав: “Васильку! Прислав мене Бурондай і велів мені город розкопати”⁵. Сказав тоді йому Василько: “Роби, що звелено тобі”. І став він розкопувати город на знак побіди.

А після цього рушив Бурондай до Холма, і Василько князь [пішов] із ним і з боярами своїми і слугами своїми. Але коли вони прийшли до Холма, то город був запертий. І стали вони, прийшовши до нього, одадь його, і не добились вої його нічого, бо були в ньому, [Холмі], бояри і люди доблесні, а город сильно укріплений, [з] пороками і самострілами.

Бурондай тоді, роздивившись укріплення города, [побачив], що не можна взяти його, і тому став він мовити Василькові князю: “Васильку! Се город брата твого. Їдь, скажи городянам, щоб вони здалися”. І послав він із Васильком трьох татаринів, на ім'я Куйчя, Ашика, Болюя, і Хому тлумача, який розумів руську мову, [аби знати], що мовитиме Василько, приїхавши під город.

Василько ж, ідучи під город, узяв собі в руку каміння, [і], прийшовши під город, став мовити городянам, а татари, послані з ним,— слухати: “Костянтинє холопе, і ти, другий холопе, Луко Іванковичу! Се город брата мого і мій — здайтеся!” Сказавши, та й кине камінь додолу, даючи їм знак хитрістю, щоб вони билися, а не здавалися. Так сі слова мовивши і тричі кидаючи каменем додолу, сей

³ Нині — с. Житані Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.

⁴ Нині — с. П'ятидні Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.

⁵ Себто розкопати вали, які оточували город.

же великий князь Василько ніби Богом посланий був на поміч городянам; він подав їм хитрістю знак. І [посадник] Костянтин [Положишило], стоячи на заборолах городських стін, збагнув умом знак, поданий йому Васильком, і сказав князю Василькові: “Поїдь звідси, а то буде тобі каменем в лоб. Ти вже не брат еси брату своєму, а ворог есь йому”.

І татари, послані з князем під город, чувши [це], поїхали до Бурондая і повідали річ Василькову, як він мовив городянам і що тоді городяни сказали Василькові.

Листопад
1259

І після цього пішов Бурондай уборзі до Любліна, а од Любліна пішов до [города] Завихвоста. І прийшли вони до ріки Вісли, і знайшли тут собі брід у Віслі, і пішли на ту сторону ріки, і стали пустошити землю Лядську.

Кін.
листопада
1259

Потім же прийшли вони до [города] Судомира й обступили його з усіх сторін, і обгородили його довкола своїм укріпленням, і пороки поставили. І пороки ото били неослабно день і ніч, а стріли не давали [городянам] виникнути із-за заборол. І чотири дні билися вони, а на четвертий день збили заборолу з городської стіни, і почали татари приставляти драбини до городської стіни, і тоді полізли на стіну.

29.XI.1259

Наперед же вилізли на городську стіну два татарини з хоругвою і пішли по стіні, рубаючи і колячи,— один ото з них пішов по одній стороні стіни, а другий — по другій стороні. Але якийсь із ляхів, не боярин, ні знатного роду, а простий собі чоловік, не в збруї, а в одній накидці, із сулицею, захистившись одвагою, немов надійним щитом, учинив діло, пам'яті достойне. Він побіг супроти татарина і як зітнувся з ним, так і вбив татарина, поки другий татарин [не] прибіг іззаду і [не] рубонув ляха. Тут і вбитий був лях.

Люди ж, побачивши татар на стіні города, кинулись утекти до дитинця^б, але не могли вміститися у ворота, тому що міст був вузький біля воріт. І подавилися вони самі, а інші падали з містка в рив, як ті снопи. Рови ж, якщо глянути, були вельми глибокі, і наповнилися вони мертвими, і можна було ходити по трупах, наче по мосту. Житла ж у городі були

---

^б Центральна частина города, що мала свої оборонні стіни.

соломою покриті, і загорілися вони самі од іскор, а потім і стіни города почали горіти. Церква також була в городі тім кам'яна, велика і предивна, що сіяла красою, бо була вона зроблена з білого каменя тесаного, і та була повна людей. Але верх у ній, деревом покритий, спалахнув, і вона згоріла, і в ній — незчисленна сила людей. Ледве ратники вибігли з города.

А назавтра ігумени з попами і з дияконами, підготувавши крилос і одспівавши обідню, стали причащатися,— спершу самі, а потім бояри з жонами і з дітьми, а тоді всі, од малого і до великого. І стали вони сповідатися — ті ігуменам, а інші — попам і дияконам, тому що людей було безліч у городі.

А потім пішли вони з хрестами із города, і з свічами, і з кадилами. І пішли ж і бояри, і боярині, нарядившись у весільне вбрання і одяг, а слуги боярські несли перед ними дітей їхніх. І був плач великий і ридання. Мужі оплакували жон своїх, а матері оплакували дітей своїх, [а] брат брата, і не було того, хто б помилував їх, бо гнів Божий звершився на них.

І коли вигнали їх із города, то посадили їх татари на оболоні коло Вісли, і сиділи вони два дні на оболоні. А тоді стали вони побивати їх усіх, чоловічу стать і жіночу. І не зосталося з них ані одного.

Потім же пішли вони до Лисця⁷ города. І коли ото прийшли вони до нього, то обступили [його]. Город же був у лісі на горі, і церква була в нім кам'яна Святої Трійці, але стіни города не кріпкі були. І взяли вони і його, і вирубали в нім усіх од малого і до великого.

А потім вернувся Бурондай назад у свої вежі, і так закінчилось взяття Судомира.

У рік 6770 [1262]. *Потім же пішла Литва на Ляхів воювати, [послана] Миндовгом. І [князь] Остафій Костянтинович [пішов] із ними, окаянний і беззаконний,— він-бо забіг був [сюди] із Рязані. Отож, литва зненацька напала на [город] Єздов¹*

Січень
1260
Червень
1262
23—24. VI
1262

⁷ Кляштор-укріплення, що був на горі Лисиці, вершині Лисої Гори (див. прим. 1 до 1225 р.).

¹ 1262

¹ Княжий двір; нині — південна частина Варшави, РП.

напередодні й Іванового дня [і] на самого Купала. Тут же й Сомовита, князя [мазовецького], вони вбили, а сина його Кондрата захопили, і здобичі багато взяли, і тоді вернулися до себе.

*Літо
(осінь?)
1262*

Припом'янув Миндовг [також], що Василько князь із богатирем [Бурондаєм] спустошив землю Литовську. І послав він рать на Василька, і спустошили вони довкола [города] Каменя². Але князь Василько не поїхав услід за ними, тому що сподівався він другої раті. Він послав за ними [воєвод] Желислава та Степана Медушника. І гонили вони вслід за ними аж до [ріки] Ясольди³, але не догнали їх, бо рать [литовська] була мала,— вони тільки набрали були здобичі і тому й одійшли спішно.

Друга ж рать литовська спустошила тої самої неділі довкола [города] Мельниці. Був же з ними воєвода Тюдіяминович Ковдижад, і взяли вони здобичі багато. Тому князь Василько поїхав услід за ними із сином своїм Володимиром, і з боярами своїми, і зі слугами, поклавши уповання на Бога, і на Пречисту Його Матір, і на силу чесного хреста, і догнали вони їх коло Небля⁴ города.

Литва ж стала була при озері [Неблі], але, побачивши війська, виладналися вони і стояли у три ряди за щитами по своєму звичаю. Василько тим часом, нарядивши свої війська, пішов супроти них. І зітнулися вони обоє, і литва, не витримавши, кинулась навтіки. Але не можна було втекти, бо обійшло було [їх] озеро довкола. І тоді стали вони сікти їх, а інші в озері потопились. І так перебили вони їх усіх, і не лишився з них ні один.

Почувши ж се, князі пінські Федір, і Демид, і Юрій [Володимировичі] приїхали до Василька з питтям, і стали вони веселитися, бачачи, що вороги їх побиті, а своя дружина вся ціла. Тільки один [воїн] був убитий із війська Василькового,— [боярин] Прейбор, син Степана Родовича.

Після цього ж князі пінські поїхали до себе, а Василько поїхав до [города] Володимира з побідою і честю великою, воздаючи славу і хвалу Богові, що

2 Нині — м. Камінь-Каширський, р. ц. Волинської обл.

3 Нині — Ясельда, ліва притока Прип'яті.

4 Нині — с. Нобель біля озера Нобеля Зарічненського р-ну Ровенської обл.

вчинив [диво] предивнеє, покорив ворогів під ноги Василькові князю.

Послав тоді [Василько] здобич брату своєму королеві [Данилу], з [боярином] Борисом з Ізболком,— король-бо тоді поїхав був в Угри,— і догнав його Борис коло [города] Телича⁵.

Король же вельми печалувався за братом [Васильком] і за синівцем своїм Володимиром, бо той молодий був. [Але] один із слуг його, [Данила], увійшовши, став розповідати так: “О господине! Люди якісь осе їдуть за щитами із сулицями, і коні з ними повідні”. І король, од радості схопившись, і знявши руки, [і] хвалу воздавши Богові, сказав: “Слава тобі, Господи! Се ж Василько побідив литву!”

Борис тим часом приїхав і привів здобич королеві,— коней у сідлах, щити, сулиці, шоломи. Король же став питати про здоров'я брата свого і синівця. А Борис розповів, що обидва вони здорові, і про все, що сталося, розказав йому. І велика була радість королеві, що здоров брат його і синовець, а вороги побиті. Бориса ж, обдарувавши, він одпустив од брата свого.

Осінь (?)
1262

Після цього ж був з'їзд руських князів із лядським князем, з Болеславом [Стидливим]. І збиралися у [городі] Тернаві⁶ Данило князь із обома синами своїми, зі Львом і з Шварном, а Василько князь зі своїм сином Володимиром, і урядилися вони межі собою про землю Руську і Лядську, заприсягнувши хрестом чесним. І тоді роз'їхалися вони до себе.

5. VIII. 1263
(12. IX.
1263?)

А після цього з'їзду, коли минув один рік, то восени убитий був великий князь литовський Миндовг, що був самодержцем в усій землі Литовській. Про вбивство ж його таке скажемо.

Коли княжив він у землі Литовській, то став він побивати братів своїх, і синівців своїх, а інших вигнав із землі [цієї], і став княжити один в усій землі Литовській. І став він гордувати вельми, і вознісся славою і гордістю великою, і не вважав за рівного собі анікого. Був також у нього син Войшелк і дочка. Дочку ж він оддав за Шварна Даниловича до Холма, а Войшелк тим часом почав княжити в Новгородку,

⁵ Нині — с. Тиліч Криницької гміни Новосондецького воє-ва, РП.

⁶ Нині — с. Гарнувка Венкша Закревської гміни Замоїського воє-ва, РП.

в поганстві пробуваючи. І став [Войшелк] проливати крові много: убивав-бо він повсякдень по три [чоловіки], по чотири. А котрого дня, було, не вб'є кого — тоді сумував, а коли вб'є кого — тоді веселий був.

1254 Але потім увійшов страх Божий у серце його. Надумав він собі, що слід прийняти святе хрещення. І охрестився він тут, у Новгородку, і став жити у християнстві. А після того пішов Войшелк до Галича, до Данила князя і Василька, маючи намір прийняти монаший чин. Тоді ж Войшелк охрестив Юрія Львовича. А потім пішов він у [город] Полоний, до [ігумена] Григорія у монастир, і постригся у ценці, і пробував у монастирі в Григорія три роки. Звідти ж пішов він у Святу Гору, узявши благословення од Григорія. А Григорій був [таким] чоловіком святим, якого ото не було перед ним і ні по ньому не буде. Але Войшелк не зміг дійти до Святої Гори, тому що смута була велика тоді в тих землях. І прийшов він назад у Новгородок, і поставив собі монастир на ріці на Німані, межи Литвою і Новгородком, і тут жив. Отець же його Миндовг докоряв йому за його життя, а він на отця свого досадував вельми.

Кін.
1262—
поч. 1263

У той же час померла княгиня Миндовгова, і став він оплакувати її. А сестра її була за Довмонтом, за нальщанським князем, і послав Миндовг до нальщан [посла] по свою своячку, так кажучи: “Осе сестра моя мертва. Поїдь-но оплакати свою сестру”. А коли вона приїхала оплакати [сестру], то Миндовг захотів узяти своячку свою за себе, і став їй мовити: “Сестра твоя, умираючи, веліла мені взяти тебе за себе. Вона так сказала: “Нехай інша дітей не зобиджає”. І взяв він її за себе.

Довмонт же, се почувши, опечалився вельми сим і помишляв, аби як убити йому Миндовга, але не міг, тому що сила його була мала, а сього — велика. Тому Довмонт шукав собі, аби з ким можна [було] йому вбити Миндовга. І знайшов він собі Треняту, сестрича Миндовгового, і з тим думав убити Миндовга. Тренята ж пробував тоді в Жемоїті.

Друга
пол.
липня
1263

У рік 6771 [1263]. У сей же час послав був Миндовг всю свою силу за Дніпро, на Романа [Михайловича], на брянського князя. Довмонт теж пішов був із ними на війну, але вибрав принагідну

пору собі і вернувся назад, так кажучи: “Віщування мені не дає з вами піти”.

5. VIII. 1263
(12. IX
1263?)

Вернувшись же назад, він помчав уборзі, догнав Миндовга, і тут же вбив його. І обох синів його з ним убив, Рукля і Репек'я. І так звершилось убивство Миндовга.

Після вбивства ж Миндовга Войшелк, убоявшись такого самого, утік до Пінська і тут жив. А Тренята став княжити в усій землі Литовській і в Жемоїті. І послав він [посла] по брата свого по Тевтивила до Полоцька¹, кажучи так: “Брате! Приїдь сюди. Ми розділимо удвох собі землю і добиток Миндовгів”.

Зима (?)
1263/64

І коли він, [Тевтивил], приїхав до нього, то став радитися Тевтивил, маючи намір убити Треняту. А Тренята собі радився так само на Тевтивила. І розголосив намір Тевтивилів боярин його, Прокопій полочанин, і Тренята, попередивши і вбивши Тевтивила, став княжити один.

1264

А після цього стали радитися конюхи Миндовгові, чотири парубки, як би їм можна [було] вбити Треняту. І коли він ішов до мийні миться, то вони, вибравши собі цю пору, вбили Треняту. І так звершилось убивство Треняти.

Почувши ж се, Войшелк пішов із пінянами до Новгородка. А звідти, узявши з собою новгородців, пішов він у Литву княжити, і Литва вся прийняла його з радістю великою, сина свого володаря.

У рік 6772 [1264]. Войшелк, отожд, почав княжити в усій землі Литовській. І став він ворогів своїх побивати, і побив їх незчисленне множество, а інші розбіглися, куди хто глядячи. І того Остафія [Костянтиновича] він убив, окаянного, проклятого, беззаконного, що про нього ото ми попереду писали.

Друга
пол.
липня
1263

У вищезгаданий же рік убивства Миндовга було весілля в Романа князя [Михайловича], у брянського, і став він оддавати милую дочку свою, на ймення Ольгу, за Володимира князя, сина Василькового, внука великого князя Романа [Мстиславича] галицького. І в той час прийшла рать литовська на Романа, і він бився з ними, і побідив їх. Сам же він поранений був, та не малу показав мужність свою. І приїхав

---

¹1263

¹ Нині — м. Полоцьк, р. ц. Вітебської обл., Білорусь.

він у Брянськ¹ із побідою і честю великою і, не думаючи од радості про рани на тілі своїм, оддав дочку свою. Було-бо в нього інших три, а се — четверта. Але ся була йому од усіх милиша, і послав він із нею сина свого старшого Михайла і бояр багато. Та ми до попереднього повернемось.

Літо (?)
1264

Коли ж Войшелк княжив у Литві, то став йому помагати Шварно князь і Василько, бо він назвав був Василька отцем собі і володарем. А король [Данило] впав тоді був у недугу велику, і в ній він і скончав живоття своє. І поховали його в церкві Святої Богородиці в Холмі, що її він сам був спорудив.

Сей же король Данило [був] князем добрим, хоробрим і мудрим, який спорудив городі многі, і церкви поставив, і оздобив їх різноманітними прикрасами, і братолюбством він світився був із братом своїм Васильком. Сей же Данило був другим по Соломоні.

Після цього ж Шварно пішов на поміч Войшелкові, а Василько князь од себе послав йому підмогу, — все своє військо, бо Войшелк назвав був Василька за отця собі і володаря. І прийшов ото Шварно з підмогою у Литву до Войшелка, і Войшелк, побачивши поміч Шварнову і Василькову, отця свого, радий був вельми. І почав він готуватися [у похід], і рушив з великою силою, і став городи брати в Дяволтві і в Нальщанах. А взявши городи і ворогів своїх побивши, прийшли вони тоді до себе.

28.VI —
2.X.1264

У рік 6773 [1265]. У ті ж роки з'явилася звізда на сході, хвостата, на вигляд страшна, що випускала із себе промені великі, — тому ся звізда називається волосата. Од вигляду ж сеї звізди страх обняв усіх людей і жах. А знавці, дивившись, так сказали: "Смута велика буде на землі". Але Бог спас [людей] своєю волею, і не сталося нічого.

1264

1264 (?)

Того ж року упокоїлася велика княгиня, [жона] Василькова, на ім'я Олена. І положили тіло її у церкві Святої Богородиці, в єпископії володимирській.

1264

¹ Нині — м. Брянськ, обл. ц. Російської Федерації.

1265

¹ У перигелії ця комета була 19 липня 1264 р.

У рік 6774 [1266]. Тоді ж була смута велика в самих татарах, і побили вони самі одні одних незчисленне множество, як піску морського¹.

У рік 6775 [1267]. І настала тиша.

1265

У рік 6776 [1268]. А після цього, коли княжив Войшелк у Литві і Шварно, і рушила литва на Ляхів воювати проти Болеслава [Стидливого], князя [лядського], і йшли вони мимо Дорогичина, то слуги Шварнові теж пішли з ними. І пустошили вони навколо [города] Скаришева¹, і навколо Визлжі², і Торжка³, і взяли здобичі багато.

Князь же Болеслав тоді вельми був недужий, але потім Болеслав виздоровів [і] послав посла свого до Шварна,— а Шварно перебував тоді в Новгородку,— так кажучи: “Чому ти мене еси розорив, без моєї вини землю еси мою взяв?” Але Шварно одперся перед ним, так кажучи: “Не я розорив тебе, а литва тебе розоряла”. Посол тоді сказав Шварнові: “Так тобі мовить князь Болеслав: ”Я на литву не жаліюсь. Якщо мене розорив немирник мій, то розорив він мене так, як і належить йому. Але на тебе я жаліюсь. Тож нехай Бог буде за правим, і той розсудить межі на́ми”.

Поч. 1266

І відтоді зняли вони війну, і стали ляхи пустошити довкола Холма, а воеводами були з ними Сигнів, Ворж, Сулко, Невступ. Але не взяли вони нічого, бо [люди] повтікали були в город, тому що вість їм подали були ляхи-українцями.

Весна
1266

Після цього ж Шварно приїхав із Новгородка вборзі. І став він збирати силу свою, і Василько князь, і син його Володимир. Зібравшись, пішли вони в Ляхи пустошити. І Шварно став пустошити довкола Любліна, а Володимир довкола [города] Білої. І взяли вони здобичі багато, і тоді пішли до себе. Шварно пішов до Холма, а Володимир пішов до Червена,— бо тут перебував отець його Василько,— а з Червена пішов до Володимира.

1266

¹ Ідеться, очевидно, про один з епізодів знятої боротьби між золотоординським ханом Берке і монгольським ханом Персії Гулагу, що точилася у 1262—1265 рр.

1268

¹ Нині — м. Скаришев, ц. гміни Радомського вое-ва, РП.

² Нині — м. Ілжа, ц. гміни Радомського вое-ва, РП.

³ Нині — с. Тарчек Бодзентинської гміни Кельцьського вое-ва, РП.

Коли ж прийшли вони додому, то після цього, тої самої неділі, ляхи стали пустошити довкола Червена. Але, не взявши нічого, пішли вони тоді назад.

А потім Болеслав князь прислав до Василька посла свого Григорія, пробоща люблінського, так кажучи: “Свояче!⁴ Зберімося удвох!” І Василько сказав: “Хай, я рад”. І призначили вони обидва собі з’їзд у [городі] Тернаві.

І після цього Василько рушив на з’їзд до Тернави. Але коли був він у [городі] Грабовці⁵, то прийшла йому вість, що ляхи обман учинили,— на з’їзд не пішли, а обійшовши [Василька] стороною, [рушили] на Ворота⁶. А тоді пішли вони до Белза і стали пустошити, і села палити.

Василько тому рушив уборзі од Грабовця зі Шварном і з сином своїм Володимиром. І прийшли вони до Червена, і побачили, що села горять, а ляхи пустошать. І пустив Василько на них погоню, [туди], де ото ляхи розімчалися були, розоряючи, по селах, і вбили з них [вої Василькові] багатьох, а інших захопили. І ляхи, убоявшись, пішли назад до себе.

Василько тоді послав услід за ними Шварна, синівця свого, і Володимира, сина свого, але наказав був їм обом, так мовлячи: “Не бийтеся ж із ними поблизу, а пустіте їх у землю свою. Коли вони підуть, розділившись, тоді й бийтеся з ними”.

І, отож, рушив услід за ними Шварно з Володимиром із великою силою, і були полки [їхні] з виду, як бори великії. Шварно ж був попереду, ідучи полком своїм, а Володимир ішов позаду своїм полком. Ляхи ж іще не ввійшли навіть у свою землю, а тільки лиш пройшли були Ворота,— а се було місце неприступне, бо не можна було його обійти нізвідки; тим-то й називалося воно “Ворота” через свою тіснину,— і тут вони й догнали їх.

Шварно попереду йшов своїм полком і, не пам’ятаючи речі стрія свого і не дождавши полку брата свого Володимира, кинувся на бій. І коли

---

⁴ Свояками вони були тому, що Лев, син Данила, синовець Василька, був одружений з дочкою Бели IV Констанцією, а Болеслав — з іншою його дочкою Кунігундою (див. прим. 1 до 1249 р. і текст 1250 р.).

⁵ Нині — м. Грабовець, ц. гміни Замойського вое-ва, РП.

⁶ Очевидно, ущелина у межиріччі верхів’їв Гучви, Солокії (л. пр. Західного Бугу) і Вепра (п. пр. Вісли).

зітнулися вони чолами, то зламали тоді *ляхи* полк Шварнів, а іншим полкам не можна було допомогти [йому] нізвідки через тісноту.

17.VI.1266

І так побідили *ляхи* русь, і вбили з них многих,— і з бояр, і з простих людей. Тут же вбили вони обох синів тисяцького [Дем'яна], Лаврентія і Андрія. Вони-бо немало показали удвох мужності своєї, і не побігли брат от брата, а тут і прийняли обидва побідний [ляхам] кінець.

1266—
1267

А після цього замирилися *ляхи* з руссю, Болеслав із Васильком і з Шварном, і стали вони жити у приязні великій.

1267

Після цього ж Войшелк дав княжіння своє зятю своєму Шварнові, а сам ізнову захотів прийняти монаший чин. Шварно тим часом сильно благав його, аби він іще княжив із ним у Литві. Але Войшелк не хотів, так кажучи: “Согрішив я багато перед Богом і людьми. Ти княжи, а земля [ся] тобі безпечна”. Тому ж, що Шварно не зміг ублагати його, то став він тоді княжити в Литві, а Войшелк пішов до [города] Угровська в монастир Святого Даниїла [Стовпника]. І взяв він на себе чернече одіння, і став жити в монастирі, так мовлячи: “Тут осе близько коло мене син мій Шварно, і другий — господин мій, отець, князь Василько. І тими обома я буду втішатися”.

Григорій же, [ігумен] полонийський і наставник його, був іще живий, і Войшелк, допитавшись про живоття його, рад був. Він послав до нього [посла], кажучи: “Господине, приїдь сюди”. І він приїхав до нього, і наставив його на путь чернечу.

1—7.IV.
1268

А в той час прислав Лев [посла] до Василька, так кажучи: “Хотів би я зустрітися з тобою, [і] аби тут і Войшелк був”. Василько тоді Страсної Неділі послав [посла] по Войшелка, так кажучи: “Прислав до мене Лев, аби ми зустрілися. А ти не бійся нічого”,— бо Войшелк боявся Льва і не хотів їхати. Але поїхав він за Васильковою порукою, і приїхав на святій неділі у Володимир, і став у монастирі Святого Михайла Великого.

9—14.IV
1268

Тим часом Маркольт німчин позвав усіх князів до себе на обід — Василька, Льва, Войшелка. І стали вони обідати, і пити, і веселитися. Василько ж, напившись, поїхав додому спать, а Войшелк поїхав до монастиря, де ото він стояв.

Але після цього приїхав до нього в монастир Лев і почав говорити Войшелкові: “Куме!⁷ Випиймо по чаші вина!” І стали вони пити, а диявол, споконвіку не хотючи добра роду людському, вложив у серце Львові [злий намір], і вбив він Войшелка од зазисті, що той дав був землю Литовську брату його Шварнові. І так звершилось убивство його і, опрятавши тіло його, положили [його] в церкві Святого Михайла Великого.

Бл. 1269 І княжив по Войшелкові Шварно в Литовській землі. Але, княживши літ небагато, і він ото преставився. І положили тіло його в церкві Святої Богородиці [в Холмі] поблизу отчого гробу.

Бл. 1270 У рік 6777 [1269]. Не було нічого.

Бл. 1282 У рік 6778 [1270]. А після цього став княжити в Литві окаянний і беззаконний, і проклятий, і немилостивий Тройден, що про його беззаконня не змогли ми писати сорома ради. Такий-бо він був нечестивець, як і Антіох сірійський¹, і Ірод ерусалимський², і Нерон римський³. І іншого багато, ще гіршого од того беззаконня він чинив. Живши ж дванадцять літ, тоді помер нечестивець. Були також у нього брати — Борза, Сирпутій, Лісій, Свелкеній, але жили вони у святім хрещенні. Сі ж жили в любові, у покорі і в смиренні, додержуючи істинної віри християнської [і] над усе вподобавши віру і вбогих. Але ці всі [брати] преставилися за живоття Тройденового.

1269 У рік 6779 [1271]. У той же час помер благовірний і христолубивий великий князь володимирський, на ім'я Василько, син великого князя Романа [Мстиславича]. І положили тіло його в церкві Святої Богородиці, в єпископії володимирській.

У рік 6780 [1272]. І по ньому став княжити замість нього син його Володимир, правдолюбством світяться до всіх своїх братів, і до бояр, і до простих людей. А Лев став княжити в Галичі і в Холмі, після брата свого, після Шварна.

---

⁷ Войшелк хрестив Юрія Львовича (див. текст під 1262 р.).

1270

¹ Антіох IV Єпіфан Славний (п. 164 до н. е.), цар сірійський (175—164 до н. е.).

² Ірод I Великий (бл. 73—4 до н. е.), цар іудейський (41—4 до н. е.).

³ Нерон (37—68), імператор римський (54—68).

Лев І
Дани
лович

Гали
цько
волин
ський
князь

1270
1301

1271—1272

У рік 6781 [1273]. А після цього замирилися вони з ляхами, з Болеславом князем. Болеслав же [Стидливий] тоді почав війну з воротславським князем [Генріком Правим]¹, і пішли йому на підмогу Лев [і] Мстислав [Даниловичі]. А Володимир сам не пішов, а послав свою рать із [воєвудою] Желиславом; через те він не пішов сам, що почав був війну з Ятвягами.

1271

Зима
1271/72

А після цього порадившись, князі [надумали] піти на Ятвягів. Але приспіла зима, [і] князі самі не пішли, а послали воєвод своїх з військом. Лев тоді послав із своєю раттю Андрія Путивлича, а Володимир послав із своєю раттю Желислава, а Мстислав послав із своєю раттю Володислава Ломоносого. І, ходивши, взяли вони [город] Злину. І хоча ятвяги зібралися, але не осмілились вони битися з ними, і, отож, прийшли вони з побідою і честю великою до своїх князів.

1272

А після цього приїхали до Льва, і Володимира, і Мстислава князі ятвязькі — Минтеля, Шюрпа, Мудійко, Пестило, миру собі прохаючи. Але вони ледве дали їм мир, і раді були ятвяги мирові, і тоді поїхали у землю свою.

У рік 6782 [1274]. Коли ж Тройден іще княжив у Литовській землі, [то] жив він зі Львом у великій приязні, [і] слали вони дари многі один одному. А з Володимиром він не жив у приязні, через те, що отець Володимирів, князь Василько, убив був на війнах трьох братів Тройденових [Борзу, Лісія і Свелкенія],— тому й не жив він із ним у приязні, а воював із ним, але невеликими ратями. Тройден ото, пославши піших воїв, грабував, як злодій, [землі] Володимира, а Володимир, пославши [своїх воїв], так само пустошив [його землі]. І так воювалися вони обидва цілий рік.

1274

Після цього ж Тройден, забувши приязнь Львову [і] пославши городян, звелів узяти Дорогичин. А з ними ж був [воєвода] Трид, і сей знав про город, як можна [його] взяти. І, виступивши вночі, узяти вони тоді його, [Дорогичин], на самий Великдень, і перебили їх, [городян], усіх од малого і до великого.

14.IV.1275

1273

¹ Гінірік IV Пробус (Правий; далі в літописі — Індрих) (бл. 1257(1258) — 1290), син Генріка III Білого (див. прим. 3 до 1238 р.).

Коли ж почув се Лев, то опечалився він сим вельми. І став він промишляти [про помсту], і послав у Татари [послів] до великого цесаря Менгу-Тимура¹, просячи собі підмоги в нього проти Литви. Менгу-Тимур дав, ото ж, йому військо, і Ягурчина з ними, воеводу, і задніпровських князів усіх дав йому на поміч — Романа [Михайловича] брянського із сином Олегом, і Гліба [Ростиславича] князя смоленського, і багато інших князів, бо тоді всі князі були у волі в татарській.

Кін. 1275

А як приспіла зима, то стали споряджатися князі руські — і Лев, і Мстислав, і Володимир; пішли також із ними князі пінські і туровські. І коли йшли вони мимо Турова² до Слуцька³, то тут з'єдналися з татарами коло Слуцька, і тоді рушили всі вборзі до Новгородка. І, не дійшовши [до] ріки Сирвячі⁴, тут же й стали вони на ніч.

А назавтра, рано вставши, рушили вони і, перейшовши ріку до світу, тут же й діждались світання. І коли сходило сонце, то почали вони споряджати полки, а спорядивши полки, пішли тоді до города. Татари ж ішли по праву [руч] своїм військом, а од них [зліва] Лев ішов своїм військом, а ліву [руч] од Льва Володимир ішов своїм військом.

Тим часом татари прислали [гінців] до Льва і до Володимира, так кажучи: “Діти наші бачили, що рать стоїть за горою: пара іде з коней. Пошліте-но доблесних людей з нашими татарами, нехай роздивляться, що [воно там] буде”.

Вони тоді послали з ними доблесних людей, і ті ото, поїхавши, роздивилися, що нема раті, а пара йшла з потоків, які течуть із гір, тому що морози були великі. І тоді прийшли вони до города і стали довкола нього.

Але Мстислав не прийшов був,— а він ішов був од [города] Копиля⁵, пустошачи по Поліссі,— ні Роман, ні Гліб, оті князі задніпровські, а тільки один Олег, син Романів, приєднався, бо прийшов він був

1274

¹ Менгу-Тимур (Мунга-Тимур) (п. 1282), другий син Тутукана (Тукана), онук Батия, хан золотоординський (1266—1282).

² Нині — смт Туров Житковичського р-ну Гомельської обл., Білорусь.

³ Нині — м. Слуцьк, р. ц. Мінської обл., Білорусь.

⁴ Нині — Сервеч, ліва притока Німану (Нямунасу).

⁵ Нині — смт Копиль, р. ц. Мінської обл., Білорусь.

раніш із татарами. Татари ж вельми жадали Романа, аби він приєднався.

Лев тим часом обманув братів своїх. Потаївшись од Мстислава і Володимира, він узяв із татарами окольний город, а дитинець zostався. А назавтра, після взяття города, прийшов Роман і Гліб із великою силою. І гнівалися всі на князя Льва — Мстислав, Володимир, і тесть його Роман брянський, і Гліб смоленський, і інші князі многі. Всі гнівалися на нього за те, що він не вважав їх людьми, рівними собі: сам узяв город з татарами. Вони ж бо надумали були так, щоб їм усім, узявши Новгородок, потім піти також у землю Литовську. Але не пішли вони через гнів на Льва, і тоді вернулися до себе.

Поч. 1276

Також од Новгородка приїхав у [город] Володимир до своєї сестри [Ольги] Олег [Романович], бо Володимир сильно тоді звав до себе тестя свого [Романа], так кажучи: “Господине отче! Поїдь, побудеш у своїм домі і дочку свою побачиш, як здоров’я її”. Але Роман відмовив йому, так кажучи: “Сину мій, Володимире! Не можу я од раті своєї од’їхати. Я ж ходжу у землі ворожій, а хто мені допроводить рать мою додому? А осе замість мене син мій Олег, нехай він їде з тобою”. І, поцілувавшись, поїхали вони тоді до себе.

У рік 6783 [1275].

У рік 6784 [1276]. А після цього до Тройдена прийшли прусси зі своєї землі, по неволі [втікаючи] перед німцями. І він прийняв їх до себе, і посадив частину їх у Городні, а [іншу] частину їх посадив у Слонімі. Володимир тоді, порадившись із Львом, із братом своїм, [і] пославши удвох рать свою до Слоніма, захопили їх, щоб вони землі не заселяли.

1276

А після того Тройден, пославши свого брата Сирпутія, пустошив довкола [города] Каменя. Володимир же за це, пославши [рать], узяв у нього Турійськ на ріці на Німані, і села довкола нього забрав.

1276—1277

А після цього вони оба замирилися і стали жити у великій приязні.

І після цього вложив Бог у серце князю Володимирові добрий намір: почав він собі думати, аби де за Берестієм поставити город. І взяв він Книги пророків, і, так собі в серці мислячи, сказав: “Господи Боже! Сильний і всемогучий, що своїм словом все

сотворяеш і лад усьому даеш! Що ти мені, Господи, возвістиш, грішному рабу своєму, то на тім я стану”.

І коли розігнув він Книги, то випало йому пророцтво Ісайїне: “Дух Господній на мені, і задля того він помазав мене, щоби благовістити убогим; він послав мене ізцілити скрушених серцем, возвіщати полоняникам, що їх одпустять, і сліпим, що вони прозріють; призивати пору Господню сприятливу і день одплати Бога нашого; утішати всіх плачущих; дати плачущим на Сіоні¹ вість, [що] замість попелу [буде їм] помазання і радість, а одіж слави — замість духу скорботи; і назовуть їх племенем правди, насадженням Господнім во славу [Його]. І забудують вони пустині віковічні, здавна запустілі, відновлять городи пусті, що пустували з роду [в рід]”².

І князь Володимир із сього пророцтва збагнув ласку Божу до себе, і почав він шукати місця придатного, аби де поставити город,— бо ся земля опустіла була вісімдесят літ [тому], після Романа [Мстиславича], а нині Бог підняв її ласкою своєю.

1277

І послав Володимир мужа-умільця, на ім'я Олексу, який і за [часів Василька], отця його, багато городів поставив,— а послав його Володимир з тамтешніми жителями в човнах у верхів'я ріки Лосни³, аби де знайти таке місце, [щоб там] город поставити,— і сей, ізнайшовши місце таке, приїхав до князя і став розповідати.

Князь тоді сам поїхав із боярами і слугами, і вподобав місце те над берегом ріки Лосни, і розчистив його [од лісу]. А потім поставив він на нім город і нарік його ім'ям Каменець⁴, тому що земля була кам'яна.

Поч. осені
1277

У рік 6785 [1277]. А після цього, на зиму, прислав окаянний і беззаконний Ногай, [хан татарський]¹,

1276

¹ Гора у південно-східній частині Єрусалиму, резиденція ізраїльсько-іудейського царя Давида.

² Ісайя LXI, 1—4.

³ Нині — Лісна, права притока Західного Бугу.

⁴ Нині — смт Кам'янець, р. ц. Брестської обл., Білорусь.

1277

¹ Юридично Ногай (Нокай; монгольське — собака) ханом не був; золотоординський темник (воєвода тьми — десятки тисяч), він не мав права на цей титул; його батьком був Татар (Тутар), незаконнонароджений син Бувала (Боала), сьомого сина Джучі; золотоординським ханом був тоді Менгу-Тимур (див. прим. 1 до 1274 р.), але хитрий і лукавий Ногай зумів захопити численні ханські прерогативи.

Зима
1277/78

послів своїх Тегичага, Кутлубугу і Єшимута з грамотами до Льва, і Мстислава, і Володимира, так кажучи: “Завше ви жалієтеся мені на Литву. Так осе я вам дав рать і воеводу з ними Мамшія. Підіть же з ним на ворогів своїх”.

І коли приспіла зима, то пішли тоді князі руські на Литву,— Мстислав [і] Володимир. А Лев не пішов, а послав сина свого Юрія. І так рушили вони всі до Новгородка.

Але коли прийшли вони до Берестія, то вість прибула їм, що татари вже попередили [їх прийти] до Новгородка. Князі тоді стали радитися собі,— Мстислав, і Володимир, і Юрій,— так кажучи: “Якщо ми підемо до Новгородка, то там уже татари пограбували все. Підімо де до незайманого місця”. І тоді, порадившись, пішли вони до Городна. І коли вони далеко минули Волковийськ, то стали на ніч.

Тут Мстислав і Юрій, утаївшись од Володимира, послали удвох луччих своїх бояр і слуг із [воеводою] Тьюмою пустошити. І вони, пустошивши, а до раті своєї не пішовши, там і лягли на ніч,— і без сторожів, і зброю своєю познімавши.

Тоді ж утік од них утікач один до города і став розповідати городянам так: “Там люди сплять на селі без порядку”. Прусси, отож, і борти, виїхавши з города, ударили на них уночі, і побили їх усіх, а інших захопили і в город одвели, а Тьюму на санях одвезли, бо був він ранений вельми.

А назавтра, коли полки прийшли до города, то прибіг Ратиславко, [слуга] Мстиславів, голий і босий. І став він розповідати, що скоїлося, що побиті бояри всі Мстиславові і Львові, і слуги всі побиті, а інші бояри схоплені. І вельми опечалилися сим Мстислав і Юрій за своє безумство. А Володимир досадував на них обох, що, утаївшись од нього, вони так учинили.

І почали вони собі думати, як узяти город, бо перед воротами городських стін стояла башта кам'яна висока, і в ній заперлися були прусси. І не [можна] було їм, [русичам], мимо неї піти до города, бо побивали вони з башти тієї. І тоді пішли вони до неї приступом, і взяли її. І страх великий і жах напав на город, і стояли вони, [городяни], наче мертві, на заборолах після взяття башти, тому що то була надія їх.

І стали [руські князі] радитися про своїх бояр: “Як би їх можна добути?” Але не могли вони ніяк. Тоді Мстислав, і Володимир, і Юрій dokonчили з городянами [діло] так: города їм не брати, а своїх бояр одібрати. І забрали вони бояр своїх, і городу не вдіяли нічого, [і] тоді вернулися до себе.

1278

У рік 6786 [1278]. А коли Тройден іще княжив у Литовській землі, то послав він рать велику на Ляхів, і брата свого Сирпутія послав. Тоді ж і ятвяги пустошили були довкола Любліна три дні. І взяли вони незчисленну силу здобичі, і тоді прийшли з честю великою додому.

Весна
1279

У рік 6768 [1279]. А після того року голод був по всій землі — і в Русі, і в Ляхах, і в Литві, і в Ятвягах. І через це прислали ятвяги послів своїх до Володимира, так кажучи: “Господине княже Володимире! Приїхали ми єсьмо до тебе одо всіх ятвяг, надіючись на Бога і на твоє благополуччя. Господине, не помори нас, а прокорми нас собі. Пошли, господине, до нас хліб свій продавать, а ми радо купимо. Чого ти захочеш — чи воску, чи білі¹, чи бобрів, чи чорних куниць¹, чи сребра, — ми радо дамо”.

Отож, Володимир послав із Берестія до них хліб у човнах по Бугу з людьми з добрими, кому він довіряв. І йшли вони по Бугу, а тоді вийшли на [ріку] Нарев і пішли по Нареві. І коли вони йшли і прибули під город під Полтовеск², то тут і стали собі на ніч опочивати, — і тоді перебиті вони були всі під городом уночі. Хліб забрали, а човни потопили.

І Володимир дошукувався цього вельми, хочачи довідатись, хто се вчинив. А до Кондрата [Сомовича], брата свого³, він слав [послів], так кажучи йому: “Під твоїм городом побиті мої люди, — або за твоїм повелінням, або іншого [кого]. Ти відаєш у твоїй землі — ти скажи”.

Але Кондрат заперся: “Я не побивав, а іншого я не знаю, хто повбивав”, — аж поки [не] розповів Володимир у вуй його³, князь Болеслав [Стидливий],

---

1279

¹ Див. прим. 1 до 1257 р.

² Нині — м. Пултуськ, ц. гміни Цеханівського воє-ва, РП.

³ Конрад II мазовецький (між 1251 і 1255—1294), син Земовита I (Сомовита), онук Конрада (Кондрата) I мазовецького, називається братом Володимира тому, що друга жона Василька Олена, мати Володимирова, була дочкою Лешка (Лєстька)

на синівця свого на Кондрата, так мовлячи: “Недоладно ото він запирається, бо сам же він побив твоїх людей”. Болеслав тоді жив у неприязні із синівцем своїм Кондратом, тому Болеслав сказав Володимирові: “Ти розправся з ним, бо великий сором наклав він на тебе. Скинь-но із себе сором свій”.

Весна—
літо
1279
Друга
пол.
1279

Володимир тоді послав на Кондрата рать свою, і пустошили вони по сій стороні Вісли, і взяли здобичі багато.

А після цього Кондрат прислав [посла] до брата свого Володимира, миру хочачи з ним. І Володимир замирився, і стали вони обидва жити у великій приязні. Володимир же й челядь йому вернув, що рать була захопила.

7.XII.1279

Того ж року преставився великий князь краківський Болеслав, добрий, тихий, кроткий, смиренний, незлобивий, *братолюбивий*. Поживши ото багато літ, він тоді в старості поважній одійшов до Господа, а тіло його, опрятавши, положили в божниці Святого Францішка, у городі Кракові.

У рік 6788 [1280]. По смерті ж великого князя Болеслава не було кому княжити в Лядській землі, тому що не було в нього сина. І захотів собі Лев [Лядської] землі, але бояри [в Ляхах] були сильні, і не дали вони йому [сеї] землі.

Було, однак, у Болеслава п'ять синівців: Сомовичів двоє — Кондрат і Болеслав, а Казимировичів троє — Лєстько [Чорний], Земомисл, Володислав [Локетек]¹. І бояри лядські вибрали собі одного із них, Лєстька, і посадили його в Кракові на столі Болеславовім, і став княжити Лєстько.

А після цього ж Лев захотів частини в землі Лядській — города на Україні². Він поїхав до [хана татарського] Ногая, окаянного, проклятого, підмоги

Білого (син Лешка Болеслав Стидливий, отже, доводився Володимирові вуєм), тобто двоюрідною тіткою Конрада II, і Володимир з Конрадом II були трююрідними братами. Крім того, двоюрідна сестра Володимирова, дочка Данила Романовича Переяслава була жоною Земовита I, отже, по материнській лінії Конрад II був двоюрідним сестричем Володимира.

1280

¹ Сини Земовита I Конрад II мазовецький (див. прим. 3 до 1279 р.) і Болеслав II (після 1251—1313) та сини Казимира I (бл. 1211—1267), онуки Конрада I мазовецького, Лешко Чорний (між 1241 і 1245—1288), Земомисл (між 1241 і 1245—1287) та Владислав I Локетек (між 1260 і 1261—1333).

² Гадають, що Лев претендував на Люблін і Люблінську землю.

собі просячи в нього на Ляхів, і він дав йому поміч — окаянного Кончака, і Козія, і Кубатана³.

Поч. 1280

І коли приспіла зима, вони тоді й рушили: Лев радо пішов із татарами і з сином своїм Юрієм, а Мстислав [Данилович], і Володимир [Василькович], і син Мстиславів Данило⁴ пішли через неволю татарську.

І так рушили вони всі до [города] Судомира. І, прийшовши до Судомира, пішли вони на той бік ріки Вісли, і тут же перейшли ріку по льоду під самим городом: спершу перейшов Лев із своїм полком і [з] сином своїм Юрієм, а після нього — Мстислав і син його Данило, а вже після них — татари. І тоді, перейшовши, стали вони довкола города. Але, стоявши трохи часу, вони не билися.

Після цього ж рушив Лев із своїми полками, із силою великою, до [города] Кропивниці⁵, з гордістю великою, маючи намір іти до Кракова. Володимир же був позаду, стоячи коло города із своїм полком, і стали йому розповідати: “Осік⁶ у лісі повен людей і товару”⁷. Але не взяла його ніяка рать, тому що був він сильно укріплений, і Володимир одрядив до нього людей доблесних, і з ними ж — [воеводу] Кафілата Селезенця. Але коли прийшли вони до осіка, то билися з ними ляхи кріпко, заледве вони змогли їх узяти з великим потом, і забрали в ньому безліч людей і товару.

23.11.1280

Як ото ми попередку писали про Льва, коли він ішов полками своїми і стали вони розходитися пустошити, [то] Бог учинив над ним волю свою, бо вбили ляхи із війська його багатьох бояр, і слуг добрих, і татар частину вбили. І так вернувся Лев назад із великим безчестям.

9 (?). III
1280

У рік 6789 [1281]. А в одплату за се рушив Лєстько [Чорний] на Льва, і взяв у нього город Перевореськ¹. І порубав він у ньому людей усіх, од малого і до великого, а город запалив і пішов назад до себе.

³ Всі три були нащадками Чингісхана.

⁴ У Мстислава був ще молодший син Володимир.

⁵ Нині — с. Копшивніца Тарнобжегської гміни Тарнобжегського вое-ва, РП.

⁶ Засіка, укріплене наваленими деревами місце в лісі.

⁷ Товар — тут насамперед худоба, скот, добро взагалі.

1281

¹ Нині — м. Пшеворськ, ц. гміни Пшемисльського вое-ва, РП.

А потім вложив диявол ненависть у *серце* обох Сомовитовичів, у Кондрата і в Болеслава, і стали вони ворогувати межи собою і воюватися. Кондрат же жив із братом своїм, з Володимиром [Васильковичем], заодно, а Болеслав жив із Лєстьком і з братом його Володиславом заодно.

Отож, Болеслав, зібравши рать свою і взявши поміч собі у Володислава [Локетка], рушив на брата свого на Кондрата до города до Єздова. А тому, що Кондрата не було тоді в городі, то вони, отож, пішовши приступом, узяли город.

Закон же в ляхів був такий: челяді не брати, ні бити, а оббирали вони. Так що коли город [було] взято, то набрали вони в ньому добра багато, і людей облупили. І ятрівку свою [Ядвігу Болеслав] обібрав, княгиню Кондратову, і синовицю свою [Анну] обібрав, і вчинив соромоту велику братові своєму Кондратові.

Після цього ж Кондрат послав посла свого до брата свого Володимира, жаліючись йому про свою соромоту. І Володимир, пожалкувавши і розплакавшись, сказав послу брата свого: “Брате,— скажи,— Бог нехай буде месником за твою соромоту. А я тут готов тобі на поміч”.

1282

І став він споряджати рать на Болеслава, і до синівця свого Юрія [Львовича посла] послав, підмоги прохаючи. Але синовець йому так сказав: “Стрию мій! Я радо б і сам з тобою пішов, та ніколи мені. Іду я, господине, до Суздаля женитися. Але із собою я візьму небагато людей, так що всі мої люди і бояри — Богу на руки і тобі. І коли тобі буде вгодно, тоді з ними піди”.

Весна

1283

Володимир тоді, спорядивши рать, пішов до Берестія. Тут він і зібрався. І холмляни прийшли до нього,— а воєвода був із ними Тюйма. І рушив Володимир до [города] Мельника із безліччю воїв. Із Мельника ж одрядив Володимир із ними воєводу Василька [Романовича]², князя слонімського, і [воєводу] Желислава, і [воєводу] Дуная, а з Юрієвою

² Василько був сином Романа Даниловича від другого шлюбу з Ольгою, дочкою Гліба, князя волковийського; Василько мав сина Данила, який став родоначальником знаменитих князів острозьких і заславських. Перша дружина Романа Гертруда Бабенберг після розлучення з ним народила дочку Марію, яка потім вийшла заміж за Іоахіма Гуткеледа, підкоморія (придворного сановника) угорського короля Ласла IV.

раттю був воевода Тьюма. І так рушили вони в Ляхи, а Володимир, одрядивши рать, поїхав до Берестія.

Тим часом попереду, перед раттю, послав він був посла до брата свого Кондрата,— бо в нього були бояри невірні, і щоб не дали вони вісті Болеславу,— і посол Володимирів, приїхавши до Кондрата, став йому говорити при всіх його боярах: “Так тобі мовить брат твій Володимир: ”Радо б я поміг тобі за твою соромоту, та не можна мені, вчинили між нас замішання татари”. А після цього посол, узявши князя за руку, стиснув йому руку. І князь, зрозумівши, вийшов із ним звідти, і той став йому повідати: “Брат тобі так мовить: ”Споряджайся сам і човни споряди, щоб перевезтися через Віслу. Рать буде в тебе завтра”. І Кондрат був сильно радий, і повелів він спішно спорядити човни, [і] сам спорядився.

Коли ж прийшла рать, вони перевезлися і стали споряджати полки. А спорядившись, рушили так: Василько ото пішов своїм полком, а Желислав — своїм полком, а Дунай — своїм полком, Кондрат же князь із ляхами — своїм полком, а Тьюма — своїм полком. І так вони йшли з великим завзяттям, бадьоро.

А коли ж дійшли вони [до] города Сохачева³, то радилися [воеводи] про взяття його, щоби [полки] в землю [Лядську] глибоко не входили. Але заборонив їм [це] Кондрат князь, ведучи їх до Гостиного⁴, бо то було улюблене місто Болеславове.

І прийшли полки до города [Гостиного], і стали довкола города, як бори великії, і почали вони готуватися до взяття города. А князь Кондрат, їздючи [перед воями], став мовити: “Браття мої миліі! Руси! Вдарте одностайно!” І тоді пішли вони під заборолу, а другі полки стояли недвижно, стережучи несподіваного наїзду од ляхів [Болеславових]. Коли ж прийшли вони під заборолу, [то] ляхи пускали на них каміння, як град сильний, але стріли ратників не давали їм навіть виникнути із-за заборол. І стали вони колоти одні одних списами, і многі поранені були на городських стінах,— то списами, то стрілами. І стали мертві падати із заборол, як ті снопи.

³ Нині — м. Сохачев, ц. гміни Скерневицького вое-ва, РП.

⁴ Нині — м. Гостинін, ц. гміни Плоцького вое-ва, РП.

І тоді взяли вони город, і набрали в нім добра багато і здобичі незчисленну силу, а пороки порубали і город спалили. І так вернулися вони до себе з побідою і честю великою.

Кондрат же князь поїхав у свій город [Єздов], узявши на себе вінець побідний і скинувши з себе соромоту *свою* [з] поміччю брата свого Володимира. А Василько [Романович], князь [слонімський], пішов до Берестія з безліччю здобичі і послав поперед себе вість володареві своєму князю Володимирю.

Володимир тим часом сильно журився, тому що *довго* не було вісті од війська його. А після цього прийшла йому вість од війська його, що всі живі-здорові ідуть, з честю великою. І Володимир сильно був рад, що дружина його вся ціла, а од сорому брата свого Кондрата він ізбавив. Тільки ото двоє було вбитих із війська його; не під городом, а в погоні, і один був пруссин родом, а другий був двірський його, слугалюбимий, син боярський, Михайлович, на ім'я Рах. Про вбивство ж їх обох таке скажемо.

Коли війська йшли мимо Сохачева города, то в сей час виїхав був князь Болеслав із города, підстерігаючи, аби де вдарити [на противника] в розвідці. Володимир же князь наказав був своїм воєводам, Василькові, і Желиславу, і Дунаєві, так: не розпускати *раті* спустошити, а піти всім до города. Але ці, чоловіка з тридцять, і [воєвода] Блус Юр'єв із ними, утаївшись од війська, поїхали на село і, перейнявши дорогу од села, тому що челядь утікала до лісу, поїхали вслід за ними. І в той час ударив на них Болеслав з ляхами. І дружина їх обох, [пруссина і Раха], не витримавши, кинулася навітікача вся з Блусом. А ці два не побігли, Рах із пруссином, а вчинили діло, достойне пам'яті, і стали обидва битися мужньо: пруссин з'їхався з Болеславом *князем* і тут був убитий багатьма [ляхами], а Рах убив боярина знатного Болеславого, але тут і сам прийняв подібний кінець. Так померли сі обидва, мужні серцем, зоставивши по собі славу будущому віку.

Після цього ж Володимир поїхав із Берестія до [города] Володимира.

Лютый
(?)
1285

У рік 6790 [1282]. А *пізніш*, коли йшов окаянный і нечестивий [хан] Ногай і [хан] Телебуга з ним на Угри силою великою, у незчисленному множестві, то

повеліли вони з собою піти і руським князям — Льву, Мстиславові, Володимирі, Юрію Львовичу. Але Володимир шкутильгав тоді на ногу, і тому він не пішов,— бо була рана тяжка на ньому,— а послав рать свою з Юрієм, синівцем своїм. Тоді-бо були князі руські у волі татарській і, отож, пішли вони всі. І тільки один Володимир лишився, тому що був кульгавий.

Лютий
(?)
1285

Болеслав же [Сомовитович] іще гордився своїм недоумством. Вибравши пору таку [і] прийшовши із двомастами [воїв], пустошив він довкола [города] Щекарева і взяв десять сіл. А тоді пішов назад із великою гордістю,— він-бо удавав, ніби всю землю [Руську] взяв.

А після цього Лев, увійшовши в Угорську землю, одпущений був. І приїхав він додому, і пожалкував над тим, що сталося, тому що Болеслав спустошив його землю. І послав він [посла] до брата свого Володимира, кажучи йому так: “Брате! Складемо із себе сором сей. Пошли, підніми литву на Болеслава”.

Володимир тоді послав [воеводу] Дуная піднімати литву, і литва обіцялася йому так учинити, кажучи: “Володимире, княже добрий, справедливий! Ми можем за тебе голови свої скласти. Коли тобі вгодно, ми осе єсьмо готові”.

Березень
1285

Лев, отож, і Володимир спорядили удвох свою рать і рушили. А коли прийшли вони до Берестія, [то] дожидали литви. Але литва не приспіла вчасно, і Лев та Володимир самі не пішли, а послали воевод: Лев послав зі своєю раттю Тюйму, і Василька-белжанина, і Рябця, а Володимир послав зі своєю раттю Василька [Романовича], князя [слонімського], і Желислава, і [Борка] Олов'янця, і Вишту. І, отож, рушили вони на Болеслава, і стали пустошити довкола Вишгорода, і захопили челяді незчисленну силу, і скоту, і коней.

А після цього прийшла литва до Берестія, і стали вони мовити князю Володимирові: “Ти нас підняв, так поведи нас куди. А ми осе готові, на те ми єсьмо прийшли”. Князь тоді став думати собі, аби куди їх повести, бо його рать пішла була вже далеко на Болеслава, а вже ріки розливаються. І спом'янув Володимир, що раніш перед цим Лєстько [Чорний], пославши люблінців, узяв був у нього село на

Березень
1285

Україниці, за назвою Воїнь¹. І допоминався од нього Володимир про те багато, щоб вернув він йому челядь, але він не вернув йому челяді його. За це й послав він на нього литву, і пустошили вони довкола Любліна, і захопили челяді безліч, і, набравши здобичі, пішли тоді назад із честю.

9(?)*.III*
1280

А після цього прийшла рать Львова і Володимирова з честю великою, узявши здобичі силу-силенну. І тоді розійшлися вони кожен до себе.

У вище ж згадані роки, коли Лестько взяв Перевореськ, город Львів, ляхи пустошили також коло Берестія по [ріці] Кросні², і взяли десять сіл і пішли назад. Берестяни тоді зібралися і гнали вслід за ними, хоча ляхів було двісті, а берестян сімдесят, бо був у них воєвода Тит, що всюди славився мужністю, — на ратях і на ловах. І, отож, догнавши їх, билися вони з ними, із Божої ласки побідили берестяни ляхів і вбили їх вісімдесят, а інших захопили, а здобич їхню вернули назад. І тоді прийшли вони в Берестій із честю, славлячи Бога і Пречистую Його Матір в усі віки. Та ми після цього до попереднього повернемось.

Весна
1285

Коли йшов окаянний і нечестивий Ногай і Телебуга з ним, пустошивши землю Угорську, [то] Ногай пішов на [город] Брашев³, а Телебуга пішов упоперек [через] Гору⁴, яку [можна] було перейти за три дні. А ходив він тридцять днів, блудячи в горах, бо водив його гнів Божий. І настав у них голод великий, і почали люди [коней] їсти, а потім стали й самі умирати, і померло їх незчисленне множество. Самовидці ж так казали: померлих було сто тисяч. А окаянний і нечестивий Телебуга вийшов пішки, зі своєю жоною, [та] з одною кобилою, осоромлений Богом.

А Болеслав князь і пізніше був усе ще сповнений свого недоумства, і не переставав він зло творити Володимирові князю і Юрієві. Тому Володимир і Юрій почали удвох рать свою споряджати на Болеслава, а Володимир, пославши [своїх мужів], і литву підняв.

1282

¹ Нині — с. Вогинь, ц. гміни Бяло-Подляського воє-ва, РП.

² Ліва притока Західного Бугу.

³ Нині — м. Брашів, ц. повіту, Словаччина.

⁴ Карпатські гори.

І тоді рушили вони всі, і Юрій князь із ними теж пішов на Болеслава. Але коли були вони в [городі] Мельниці, то прислав до нього, [Юрія], отець його Лев [посла], кажучи йому так: “Сину мій Юрію! Не ходи сам із литвою. Убив я князя їх Войшелка. Іще захочуть вони помсту вчинити”. І Юрій не пішов, згідно з отчим словом, а послав рать свою. І тоді, пішовши, узяли вони Сохачев город і набрали в ньому добра багато й челяді, а решту⁵ порубали. І так набрали вони здобичі і пішли до себе.

1285—
1286

Кін. осені
1287

У рік 6791 [1283]. А пізніше ж захотів піти окаянный і нечестивий Телебуга на Ляхів. І зібрав він силу велику,— бо забув він про кару Божу, що збулась над ним в Уграх і про що ми попередку сказали,— і прийшов до Ногая. Та була межі ними обома неприязнь велика¹, і Телебуга послав [послів] до задніпровських князів і до волинських,— до Льва, і до Мстислава, і до Володимира,— велячи їм піти з собою на війну; тоді ж були всі князі в неволі татарській. І так рушив Телебуга на Ляхів, зібравши силу велику.

Кін.
листопада
1287

І коли прийшов він до [ріки] Горині², то зустрів його Мстислав з питтям і з дарами. І пішов він звідтіля мимо Крем'янця до Перемиля. Тут його зустрів Володимир князь із питтям і з дарами на [ріці] Липі³. А після цього догнав його Лев князь коло [села] Бужковичів⁴ і з питтям, і з дарами. А коли ж прийшли вони на бужківське поле, то тут оглянули свої полки, і князі думали, що їх переб'ють, а городи візьмуть. Але звідті пішли вони до [города] Володимира і стали на [селі] Житані, а Телебуга поїхав оглядати город Володимир; інші ж говорять, що ніби він і в городі був, та це невідомо.

⁵ В ориг. “прокъ”, у Хл. “порокы”; можливо, так і правильно.

1283

¹ Саме цього 1287 р. Телебуга (Тула-Бука) разом із Братом Кончаком (Кунчеком) усунув від влади свого дядька Тула-Менгу, який став золотоординським ханом у 1282 р. після смерті старшого брата Менгу-Тімура. Телебуга оголосив Тула-Менгу божевільним і сам став золотоординським ханом до 1291 р., коли йому разом з іншими поламали хребти (смерть без пролиття крові) за наказом всесильного Ногая.

² Права притока Прип'яті.

³ Ліва притока Стиру.

⁴ Нині — с. Бужковичі Іваничівського р-пу Волинської обл.

Неділя
7.XII.1287

У неділю ж, після Микулиного дня⁵ на другий день, минули вони город. Бог ізбавив [од них] своєю волею, і не взяли вони города, але насильство велике чинили в городі, і пограбували добра незчисленну силу і коней. І тоді нечестивий Телебуга пішов у Ляхи.

Але zostалися другі татари коло Володимира годувати охлялих коней, і ці зробили пустою землю Володимирську. Не давали-бо вони навіть із города вийти за покормом, а якщо хто виїхав, [то] тих побили, а інших захопили, а ще інших обдирали і коней однімали. І в городі померло в облозі, за гнівом Божим, незчисленне множество.

А коли Телебуга ішов у Ляхи, то з ним ішли всі князі через неволю татарську: Лев князь із сином своїм Юрієм [і] з своєю раттю, а Мстислав зі своєю раттю, а Володимир зі своєю раттю. І, ото ж, рушили вони до [города] Завихвоста і прийшли до ріки до Вісли. Але ріка не стала була, і не могли вони її перейти, і пішли вони вгору по ній до [города] Судомира, і перейшли Сян ріку по льоду. Тут же, на Сяну, Володимир вернувся од них назад, а Віслу вони перейшли по льоду вище від Судомира. І пішли вони приступом до города з усіх сторін, але не досягли нічого. І стали вони пустошити землю Лядську, і перебували в ній десять днів.

Бл. 11.XII
1287

Телебуга тим часом хотів іти до Кракова, але, не дійшовши до нього, вернувся у [городі] Торжку⁶, бо вість прийшла йому, що Ногай попередив його до Кракова прийти. І через це постала межи ними обома ще більша неприязнь, і тоді, не зустрівшись із Ногаєм, він пішов назад на Львову землю, на город на Львів.

Бл. 25.XII
1287
24.XII.1287

І стояли вони на Львовій землі дві неділі, кормлячись [і] не розоряючи, але не давали вони навіть із города вийти за покормом. Хто ж виїхав із города — [то] тих вони побивали, а других захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і тії од морозу померли, тому що була зима люта вельми. І зробили вони пустою землю всю.

Січень
1288

Се ж навів [їх] на нас Бог за гріхи наші, караючи нас, щоби покаялися ми за лихі свої і беззаконні діла. А іще ж і накінець нашле він на нас гнів свій!

⁵ Див. прим. 2 до 1227 р.; у 1287 р. він випадав на суботу.

⁶ Нині — с. Вельке (Мале?) Турско Поланецької гміни Тарнобжегського воє-ва.
РП.

І померло в городах в облозі незчисленне множе-
ство, а інші померли в селах, вийшовши з городів,
після того, як пішли нечестиві агаряни. Та ми до
попереднього повернемося.

Грудень
1287
24. XII. 1287

Ногай же окаянный не пішов із Телебугою у Ляхи
одною дорогою, тому що була межі ними обома
неприятнь велика, а пішов своєю дорогою на
Перемишль. Та коли він прийшов до города Кракова,
то, не досягнувши біля нього нічого, так само, як і
Телебуга коло Судомира, спустошив він землю Ляд-
ську. А з Телебугою він не зустрічався, тому що
боялися вони обидва, той — сього, а сей — того. І
тоді пішли вони назад у свої вежі: Телебуга пішов
своєю дорогою назад, а Ногай — своєю дорогою.

Зима
1287/88

Тої ж зими і в Ляхах був мор великий: померло
їх незчисленне множество.

А коли одійшли Телебуга і Ногай, Лев князь
перелічив, скільки погибло в його землі людей,— що
захоплено, побито, а що їх за Божою волею померло:
дванадцять з половиною тисяч.

Зима
1287/88

У рік 6792 [1284]. Тої ж зими у Юрія князя у
Львовича помер син, на ім'я Михайло¹, який був
малим. І плакали по ньому всі люди, і, спорядивши
тіло його, поховали його в церкві Святої Богородиці
в Холмі, що її спорудив був прадід його, великий
князь Данило король, син Романів.

Зима
1287/88

Тої ж зими не тільки в одній Русі був гнів Божий
— мир, але і в Ляхах. Тої ж зими і в Татарах
вимерло все,— і коні, і скот, і вівці. Все вимерло,
не зосталося нічого.

Березень
1288

У рік 6793 [1285]. Тої ж зими, як настав [початок]
року¹, почали розповідати, що в Німцях, вийшовши
[з берегів], море потопило землю, за гнівом
Божим. Більше шістдесяти тисяч² душ потонуло, а

1284

¹ Першою дружиною Юрія Львовича, матір'ю Михайла, була невідома на ім'я
дочка Ярослава Ярославича; другою — Єфимія (Євфимія), дочка Казимира I,
онука Конрада (Кондрата) I, від якої в Юрія народилося два сини — Андрій та
Лев і дочка Марія, що вийшла заміж за Тройдена I (між 1284 і 1286 — 1341),
сина Болеслава II (див. прим. 1^о до 1280 р.); у Юрія було ще дві сестри —
Святослава, черниця, і Анастасія, жона Земовита (між 1262 і 1267—1306), сина
Казимира I.

1285

¹ Рік на Русі розпочинався не в січні, а в березні.

² У Хл. шістнадцять тисяч; ідеться про величезний прорив Північного моря
на суходіл Голландії, в результаті чого виникла затока Зейдер-зе.

1282 церков кам'яних — сто і одинадцять, oprіч дe-
рeв'яних.

1288 Того ж року Лeстькo Казимирович, пославши
вiйськo свoe, пyстoшив [землю] князя Кондрата
Сомовитовича. І князь Кондрат, зібравши дружину
свою, гнав услiд за ними і бився з ними. І перемiг
вiн їх із Божoю поміччю, і багатьох побив із вiйськa
Лeстькoвoгo бояр і прoстих людeй, і вoєвoдy йoгo
вбив сeрaдзькoгo, Мaтiя, a здoбич, яку вoни в ньoгo
взяли, одiбрав назад. І тoдi вeрнувся вiн дo сeбe з
чeст'ю вeликoю, вoздaючи хвaлу і славy в Трiйцi
Отцю і Синy і Св'ятoмy Духy і нинi [і] в усi вiки
aгioc³.

1288 У рiк 6794 [1286]. Тoгo ж рoкy хoдилa литвa вся
і жeмoйт'я уся нa нiмцiв дo Риги. Aлe тим булa вiсть
[прo цe], і збiглися вoни в гoрoди. Вoни ж, [литвa
і жeмoйт'я], пpийшoвши дo гoрoдa і нe дoсягнyвши
кoлo ньoгo нiчoгo, звiдтиля ж рушили нa Лeтьгoлу¹.
І, дoхoдивши дo гoрoдa Мeдвeжoї Гoлoви², aлe нe
дoсягнyвши кoлo ньoгo нiчoгo, вeрнулися вoни тoдi
дo сeбe, дoбувши мaлo здoбичi.

Кoли ж пoчули сe тoруньськi нiмцi³, щo жeмoйт'я
уся пiшлa нa Ригу, тo рушили нiмцi нa Жeмoйт'я,
пoмaгaючи свoїм нiмцям, і зaхoпили їх нeзчислeннe
мнoжeствo, a iнших пoбили, і тoдi пpийшли дo сeбe
iз бeзлiччю здoбичi.

30.IX.1288

Тoгo ж рoкy упoкoївся вeликий князь Лeстькo
Казимирович кpакiвський. Єпискoп жe [Фулкo], і
iгyмeни, і пoпи, і диякoни, oпpятaвши тiлo йoгo і
спiвaвши нaлeжнi спiви, пoхoвaли тoдi тiлo йoгo y
Кpакoвi гoрoдi в цeрквi Св'ятoї Трiйцi. І плaкали зa
ним усi людeй, бoяри і прoстi, плaчeм вeликим.

Грудень
1287

У рiк 6795 [1287]. A кoли настaлa зимa, [тo]
нaслaв Бoг нa нaс мeч свiй, який служить гнiвy йoгo
зa умнoжeння грiхiв нaших.

Кoли oтo йшoв [хан] Тeлeбyгa і [хан] Aлгyй iз
ним вeликoю силoю, тo з ними [йшли] руськi князi,—
Лeв, і Мстислaв, і Вoлoдимир, і Юрiй Львoвич, і iншi

3 Грeцькe — св'ятий.

1286.

¹ Земля лeтiв (латгaлiв); нинi — пiвнiчнo-схiднa частинa Латвiї.

² Нинi — м. Oтeп'я (Oдeнпe) Вaлгaськoгo р-ну, Eстoнiя.

³ Нiмцi рицaрськoгo oрдeнa з Тoрун'я; нинi — м. Тoрунь, ц. вoє-вa, РП.

Бл. 11.XII князі многі,— бо тоді були всі князі руські у волі татарській, покорені гнівом Божим.

1287

І так рушили вони всі вкупі¹, хоча Володимир князь був слабій, тому що послана була на нього Богом недуга незцілима. І коли вони йшли в Ляхи і дійшли до ріки, що зветься Сяном, то Володимир князь, занепокоївшись неміччю тіла свого, став слати [послів] до брата свого Мстислава, так кажучи: “Брате! Ти бачиш мою неміч, що я знемагаю, а дітей у мене нема. Тож даю я тобі, брату своєму, землю свою всю і городи по своїм животті. І се даю я тобі при цесарях² і при його³ рядцях”.

Серед
грудня
1287

Мстислав тоді вдарив чолом перед братом своїм Володимиром, і послав Володимир [послів] до брата до Льва, і до синівця до Юрія, з такими словами: “Осе я вам обом об’являю: дав я есмь брату своєму Мстиславу землю свою і городи”. Лев же сказав Володимирі: “Так і гаразд, що ти еси дав. Хіба мені домагатися од нього по твоїм животті? Адже всі ми ходимо під Богом. Аби мені дав Бог зі своїм змогти справитися в сей час”.

А після цього послав Мстислав [послів] до брата свого до Льва і до синівця свого [Юрія], так кажучи: “Осе ж, брате мій, Володимир дав мені землю свою всю і городи. Ачей, захочеш ти чого домагатися по животті брата могого і свогого,— то осе тобі цесарі. Осе цесар, а осе я. Мов зо мною: чого ти захочеш?” Лев, однак, не сказав на це слово анічого.

Після цього ж пішов Телебуга в Ляхи і Аглуї із ним, [і] всі князі. А Володимира вернули назад, бо жалісно було глядіти на нього, бачачи його в болісті.

І приїхав він у Володимир, і раді були всі люди, бачачи свого володаря, який приїхав благополучно. І, перебувши кілька днів у Володимирі, став він мовити княгині своїй [Ользі] і боярам: “Хотів би я доїхати до Любомля⁴, бо досадила мені погань ся⁵, а я чоловік є недужий. Я з ними не можу навіть говорити, бо

1287

¹ Про цей похід у грудні 1287 р. уже говорилося під 1283 р.

² Тобто в присутності ханів Телебуги і Аглуа.

³ Телебуги.

⁴ Нині — м. Любомль, р. ц. Волинської обл.

⁵ Татари.

пройняли вони мені уже до печінок. А ось замість мене — єпископ-таки Марко”.

І поїхав він до Любомля з княгинєю і зі слугами своїми двірськими. Із Любомля поїхав він до Берестія і, перебувши у Берестії два дні, поїхав до Каменця⁶. Тут же, в Каменці, і лежав він у болісті своїй, і сказав княгині своїй і слугам: “Як тільки піде мимо погань ся із землі, то й поїдемо до Любомля”.

Січень
1288

А коли минуло декілька днів, [то] приїхали слуги його до нього в Каменець, які ото були з татарами на війні в Ляхах, і Володимир став розпитувати їх про Телебугу: “Чи вже він пішов із землі Лядської?” І вони сказали: “Пішов”.— “А брат мій Лев, і Мстислав, і синовець мій чи здорові?” І вони сказали: “Господине! Живі всі і здорові, і бояри, і слуги”. І Володимир за це воздав хвалу Богові. А [про] Мстислава вони розказали, що пішов він із Телебугою на Львів. Тоді ж вони розповіли: “Брат твій оддає город Всеволож⁷ боярам і села роздає”. І Володимир був сильно обурений на брата свого, і став він мовити: “Ось лежу я в болісті, а брат мій придав мені іще більшої болісті. Я іще живий є, а він роздає городи мої і села мої. Міг би вже по моїм животті роздавати”.

І послав Володимир посла свого з жалобою до брата свого Мстислава, кажучи: “Брате! Ти мене ані на війні не взяв, ні списом мене не добув еси, ні із городів моїх не вибив мене есь, ратку прийшовши на мене,— а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат есь, а другий мені брат — Лев, а синовець мені — Юрій. Я ж із вас трьох вибрав есь тебе одного і дав тобі есь землю свою всю і городи по своїм животті. А за мойого ж живоття не вмішуватися тобі ні в що. Бо се я учинив есь за гордість брата свого і синівця свого — дав есь тобі землю свою”.

Мстислав тоді сказав брату своєму [через посла]: “Господине,— скажи,— брате! Земля — Божа і твоя, і городи твої, і я над ними не волен. Та я есь у твоїй волі, і дай мені Бог мати тебе за отця собі і служити тобі зо всею правдою до кінця мойого живоття. Аби ти, господине, здоров був, бо більша мені надія на тебе,— скажи”.

⁶ Див. прим. 4 до 1276 р.

⁷ Нині — ймовірно, с. Старгород Сокальського р-ну Львівської обл.

І приїхав до Володимира посол його в Каменець, передаючи мову Мстиславу, і Володимир до вподоби була мова та.

Після цього ж поїхав він із Каменця до [городка] Раю⁸. І коли перебував він тут, то став мовити княгині своїй: “Хочу я послати по брата свого по Мстислава, щоби з ним я ряд учинив про землю, і про городи, і про тебе, княгине моя милая, Ольго, і про сю дитину, про Ізяславу, що любив я її, як дочку свою рідную. Бог-бо не дав мені своїх родити за мої гріхи, але ся мені була як од своєї княгині народжена, бо я взяв есмь її од матері її в пелюшках і вигодував”.

І послав він до брата [Мстислава] єпископа свого володимирського Євсигнія, а з ним [бояриня] Борка-таки Олов'янця, з такими словами, кажучи йому: “Брате! Приїдь до мене. Хочу я з тобою ряд учинити про все”.

Мстислав, отож, приїхав до нього в Рай зі своїми боярами і зі слугами, і з ними — єпископ володимирський і Борко Олов'янець. І став Мстислав на подвір'ї, і сказали Володимир слуги його: “Брат твій приїхав”. Той же лежав у болісті своїй, [та], почувши про братів приїзд, встав і сів, і послав по брата. Він тоді прийшов до нього і поклонився йому, і Володимир став розпитувати його про Телебугу, як воно діялося в Ляхах, і куди він пішов із Ляхів. Він же розказав йому все по порядку, що було, і про багато інших речей говорив із ним.

Мстислав тоді пішов на подвір'я, а Володимир послав до нього єпископа свого з Борком із Олов'янцем, так кажучи: “Брате мій! На те ж я тебе,— скажи,— призвав есмь, [що] хочу з тобою ряд учинити про землю, і про городи, і про княгиню свою, і про сю дитину. Хочу я *також* грамоти писати”.

Мстислав же сказав єпископу брата свого: “Господине,— скажи,— брате мій! Я сього чи хотів, щоб мені домагатися твоєї землі по твоїм животті? Сього ні на серці моїм не було. Адже ти [се] мені сказав еси був, коли ми в Ляхах есьмо були з Телебугою і з Алгуєм. І брат мій Лев тут ж [був], і синовець

---

⁸ Нині — ймовірно, с. Раймісто Рожищенського р-ну Волинської обл.; за іншими міркуваннями — с. Яревище Старовижівського р-ну Волинської обл.

1301
1308

Юрій I
Львович
Галицько
Волинський
князь

мій Юрій. Ти ж, господине мій і брате мій, прислав до мене, так кажучи: "Мстиславе, я даю тобі землю свою всю і городи по своїм животті". Мстислав сказав також єпископу брата свого: "Господине,— скажи,— брате! Як Богові вгодно і тобі, що хочеш ти грамоти писати,— то воля Божа і твоя".

А коли єпископ прийшов од Мстислава, передаючи мову братову, то Володимир повелів писцю своєму Федорцю писати грамоти.

Князя Володимира заповіт.

"Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Молитвами Святої Богородиці і Приснодиви Марії і святих ангелів. Се я, князь Володимир, син Васильків, онук Романів, даю землю свою всю і городи по своїм животті брату своєму Мстиславу і стольний свій город Володимир. А другу грамоту написав я брату своєму, таку саму. Хочу я також іще й княгині своїй писати грамоту, таку саму".

"Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Молитвами Святої Богородиці Приснодиви Марії і святих ангелів. Се я, князь Володимир, син Васильків, онук Романів, пишу грамоту. Дав есмь я княгині своїй по своїм животті город свій Кобринь⁹ із людьми і з даниною; як при мені вони давали, так і по мені нехай дають княгині моїй. А що я дав есмь їй і село своє Городло¹⁰ із митом, то люди як ото на мене робили, так і на княгиню мою [нехай роблять] по моїм животті. Якщо буде [треба] князю город ставити, то вони [нехай ідуть робити] до города, а побори і подать татарську [нехай дають] князю¹¹. А [село] Садове¹² і Сомино¹³ я також дав есмь княгині своїй, і монастир свій

⁹ Нині — м. Кобринь, р. ц. Брестської обл., Білорусь.

¹⁰ Нині — с. Городло, ц. гміни Замойського вос-ва, РП.

¹¹ Речення це дуже складне для тлумачення й перекладу і дуже важливе за змістом. В ориг. "аже боудеть князю городъ роубити. ини к городу а поборомъ. и тотарщиною ко князю". У Хл. "аже боудеть князю городъ роубити. и они к городу а поборомъ, а татарщиною. къ князю". Суть розпорядження полягає у тому, що побори й данину, яку з населення стягали для татар, треба було оддавати не княгині як власниці города чи села, а князеві (в даному разі Мстиславу) як носієві державної влади; що ж до участі в побудові городів-укріплень, то за "Іпатським списком" ніби виходить, що підлеглі княгині люди до цього не зобов'язані, за "Хлебниковським списком" — зобов'язані, і це, гадаємо, ймовірніше.

¹² Нині — с. Горзвин Садівської сільської ради Луцького р-ну Волинської обл.

¹³ Нині — с. Сомино Турійського р-ну Волинської обл.

[святих] Апостолів¹⁴, який спорудив я своєю силою. А село Березовичі¹⁵ я купив есмь у Юрійовича у Давидовича у Федірка і дав есмь за нього п'ятдесят гривень кун і п'ять ліктів шарлату та броні дощаті¹⁶, і *теє село* я дав есмь теж [монастиреві святих] Апостолів. А княгиня моя по моім животті якщо захоче в черниці піти — [нехай] піде. [а] якщо не захоче іти — то як їй угодно. Мені не встати, аби подивитися, що хто чинитиме по моім животті”.

А після цього послав Володимир до брата [єпископа свого], так кажучи: “Брате мій, Мстиславе! Цілуй мені хреста на тім, що ти по моім животті не одбереш од княгині моєї нічого, що я есмь їй дав, і од сеї дитини, од Ізяслави-таки, [що] не оддаси ти її неволею ні за кого ж, а куди буде княгині моїй вгодно, то туди її оддати”.

Мстислав тоді сказав [єпископові]: “Господине,— скажи,— брате! Не дай мені Бог того, щоби мені одібрати що по твоім животті у твоєї княгині і в сеї дитини, а дай мені Бог мати свою ятрівку за достойну матір собі і шанувати. А про се дитя, коли ти так мовиш, [то] аби її Бог до того привів. Дай мені її Бог оддати, як дочку свою рідную”. І на тім він хреста цілував. Діялося ж се Феодорової неділі¹⁷.

Урядившись ж з братом, [Мстислав] поїхав до [города] Володимира. А приїхавши у Володимир, поїхав він у єпископію до [церкви] Святої Богородиці і скликав бояр володимирських брата свого, і міщан руських, і німців, і повелів передо всіма читати грамоту братову про оддання [йому] землі і всіх городів, і стольного города Володимира. І слухали всі, од малого і до великого. Єпископ же володимирський Євсигній навіть благословив Мстислава хрестом вздвижальним¹⁸ на княжіння володимирське, бо хотів він уже княжити у Володимирі. Але брат йому не дав, так кажучи: “Міг би ти вже по моім животті княжити”. І Мстислав, перебувши декілька днів у

9—15. II
1288

Друга
пол.
лютого
1288

14 Монастир був у Володимирі-Волинському.

15 Нині — с. Березовичі Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.

16 Гривня кун — гривня грошей; шарлат (скарлат) — шовкова яскраво-червона тканина; броні дощаті — панцир із сталевих бляшок.

17 Першого тижня Великого посту.

18 Напрестольним.

Володимирі, поїхав у свої городи, в Луцьк, і в Дубен¹⁹, і в інші городи, що про них я не написав.

Володимир же приїхав із Рая в Любомль. Тут же він і лежав усю зиму в болісті своїй, розсилаючи слуги свої на лови, бо й сам він був ловець добрий і хоробрий: ніколи ото до вепра і ні до ведмедя не ждав він слуг своїх, аби йому помогли, а скоро сам убивав усякого звіра. Тим-то й прославився він був в усій землі, що дав був йому Бог щастя не тільки лиш на одних ловах, але й в усьому за його добро і справедливість. Та ми до попереднього повернемось.

*Літо
1288*

Коли ж настало літо, то почув Кондрат князь Сомовитович, брат Володимирів²⁰, що дав [Володимир] землю свою всю і городи Мстиславу²¹, [і] прислав він до Володимира посла свого, кажучи так: “Господине, брате мій! Ти ж мені був замість отця! Як держав ти мене еси під своєю рукою своєю милістю! Завдяки тобі, господине, я княжив есмь і городи свої держав, і од братів своїх одділився есмь, і грозен був. А нині, господине, почув есмь я, що дав ти еси землю свою всю і городи брату своєму Мстиславу. Тож надіюсь я на Бога і на тебе, аби ти, господин мій, послав свого посла з моїм послом до брата свого Мстислава, щоб мене, господине, за твоєю милістю прийняв брат твій під свою руку, і стояв би за мене у моїй обиді [так], як ти, господин мій, стояв за мною у моїй обиді”.

Володимир тоді послав [посла] до брата свого до Мстислава, так кажучи: “Брате мій! Ти сам відаєш, як дбав я за брата свого Кондрата. І шанував я, і обдаровував, а в обиді його я стояв есмь за нього [так], як і за себе. Аби ти так само задля мене прийняв його з приязню під свою руку і стояв за нього в його лихові”. І Мстислав обіцявся Володимиру, так кажучи: “Брате мій! Радо я задля тебе приймаю [його] з приязню під свою руку. А в обиді його дай мені Бог голову свою зложити за нього”.

І після того прислав Мстислав [посла] до Володимира, кажучи йому: “Хотів би я зустрітися з Кондратом. Та покладаюсь я на Бога і на тебе, як ти мені повелиш”. І Володимир сказав: “Зустрінься

---

¹⁹ Нині — м. Дубно, р. ц. Ровенської обл.

²⁰ Див. прим. 3 до 1279 р.

²¹ Додано з “Єрмолаївського списку”.

Друга
пол.
вересня
1288

з ним". Мстислав тоді послав посла свого до Кондрата, кажучи: "Хочу зустрітися з тобою. Приїдь до мене". І приїхав посол Мстиславів [до Кондрата], передаючи мову Мстиславою і Володимирову, і зрадив він цьому.

Після цього поїхав Кондрат до Мстислава, і приїхав у Берестій, а потім приїхав у Любомль. [І] сказали Володимирову слуги його, мовлячи: "Брат твій, господине, приїхав, Кондрат". Він тоді велів йому прийти до себе. І Кондрат прийшов до Володимира, де ото лежав він у болісті своїй, тяжко страждаючи, і, ввійшовши, поклонився йому і плакав сильно, бачачи болість його і упадок тіла його гарного.

Поговоривши ж із братом про багато речей, що про них ми попереду писали, пішов він на подвір'я, а Володимир прислав коня йому свого доброго. І, пообідавши, поїхав він до [города] Володимира, а з Володимира поїхав до Луцька.

Коли ж прибув він до Луцька, то Мстислав перебував не тут, а поблизу города, в одному місці, за назвою Гай²². Місце ж те гарне було на вигляд і забудоване різними хоромами, і церква була в нім пречудова, що красою сіяла,— тим-то вгодно було князеві перебувати в ньому.

І поїхав Кондрат із Луцька в Гай. Мстислав же зустрів його з боярами своїми і зі слугами, і прийняв його з честю і з приязню під свою руку, згідно з братовим словом, з Володимировим, так кажучи: "Як за тебе дбав брат мій, і шанував, і обдаровував, то мені дай Бог так само дбати за тебе, і шанувати, і обдаровувати, і стояти за тебе у твоїй обиді".

І після цього стали вони веселитися. І Мстислав, обдарувавши Кондрата кіньми гарними і в сідлах у чудових, і одежами дорогими, і інші дари многі давши йому, одпустив тоді [його] з честю.

Поч.
жовтня
1288

А по від'їзді Кондратовім із Любомля примчав [сюди] Яртак, лях із Любліна. І сказали Володимирові: "Яртак приїхав". Та не велів він йому перед себе [прийти], а сказав княгині своїй [Ользі]: "Іди розпитай його, з чим він приїхав?" Княгиня тоді послала посла до нього. І він прийшов уборзі, і стала вона питати його: "Князь тобі мовить: "З чим ти єшь приїхав? Розкажи". Він же став розповідати: "Князь

²² Нині — с. Підгайці Луцького р-ну Волинської обл.

Лєстько мертвий,— і Володимир, зжалившись, розплакався за ним²³,— а прислали мене люблінці. Вони хотять князя Кондрата. Княжити у Кракові. Тож найборжій я хочу знайти Кондрата, де він буде”. І княгиня, увійшовши [до князя], повідала мову Яртакову, а Володимир звелів дати під нього коня, бо його коні пристали були.

І погнав він уборзі, і знайшов його, [Кондрата], у Володимирі, і став мовити Кондратові: “Князь Лєстько мертвий. А прислали мене люблінці. Поїдь княжити до нас, до Кракова”.

Кондрат, отже, возвеселився серцем і возрадувався душею за княжіння краківське. І поїхав він уборзі, і приїхав у Любомль: хотів-бо він поговорити з братом [Володимиром] про це, аби він йому як порадив. Але Володимир не велів йому до себе прийти, а сказав княгині своїй: “Іди ж поговори з ним та одряди його. Нехай іде звідси, бо в мене йому нічого робити”. Княгиня ж, [поговоривши з Кондратом і] ввійшовши [до князя], повідала мову Кондратову: “Брат тобі, господине, мовить: ”Пошли зо мною свого Дуная. Щоб була мені честь”. І поїхав він уборзі до Любліна.

*Серед
жовтня
1288*

Та коли приїхав він до Любліна, то заперли ляхи город, а Кондрата не пустили до себе. І став Кондрат на горі у монахів, і послав [послів] до городян, так кажучи: “Нащо ви мене есте привели, а нині город есте передо мною заперли?” І городяни сказали: “Ми тебе не привели і не слали по тебе. А голова нам — Краків. Там же і воєводи наші, і бояри великі. Якщо ти княжитимеш у Кракові, то ми готові, твоїх”.

А після цього сказали Кондратові [слуги його]: “Рать іде до города”. Вони-бо думали, що [то] рать литовська, і пополошилися. І вбїг Кондрат у башту до монахів з боярами своїми і слугами, і Дунай, [воєвода] Володимирів, із ними. Та коли військо прийшло до города, вони впізнали, що [це] руська рать.

Кондрат тоді запитав ратників: “Хто єсть воєвода в сій раті?” І вони сказали: “Князь Юрій Львович”. Він-бо хотів собі Любліна і землі Люблінської.

І приїхав Юрій до города, але городяни не оддали йому города і споряджалися сильно на бїй. Юрій тоді

---

²³ Ці вставлені у пряму мову слова про реакцію Володимира на смерть Лєшка Чорного доречніші далі, коли Ольга передала звістку своєму чоловікові (після “повідала мову Яртакову”).

збагнув обман їх. Вони тим часом говорили: “Княже! Хвацько ти їздиш, [а] рать із тобою мала. Приїде ляхів багато — сором тобі буде великий”.

І Юрій, почувши ці слова од них, розпустив дружину свою пустошити. І взяли вони здобичі багато, а збіжжя попалили і села. І не зосталося [нічого] навіть у лісах, а все спалено було воями. І тоді вернувся він до себе із безліччю здобичі,— і челяді, і скоту, і коней.

А Кондрат поїхав до себе, доставши собі сорому великого. Ліпше б йому було не жити.

А після цього смута була велика в землі Лядській.

*Друга
пол.
жовтня
1288*

У рік 6796 [1288]. Коли ж після цього минуло декілька днів, [то] прислав Юрій Львович посла свого до стрія свого князя Володимира, кажучи йому: “Господине, стрію мій! Бог відає і ти, як я тобі служив есмь зо всею правдою своєю. Я мав тебе есмь за отця собі. Пожаліти б тобі мене за службу, бо нині, господине, отець мій прислав до мене. Однімає він у мене городи, що мені був дав,— Белз, і Червен, і Холм, а велить мені бути в Дорогичині і в Мельниці. Тож б’ю я чолом Богові і тобі, стрієві своєму: дай мені, господине, Берестій, і то б мені разом було”.

Володимир же сказав послу: “Синівче,— скажи,— не дам. Ти знаєш сам, що я не говорю двояко, ні лжею я іще не був. І Бог [те] відає і все піднебесся. Не можу я порушити ряду, котрий я докончав есмь із братом своїм Мстиславом. Я дав есмь йому землю свою всю і городи, і грамоти есмь написав”. [І] з тими словами одрядив він посла синівця свого.

А після цього послав Володимир слугу свого доброго, вірного, на ім’я Рачшу, до брата свого Мстислава, так кажучи [служі]: “Скажи брату моему: “Прислав,— скажи,— до мене синовець мій Юрій. Просить він у мене Берестій. Але я йому не дав ні города, ні села. І ти,— скажи,— не давай нічого”.— І, взявши соломи в руку з постелі своєї, він сказав: “Хоч би я тобі,— скажи,— брате мій, осей віхоть соломи дав — і сього не давай по моїм животті нікому”.

Рачша ж ізнайшов Мстислава в [городі] Стіжку і сказав йому річ братову. Мстислав тоді вдарив чолом за слова брата свого, кажучи: “Ти ж мені брат, ти ж мені отець мій, Данило король, бо прийняв ти мене еси під свою руку. А що ти мені велиш, то я

радо, господине, тебе слухаюсь”. Рачшу ж, одаривши, він одпустив. І той, приїхавши, розказав усе по порядку Володимирові.

Прислав також потім Лев до Володимира єпископа свого перемишльського, на ім'я Мемнона. І слуги його, [Володимира], сказали йому: “Владика, господине, приїхав”. Він же спитав: “Котрий владика?” І вони сказали: “Перемишльський. Приїхав од брата твого, одо Льва”. І Володимир, який розумів, що було раніш і буде потім, нащо він приїхав, послав по нього.

Він, отож, увійшов до нього і поклонився йому до землі, кажучи: “Брат тобі кланяється”. І велів [князь] йому сісти, і став він посольську мову правити: “Брат тобі, господине, мовить: ”Стрий твій, Данило король, а мій отець, лежить у Холмі, у Святій Богородиці, і сини його, брати мої і твої, Роман і Шварно,— і всіх кості тута лежать. А нині, брате, чуємо ми про твою неміч велику. Аби ти, брате мій, не загасив свічі над гробом стрія свого і браття свого. Аби дав ти город свій Берестій, то б твоя свіча була”.

Але Володимир розумів мову наздогад і неясне слово. І, поговоривши з єпископом багато [реченнями] зі [святих] Книг,— тому що був він книжник великий і філософ, якого ото не було в усій землі і ні після не буде,— сказав він єпископу: “Брате,— скажи,— Льве княже! Чи ти без ума мене вважаєш, щоби не розумів я сеї хитрості? Чи мала тобі,— скажи,— своя земля, що Берестія ти хочеш? Адже сам ти держиш три княжіння — Галицьке, Перемишльське, Белзьке,— і тобі не досить! А осе пак,— скажи,— мій отець, а твій стрий, лежить в єпископії, у Святій Богородиці у Володимирі. А чи багато ти єсь над ним свіч поставив? Що, дав єсь ти котрий город, аби то свіча була? Якщо,— скажи,— ти просив еси живим, то вже пак мертвим просиш? Не дам. Не скажу — города, а навіть села не візьмеш у мене! Розумію я твою хитрість! Не дам!” І Володимир, одаривши владуку,— тому що той не бував у нього ніколи,— одпустив його.

Князь же Володимир Василькович великий лежав у болісті своїй повних чотири роки. Про недугу його оце скажемо.

Почала йому гнити нижня губа. Першого року — мало, на другий і на третій — більше стала гнити. Але він іще ж не вельми був недуж, а ходив і їздив на коні, коли хотів.

І роздав він убогим майно своє все — золото, і срібло, і каміння дороге, і пояси золоті отця свого, і срібні, і своє, що після отця свого придбав був,— усе він роздав. І блюда великі срібні, і кубки золоті та срібні сам він перед своїми очима побив і перелив у гривні; і намиста великі золоті баби своєї [Анни] і матері своєї [Олени],— все перелив, і розіслав милостиню по всій землі. І стада він роздав убогим людям,— і в кого ото коней нема, і тим, у кого погинули вони в Телебужину війну.

“До¹ сього ж хто розповість про многі твої нічні милостині і дивні щедроти, що їх ти убогим чинив, і сиротам, і болящим, і вдовицям, і нужденним? І всім ти чинив милість, хто потребує милості.

Ти-бо чув був слово Господнє до Навуходоносора² царя: “Порада моя нехай буде вгодна тобі, *гріхи твої ти милостинями очисти*³, і неправди твої — щедротами [для] нищих”⁴. Почувши його, ти, о достойниче, ділом звершив почуте: просящим — подаючи, нагих — одягаючи, спраглих і голодних — насищаючи, болящим — усяку підмогу посилаючи, боржників — викупуваючи, *рабів — визволяючи*⁵. Твої-бо щедроти і милостині й нині в людях споминаються, а тим паче — перед Богом і ангелами його. Через неї ж, вельми улюблену Богом милостиню, ти й велике уповання маєш на нього, яко істинний раб Христов. Помагає мені [Іаков], словами кажучи: “Милість хвалиться на суді”, “милостиня мужа, як печать, із ним”⁶. Та вірніш самого Господа глагол:

1288

¹ Звідси розпочинається велика, дещо вільна (переосмислена або попсована під час переписування) цитата зі “Слова о Законі і Благодаті” Іларіона, першого руського митрополита-русина, видатного письменника і проповідника XI ст. Його похвалу Володимирові Святославичу волинський літописець переадресовує Володимирові Васильковичу; у “Хлебниковському списку” текст ближчий до оригіналу, ніж в “Іпатському списку”.

² Навуходоносор (Набу-ку-дуррі-уцур) II, п. 562 до н. е., цар вавилонський (605—562 до н. е.).

³ Додано з Іларіона; є ці слова і в біблійному тексті.

⁴ Даниїл IV, 24.

⁵ Ці слова є в Хл. і в Іларіона.

⁶ Послання Іакова 11, 13; Кн. премудрості Ісуса, сина Сірахового XVIII, 18.

“Блаженні милостивії, бо вони помилені будуть”⁷. А інше, ясніше і вірніше свідчення приведемо ми про тебе зі Святих Писань, пророчене Іаковом апостолом: “Той, хто одвернув грішника од неправедної путі його — спасе душу *од смерті*⁸ і покриє безліч гріхів”⁹.

“Ти ж і церков Христових багато поставив, і служителів його ввів [туди], подобниче великого Костянтина¹⁰, рівнорозумниче, рівнохристолоубче, рівнопочеснику служителям його! Він зо святими отцями Нікейського собору закон людям устанавляв, а ти, з єпископами та ігуменами збираючись часто, з великим смиренням багато бесідував”¹¹ [словами] зі [святих] Книг про життя світу сього тлінного. Та ми до попереднього повернемося.

Зима
1288/89

Коли ж кінчався четвертий рік і настала зима, то став він дужче слабувати, — і одпадало йому все м'ясо з підборіддя, і зуби нижні вигнили всі, і щелепа підборіддя перегнила. Се ж був другий Іов¹².

І ввійшов він у церкву Святого і великого мученика Христового Георгія [Побідоносця], хочаби взяти причастя у отця свого духовного, і ввійшов у олтар малий, де ото ієреї знімають ризи свої: тут-бо був у нього звичай завше ставати.

І сів він на стільці, тому що не міг стояти од немочі, і звівши руки до неба, молився зі сльозами, говорячи: “Владико, Господи, Боже мій! Поглянь ти на неміч мою і побач смирення моє, що проймають мене нині, — на тебе-бо уповаючи, я терплю. І за все це дякую я тобі, Господи Боже: [коли] добра дістав я од тебе в животті моїм, то лихого чи не можу терпіти? Як величі твоєї угодно — так воно й сталося, бо смирив ти еси душу мою і в царствії

⁷ Сванг. від Матфія V, 7.

⁸ Додано з Іларіона; с ці слова і в біблійному тексті.

⁹ Посл. Іакова V, 20; далі продовжується текст із “Слова о Законі і Благодаті”, але пропущено 90 слів.

¹⁰ “Повість минулих літ” та Іларіон порівнювали діяльність хрестителя Русі Володимира Святославича з державно-релігійними заходами Костянтина I Великого (280(285?)—337), римсько-візантійського імператора (306—337), який на першому вселенському Нікейському соборі (325 р.) проголосив християнство державною релігією; волинський літописець переносить це порівняння на Володимира Васильовича.

¹¹ Тут закінчується цитата зі “Слова о Законі і Благодаті”.

¹² Мається на увазі біблійна історія, про яку розповідає книга Іова: аби довести сатані, що Іов непохитний праведник, Бог розоряє його, наводить на нього різні тяжкі нещастя, покриває проказою. Іов усе витерпів.

твоїм зробив мене причасником молитвами Пречистої Твоєї Матері, пророків, і апостолів, і мучеників, і всіх преподобних святих отців. А так як навіть ті, постраждавши і вгодивши тобі, випробувані були дияволом, мов золото в горнилі, то їх молитвами, Господи, до вибраного твого стада, з правобічними вівцями, причисли мене”¹³.

А коли прийшов він із церкви, то ліг, нікуди потім не виходячи, і став ще більше знемагати. І опадало йому м’ясо все з підборіддя і кість підборіддя перегнила була, і було видіти *навіть* гортань. І не брав він до уст сім неділь нічого, крім одної води, і тої ж потроху.

Четвер
9. XII. 1288

А в четвер на ніч став він знемагати. І коли було в півні, то відчув у собі він, що дух слабіє перед виходом душі, і, глянувши на небо і воздавши хвалу Богові, він говорив: “Безсмертний Боже! Хвалю Тебе за все. Цар-бо Ти еси всім один, воістину Ти подаєш усякому створінню все багатство [своє] їм на радість. Сотворивши-бо світ сей, Ти дбаєш, дожидаючи душ, яких Ти послав, щоби тим, які добре життя прожили, воздати честь, яко Бог, а тих, що не підкорилися Твоїм заповідям, оддати суду. Весь-бо суд праведний—од Тебе, і життя безконечне — од Тебе, Ти благодаттю своєю милуєш усіх, що приходять до Тебе”.

І, скінчивши молитву [та] звівши руки до неба, оддав він душу свою в руки Божії і прилучився до отців своїх і дідів *своїх*, сповнивши спільний довг, од якого не втекти всякому рожденному.

П’ятниця
10. XII. 1288

А коли світала п’ятниця, то тоді преставився благовірний і христоробивий великий князь Володимир, син Васильків, онук Романів, княживши після отця двадцять літ. Преставився ж він у Любомлі городі, у рік 6797 [1289]¹⁴, місяця грудня в десятий день, на святого отця Мине.

Княгиня ж його [Ольга] зі слугами двірськими обмила його, і обвили його оксамитом із кружевом, як ото достоїть цесарям, і положили його на сани і повезли його до [города] Володимира. А городяни, од малого і до великого,— мужі, і жони, і діти,— з плачем великим провели свого володаря.

¹³ Ця молитва — цитата із “Київського літопису” (1147 р.).

¹⁴ Як видно, рік цей проставлений за вересневим літочисленням; церква розпочинала новий рік з 1 вересня.

Коли ж привезли його у Володимир, в єпископію до Святої Богородиці, то поставили тоді його на санях у церкві, тому що було пізно. Того ж вечора по всьому городу довідалися про смерть княжу.

А на другий день, як одспівали заутреню, прийшла княгиня його [Ольга], і сестра його Ольга, і княгиня Олена, черниця. З плачем великим прийшли вони, і весь город зійшовся, і бояри всі, старі і молодії, плакали над ним.

Єпископ же володимирський Євсигній, і всі ігумени, і Огапіт, печерський ігумен, і попи всього города, співавши над ним узвичаєні співи, провели його з благохвальними піснями і [з] кадилами запахущими, і положити тіло його в отчій гробниці.

І плакали по ньому володимирці, споминаючи його добросердя до себе, а ще більше слуги його плакали над ним, сльозами обливаючи лице своє. І, останню службу одправивши йому, опрятавши тіло його, вложили його в гроб місяця грудня в одинадцятий день, в [день] пам'яті святого Даниїла Стовпника, у суботу.

Субота
11. XII. 1288

Княгиня ж його безперестану плакала, стоячи перед гробом, сльози свої проливаючи, як воду, так голосячи [і] примовляючи: “Цесарю мій благий, кроткий, смиренний, справедливий! По правді наречено було тебе у хрещенні ім'ям Іван. Всею добродією подобен ти єсь йому¹⁵. Багато кривди зазнав ти од своїх родичів, [та] не бачила я тебе, господине мій, ніколи ж, щоб ти за їх зло яким злом воздавав, а на Бога покладаючи, ти все переносив”.

Та найпаче плакали по ньому ліпші мужі володимирські, кажучи: “Добре б нам, господине, з тобою вмерти! Дав-бо ти таку свободу, як ото й дід твій Роман. Він ізбавив був [нас] од усіх обид, а ти, господине, ревно унаслідував був його і пішов по путі діда свого. А нині, господине, ми вже більше не зможемо тебе бачити, уже-бо сонце наше зійшло для нас, і в обиді всі ми zostалися”.

---

¹⁵ Для характеристики Володимира, опису його передсмертних днів, молитов, похорону використано крім “Слова о Законі і Благодаті” матеріали “Київського літопису”. Зокрема, примовляння Ольги — це пристосування-повторення плачу жони Романа Ростиславича, і тому не ясно, до кого уподібнюється Володимир-Іван, можливо, до Іоанна Златоустого, Іоанна Богослова чи ще до когось іншого.

І плакало тоді над ним усе множество володимирців — мужі, і жони, і діти: німці, і сурожці, і новгородці; і жиди плакали, немов при взятті Єрусалима¹⁶, коли вели їх у полон вавилонський; і нищі, і вбогі, і чорноризці, і черниці: був-бо милостив він до всіх убогих.

Сей же благовірний князь Володимир на зріст був високий, у плечах великий, з лиця гарний, волосся мав жовте, кучеряве, бороду стриг, і руки мав гарні, і ноги. Голос же в нього був низький і нижня губа дебела. Говорив він ясно [словами] зі [святих] Книг, тому що був філософ великий. І ловець він [був] умілий і хоробрий. [Був] він кроткий, смиренний, незлобивий, справедливий, не загребущий, не лживий, злодійство ненавидів, а пиття не пив [хмільного] зроду. Приязнь же він мав до всіх, а особливо ж до братів своїх, у хресному ж цілуванні стояв він по всій правді істинній, нелицемірній, і страху Божого сповнений. Особливо ж старався він про милостиню, [і] про монастирі подбав, ченців піддержуючи і всіх ігуменів з любов'ю приймаючи, і монастирі многі він спорудив.

На весь [бо] церковний чин і на церковників одкрив був йому Бог серце і очі, і не затьмарював він ума свого п'янством, і кормителем він був ченцям, і черницям, і вбогим, і всякому стану він яко улюблений отець був. Особливо ж на милостиню він був милостив, слухаючись Господа, який говорить: “Оскільки вчинили ви братії моїй меншій, то й мені вчинили”¹⁷, а також [як] Давид говорить: “Добрий муж милує і дає весь день, він за Господом не спіткнеться”¹⁸.

Мужність і розум у ньому жили, правда й істина з ним у парі ходили, й іншого добродіяння в нім багато було. Гордості ж у ньому не було,— тому що мерзенна є гордість перед Богом і людьми,— а завше смиряв він образ свій, сокрушався серцем і зітхав із глибини душі, і сльози лив із очей, покаяння Давидове приймаючи, плачучи за гріхи свої, [бо] возлюбив він нетлінне паче тлінного, і небесне — паче дочасного,

---

¹⁶ У Володимирі, отже, жили колоніями німці, сурожці (жителі з Сурожа: пинії — смт Судак, Крим), купці з Новгороду Великого, євреї.

¹⁷ Єванг. від Матфія XXV, 40.

¹⁸ Псалом CXI, 5—6.

і царство зо святыми у Вседержителя Бога — паче минушого сього царства земного.

“І честі¹⁹ тебе Господь сподобив бути причасником на небесах за твоє благочестя, що ти мав у житті своєму. Добрий свідок благочестя твого, о блаженниче, святая церква Святої Богородиці Марії, що її спорудив прадід твій на правовірній основі, і де також мужне твоє тіло лежить, ждучи труби архангелової²⁰.”

Добрий дуже свідок — брат твій Мстислав²¹, що його зробив Господь наступником по тобі у твоїм володінні, який не порушає твоїх порядків, а утврджує, не умаляє приношення твоєму благочестю, а ще більше додає, не занедбує, а здійснює, бо не скінчене тобою він довершує, як Соломон Давидове, бо храм Божий, великий і святий, він своєю мудрістю спорудив²² на святість і окрасу городу твоєму, бо всякою красою він його оздобив, золотом і сріблом, і камінням дорогим, і начинням церковним, і та церква чудовна і славна в усіх окружних сторонах, і такої іншої не знайдеться в усій опівнічній землі, од сходу і до заходу.

І славний город твій Володимир²³ величчю, яко вінцем, оточений. [І] вручив ти людей твоїх і город святий і славний і скорій на поміч християнам Святий Богородиці²⁴, і те благословення, що його архангел [Гавриїл] дав Богородиці, буде і городу сьому. До неї-бо він сказав: “Радуйся, обрадувана, Господь з тобою!”²⁵ І до города: “Радуйся, благовірний городе, Господь з тобою!”

---

¹⁹ Звідси знову йде велика цитата зі “Слова о Законі і Благодаті”, пристосована до даної ситуації.

²⁰ Лларіон говорив про побудову Володимиром Святославичем у Києві церкви Богородиці Десятинної, де його й поховано; тут мовиться про споруджену у Володимирі прадідом Володимира Васильковича Мстиславом Ізяславичем церкви Успіння Богородиці, де поховано Володимира.

²¹ В Лларіона тут йдеться про Георгія (Юрія), тобто Ярослава Мудрого, сина Володимира Святославича.

²² Лларіон тут говорить про спорудження Софійського собору (“дому премудрости”); красу її волинський літописець переносить на володимирську церкву Успіння Богородиці.

²³ В Лларіона мовиться про Київ.

²⁴ Лларіон говорив про церкву Благовіщення Богородиці, що її Ярослав Мудрий спорудив над Золотими воротами.

²⁵ Сванг. від Луки I, 28.

Встань із гробу твогого, о преславна голово, встань!
Отряси сон! Ти-бо не вмер, а спиш до спільного
*всім*²⁶ воскресіння! Встань, ти-бо не вмер, бо не гоже
умерти тобі, який вірував у Христа, всього світу
життєдавця. Отряси сон, зведи очі, і побачиш ти,
якої тебе честі Господь там сподобив, і на землі не
безпам'ятного тебе залишив через брата твогого
Мстислава²⁷.

Встань, поглянь на брата твогого, що прикрашає
стіл землі твоєї²⁸, і, образом приемним лица його
насихуючись, моли за землю брата свого, оддану
йому тобою, і за людей, в яких ти благовірно
володарював. І сохрани ти їх у мирі і в благочесті,
і хай славиться в нім правовір'я, і хай береже [його]
Господь Бог од усякої раті, і полонення, і од голоду,
[і од] нашестя іноплемянників, і од усобної раті. Паче
же помолися за брата свого Мстислава, який
добрими ділами, без гріха, Богом даними йому людьми
управляє, [щоби] стати з тобою безбоязно перед
престолом Вседержителя Бога, і за труд пастирства
людей його дістати од нього вінець слави нетління
зо всіма праведними. Амінь.

До сього ж поглянь ти і на благовірну свою
княгиню²⁹, як вона благочестя додержує за твоїм
заповітом, як поклоняється імені твоему³⁰, бо відає
вона, що коли не тілом, то духом показує тобі Господь
все це, як твій вірний посів не був висушений спекою
невірства, а дощем Божої помочі розплоджений був
многopлiдно.

Радуйся, учителю наш і наставниче благочестя!
Ти правдою був одягнений, а силою перепоясаний, і
милостинею, яко гривною, оздобою золотою, красую-
чись, ти істиною обвитий, розумом увінчаний!

Ти був, о преславна голово, нагим одиння, ти був
голодним кормитель і спраглим утробам освіження,
удовицям помічник, подорожнім пристанище, безза-

---

²⁶ Додано з Іларіона.

²⁷ Іларіон тут і далі мовить про Ярослава Мудрого.

²⁸ Далі в "Іпатському списку" текст утрачено; зберігся він у "Хлебниковському списку", де теж стоїть не на своєму місці; переклад друкуємо з невеликим відступом.

²⁹ В Іларіона ідеться про невістку Володимира Святославича Ірину, жону Ярослава Мудрого; волинський літописець переадресовує ці слова Ользі, жоні Володимира Васильковича.

³⁰ В Іларіона говориться про поклоніння імені Христовому.

хисним захист, зобиджуваним заступник, убогим збагачення, чужинцям притулок. За ці добрі діла [та] інші ти нагороду дістаєш на небесах,— блага, що їх уготував Бог тим, які люблять”³¹ Отця, і Сина, і Святого Духа”³².

Князь же Володимир за княжіння свого багато городів поставив, після отця свого. Він поставив Берестій³³, а за Берестієм поставив город на пустому місці, що називається Лосна, і назвав його ім'ям Каменець,— тому що [там] була кам'яна земля. Спорудив він також у нім башту кам'яну, заввишки сімнадцять сажнів, гідну подиву всім, хто дивиться на неї, і церкву поставив Благовіщення Святої Богородиці, і прикрасив її іконами золотими, і начиння служебне викував срібне, і Євангеліє апракос, оковане сріблом, [і] Апостола апракос, і Паремію, і Соборник отця свого тут ж положив³⁴, і хреста воздвижального положив.

Так само і в Більську спорядив він церкву іконами і книгами.

У Володимирі ж розписав він увесь [храм] Святого Дмитрія [Солунського], і начиння служебне срібне викував, і ікону Пресвятої Богородиці окував сріблом, з камінням дорогим, і завіси³⁵ [придбав], золотом шиті, а другі — оксамитні, з дрібним жемчугом, і всяким узороччям³⁶ оздобив він його.

---

³¹ Тут закінчується запозичення зі “Слова о Законі і Благодаті”.

³² Далі в оригіналі знов утрачено великий уривок тексту (аж до кінця 1288 р.); зберігся він у “Хлебниковському списку”, де знову вписаний не на своєму місці; переклад друкуємо з невеликим відступом.

³³ Ідеться про те, що Володимир спорудив тут нові укріплення-стіни, бо город Берестій відомий ще з XI ст.

³⁴ Євангеліє апракос (грецьке “*απραχτος*” — святковий день) і Апостол апракос містять тексти, розподілені на кожен день і неділю в такому порядку, в якому їх читають під час Богослужіння на протязі року (за “зачалами”); порядок тут інший, ніж у тетросєвангелії (четвероєвангелії); Паремія — (притча), Паремійник (Паримійник) — книга вибраних текстів, насамперед зі Старого завіту, які читають головним чином на вечєрнях перед великими святами і неділями; про який Соборник тут говориться — не ясно, це, очевидно, якийсь збірник церковних текстів.

³⁵ Завіса — тканина, якою завішують царські врата зсєредини вівтаря. У давнину, коли справжніх іконостасів у церквах, як правило, не було, вівтар відокремлювався від середньої частини храму дерев'яною огороєю, і вся вона натягувалася завісами; особливо пишною робили центральну завісу перед царськими вратами.

³⁶ Узороччя — дорогочінні різьблені речі, тканини з вишитими чи витканими візерунками; дорогочінності взагалі.

В єпископії ж, у [церкві] Святої Богородиці, образ Спаса Великого він окував сріблом, [і] Євангеліє, списавши, він окував сріблом і дав Святій Богородиці, і Апостола списав апракос [і] Святій Богородиці дав і начиння служебне позолочене³⁷ з камінням дорогим Богородиці-таки він дав, [і] образ Спаса, окований золотом, з дорогим камінням, поставив він у Святій Богородиці на пам'ять про себе.

У монастир у свій [святих] Апостолів він дав Євангеліє апракос, і Апостола, сам списавши, тута ж положив, і Соборник великий³⁴ отця свого, і хреста воздвижального і Молитовника дав.

В єпископію перемишльську він дав Євангеліє апракос, оковане сріблом, з жемчугом, яке сам був списав.

А до Чернігова послав він у єпископію Євангеліє апракос, золотом розписане, а оковане сріблом, з жемчугом, і посеред нього [на оправі зроблено] Спаса, з емаллю.

В Луцьку єпископію дав він хреста великого срібного позолоченого, з чесним деревом.

Спорудив він також і церков багато. В Любомлі ж він поставив церкву кам'яну Святого і великого мученика Христового Георгія [Побідоносця], прикрасив її іконами окованими, і начиння служебне срібне викував, і покрови оксамитні, шиті золотом, із жемчугом, херувимом і серафимом³⁸ [придбав], і індітію³⁹, золотом шиту всю, а другу — з паволоки⁴⁰ білуватої, а в обидва малі олтарі — обидві індітії з білуватої-таки паволоки; Євангеліє він списав апракос, окував його все золотом, і камінням дорогим із жемчугом [оздобив], і Деїсуса⁴¹ на ньому викувано із золота, образки великі, з емаллю, чудовні на вигляд; а друге Євангеліє, теж апракос, обтягнуто

---

³⁷ У Хл. "жъженого золота".— див. прим. 6 до 1252 р.

³⁸ Покрови, або плати — дорогоцінні шовкові убруси, в даному разі оксамитні з узорами ангелів — херувима і шестикрилого серафима; оксамити мали також узори із зображеннями звірів (левів), птахів (орлів, грифів); платами покривали церковне начиння (чашу-потир і дискос — блюдо з підставкою).

³⁹ Індітія — світла і блискуча дорога на престольна одіж.

⁴⁰ Паволока — шовкова товста тканина з орнаментальними узорами; дешевша від оксамиту.

⁴¹ Деїсус — ікона (одна або три), де в центрі зображено Ісуса Христа в царському одінні, а праворуч і ліворуч у молитовних позах — Марія Богородиця та Іоанн Хреститель (Предтеча).

золототканім єдвабом, і образок він положив на нього з емаллю, а на ньому — два святі мученики Гліб і Борис; Апостола апракос, Пролог⁴² списав він [на] дванадцять місяців, [де] викладено житія святих отців і діяння святих мучеників, як вони діставали нагороду за кров свою, [пролиту] за Христа, і Мінеї⁴³ [на] дванадцять [місяців] списав, і Тріоді, і Октай, і Єрмолой; списав він також і Службник⁴⁴ [церкві] Святого Георгія і молитви вечірні і заутрені списав, окрім Молитовника; Молитовника ж він купив у жони протопопа і дав за нього вісім гривень кун і оддав Святому Георгію; кадильниці дві — одну срібну, а другу мідяну, і хрест воздвижальний він дав Святому Георгію; ікону також він написав на золоті, намісну⁴⁵, Святого Георгія, і гривну золоту возложив на неї, з жемчугом; і Святу Богородицю написав він, теж на золоті, намісну, і возложив на неї намисто золоте з камінням дорогим; і двері вилив мідяні.

Почав він також був розписувати її і розписав усі три олтарі, і шия⁴⁶ вся розписана була, та не скінчена, бо постигла його болість. Вилив він також і дзвони дивного звуку. Таких ото не було в усій землі.

У Берестії ж звів він башту кам'яну, [таку] висотою, як і каменецьку; поставив він також і церкву Святого Петра, і Євангеліє дав апракос, оковане сріблом, і служебне начиння викуване, срібне, і кадильницю срібну, і хреста воздвижального тута положив.

І багато інших добрих діянь учинив він за життя свого, які славляться по всіх землях.

А тута ми положимо кінець Володимировому княжінню. Коли ж сього благовірного князя Володи-мира, нареченого у святім хрещенні Іваном, сина Василькового, покладено в гроб і лежало в гробі тіло його не запечатане від одинадцятого дня місяця грудня до шостого дня місяця квітня, то княгиня його не

---

⁴² Пролог, або Синаксар — збірник коротких житій, розміщених у хронологічному порядку на кожен день року, а також слів і поучень.

⁴³ Мінеї, Четві-Мінеї — збірник поширених житій, так само розміщених у хронологічному порядку, слів, поучень, легенд тощо.

⁴⁴ Тріодь (Пісна і Цвітна), Октай (Октоїх, Осьмогласник), Єрмолой (Прмодогіон), Службник — різні типи богослужбних книг.

⁴⁵ Намісна ікона (храмова) — ікона святого (або празника), пам'яті якого присвячено церкву.

⁴⁶ Шия — основа церковної бані (купола).

ВІСНІВЕЦЬКИЙ

Дмитро

Байда

могла заспокоїтися. І от, прийшовши з єпископом Євсигнієм і з усім крилосом [і] одкривши гроб, побачили вони тіло його цілим і білим, і пахощі од гробу були і запах, подобен до ароматів многоцінних. Таке ото чудо побачили вони, а побачивши, прославили Бога і опечатали гроб його місяця квітня в шостий день, у середу Страсної неділі.

Середа
6.IV.1289

Початок княжіння великого князя Мстислава у Володимирі.

7—8.IV.
1289

У рік 6797 [1289]. Коли ж Володимира покладено в гроб, то брат його, князь Мстислав, не встиг на погреб тіла брата свого Володимира, а приїхав опісля з боярами своїми і зі слугами. І поїхав він у єпископію, до Святої Богородиці, де ото похований був брат його Володимир, і плакав над гробом його плачем великим вельми, як по отцю своєму, по королю [Данилу]. А коли заспокоївся од плачу, то став він розсилати залогу по всіх городах.

Але коли він мав намір послати [залогу] до Берестія, і до Каменця, і до Більська, то прийшла йому вість, що вже залога Юрієва в Берестії, і в Каменці, і в Більську.

1288

Берестяни-бо вчинили були коромолу: коли іще Володимир князь був недуж, то вони, поїхавши до Юрія князя, цілували [йому] хреста на цім, кажучи: “Як не стане стрія твого, то ми твої, і город твій, а ти — наш князь”. А коли Володимир преставився¹ і Юрій почув вість про стрія свого [Мстислава], то в’їхав він у Берестій і став княжити в ньому за порадою нерозумних своїх бояр молодих і коромольників-берестян.

Квітень
1289

Мстиславу тоді сказали бояри його і братові бояри²: “Господине! Синовець твій велику соромоту положи на тебе. [Берестій] тобі дав Бог, і брат твій, і молитва діда твого і отця твого. Ми можемо, господине, навіть голови свої положити за тебе, і діти наші. Підиди сперва займи городи його Белз і Червен, а тоді підеш до Берестія”. Але князь Мстислав був м’якосердий, і сказав він боярам своїм: “Не дай мені Бог того вчинити, щоби мені пролити кров несповинную.

1289

¹ Ідеться, власне, про похорон Володимира у квітні 1289 р.

² Бояри Володимира Васильковича.

А я [Берестій] добуду з Божою поміччю і благословенням брата свого Володимира”.

І послав він послів до синівця свого, так кажучи: “Синівче! Коли б ти мені не був у тім поході і не чув ти. А ти сам чув гаразд, і отець твій, і рать уся чула, що брат мій Володимир дав мені землю свою всю і городи, по своїм животті, при цесарях і при його рядцях³. І він вам сказав, і я теж [вам] сказав. Якщо ти чого еси хотів, чому есь тоді зо мною не говорив при цесарях? Скажи-но мені се: чи сам ти есь у Берестії сів, своєю волею, а чи за велінням отця свого, щоб мені відомо було. Не на мені ж та кров буде, а на винуватому, бо за правим — Бог помічник і хрест чесний. Я ж маю намір підняти татар, а ти — сиди. Якщо ти не поїдеш добром, то злом тоді поїдеш-таки”.

Після цього послав він до брата свого до Льва єпископа свого володимирського [Євсигнія], кажучи йому: “Жаліюсь я,— скажи,— Богові і тобі, тому що ти мені,— скажи,— есь за волею Божою брат, ти мені есь старший. Скажи мені, брате мій, по правді: чи своєю волею син твій сів у Берестії, а чи за твоїм повелінням? Якщо буде, що за твоїм повелінням він се вчинив, то осе я тобі даю знати, брате мій, не таячись: послав есмь я привести татар, а сам споряджаюся. Хай як мене Бог розсудить із вами. Але не на мені та кров буде, а на винуватім, а на тім, хто неправо вчинить”.

Лев же убоявся цього вельми, бо іще йому не зійшла оскомина [од] Телебужиної раті, і сказав він єпископу брата свого: “Син мій,— скажи,— не з мого відома се вчинив,— се один Бог відає,— а своїм молодим умом учинив. Об сім,— скажи,— брате мій, ти не журись. Шлю я до нього, нехай поїде геть із города син мій”.

Єпископ тоді приїхав до Мстислава і став переповідати річ братову, і Мстиславу до вподоби було се. Після цього ж Мстислав уборзі послав гінців услід за Юрієм, князем пороським, велячи вернути його назад, бо послав він був його привести татар

---

³ Мстислав пригадує Юрієві похід у грудні 1287 р. на Ляхів, коли хворий Володимир у присутності татарських ханів Телебуги і Алгугя оддав Мстиславові своє князівство.

на синівця свого,— тоді-бо Юрій пороський служив Мстиславу, а спершу служив він Володимирові.

Почувши ж се, Лев князь послав [боярина] свого Семена Дядьковича до сина свого з твердими словами, кажучи йому: “Поїдь геть із города, не погуби землі. Брат мій послав привести татар. А як не поїдеш ти геть, то і я буду помічником брату своєму Мстиславу проти тебе. Якщо мені буде смерть — по своїм животті оддаю я землю свою всю брату своєму Мстиславу. А тобі не дам, коли ти мене не слухаєш, отця свого”.

Коли ж Семен їхав до Юрія, то Мстислав послав із ним [боярина] Павла Діонісійовича, бо той їздив був до Льва і знає усі речі. Послав він також із ним і отця свого духовного, кажучи Павлові: “Якщо ж поїде геть синовець мій, то ти приготуй до могого прибуття харч і пиття. Так само і в Каменці приготуй”.

Коли ж Семен приїхав до Юрія і повідав річ отчу, то назавтра поїхав Юрій геть із города з великим соромом, пограбувавши всі доми стрія свого. І не зосталося [од них] каменя на камені в Берестії, і в Каменці, і в Більську. А Павло Мстиславу дав знати: “Синовець уже поїхав, і ти, господине, поїдь у свій город”.

Травень
(і чер-
вень?)
1289

Мстислав тоді поїхав до Берестія. І коли їхав він до города, то зустріли його городяни з хрестами, од малого і до великого, і прийняли його з радістю великою, свого володаря. Берестяни ж, призвідці коромоли, утекли вслід за Юрієм до Дорогичина, бо цілував він їх хреста на цім: “Не видам я вас стрієві своєму”.

Мстислав же, перебувши кілька днів у Берестії, поїхав до Каменця і до Більська, і раді були йому всі люди. Давши лад людям, посадив він залогу в Більську і в Каменці, і приїхав у Берестій і сказав боярам своїм: “Чи є ловці тут?” І вони сказали: “Нема, господине, споконвіку”. Мстислав тоді сказав: “Так я встановляю на них ловче⁴ за їх коромолу, щоби мені не дивитись на їх кров”⁵. І повелів він писцю своєму писати грамоту.

“Се я, князь Мстислав, син корнлів, онук Романів, установляю ловче на берестян вовіки за їх коромолу:

⁴ Ловче — подать на утримання княжих ловчих, мисливців.

⁵ Тобто Мстислав замінює цією податтю тілесну кару.

з сотні — по два лука⁶ меду, і по дві овці, і по п'ятнадцять десятків льону, і по сто хлібів, і по п'ять цебрів овса, і по п'ять цебрів жита, і по двадцять курей; і по стільки з кожної сотні⁷; а з городян — чотири гривні кун. А хто моє слово порушить, то стане зо мною перед Богом. І вписав я єсмь у літопис коромолу їх”.

І, укріпивши залогу в Берестії, поїхав він до Володимира. А коли приїхав він у Володимир, то з'їхалися до нього бояри його, старі і молодії, незчисленне множество⁸.

Неділя
10.IV.1289

Князь же Мстислав сів на столі брата свого Володимира на самий Великдень, у рік 6797 [1289], місяця квітня в десятий день, і став княжити після брата свого, правдолюбством світяться до всіх братів своїх, і до бояр, і до простих людей. І була радість велика тоді людям: се воскресіння Господне і се княже возсідання.

Він держав мир із навколишніми землями, з Ляхами і з Німцями, і з Литвою, [а] землю свою держав величиною аж по Татар, а сюди — по Ляхи і по Литву.

Весна —
літо 1289

Тоді ж литовський князь Будикид і брат його Будивид дали князю Мстиславу город свій Волковийськ, щоби з ними він мир держав.

Літо
1289

Тоді ж приїхав був Кондрат, князь Сомовитович, до Мстислава, просячи собі підмоги проти ляхів, бо хотів він піти на княжіння Судомирське. І Мстислав обіцяв йому, а Кондрата обдарував, і бояр його всіх, і одпустив його, сказавши йому: “Ти поїдь, а я вслід за тобою пошлю рать свою”.

І коли Кондрат поїхав, то Мстислав зібрав рать свою [і] послав її, призначивши [боярина] Чюдина воеводою. І тоді сів Кондрат князь у Судомірі завдяки князеві Мстиславу, синові королевному, і його підмозі.

Зима
1288/89

У рік 6798 [1290]. Після ж Лєстька [Казимировича] сів у Кракові Болеслав Сомовитович, брат Кондратів. Та, прийшовши, Індріх, князь воротславський¹, вигнав його, бо хотів сам княжити. Болеслав

⁶ Лукно — міра місткості; у XI—XIII ст. приблизно 24 кг.

⁷ Адміністративно городи ділилися на десятки, сотні й тисячі.

⁸ Ці два речення в оригіналі неправильно вписані далі, після слів “щоби з ними він мир держав”; правильно вміщені вони в “Хлебниковському списку”.

1290

¹ Див. прим. 1 до 1273 р.

тоді зібрав рать свою і братів своїх, Кондрата і [Володислава] Локетка, і рушили вони на Індіріха до Кракова. Індіріх же не видержав приходу їх і виїхав звідти до Воротславля, а залогу свою посадив у Кракові,— німців, луччих своїх мужів. Обіцявши їм дари великі і волості, він самих [їх] водив до хреста, щоби вони як не здали города Болеславу. І вони цілували хреста, кажучи: “Ми можемо голови свої за тебе зложити, а не здамо города”. Індіріх же й харчу їм зоставив удосталь.

Коли ж Болеслав прийшов із братами своїми [до Кракова], то в'їхав він у місто, а в город² не можна було в'їхати ратникам, бо кріпко боронилися [німці] із нього пороками і самострілами,— тим-то й не можна було піти приступом до нього, і стали вони довкола города, поїдаючи села.

І коли [Болеслав] одного разу поїхав добувати покорм подалі од города, то міщани не билися за Болеслава з городянами [залоги Індіріха], а казали: “Хто сяде княжити в Кракові — той наш князь”.

Літо
1289

І стояли вони коло города літо ціле, б'ючись поблизу города, але не досягли коло нього нічого.

Друга
пол.
червня
1289

У рік 6799 [1291]. Того ж року Лев князь, брат Мстиславів, син королів, онук Романів, сам рушив на поміч Болеславу. І коли прийшов він до Кракова, то рад був йому Болеслав, і Кондрат, і Локетка, яко отцю своєму, тому що Лев був князь мудрий, і хоробрий, і сильний у бою,— немало-бо показав він мужності своєї у многих ратях.

І став Лев їздити довкола города, [роздивляючись], щоби йому можна [було] де взяти його і городянам погрожуючи, але не можна було [проникнути] нікуди, бо весь він був споруджений із каменя і укріплення його [було] немале,— пороками і самострілами коловоротними, великими і малими.

Після цього ж поїхав він у свій стан, а назавтра, вставши, коли сходило сонце, рушив він до [города]

---

² У літописі розрізняється саме місто і город-замок: далі виступають міщани, мешканці міста (“мѣстичь”) і залага замку — городяни (“горожаны”); взагалі слово “город”, “град”, яке безліч разів зустрічалося попереду, найчастіше означало укріплений феодальний замок-двір, навколо якого зосереджувалися села; жителі сіл під час небезпеки втікали до города-укріплення; рідше слово “город” у літописі означає суто військову споруду — укріплений сторожовий пункт (особливо на порубіжних землях); у значенні міста слово “город” виступає всього яких десять-п'ятнадцять разів (Київ, Новгород Великий, Чернігів, Галич та деякі інші).

Тинця¹. І билися вони біля нього кріпко, ледве города не взяли: многі городяни ними побиті були, а другі — поранені, а свої всі цілі були.

І прийшов Лев знову до Кракова, і повелів воям своїм споряджатися, маючи намір піти битися до города, і ляхам так само він повелів. І пішли вони всі, і полізли до заборол, і билися кріпко з обох сторін.

І в той час прийшла вість Львові князю, що рать іде на нього велика. І повелів він перестати битися, і почав наряджати полки свої, а Болеслав з Кондратом — свої полки. А сторожів він послав роздивитися противників. Але не було нічого, бо [то] воєводи лядські самі полохали його, аби не взяти города.

30.VI.1289

Лев тоді, побачивши обман їх і радившись багато з боярами своїми, послав рать свою до [города] Воротславля пустошити Індіхові землі. І взяли вони незчисленну силу челяді, і скоту, і коней, і добра, тому що не входила була ніяка ж рать так глибоко в землю його². І прийшли вони до Льва з честю великою і з безліччю здобичі. Львові радість була велика, що свої всі живі-здорові, а здобичі багато.

Серпень
1289

Тоді ж Лев поїхав у Чехи [в город Опаву] на зустріч до короля [Вацлава]³, тому що мав він із ним приязнь велику, докончавши з ним мир до [скону] свого живоття. Король же, обдарувавши Льва дарами всякими дорогими, одпустив тоді його з великою честю. І приїхав він до своїх полків, і раді були йому бояри і слуги його, бачачи свого володаря.

Коло города ж коло Кракова не досягли вони нічого. І пішов Лев до себе з честю великою, узявши незчисленну силу здобичі, — і челяді, і скоту, і коней, і добра, славлячи Бога і Пречистую Його Матір, які помогли йому.

9.IX.1289

Того ж року вложив Бог Мстиславу князю у серце його добру мисль: спорудив він гробницю кам'яну над гробом баби своєї [Анни, жони] Романової, у

1291

¹ Нині — н. п. Тинець (Тинец) біля західної околиці Кракова Краківського вое-ва, РП.

² Війська Льва Даниловича пустошили тоді довкола городів Гроткова (нині — м. Гродкув, ц. гміни Опольського вое-ва, РП) і Ниси (нині — м. Ниса, ц. гміни Опольського вое-ва, РП).

³ Вацлав II (1271—1305), король чеський (1278—1305), король польський (1300—1305).

монастирі коло [церкви] Святого [...] ⁴, і освятив її на честь праведників Іоакима і Анни, і службу в ній одправив ⁵.

Осінь
1289

Того ж року в Чорторийську в городі заклав він вежу кам'яну.

Зима
1289/90

У рік 6800 [1292]. *Тої ж зими* преставився пінський князь Юрій, син Володимирів, кроткий, смиренний, справедливий. І плакала по ньому княгиня його, і сини його, і брат його, Демид князь, і всі люди плакали за ним плачем великим.

Зима
1289/90

Тої ж зими преставився степанський князь Іван, син Глібів. І плакали за ним усі люди, од малого і до великого, і став княжити замість нього син його Володимир.

Переклав Леонід МАХНОВЕЦЬ

---

⁴ У літописі нема імені святого.

⁵ Ця каплиця-ротонда і нині стоїть у м. Володимирі-Волинському.

ПІСЛЯМОВА ПЕРЕКЛАДАЧА

“Галицько-Волинський літопис” — наукова (нема в оригіналі) назва третьої, останньої частини “Літопису руського” за “Іпатським списком”. Першу частину називають “Повість минулих літ” (“Повѣсть временныхъ лѣтъ”), другу — “Київський літопис”.

“Галицько-Волинський літопис” є окремим твором, просто приєднаним до “Київського літопису”. Початок його втрачено. Події датовано 6709(1201)—6800(1292) роками (фактично — від середини 1205 р. до зими 1289/90 р). Є докази, що над ним послідовно працювало не менше п'яти авторів-укладачів (редакторів), продовжуючи виклад подій, частково доповнюючи або переробляючи матеріали попередників. Намагаються також встановити імена цих авторів-редакторів. Та поки що ясно одне: більшу половину літопису складено у Холмі в середовищі Данила Романовича Галицького, другу частину писали переважно люди з оточення Володимира Васильковича¹.

Перша частина “Галицько-Волинського літопису” (по 1260 р. включно) розповідає головним чином про події у Галицькій землі і в науці називається “Галицьким літописом”. Увагу тут зосереджено на яскравій постаті Данила Романовича, але водночас подано немало відомостей і про події в інших землях та країнах. Саме тут зображено героїчну епопею оборони Києва від татаро-монгольських орд. З 1261 р. розпочинається друга частина твору — “Волинський літопис”. На перший план виходить Волинська земля і волинські князі.

Композиція “Галицько-Волинського літопису”, як і перших двох частин “Літопису руського”, дуже складна, різноманітний і строкатий його матеріал. Укладачі збирали й оформляли записки-нотатки історичного характеру, які знаходили у князівських дворах та монастирях західноруських земель, записували свідчення очевидців, використовували інші літописні джерела (юридичні документи, грамоти та ін.). Під рукою у них були “Повість минулих літ”, “Київський літопис”, різні історичні та літературні твори. Літописці були добре поінформованими

---

¹ Детально про це все див.: Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис (Процес складання; редакції і редактори).— К., 1958; Його ж. Галицько-Волинський літопис (Лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості).— К., 1961.

людьми, високої культури і великих знань. Їм був відомий Гомер, грецькі хроніки, повісті, творчість Іларіона. Точність, надійність їхніх відомостей — історичних, географічних та інших — гідна подиву. В літописі важливе кожне слово. Авторів “Галицько-Волинського літопису” цікавили майже тільки світські справи — державні та військові. Про суто релігійні речі мовиться скупо, тут дуже мало біблійно-євангельських запозичень. Виклад подій часто художній, образний. Хоча літописці намагалися творити по-книжному, зокрема густо насичували розповідь зниклими нині з української мови так званими давальними самостійними конструкціями, важкими для точного розуміння (і перекладу), визначальним для твору є його жива тогочасна народна мова — лексика, фразеологія, стиль узагалі.

“Галицько-Волинський літопис” займає п’яту частину обсягу рукописної книги (папір), що має заголовок “Літописець руский” (“Літопис руський”) і колись належала Іпатському монастирю біля міста Костроми (на цій підставі її ще умовно називають “Іпатським” (чи “Іпатіївським”) літописом”. Нині книга зберігається в Ленінграді у бібліотеці Академії наук СРСР. “Літопис руський” — це південноруське зведення, складене з різних літописних зводів на початку XIV ст. і скопійоване на півночі Русі близько 1425 р. з якогось попереднього рукопису, де, зокрема, було проставлено дати — при цьому загалом недоладно — у “Галицько-Волинському літописі”. Від літописного зведення початку XIV ст. походить і так званий “Хлебниковський список” “Літопису руського” (колись належав коломенському купцю Хлебникову), який нині зберігається також у Ленінграді у Державній Публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна. Виготовлено цей кодекс на Україні в XVI ст., але скопійовано з рукопису, генетично старішого, ніж той, з котрого зроблено список Іпатський. Тут немає датування в “Галицько-Волинському літописові”, якого, отже, не було у зведенні початку XIV ст., бо не було і в авторських протографах. “Хлебниковський список” допомагає в багатьох місцях відновити пропуски та виправити інші дефекти “Іпатського списку”. Ці два кодекси — основні тексти “Галицько-Волинського літопису”.

Переклад твору здійснено за факсиміле оригіналу “Іпатського кодексу” та за книгою “*Полное собрание русских летописей* (Т. 2 // *Ипатьевская летопись*.— Изд. 2-е.— СПб., 1908), яку підготував акад. О. О. Шахматов, підвісив сюди, зокрема, варіанти й доповнення з “Хлебниковського списку”. У перекладі доповнення з цього списку друкуються курсивом (крім двох уривків) і, за кількома винятками, без застережень. Про інші джерела курсивних документальних доповнень сказано у примітках. У квадратних дужках надруковано додатки від перекла-

дача. Це слова, що їх не можна було відновити за жодним джерелом, але які потрібні для закінченої структури речення; тобто тут гіпотетично реставруються утрати тексту, що постали під час переписування в XIII—XVI ст. У квадратних дужках додано також інформативний матеріал, без якого текст літопису в багатьох місцях не зовсім ясний або й зовсім неясний, — названо, де це потрібно, по батькові того чи іншого князя, боярина, наведено, де це вдалося встановити (на жаль, не всюди), імена анонімних персонажів, визначено суспільне становище певної особи, уточнено географічну реалію тощо. Отже, якщо випустити все, надруковане курсивом і в квадратних дужках, то матимемо “чистий” Іпатський текст з усіма пропусками, перекрученнями, неясностями тощо. Поділ тексту на речення й абзаци зроблено відповідно до логіки літописної розповіді. Власні імена, географічні, етнічні та інші назви збережено в тих документально зафіксованих історичних формах, які знала Давня Русь, але подано згідно з нормами сучасного українського правопису й уніфіковано, бо немало імен тих самих осіб, географічних та інших назв мають в оригіналі несталі написання в різних варіантах. Тогочасні державні, адміністративні, юридичні та інші терміни, зокрема іншомовні, не перекладаються (як звичайно); їх пояснено у примітках.

Примітки до публікованого тут перекладу лаконічні, але достатні для уточнення чи коментування тексту, де в цьому є потреба. В них пояснено історичну ситуацію, якщо вона незрозуміла з самого літопису, подано (при першій згадці) сучасну назву географічної реалії (крім загальновідомих) і т. д. На полях курсивом друкуються справжні дати літописних подій; їх установили вчені на основі багатьох джерел і досліджень, бо в “Іпатському списку” вони лише в небагатьох випадках відповідають дійсності. У “Хлебниковському списку”, як сказано, датування у цій частині “Літопису руського” нема, і тут слід орієнтуватися на це давніше і правильніше читання, не звертати уваги на дати “Іпатського списку”.

Переклад здійснено для того, щоб загалом важко зрозумілий, а місцями й зовсім незрозумілий навіть для фахівців давньоруський текст прояснити, зробити цілком зрозумілим для кожної культурної людини. Водночас це не просто переклад, а й наукова робота. Це документальний науково-академічний переклад, за перекладацькими принципами тотожний сучасним академічним перекладам літопису російською і польською мовами. Визначальним для нього є прагнення досягти максимально можливої точності з різних поглядів. Треба було домогтися точності, адекватності не лише при передачі змісту цього виняткового за своїм значенням історичного документа — першоджерела

нашої історії, але максимально зберегти і відтворити специфічну літописну мову, стиль, ритм оригіналу, в яких закріплено своєрідність мислення свого часу, зважати на те, що цей синкретичний твір є для нас і видатною пам'яткою образного слова. Все це передбачає глибоку повагу до оригіналу, бережливе ставлення до всіх його деталей і нюансів. Перекладач не вважав себе правомочним “покращувати”, “олітературнювати”, “охудожнювати”, переказувати, обробляти, варіювати оригінал, тобто антиісторично препарувати його зміст чи стиль на догоду суб'єктивним літературним або іншим уподобанням. Не кажемо про абсолютну неприпустимість будь-яких скорочень чи пропусків у цьому історично-художньому документі, де вже вивчене кожне слово. Отже, в цілому, який оригінал — такий і переклад. Вони ідентичні чи майже ідентичні.

“Галицько-Волинський літопис” уперше українською мовою переклав і видав Теофіль Коструба (Львів, 1936). Пропонована праця є частиною повного науково-академічного перекладу “Літопису руського” з детальними примітками і коментарями, документальними ілюстраціями, п'ятьма енциклопедичними покажчиками (великі князі київські, митрополити руські, іменно-особовий покажчик, географічно-археологічно-етнографічний покажчик, термінологічно-лексичний покажчик), чотирма картами (Всесвіт, Європа, Східна Європа, Київщина), тринадцятьма планами центрів руських земель-князівств і вісьмома генеалогічними таблицями можновладців Русі, Візантії, Польщі, Угорщини, Чехії та Моравії, Данії, Литви, Монголів. Переклад присвячений 1500-річчю Києва.

Леонід МАХНОВЕЦЬ

м. Київ, 1982 р.

ИСПИСАНІЄ ЛІТОМ ОТ РОЖДЕСТВА ХРИСТОВА... РОКУ І ПО НИМ ІДУЩИХ

- c. 162 Roku 1339. Król Kazimierz polski Lwów wziął, poddali się sami; skarby wielkie pobrał, srebra, złota, kamieni drogich, bławatów, 2 krzyże złote, kamieniami sadzone, w jednym drzewo krzyża ś., 2 koronie, krzesło drogo robione, szatę szczerym złotem przetykaną i drogim kamieniem sadzoną; zamki obadwa, Wysoki i Niski, drzewiane pali^a. Kroniki 263 list, księga XII¹.//
- c. 163 1471. Król Kazimierz² polski przerobił księstwo Kijowskie na powiat i za województwo za radą litowską, I starosta litwin Gosztold⁶.
1498. Татаре проводніі³.
- 1499.
1500. Татаре Ярослав спалили і турци Рогатин звоєвали⁴.
1501. То ж.
- 1502.
- 1503.
- 1504.
- 1505.
- 1506.
- 1507.
- 1508.
- 1509.
- 1510.
- 1511.
- 1512.

---

^a Року 1339. Польський король Казимир взяв Львів [мешканці якого] піддалися сами; забрав великі скарби, срібла, золота, дорогоцінного каміння, блаватів, 2 золотих хрести, усіяних камінням, в одному дерево святого хреста, 2 корони, крісло коштовної роботи, ризу, чистим золотом шиту і дорогоцінним камінням усіяну; два замки — Високий і Низький — дерев'яні спалили. Хроніки 263 лист, книга XII.

⁶ 1471. Польський король Казимир перетворив Київське князівство на повіт [на становищі] воєводства під владою Литви. Першим старостою [був] литвин Гоштольд.

Першу з цих звісток, яка хронологічно передус першій даті основного тексту літопису, в рукописі вміщено на вільній 162 сторінці перед текстом літопису. Другу звістку вписано на сторінці 163 між заголовком документа і першим рядком тексту. Мабуть, ці звістки вписано після написання першої сторінки літопису і, очевидно, значно пізніше. Обидві ці звістки в жодному з попередніх видань літопису не відтворювалися, хоч мають істотне значення для характеристики політичної лінії автора літопису.

с. 164

1513.
1514.
1515.
1516.
1517.
1518. Битва [у] Сокаля була⁵.
1519.
1520.
1521.
1522.
1523.
1524. Татаре були на Подолю і Чурилова замку доставали⁶.
1525. Турци Рогатин доставали⁷.
1526.
1527.
1528.
1529.
1530.
1531.//
1532.
1533.
1534.
1535.
1536.
1537.
1538.
1539.
1540.
1541.
1542. Саранча о Матці Божой⁸.
1543.
1544.
1545.
1546.
1547.
1548. Ярослав погоріл.
1549. Арсеній⁹ владика умер львовський^а.
1550.

---

^а Це скорочене слово у вид. РИС і НС читається “львовський”, у ЮРЛ — “в Львові”. Правильним читанням, безумовно, слід визнати “львовський”, тому що у звістці під 1607 роком про смерть Г. Балабана, а також під 1641 роком про смерть І. Тисаровського у подібних випадках автор літопису писав це слово повністю — “львовський”.

1551.
1553.
1554.
1555. Угорська королева їхала із сином¹⁰.
1556. Ляхове до Інфлянт шли на війну¹¹.
1557.
1558. Зимі татаре були на Подолю¹².
1559.
1560. Мор бул у Ярославлі.
1561.
1562. Замок будовано Ярославський і Домшу,
господаря* волоського, стято¹³.
1563.
1564.
1565.
1566.
1567. Татаре були на Подолю¹⁴.
1568. Сніг упал по воскресеніі¹⁵.
1569.
1570. Мороз поморозил жито мая подполня.
1571.
1572.
1573. Круль Август умер¹⁶.
1574. Француз король утік¹⁷. Іона, господар
волоський, битву точил з цесарем* турецьким¹⁸.//
с. 165 1575. Татаре о Покрові були¹⁹.
1576. Стефан Баторій кроль настал.
1577.
1578. Баторій бул во Львові і поїхал на лови, а
казал козака Подкову стяти, бо посол турецький
скаржил на него, що татарув біял і до Польщі
недопушал²⁰.
Того ж року земля тряслася.
1579.
1580.
1581.
1582. Ляхове отмінили календар²¹.
1583.
1584.
1585.
1586. Стефан кроль умер.
1587. Жигмунт III кроль настал.

---

* Зірочкою помічено при першому згадуванні слова, які пояснюються в словнику, доданому до книги.

- Того ж року церков Святої Пречистої закладано²².
 1588. Татаре спаській²³. Под Краковом битва була²⁴.
 1589.
 1590. Татаре Галич спалили²⁵.
 1591. Дорожня була, жито було по золотих 9 колода*.
 1592. Унія настала таким способом. Іпатій, владика володимерський, і Кирил Терлецький, владика луцький, іменем владика львовського, так же пінського і митрополита київського Рагозу, їхавши до папіжа, поклонилися ему а повіли, же* “ми суть присланії на тоє, абихмо* унію прийняли от вшистких* с посполитої шляхти* і от священников і от людей”. Он тому рад бувши барзо*, одослал їх до короля, аби їм привілей надал. І дал їм, що і до сего часу мучать християн, як слуги і предтечі антихристові²⁶. О том всім вищей широце “Пересторога”²⁷, лист... і прочії.
 1593.
 1594. Татаре вишли були і Галич спалили, шкоди много учинили²⁸.
 1595. Мор бул великий в Перемишлю і во Львові^а.
 1596. В п'яток світлий земля ся трясла. Наливайко до Венгер ходил²⁹.
 1597. Наливайка згублено³⁰.
 1598. По дахах на домах щось писало і падовало на землю, що і люде слихали, як о землю чим ударив, а по тому скот здихал барзо.
 Того ж року І-ї неділі поста³¹ гриміло і блискало.
 1599. Мор бул великий во Львові, що, мовили, і птах, як летів през* місто, то впал і здох.
 1600. Мигалья бито ляхове³².
 1601.
 1602. Радимна вигоріла вшистка.
 1603.
 1604. Цар до Москви ішол³³.

---

^а Це скорочене слово у виданнях РИС і НС читається “і Волв...”, а у вид. ЮРЛ воно зовсім пропущене і замінене крапками як непрочитане. Я. Головацький в одній з копій, знятих ним з оригіналу, написав “і Белзі”, а в другій — “і околі”. Безумовно, це слово слід читати “і во Львові”, тому що літописець вживає скорочене написання назви міста Львова. Крім того, це скорочене слово дуже подібне до початку повного його написання на цій же сторінці рукопису у звістці під 1599 роком.

1605. Стадницький ліський старосту перемиського забил³⁴.

Того ж року цар московський ся явил і ве Львові бул³⁵. Мнішко, воєвода руський, дочку за него дал і до Москви его провадил на паньство* і осадил его бул. Єднак же // ляхи хотіли верх мати над Москвою, почали їх зневажати. Москва, видівши, що зле, змінила царя, убили, і людей много, а других в неволю побрано, і Мнішко сиділ. І с того ся война почала в Москві і точилася много. Потім през присягу поддалась була столиця гетьманові Жолкувському. Потом знову облегла їх була Москва і так їх трапили*, же не мали що їсти, ані пити. Же до того пришло було, же не только псов, альбо* коток, альбо щуров, але і людей їли, сп'ячих різали, а моч свою пили³⁶.

Року^a 1606. Рокош* великий под Вислицею бул против кролеві, а кроль поймал бул Гербурта і інших³⁷.

Року 1607. Гербурт із Стадницьким войну точили, і поймал бул Стадницького, і згодилися були в Жолкві. А Стадницькії ся були зобрали з великим людом, було їх 5 Стадницьких і люду було больше тисечи (1000)^б. А Гербурт до Львова бул з'їхал, а Стадницькії за ним і стали обозом* под святим Юрим³⁸, шкоду чинили по передмістю великую, а потом, коли от'їздили, казали діло* нарихтовати в ратуш*, і раз минув, а другий раз трафил, і поїхал³⁹.

Року 1608. Знову Опалінський із Стадницьким о пса войну точил, і людий погубили много. Наостанок Стадницькому козак Шевлюга голову втял, ланцуцькому⁴¹.

1609.

1610.

Рок 1611. В Мостиськах поставлено церков, котрої там нігда* не було, бо не вольно було.

Року 1612. У Волосіх побито польське войско с Потоцьким⁴², без волі королевської поїхал.

Того ж року шаранча великая вишла була до Польськи⁴³.

^a Слова, вимічені напівжирним, вміщені на полях рукопису.

^б У виданнях РИС і НС після слова "тисечи" поставлено цифру "7". Це наслідок неправильного читання букви "а", яку поставив автор літопису, дублюючи слово "тисяча" відповідною цифрою.

1613.

1614.

1615. Конфедерація* була московська, во Львові ся скарбами ділили, і конфедерацію палили, і сами ся в нівущо пообертали⁴⁴.

Року 1616. Купилися знову конфедерати, а кроль розказал їх зносити. Теди, где заскочено*, то імано* і гублено. І ве Львові єдного дня под ратушем 19 порану стято, а ку вечеру в замку б так же стято, а старшину 4 панув в поле випровадили: Карвацького і Конського на паль* убито, а Сцібора і Сума чвертовано. Такую ім нагороду дано⁴⁵.

Чудо Того ж року на Знесіння^а невіста уродила дітей двоє, которії ся зросли були митусь*, а пупок бул єдин. Єдно було живое, а другое умерлоє, і тоє зась* умерло.

Року 1617. Кам'янець-Подольський погоріл.

Року 1618. Татаре о Вознесенії⁴⁶.

Року 1619. Канцлера* Жолковського у Волосіх забито і
с. 167 Корецького взято, бо без ко//заков войну точил, мовил так: “Не хочу я з Грицями воевати, нехай ідуть до ролі, альбо свині пасти”. В той час тут трвога наступила. Татаров великое мнозство розсіялося було. Не було того чоловіка, щоби ся не трвожил, навіть сам кроль у Варшаві у великой трвозі бул. А тоє ся діяло о Святой Покрові⁴⁷.

Шидерство з ко-
заков*

В той же час в день суботній земля ся трясла о годині 20-туй, же із окон шиби випадали, шкляниці із столув іспадали, і люде в страху були великом.

Року 1620. Кролевич Владислав бул ве Львові, коли до Волох їхал, бо чекал на Сагайдачного, гетьмана козацького, бо коли бул у Варшаві у кроля, і кроль єму мовил: “Ото я на твою опіку посилаю сина моего”. І коли виїжджал зе Львова с кам'яниці* арцибіскупії*, Сагайдачний у ворот стоял і поклонилс єму, а он руку єму положил на голові і мовил так:

---

^а У вид. НС, а за ним і у вид. ЮРЛ це слово читається “на Знесіню”, гадаючи, що тут мова йде про село під Львовом з такою назвою. В рукописі ясно написано “на знесїня”, тобто в день Свята Знесіння, яке в 1616 році припадало на 9 травня. Таке розуміння даного виразу більш правдоподібне, виходячи з самого написання цього слова. Крім того, у звістках літопису під цим роком розповідається лише про львівські події, в тому числі і про згадане явище. До того ж, в старі часи датування різних подій пов'язувалося з днями релігійних свят.

“Взявши на помоч Господа Бога, ото я з вами сміле іду противко неприятелем нашим”. І так за помоччю Божиєю а за стараннем козацьким сталося, где видячи старання їх, сам признав їм рицерство, і отримали звитязтво* великое. В той час Сагайдачний спосродку турков, беручи по одному, водил до свого обозу. Там его пострілено, і умер, а в Києві лежить тіло его.

Того ж року посполитое рушенне* було, стоял обуз под Львовом, і король сам бул во Львові⁴⁸.

Того ж року по от'їзді кролевськом дорожня ся почала, гроші вгору пошли, щораз вишше. Таляри* були по золотих* 4, а червонії* — по золотих 6, а жита колода — по золотих 24.

1621. Турчин под Хотиням бул.

Року

Того ж року я-м ся учити почал в Межибожу у дьяка Дмитра Щирецького. Того ж року отець мой умер. Я з школи заніс в дом хоробу горячку, і всі хоріли в дому.

Приморки* були всюди і дорожня.

Року

1622. Дорожня, жита колода по золотих 24.

Року

1623. Мур* бул ве Львові великий; почалося по святом Петрі⁴⁹ а по Матці Божой, бо було Святої Пречистої в п'ятницю⁵⁰. А в неділю вночі вигоріло передмістя Краковськое вшистко, і церквій згоріло 3: святого Феодора, святого Онуфрія, святого отца Николи; костелов 3: святого Яна, панни Марії, всіх святих; ормянських 3: монастир, святого Якуба і святого крижа; і жидовська божниця една. Шкода незлічоная була вшистким.

1624.

Року

1625. Ярослав погоріл вшисток у ярмарок⁵¹. Шкода незлічоная і людей много погоріло.

Року

1626. Гетьман Конецьпольський ходил за козаками аже до Медвежих Лоз і гетьмана дал їм Дорошенка. Завіл бул ляхов хорошенько, але не хотіл бити, мусили би ся були просити⁵².

с. 168

Швед воевал⁵³./

1627.

1628.

1629.

1630. Гетьман Конецьпольський ходил за Дніпр козаков зносити. Людий много стратил і сам ледве ся виніс, але предця гармати* їм зоставил і познал,

що козаки! І як ся му поводило*, єсть виписано таким способом^а:

“Жолніре* до Києва приїхали с тим інтендом*, аби впрод козаков, а затим во вшисткой Україні⁵⁴ русь* вистинати аж до Москви. А отколь би то відомо? Сами под час визичали*^б под добрую мисль. Другії зась русь жолніре отцу митрополиту⁵⁵ з милості о том повідали. То єдині в Києві, а другії всюди поза Дніпром, где нігди нікто не пам’ятає, аби туди стояти міли. І так збродні* і кривди незносні чинили, людей без дання причини забиваючи. Пред воскресніем⁵⁶ отца митрополитового челядника Петра на штуки розсікли і трьох подданих.

Козаки, вишовши з Запорожжя, і того Гриська гетьмана, же зле пінязі*, рекомо, поділил, котрий на унію бул присягл,— сам ся признал,— которого стято⁵⁷. Потім зобравшись, почали ся купити зевсюд. Пан Лащ⁵⁸, до Києва шедши, Лисінку містечко на самий день великодній вшистко вистинал, як мужов, так і жон, так і дітей, в церкві будучих, і попа з ними. По дорозі людей невинних, буле би тільки русин бул, забивали.

А козаки, видячи войско, вступили за Дніпр і станули в Переяславлю, завше громили го на кілька місцу значне. А Лащ до Києва притягнувши, рекомо, гонячи за козаками, кілька неділь очікуваючи люду і пана гетьмана Конєцьпольського. Потім же, не дочекавшись, шол до пана Потоцького⁵⁹ з людом і з козаками реєстровими*, котрих дві тисячі було, а 4 — до Тараса⁶⁰, були пошли за Дніпр. Потім сам пан гетьман прибул з великим гнівом на козаки і на вшистку русь. Приїхавши, зараз за Дніпр ял* ся перевозити, где найпервій переправі, ту ж под Києвом, козаки капітана німецького живцем поймали і самого пана гетьмана мало не поймали, але умкнул до Києва. А оних тільки за сто коний шпигов* було. А капітан,

^а Далі йде текст документа, включеного в літопис.

^б Це слово читається по-різному: у вид. РИС — “вижигали”, у вид. НС — “визнавали”, у вид. ЮРЛ — “визнали”. Зіставлення цих слів з словом, написаним в рукописі, а також зі змістом речення, доводить, що його треба читати “визичали”, тобто ставилися доброзичливо, робили добру послугу. Тоді зміст речення означатиме, що деякі польські жовніри сами “под добрую мисль” — доброзичливо розповідали про наміри польських військ, які полягали в тому, щоб спочатку винищити козаків, а потім всю русь на Україні аж до Москви. тобто до кордонів Російської держави.

котрий бул пойманий, на ве[ли]кої помочі бул козаком в стрельбі.

Переpravивши, пан гетьман обозом станул под Переяславлем, а козаки в місті. Битва була великая в сьдмую суботу⁶¹. Пан Лашц. люд постерегши козацький, котрий на чату* їхал, 5-ти сот коний, повідають, взявши жолніров, штурм до них учинил і, не доставши їх, дал знати пану гетьманові. І пан гетьман жолніра доброго взял з собою 2000 і шол з Лашцем. Там же оних козаків на онім місцу не нашовши, других натрафили, которії оним на помоч шли. Повідають, гди ж їх немного було, тільки зо двісті коний, а поляци повідають, же 500. Там же ся козаки заперши в одной шопі, боронилися так, же жадного живцем не поймали, тільки одного сотника, і то юж* раненого. В тім іж* з обозу польського два гайдуки* ся до козаків передали. Тії повідали, же “час маєте, бо і гетьмана в обозі німаш*”. В той час козаки до обозу. А намісником бул гетьманським пан Потоцький. Там же були сікли, до двох тисячий люду з обох сторон пало. Там же едні були козаки, а другії діл щонайбольших три взяли і гаковниць*// дві і в свой обоз впровадили. В тім же ся пан гетьман поспішил, теди ся з собою на шесть годин били. Гди би не дош окрутне* великий перешкодил, снатъ би вшистких і ноги не впустили, аж гетьман знак покою виставил⁶² і перестали. С тої битви значних жолніров 30 до Киева припроважено — полковников, ротмістров, межи которими ніякись* пан Ганібаля, котрий бул 30 літ ротмістром і вшисткой Короні* значний і заслужоний, по которім сам пан гетьман як по отцу плакал, бо его ради во вшистком заживано; і другого пана Ганібаля, повинного* его поручника*; пана Паковського, пана Карського, пана Красноставського, пана Краснойського, пана Красносільського. І тая-то значнійшая битва, в которой пан Стефан, син старший отця митрополита, поліг межи козаками.

Потім козаков щодень прибуває. Повідають, же под сто тисячий їх було. Взяли моць особливе за тос, же Лашц містечко тоє висік, же жолніре Димер, маєтность ксюнженца Вишневецького⁶³ висікли. (Поляков так були облегли зо вшистких сторон, же юж не могли що радити, як богач з Лазарем⁶⁴. Обуз

Петро
Конашевич
Сагайдачний

1614
1622

*Страте-
ма козаць-
коє^о*

обозом, а тут полков^а незлічених ходить по вшисткой Україні)^б. Где ж^в которий^г ішов до войська польського, заступивши, побили, вшистко побрали, а що гайдуци були, же русь була, зоставляли, не забивали, а в їх сукні повбиравшися, тих жолніров кілька сот побили, котрії за гайдуками шли, бо жовніре розуміли, же гайдуки стоять, і обезпечилися*. (Знову в Копачові жолніров вшистких збили і вози їх побрали з скарбами). Потом і в Димеру жолніров громили. (Знову в Білгородці, под Києвом, жолніров побили, же, повідають, же в них коний почтових до шести сот взяли і вози їх з добрами; а то по Святому Духу, в п'ятницю)^{б5}. В неділю Всіх Святих^{б6} в окопі за Дніпром зараз, в котором ся бул пан гетьман зразу окопал, роту одну вельце* богатую, мудрую, зо вшистких панят, ім'я їй було Золотая рота — на хоренкві* коло золотое було — на світанню вшистких побито, і ноги не впустили, і там в окопі поклали і ховати не казали; где скарби великіі округне побрали. Которих-то панят самих полтораста було і 7-ме^с, кром челяді, і купцов киевських зо 20 було, котрії живность* до обозу провадили. Котрая рота стала, повідають, в Ченстохові, полковник їй бул ніякись Мишчинський.

*Золотая
рота*

Тоеї ж неділі другуу роту, перевізшися з-за Дніпра, на містечку монастирськїм побили, же, як в повітря, по улицах і домах лежали, і тіла їх

---

^а У виданнях РИС і НС це слово читається "поляков", але в рукописі ясно написано "полков". Так воно і відтворено у вид. ЮРЛ. Тут автор літопису, коментуючи звістки вписаного ним у літопис документа, протиставляє польські війська, що стояли обозом і були оточені козаками, іншим польським полкам, які бродили по Україні і придушували виступи селян та козаків.

^б Тут і далі в дужках автор літопису, очевидно, вмістив свої зауваження з приводу окремих фактів, про які говориться у вписаному в літопис документі.

^в У виданнях РИС і НС слово "Где ж" неправильно передано словом "Єдин".

^г В рукописі слово "которий" помилково написано двічі, або написано замість якогось іншого слова — "загін", "полк" тощо.

^д Цей і наступний напис на полі рукопису "Золотая рота" досі залишалися непрочитаними і друком не відтворювалися.

^е Це слово в рукописі трудно читається. У вид. РИС воно просто пропущено, у вид. НС надруковано "і гетьман". Правильно це слово відтворено у вид. ЮРЛ — "і 7-м". Порівняння літери "з" (земля), що означає тут цифру "7", з цією ж літерою в інших місцях рукопису, зокрема, в слові "вози" на цій же сторінці рукопису в шостому рядку вище, повністю переконує в правильності такого розуміння цього місця в документі. В такий спосіб визначається, що в тій роті було 157 шляхтичів.

жолнірській оголені, і подданих монастирських десять забито. Другії от вшисткого поутікали, і сам отець архімандрит бул у великом страху. Других с тої ж роти в лісі Никольськом побили до 50. Єдного русина Попеля знашли в чернца, взяли і розстріляли, а другого — с церкви святого Феодосія. Межи котрими паня якоесь було великое — Гломбоцький, в осмьнасту тільки літах повідають, і втекло було. Леч* они, нашовши его, казали ся ему з соболеї шуби розобрати, а он ся просил, по три крот сто тисячий окупу даючи, а они ніц* не дбаючи, і того розстріляли.

На завтрі в Києві байдаков* 50, а чолнув без лічби спалили, жеби* ся поляци не міли чим перевезти на тамтую сторону до гетьмана. В той час страх великий на вшистких бул, потом юж були одешли. Того ж дня люд кролевський настигл, котрий, повідають, наятий за жидовській бул пінязі. Пришедши ввечор на містечко, на монастир хтіли ударити, і ударили були. Леч козаки неподалеку були, а до того ушлишали звонов великих ївалт, вернулись, тії опановали монастир і німцов одразили. На завтре знову німці штурмовали до монастира, кулі з кобил* на церков падали, где що за страх бул, хто виповість!* Втім козаки одешли, а німці, рекомо, впросилися в козакув до містечка, // вшистко містечко сплюндровали, і самому би ся монастиреві достало, гди [би] не особливая ласка Пречистої і тих святих, которие фундовали. (Тая война через тиждень немало коло монастира була)^а. Потім німці монастир Пустинний святого Николи, напавши, сплюндровали і вшистко заграбили, що було в полаті людського ховання і монастирського.

На третій день тії ж німці Іерданський под киевським^б монастирем пошарпали* і до Межигорського монастиря хтіли штурмовати, леч ся чернці постерегли, забіжали тому. Що ж, розумієте, в яком

---

^а В рукописі тут помилково пропущено дужку.

^б Очевидно, тут в рукописі пропущено слово “Кирилівським”, внаслідок чого речення стало неясним. Така здогадка виходить з того факту, що в північно-західній сколиці Києва, за Подолом, на місцевості під назвою “Плоске”, дійсно в 1616 році при церкві Миколая було засновано жіночий монастир, названий Іорданським, який перебував у залежності від київського чоловічого Кирилівського монастиря (див.: Закревский Н. Описание Киева.— Т. 1.— Изд. 2-е.— М., 1868.— С. 201). Ця неясність спричинилася до заміни у вид. ЮРЛ слів “под киевським монастирем”, всупереч тому, що написано в рукописі, словами “под Киевом монастир”.

ми страху були, же юж в козацькім монастиру, на котрий вшистки зубами скреготали! І певне, гди би ся їм ведлуг* замислов їх повело*, вшисткой би ся русі було достало, але тамтому міску на горі так ся трагедія точила.

П'ять миль от Барисполя, в Буржаню^а, жолніров тільки 25 засталося с полтори тисячі, же їх побито на тім-то міску.

1000

С королічевої^б роти, [що] стала в Луцьку і на русь окрутне ся перехваляли, “гди ся вернемо, вшистких вас в п'ясті міти будемо”, мовили, п'ятдесят товаришов* згинуло, окром пахоликов*. Німцов і гайдуков ніц, альбо мало ся што остало, тих, що за Дніпром були. Бо тії, що монастирі лупили за Дніпром, так повідають, же триста вельце значних панов коронних* згинуло; вшисткого войська до десяти тисячий згинуло.

То видячи пан гетьман, же зле, що біють, хоть би еще десять раз так великое було войско, нога би їх не войшла, молился, слише, бо і его намет^в навіжали*. “Найсвятійшая панно, винесь же мене оттоль здорового!” І так о примир'є просил, і що хотіли козаки, то собі вимовили, же знову козаков хоть сто тисячий. Яко і сам виділ, гди му, слише, Тарас^{б7} обраного войська показал позосталого: юж не б тисячий нех будет, гетьмана не он, ані кроль маєт надавати, тільки сами обирати, признал му рицерство. При пану гетьману отцов було честніших^г п'ять. Теди,

---

^а Так в рукописі названо населений пункт Березань.

^б У вид. НС надруковано “королівичевої”, а у вид. ЮРЛ — “королічевої”. В рукописі ж ясно написано “королічевої”. Очевидно, в ті часи вживалася і така форма цього слова.

^в В рукописі це слово написано нерозбірливо, внаслідок чого у вид. РИС надруковано “на місті”, у вид. НС теж надруковано “на місті”, а в дужках додано “намет”. У рукописі ж ясно написано “намет”, що означає — палатка, шатро. У вид. ЮРЛ так і надруковано — “памѣт” (наміт).

^г Це одне з найтрудніших для читання місць рукопису. У виданнях РИС і НС це слово передано фразою “от наших”, у вид. ЮРЛ — “і наших”, але, очевидно, і те, і друге читання неправильні. В рукописі цілком ясно написано “честніших”. Це цілком узгоджується зі змістом і смислом речення, тому що, мабуть, нічого було робити в таборі польського гетьмана Конецьпольського представникам православного духовенства: тут може йти мова лише про католицьких духовних осіб. По-друге, відомо, що в політичному житті і в діях польської армії католицьке духовенство брало найактивнішу участь, і його представники завжди були наближеними до урядових осіб і керівників польського війська. Що ж стосується самого цього слова, то піраз “честніший отець” — звичайний спітет,

слише, показовал їм, слези отираючи, труп великий, тії слова мов'ячи: “Ото ж унія — лежить русь с поляками!”

Жолніре зась позосталії хотіли конфедерацію на него поднести, же їх так много погинуло і гине, а не платять їм. Теди ся їм записал на своїх маєтностях, же зараз вшистко заплатил^а і еще їм чверть даровал. Козаци реєстровії, що позостали скілька сот, до них же пан гетьман приточил больше. Юж мі ся с пам'яті вибило. Можете кто інший повідати, хто ся Бога боїть, справедливе.

Тое зась запевно повідано его милості отцу архімандриту, же унітове, що през кілька літ юж пінязі здирали^б, на школи рекомо, теди тії пінязі послали були до его милості пана гетьмана, котрих було, едни повідають, 40 тисячий, а другії — 80 тисячий. Теди і тії пінязі козаки за Дніпром юж отняли. Яко ж есть подобенство, бо Рудський^в в Києві бул, і з жолнірами ся намовлял, і у пана гетьмана бул.

Пан гетьман, гди за Дніпр мал іти, теди мнісі* домінікани меч посвящовали і около костела* носили, і през вшистку мшу* на олтару лежал с тим докладом*, же на то поганство*, на русь, жеби їх викоренати*^г. (Собралися-бо лізти на главу її і на віру, іскопа яму і впасти)^д.

Зри

який зживався по відношенню до осіб духовного стану. Разом з тим, слова дорікання, висловлені Конецьпольським: “Ото ж унія — лежить русь с поляками!” — могли бути скеровані лише до представників католицького духовенства, як ініціаторів унії, і навряд чи міг би він звернутися з такими словами до представників православного духовенства. Написання цього слова в рукописі відповідає прочитанню його — “честнїших”.

^а У всіх попередніх виданнях літопису це слово читається “заплатить”. Це неправильно. В рукописі ясно написано “заплатил”. Обставини в польській армії тоді склалися так, що розплату з жовнірами відкладати було неможливо. Тому Конецьпольський вирішив розплатитися з військом негайно за рахунок своїх маєтків.

^б У попередніх виданнях літопису це слово читалося — “збирали”. Уважніший розгляд рукопису показав, що тут написано — “здирали”. Це дуже важлива деталь, що разом з іншими даними свідчить про виразну антиуніатську спрямованість як автора опису повстання 1630 року, так і автора літопису, який вписав у свій твір документ з певним соціальним забарвленням, що позначається, зокрема, в цьому багатозначному слові. Таке прочитання цього слова цілком узгоджується з загальним змістом всього опису повстання 1630 року.

^в Так в рукописі. Має бути — “Рутський”.

^г Тут закінчується текст документа, вписаного автором літопису у свій твір (початок див. на стор. 105).

^д Текст, вміщений тут автором літопису в дужках, до цього часу залишався непрочитаним. Окремі літери цього тексту написано з явним відхиленням від

Гетьманом козацьким ніякись Тимош Мигайлович Оренда⁶⁸, которий рукою власною тії новини* посилал знаємим^а своїм в року 1630.

Року
с. 171 1631. Кроль Жигмунт III умер⁶⁹. В тім же року церков посвяшовано во Львові Святої Пречистої.//

1632.

Року 1633. Король Владислав настал⁷⁰, син старого короля, і русі прав старих поправил без унії, і на митрополитство право надал также без унії. А того ж року Петр Могила, воеводич молдавський, архімандрит киевський печерський, ве Львові посвящовался у Святої Пречистої на митрополитство. А було при посвященню владик 4:1. Авраамій, владика смоленський, 2. Єремія Тисаровський, владика львовський, 3. Ісаакій, 4. Паїсій, милецький; архімандритов, ігуменов і священников барзо много; так же і шляхти руської і польської, і людей барзо много. А перше посвященне було в середу святочную, бо святого Юр'я було, другое в суботу, а третее в Неділю Проводную; і апарата* взял на себе, которії сам патріарх святійший посвящовал⁷¹.

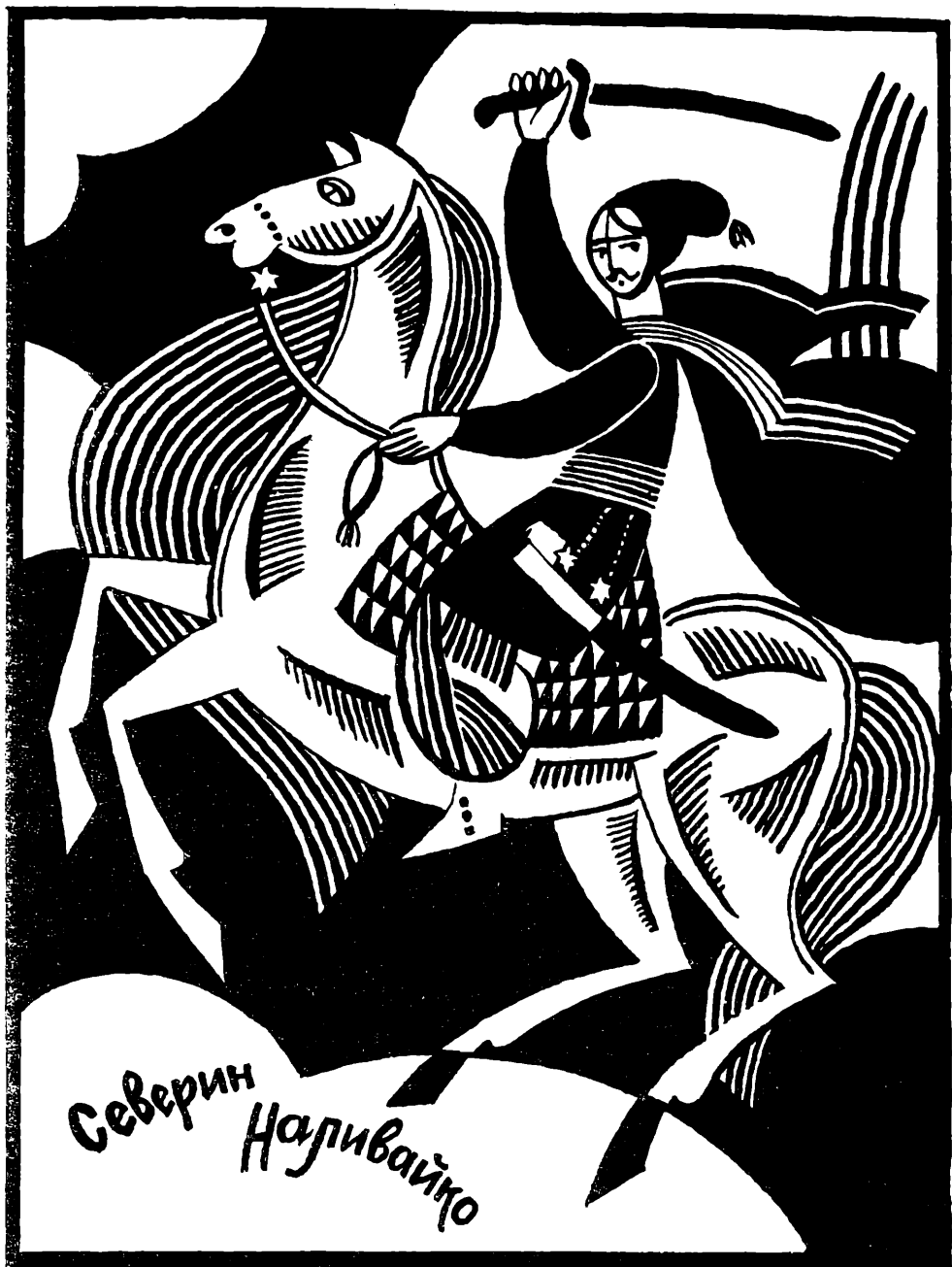
В том же року 33 король Владислав скоро по коронації поїхал до Москви з войськом великим, бо юж Москва отбирала Сіверцизну, а Смоленськ юж хтіли взяти, ілі би* король бул не приїхал⁷². Турчин, довідавшись, їж король польський поїхал до Москви, казал гетьманові своєму на ім'я Базі баші⁷³, аби з войськом великим ішол до Польськи і бул аж под Каменцем-Подольським. Єднак же гетьман польський, то есть Конецьпольський, же король бул в Москві, мал ся на осторожності, войсько мал великое і там же лежал обозом* у Каменца-Подольського. І коли притягнул Базі баша, которий мовил, же “скоро до Польськи прийду^б, без жадної трудності буду отбирати

звичайної для автора манери письма, що, мабуть, пояснюється браком вільного місця. Ця обставина, разом зі скороченням слів, дуже утруднює читання і не дає впевненості в тому, що це місце в рукописі прочитано цілком правильно. Однак, за своїм змістом, цей образний вираз, вписаний автором в текст літопису, цілком відповідає звістці останнього абзаца документа і має істотне значення, бо виявляє ставлення автора літопису до подій селянсько-козацького повстання 1630 року.

^а У виданнях РИС і НС це місце тексту спотворено і передано словами — “починал знаменем”. У вид. ЮРЛ надруковано правильно — “посилал знаємим своїм”, тобто знайомим.

^б Рукою автора літопису між рядками над словом “прийду” вписано слово “пойду”, яке за смыслом більш підходить для фрази, сказаної турецьким воєначальником.

Северин
Наливайко

міста і замки”, а коли обачил войсько польськєє і спробовал трохи, обачил, іж не учинить нічого і ще жеби зе встидом не втікєл, вернулєя взад і містєчко Студєницю сплюндровєл, і замок спєлєл, і людєй побрал, і пошол до Турок.

В том же року 33 Бернацький, господар волоський, на подмову волохов, же “пєднєємо турчина (бо бул вїхєл до Польськи) і будєш господарєм знову”, добровольнє поїхєл до Турок із скарбом великим, то єсть 3 мільйонє повїз. А турчин тому рад: скарби побрал, а єму казал шию утєти і на господарство казал поїхєти до Волох Семєоновї, вєєводичовї молдавському, брату отцє свєтїйшого мєтрополєтє Пєтра, которий нємногє будучи на господарствї, бо скоро послєл отповїдь до королєя єго милостї до Польськи. А^а господарєві волоському росказєл до сєбє Симєоновї, а он сє побоял, щоби єму тєє ж нє було, що Бернавському, до Польськи вїхєл⁷⁴.

Року 1634. Королє єшє в Москвї^б бул, бо такє й там і зимовєл, отбивши Москву от Смолєнськє. А Шагїн^в, гєтьман москєвський, з войськом великим окопєлєя у острожку* протєвкє королєя, которий бул барзо оборонний, с которогє сє боронєл, же нє могли їм що чїнєтє. Потом до королєя козєков прїшлє многє і другїє єшє шлє, а Шагїн, коли тєє вчул, пєрєстрашєвєсє і мусєл сє поддєтє. А королє, вєдєчє тєє, їж сє самє поддєлє, пуслєл їх вшєсткєх вольно, тїлькє гармєту побрал і порохи, которєх було барзо многє. А цєр москєвський⁷⁵, вєдєчє тєє, що Шагїн вчїнєл, же сє поддєл, в которєм он вєлєкєє уфанє* мїл, мусєл юж і сам склєнєтєсє до прїмєр'є, і учїнєл прїмєр'є, а сам сє на Шагїнє помстєл, которогє і з єго народом вєгубєл.

В тєє жє рок 34, єшє королє в Москвї бул, як турчин прєслєл отповїдь, а сам войсько вєлєкєє зготєवल юж до Польськи, що королє, єго милєсть вєдєчє, послєл з Москвє до гєтьманє Конєцьпольськєго, росказєл, абє войсько зготєवल потужнєє*. І так учїнєл: росказєл королєвськєм їмєнєм вшєсткєм вєєводам і ксьонжєнтєм, і вшєсткєм панєм, абє кєждый ставєлєсє як з нєболъшєм людєм і сам гєтьман

^а Тут явно не вистачєє слєвє “турчин”.

^б Тєбтє на тєрєторїє Росїєйськєї дєржєвє.

^в Так в рукопєсї. Мєє бутє — “Шєїн”.

зобрав великое войско, і вшистки ставилися с потугою великою і, з'ї//хавшися, вшистки положилися с тамтої сторони Каменця-Подольського от волох обозом, которого обозу було на 2 милі. Так повідали, же еще не було так вкупі войська польського і так гарматного*. А козаков еще було 12 тисячий, которіі особно стояли, же ся не могли столпити вкупі і для обляження, і для живності. А король его милость, учинивши примир'я, виїхал з Москви і, прибравши собі еще люду німецького, не отпочиваючи, тягнул просто на Подулля і приїхал до Львова місяця сентеврія 16 дня, во вторник. О том турчин довідавшись, не ставился, ані войська не пустил овде*, а король росказал до волох гетьманові альбо козаков пустити вперед. Тое турчин почувши, почал о примир'я просити. Король его милость, будучи ве Львові, коли до него прислали, оповідаючи, же просить турчин о примир'я, рад був барзо і мовил: “Юж собі отпочну ту і не пойду далі”. Коли бул ве Львові, їздил на приїзчцки, осмотривал вшитко, і галичане с передмістя Галицького просили его королевську милость о свободу. І росказал їм місто будовати і заложити на ім'я брата своего Казимира, бо ве Львові були з ним два брати: Казимир — старший, а молодший — Александер⁷⁶. І були ве Львові неділь 4 і 3 дні, а виїхали в п'ятницю, октоврія 17 дня. А Казимир захо[ро]вал бул на вуспу і остался ве Львові, поки аж не виздоровился. А молодший Александер поїхал із королем і, приїхавши до Любліна, і Александер расхоровался на вуспу. А король его милость от'їхал, а он не хотіл ся остати і поїхал за королем хорий і так умер в дорозі. А король аж до Гданська поїхал, а тут і другий кролевич, намолодший, умер, которий бул біскупом* краковським назначений. І так 2 ораз умерли.

Року

1635. Сейм бул⁷⁷, на котром побори великії настали. Тільки в Руськом паньстві давалихмо по 30 поборов, а у інших сторонах еще большей. По том сейму, на маснії запусти, дуга великая вказалася на заход солнца. На літо зась король пошол до Прус з войськом великим. А ніякий капітан, которий ся бул оженил ве Львові у пана Дзяного, у влоха*, обнялся* королеві, а найбільше духовним, на Україні, где Ніпр упадает в дунай⁷⁸, замок муровати і місто осадити німцями, аби козаки не ходили на море, котрому

Дуга в за-
пусти на
небі

Кодак
муровано

*Кодак
збурено**

*Збитки
козацькїї
над
капітаном*

*Присяга
зрадливая
реєст-
ровців
с. 173*

Року

дано скарби не малїї. І поїхал, і муровал, і люду шось мал много, кілька тисячий. Козаці указовали му тоє же, “то не потребное, а тобі теж не безпечне тоє обійматися чинити”, а он їх не слухал, еще хотїл їх зневажати. Они, учинивши раду, ніякий Самуйло Сулима⁷⁹ з Черкас, еще два полковники з ним, зобравши козаков 3000, пошли до него. І так напавши місяца августа, скоро запустивши, до Матки Божїєї 3 дня⁸⁰, з вечера то до світа збили вшисток люд его і ноги не оставили, тільки що на чату були виїхали 15 коней і тїї ся оставили. А самого живо взявши, наперві руки му ізсікли і за пазуху вложили, і у плюдри* пороху насипали і поставили у столпа над Дніпром і запалили, і порох го втиснул в Дніпр. І на розсвіті скарбом ся ділили куршаком*, розславши килимув кілька, а потом, зробивши тоє, поїхали.

В том же року 35, на святий Михал, арцибіскуп Гроховський на арцибіскупство в’їхал до Львова⁸¹.

В том же року по святом Марцині⁸² сейм бул зложеній сторони тих речий, що на Україні козаці починили, бо хотїли знову козаков зносити. Козаці реєстровїї, що при королю служать, запоровції, довідавшися, где суть тїї, що поброїли* с тим Сулимою гетьманом, послали до них, оповїдаючи, їж “нас ляхи хотять бити, а так прийміть нас до себе, же бихмо* ся боронити вкупі”. Они юм* не вірили, боячися зради, і не уйшли її. А потом, за присягами їх, прий[ня]ли їх// до себе, до окопу, которий барзо потенжний бул. І так учинивши зраду з войськом, аби їм старшину видали: “хочете лі сами не погинути?” А они, довідавшися о том, сами ся добровольне дали. А они, взявши їх, обецали їм, же “не погинете”, а потом, оковавши їх, одвезли до Варшави, до короля, на сейм. Там же послове були турецький і татарський, просили: “Єжелі хочете у згодї з нами мешкати, чинїте нам справедливость с тих зрайцов наших, то есть козаков, бо в тім року 5 раз на море ходили”. І позволено їх потратити, которїї і смотрилися на їх смерть. І стято їх 4, а двох уприсол посел турецький.

Року 1636. По сеймі кроль от’їхал бул до Литви і там през літо бавился.

В том же року на Свята Великоднїї, з неділі на понеділок⁸³, у Острогу панї воеводиная, дочка ксьонжни ярославської⁸⁴, пошедши до замку, казала

*Перене-
сеніє кос-
тей кня-
жих з
Острога
до Ярос-
лавля*

собі груб* отворити і добити склепу, где лежало тіло отця її, і казала его взяти, которое юж було згнило, тільки кості, которії взявши, казала їх помити і посвятити святима^а езуїтом* і отвезла до Ярославля до святої^б матки своєї. А казала їх провадити з церкви, гди русь звикла на пам'ять звитязства Христа Спасителя нашего с крестами, с хорогвами триумф коло церквій отпраовати*, аби с того нападсть на русь учинити. І так учинили много злого християнству.

В том же року, перед Зеленими Святи⁸⁵, і тут не без клопоту християнам справедливим було. Его милость отець Гулевич, єпископ* перемиський, ведлуг привілея, которий король надал, уїхати хотіл до святого Спаса в горах, которому не хотіл допустити Крупський^в, але он, маючи при собі королевських комісаров, і през розказанне їх, уїхал. Теди Крупський, поїхавши на трибунал до Мазуров, до Пьотркова, і удал его за гвалтовника, же “м'я наїхал і розбил в монастиру, в котором шкод маю на 30 тисячий”, і присяг на него.

*Початок
неволі
козаць-
кої*

Того ж року пощастило ляхом. Гетьман корунний Конєцьпольський ведлуг свих^г способов поїхал на Україну до обозу. Воеводич руський Данилович⁸⁶, взявшись із обозу і[з] седмисти люду, поїхал на отбирання староства* до міст, где козаки мешкають, і розказовал, аби заровно отпраовали подданство як міщане, так і козаки, которії ся отмовляли: “Ми смо* люд рицерський, тому смо не привикли, бо то нам не звичай, але тя прохаєм, заховай нас з ласки своєї, милостивий пане, бо можем ся на що вам придати”.

---

^а В рукописі досить чітко написано слово “святим”. Так воно і відтворено у виданнях РИС і НС. Але О. Левицький чомусь вважав це помилкою, допущеною в рукописі, яку зберегли і видавці. Він безпідставно замінив слово “святим” на слово “отцом”. Автор літопису, мабуть, механічно вжив тут слово “святим” як епітет, що в ті часи широко застосовувалося в Речі Посполитій по відношенню до езуїтів, або він вжив його з іронією, що цілком можливо в мові автора літопису — яскраво виявленого антиуніата.

^б Тут же в рукописі ясно написано слово “святої”. Так воно відтворено у виданнях РИС і НС. Але і тут О. Левицький без будь-яких підстав слово “святої” замінив на слово “тої”. Хоч нам і важко тепер визначити, в якому розумінні — благоговійно-шанобливому чи іронічному — автор вжив тут це слово, однак немає сумніву, що воно читається саме так.

^в Так в рукописі. Має бути — “Крупський”.

^г Так в рукописі. Має бути — “своїх”.

*Воеводич
руський
Данилович*

А он їм отповідил, же “я не дбаю о вас, бо я маю над вас ліпших рициров”. Скоро тоє вчули от него, подяковали му з[а] мешкання. Он тиж поїхал з німцями назад, а було при нюм 4 сот, обачил трошки татаров, хотіл із славою до гетьмана приїхати, але свідомий тих речей козак мовил: “Милостивий пане, дай покой, бо то ваб на вас, жебисте не програли за виграння і будет встид”. А он того не слухал, але рушился к нім, которого огорнули вкруг і ледве сам утік, і то за помочю козацькою, а німці, як мухи, погинули. І так до обозу приїхавши, знову взяв 4 ста люду, поїхал в дикії поля, хотячи німецькою штукаю помститися. І так его зо вшистким взяли татаре.

В тім же року гетьман польний* пан Казановський⁸⁷ умер у обозі, которий много воевал в Москві із старим королем, так же і с тим.

В тім же року і іних панов много померло: умер ксюнжа Януш Вишневецький, староста* кременецький, которий ставил под час потреби* до обозу люду 1000 альбо полтори. Так же умер ксюнжа Заславське Єрій, так же ставил часу потреби 1000 люду. Так же пан Лукаш Жолкевський, // староста переяславський, що с козаками оріхи гриз, так же 1000 люду ставил. Так же і литовський гетьман пан Сапіга⁸⁸, которий ставил 10000 люду. Пан Бережанський, подчасий*, умер, пан Куликовський умер і інших много померло.

с. 174

Року

Року 1637. Скоро под сейм земля ся трясла на велію панні Марії гдромниці⁸⁹, із суботи на неділю, о годині дев'ятой. Потом весна була барзо сухая, не хотіло ся нічого родити, але і трави не було. А потом огні почали панувати, же много літ погоріло: Сокаль, Крилув, Белз, Самбур, у Вишні передмістя, у Яворові, і ве Львові передмістя Галицьке вшистко і костелов два, і третьому ся достало. Не досить ту, але і Україна о тих же огня роскошах мають що повідати. В тім же року новина була принесена от Риму, же там дощ падал крвавий і град так великий, як полтора фунта олова, і перун* ударил на капицу, где єсть у схованню папезькая корона; мніх, літаючий над містом, вола*: “Біда тобі, біда, Риме!” А бул в білих шатах*. На пророчество тоє, где мовить: “Горе тобі, Віфсаїдо, і ти, Капернаумс, вознесийся до небсс, снійдеши до ада”⁹⁰. Так тиж і з Волох чутно було

*Новина.
Дощ
крвавий.
Мніх
літал над
Римом*

о якомсь мужу, о велеті, же, мовить, у господара волоського на бенкеті носил верблюда на одной руці, а великий, мовить, барзо, а літ му 18.

В тім же року татаров поддалось дванадцять тисячий королю польському і присягнули пред гетьманом Конецьпольським, і указано їм мешканне за Дніпром межи козаками. Гетьман, зараз польний, Потоцький, староста каменецький, приїхавши до обозу, позволенням* гетьмана великого коронного* Конецьпольського, розказал вшисткому войську, аби за Дніпр на лежу* пошли на зиму, рекомо для татар, але больше для козаков. А козаки тиж не пишніі: еще ся войсько лятськое не осмотрило, а они юж гдесь заді[ли] 5 хорогвій (їдять не луп'ячи). Жолніре, видячи тоє, стали обозом за Білою Церквою, мов'ячи: "Поки нам пінязей не дадуть, не будемо ся роз'їздити". А они ся бояли: поб'ють^а козаки. Що тут було на той стороні Дніпру, послали живность тамтим, що ся живности не міли, і трафілося, же мимо един замок везли. Тен шляхтич, маючи надію, що есть войсько польськое, "юж ся козаков не боїмо"; випавши* з замку, забрали онії подводи козацькіі. Онії козаки дали до козаков знати. Козаки послали скаржити до пана гетьмана лятського на того шляхтича, а он і тих посланцов^б. Козаки, видячи зневагу, же не могут одержати справедливості, учинили собі сами справедливость: послали кілька сот козаков одобрати своє. Онії, под'їхавши, побили всіх що до одного, і пана, і паню, і діти, і вшистко забрали, що едно було в замку. По тім дано знати до гетьмана польського, котрий, розгнівавшись барзо, послал хорогвій п'ять, под которими було людей 7 сот, казали місто козацькое висічи, і жонок, і дітей, аби едно бул русин, казал губити, бо козаков не було. О чом довідалися козаки, пошло їх с тисячу альбо і больше. Оступивши тоє місто, отдали їм, же ніхто не знає, где ся поділи тіі 7 сот жолніров, бо

^а Це слово в рукописі написано дуже нерозбірливо. За змістом речення тут має бути — "поб'ють" або "побіють". У вид. ЮРЛ надруковано "поб'ють". У виданнях РИС і НС надруковано "побити", що зі змістом тексту ніяк не в'яжеться.

^б У примітках до видань НС і ЮРЛ зазначено, що в цьому місці тексту нібито пропущено закінчення речення. Мабуть, це не так. Автор літопису, очевидно, вважав само собою зрозумілим, що той же шляхтич, який пограбував козацькі вози, захопив також і посланців, направлених козаками зі скаргою до польського гетьмана.

і жадного забитого не знашли, мовили: “Альбо їх поїли?” Втім гетьман польний пан Потоцький, довідавшись, где суть козаки, пошол за ними, і так то битву вчинили с козаками, але штукою, бо перше подослано жидов з горілками, і Павлюк ручил жидом, же заплатять. І так поспивалося войсько — не знали о собі, не так о битві. А Лаш стеріг на тоє і гетьманові // дал знати, і так напавши, і побили їх.

*Смерть
пана За-
мойського
і єзуїти.*

В тім же року пан Зборецький умер^а. Тільки сами не знають, [як] много: єдні кажуть 6000, другії кажуть шестсот, третії кажуть 3000, не можуть ся згодити. А гетьмана, ані полковника жадного не кажуть, щоби забито. А поляки^б кажуть, же нічого не збито в войську, а кількадесят значних панов, рохмістров, поручников (на велію святого Николи⁹¹ тая битва пред польськими святи була), старих полковников побито. О том коли ся довідал канцлер пан Замойський⁹², жаловал того, що без его волі важилися того: “Бо скоро я встану с тої хороби, я тоє поганство знесу, а ежелі умру, навіки їм ніхто нічого не вчинить”. І так розгнівавшись, жеби пророчество его сполнилося, умер перед велією руського Христова рождества, впрод* казавши зо всіх маєтностей попом перед себе стати, хочачи їм права і вольності отобрати, хто би на унію не позволил. І скоро ся з ближших міст зобрали скількадесят їх до Замостя,— он кадуками* забит. І так с того нічого, бо пані Замойська⁹³ казала їм до домов своїх с тим, з чим пришли, іти. В рок по пану канцлеру єзуїта того ж дня і години от кадуков забит, сповідник пана Замойського, ксьондз* Бартош. Пред смертю виділ пан Замойський пекло отвореное і огонь геєнський*, а они правили, же “то чистець*, не бойся”.

А межи козаками здрада ся учинила. Павлюка, що бул перше у Варшаві, коли Сулиму загублено, упрощено, яко ж бул і в Замостю по випущенню, козаки, обачивши, же то їх зведено, видали Павлюка, Томашика⁹⁴ і Чечугу, а небожчика Кизиму в Києві з сином страчено.

^а Ця фраза, безперечно, написана після деякої перерви в роботі над літописом. Записавши, явно не на своєму місці, поодинокий, уривчастий факт — звістку про смерть Зборецького,— літописець потім продовжив свою розповідь про боротьбу козаків проти польсько-шляхетських військ.

^б В тексті рукопису написано — “Павлюка”, але це явна описка.

Року 1638. Сейм бул о середопостю⁹⁵, на котром потратили козаков старших, що їх козаки видали, того-то Павлюка, і Василя Томашика, і Сахна Черняка, котрий ся їх ужаловавши, сам поїхал з ними добровольне. І так їх постинано. А на Україні козаки броїли і ляхом деспекти* чинили, німців як мух били, міста палили, жидов різали, як кур, мніхов у костелах палили едні, а другії гумна молотили, їздячи, стада займовали, м'яса до бочок солили, живность собі готовали. А потом, под'їхавши под лядський* обоз, вшистки коні займили, же небожата* ляхи, поверши пиху, мусили піхотою* ходити. А потом ляхи, обачивши, що зле, почали для Бога о ратунок просити. І так почали уїздити і на три обози становилися, бо ся бояли. А козаки стали і оточилися так потенжне, хотяй би кілька літ їх доставали, то би їх не достали. І так що раз то ляхов в луках штук учинили, хотяй сами хлопи, бо ся сами ляхи раховали, же мовили: “Не помнимо нігди такої потреби у чужих землях, жеби так шляхти, корунних панов погинуло, як ту”, же самого товариства, ротмістров, поручников — шестсот, опроче пахолков, опроче німцов, що їх барзо много погинуло. І остаток би бул вигинул, же юж ізложивши встид на сторону, хотіли би назад, але ніяк було, а хотяй ся хто збирал там їм на помоч, неспоро було. Потом почали примир'я просити, альбо рачій* згуду з собою запирати*^а. І так заперли згуду перед лядськими святи⁹⁶. І наказано їм гетьмана собі обирати, полковников надано їм польських до каждой тисячі, а при каждом полку триста німцов // драганов* для остороги ліпшеї.

с. 176

В тім же року 1638 весна була барзо сухая, не хотіл дощ падати, не хотіло ся нічого родити, ані трава, і що ся було озимини оказало, то у Свята Зеленії⁹⁷ мороз попсовал, а що сіяно ярини, то за посухою не сходило. Аж по святом Петрі⁹⁸ дощ спал, тож почало сходити.

В тім же року у пришлом* новину було принесено от Заходу, же там коло Риму много міст і сіл позападало, а в єдном місті костел барзо великий под

---

^а Слова “згуду запирати” — буквальный переклад латинського вислову: “рассет claudere”.

час казання завалився, і ксьондза на кафедрі* і вшистких людей, котрих барзо много, побило.

А ту зась в Польщі, так же яко і пришлом року⁹⁹, огні пановали. Радимно вшистко вигоріло, Яворув, Тишовці, Щирець міста погоріли, і в Ярославлю передмістя, так же і ве Львові на кілька містах показовалося. І так за тими роскошами, а больше за Божією волею, з нового — жито було колода по золотих 22, а гречка — по золотих 19. Єще і то би нічого, але юж споминається, як перше на фараона* була помста¹⁰⁰, так же і тепер: не досить, що по дереві хробацтва були, але єще горше — що посіяно, то і тоє поїдають в землі якієсь робаки. Помста Божая!

В тім же року комісія була, і староста вшисткого ремесла пустил, до цеху казал приступовати*. А тоє бу[ло] о ярославськом ярмарку¹⁰¹.

*Місяць
ушел бул
с неба.
1638*

В тім же року на небі якієсь чуда ся показовали, і місяць гдєсь ся бул заділ: тільки с подполня а погодливої ночі таки єго не було на небі.

Року 1639. Урожай Бог дал над сподіванне, бо ся бояли сіяти, ще б не було урожаю, і так мало сіяли. Але Бог дал великий урожай, же колода жита була по золотих три, гороху полумірок* — по гроший 20, і вшистко було тане*.

Року 1640. Перед Зеленими Святи, в четвер (тогда було царя Константина)¹⁰² о годині 12, у Львові на мості запалилося, і вшистко передмістя згоріло до години 18. Раховано шість тисячий домов згоріло.

Року 1641. Скоро по ярмарку ярославськом у Ярославлю мор ся почал і трвал аж до року. В тім же року владика львовський умер Тисаровський в середу, на святого Феодора Тірона¹⁰³. //

с. 177

Року 1642. Кляштор* заложено в воєводином дворі на стрільниці*. І приморок почался починати таким способом. Люде злодії викрали домов 5, що у Ярославлю повимирало богатих людей щонайбольших, і тії речі принесли до Львова, і жиди во Львові передміській покупили. І так с того почалося примирати помалу-малу. В том же місті син пана Мигалов поїхал до Турок і заповітрился, і сам умер в Турцех, а до Львова товари припроваджено. І з того ся мор почал у місті і на передмістю, до святих П'ятниць¹⁰⁴ занесли, і так поп і дяк і много людей померло в том року.

1648
1657

БОГДАН
ХМЕЛЬ
НИЦЬКИЙ

Року 1643. Пасха вкупі¹⁰⁵. Георгія в неділю. Жидов на передмістю бурено. І святий Юрій¹⁰⁶ погоріл.

Року 1644. Умер староста львовський Мнішок пред Рождеством Христовим. В тім же року на польськіє запусти до Великого поста, во второк¹⁰⁷, умер арцибіскуп львовський Гроховський.

с. 178 Року 1645. Церков святих П'ятниць во Львові господар волоський¹⁰⁸ збудовал і посвящена в тім року.//

Року 1646. Кроль польський Владислав IV хотіл воевати на Турка і зтяг бул люд шведський, котрий великії збитки всюди чинили. Сенаторове і Річ Посполитая того не допустили, війни з турчином міти не зезволили*, бо еще примир'я було не вишло.

с. 179 Року 1647.//

Року 1648. Король Владислав четвертий перед Вознесенієм умер, по которого смерті в тиждень войско польськое кварцяное*, которое на козаки було пошло скоро на весну на Україну, Богдан Хмельницький, з реєстровими козаками ребеллізовавши* і з ордою кон'юровавши* татарською; под Жолтими Водами збили і о трех годинах на порох обоз і жолніре живцем зо всіма добрами, оружієм і арматою захватили і в неволю татарськую гетьманов Потоцького, коронного, Калиновського, польного, з многи шляхти задали¹⁰⁹.

Тогди Потоцький досить анімушно* строфовал* Хмельницького: "Хлопе, мовить, чим же так зацному* рицерству орд татарських (которим і звитяг приписовали) заплатиш?" Которому отповіділ Хмельницький не глупе: "Тобою, мовить, і іншими с тобою". І на тих міст* отдал его татаром, і окован зо всіми. З того обозу ледво хто уйшов, для оповідення чуда так знаменитого захован, і то в серм'яжці*, не в блаватах* вишел.

Потом ексузовался Хмельницький у сенату, і у ксенжунт, і у панов великих, же то з неволі учинити мусил, броронячися, і же ему ж полковники над козаками лядськії кривди чинили великіє і всему Войську Запорозькому, старшинствуючи, особливе Чаплінський¹¹⁰, і хуружого коронного* на то побудивши Конецьпольського¹¹¹. Просил теди о приверненне* вольностей давніх Войську Запорозькому, посли на конвокацію* виправивши до Варшави, которим обіцано було под кондиціями* певними все

през комісаров пана Киселя, воеводу браславського, і інших до Києва на комісію виправлених, привернути¹¹². А же Хмельницький розослал бул полковников на всі сторони: на Білую Русь, на Сіверщизну, на Поліссє, на руську Подоллю, на Волинь з козаками, до которых навенцей* хлопства* в'язалося, і добивали містечок і міст, шляхту і жидов, і ляхов всіх впень стинаючи, а добра у всіх огулом отбираючи і обдираючи, і людей невинних губ'ячи, костели і кляштори луп'ячи. Особливе Кривонос на Подоллю тоє броїл. Теди ксюнжента Домінік¹¹³, булаву гетьманськую маючи, і Вишневецький¹¹⁴, і Остророг¹¹⁵, подчаший корунний, которії войська рейментарами* були¹¹⁶, зо всею шляхтою жолніря битного*^а большей, ніжлі за п'ятдесят тисячий за Константинов, под Пилявці, занехавши комісії, з Хмельницьким битися зезволили. А же войська козацькїї з ордами і хлопства незліченого купами перестрашили їх великістю своєю, теди всі ночью з обозу без потички*, у чім хто мог і з чим хто мог, і где хто мог, армату, оружія і добра всі зоставивши, утекли. За которими Хмельницький зо всею потугою, тоє ж містам усім чинячи, аж под Львов притягнул, ксюнженця Вишневецького гонячи, которий пред его пристям з подчашим і Синявським¹¹⁷ всі клейноти*, і золото, і сребро от міщан і кляшторов, і костелов, і церквей поотбирал на войско, обіцуючися боронити Львова і не отступити міста і міщан. // Вшак же*, скоро послішали о козаках і орді, поутікали: Вишневецький — до Замостя, другії — где хто могл. А Хмельницький, от міста на два крот сто тисячий червоних злотих дані узявши і залогу їм зоставивши, под Замостя потягнул*. О том ксенжа¹¹⁸ відомость взявши, до Варшави вступил. А Хмельницький, і от Замостя дань взявши, отступил і послі до сенату виправил, вотуючи*, на короля Казимира¹¹⁹, которого і Корона вся, хотя-нехотя обрали, которий на тих міст писал до Хмельницького през посла своего і уступити жадал їм на Україні, обіцуючи їм і то все пробачити, що поробили і що просили, даровати на коронації своїй. І уступил Хмельницький зо всім войском на Україну.

^а У вид. ЮРЛ внаслідок неправильного читання рукопису надруковано — “жолнірю, битною”.

упоминаючи* шляхту універсалом* своїм, аби русі, подданих своїх, не губили, що і король мандатом* своїм підтвердив бул.

Але орди люд незлічонний з собою до поганських країн затягли ж во плін. Бул теж і голод всюди, куди тільки прошли войська козацькіі. Було і повітря* ніякоєсь, бо люд мер округне всюди наголову, навіть і в самих їх войсках, набарзі* на бігунки*. Мнозство їх великое на дорозіх і на Україні змерло. І з самих татар Тогайбей, царик татарський, умер, і той Кривонос, полковник, і іни многії по звороті от Польськи.

Львов, боронячися, передмістя сами спалили всі округом. Воду отняли були козаки, рури* попереги-навши. Замку Високого добили і люд вистинали, также по кляшторах все побрали і по церквах. І люд єдин татаре вибрали, другий от меча погинул, третій — от голоду, четвертий — от повітря. У церкві Святого Юр'я трупа 54 забитих людей, і татарин, на самий престол упавши, рзбився. У бернадінов русі ж, що була поутикала для оборони, на п'ятсот і большеї постинано, также і в місті, на ратушу, на валах.//

с.181

Року 1649. Коронація по трех кролях в Кракові була і сейм тронедільний, на котором знову посполито рушенне на козаков ухвалено¹²⁰. Виправлено і комісаров було, пана воеводу браславського¹²¹, до козаков, але с того нічого, бо ледво назад в покою вернулися, конклюдовавши* і отложивши комісію до Зелених Свят¹²², под кондиціями певними покой заварши*: аби козаки по Горинь і Случ, і Пріпять далей не заходили і залогі свої міли і по Каменець-Подольський, а поляци з сего боку ку нім не переходили, русі ж теж аби по містах і селах не губили; що, єднак, не сполнили поляци, бо многих і духовних, і світських, винних і невинних на паль повбивали, і погубили таємне і явне, і наїзди* чинячи, і каждый в своїй маєтності шляхтич. Що гди ся донесло Хмельницького, не схотіл покою і згоди жадної, любо бул пункта* послал до кроля¹²³, аби воевода києвський завше русин бул, і каштелян*, і митрополит в сенаті аби засідал, і унія аби повсюду знесена була. Вшак же і того венцей* не домагаючися, годитися отмовил для недотримання слова і тиранства над руссю лядського строого. Гди теди і міста, і містечка висікали на Подоллю, добиваючи Острополя,

Полонного, Красилова, Константинова Старого і Нового і інших, Синявку, Зінькув...^а, козаки почали — наступова[в] пост Петров — і, Межибожа добувши, впень вистинали і спалили і ляхов з тамтих крайов вибили. Уступили ляхи аж под Збараж місто і окопалися потенжне, а козаки за ними здалека, чекаючи конца посту Петрова¹²⁴. В п'яток теди самий звечера приближившися, назавтріє, на 12 апостолов¹²⁵, скоро ксюнже Вишневецький Єремія Корибут, з руського покоління лях, швагер пана Замойського¹²⁶ і Конецьпольського хоружого, до обозу того (где були старшими над^б пан бельський^в Фірлей¹²⁷, пан каменецький Ляскорунський¹²⁸, пан подчаший коронний Остророг, пан хорунжий коронний¹²⁹, ксьонже Корецький¹³⁰ і інші панове з повітов* Каменецького-Подольського^г, пан Сенявський, староста львовський, і с повітуд Волинського^е зобрани в тисячах 18) в'їхал, на тих міст огорнули его козаки в суботу по святом Петрі¹³¹. І так знову окопавши їх на шесть миль вшир, коло них стоячи з ордами, стерегли їх през неділь п'ять, аж до голоду і страху поздыхали сами. Мало що їх позосталих безоружно вишли на піших ногах і достиховали по дорозі і по містах.

Которим на одсіч сам король с посполитим рушенням в п'ять неділь в тисячах чотиридесятих пошовши, под Зборовом оскочоний от козаков і татаров, где сам Хмельницький і ган, цар кримський¹³², будучи, так нагнали в сак ляхов, же аж ся попод вози і в вози крили пред кулями і стрілами, где больш їх погинуло, ніжлі под Збаражом. Аж о примир'я сам король просил і, обещавши козаком вольності і надавши на письмі под певними кондіціями, покой запер так з Войськом Запорозьким, яко і з ганом кримським, що все на пришлом* сеймі при концу того ж року міли потвердити і вічними часи так у згоді жити. А так на тот час аж ви//пущени були обляженці і недобитки збараськіі, подписавшися впрод на тії ж пункта, с которих напереднійші тії були:

с.182

а Тут скорочено написане якесь слово. Мабуть, "інші".

б Тут пропущено слово "войськом".

в Так в рукописі. Має бути "бельський".

г Тут пропущено слово "воєводства".

д Так в рукописі. Має бути "повітов".

с Тут же пропущено слово "воєводства".

1. Аби козаков 40000 було реєстрових.
  2. Аби Чегрин, отчизна Хмельницького, зо всім обестем своїм в околиці при булаві Войська Запорозького вічними часи зоставал.
  3. Аби от Дністра по Браслав і іншії міста, просто лежачії до Дніпра аж і от Дніпра до границь московських, все козаки були, где нігди жовнір стояти не маєт.
  4. Аби воєвода киевський завше русин бул і всі урядникове в Киевськом, Браславськом і Черніговськом воєводствах русь були.
  5. Аби митрополита в сенаті столец* міл.
  6. Аби унія всюди знесена була.
- І іншії пункта дробнійшії були, одинадцять в лічбі.

ВСПРОЗЬКИЙ

ПІДПИСЕЦЬ

С КРОЙНИКИ БЕЛЬСЬКОГО РЕЧІ ПОТРЕБНІІ ВИБРАНІ (ОСТРОЗЬКИЙ ЛІТОПИСЕЦЬ)

арк. 126

Літа от Рождества Христова 1500. Москва Сівер землю взяла, Путивль, Дорогобуже, Торопець і інші міста.

Року 1509. Мур почали отводити около Вільни¹³³.

Того ж року князь великий московський міста зацного і славного Пскова обітницями* достал і звон великий, котрим на гвалт звонено, до Москви отпровадил¹³⁴.

Того же року дрижання землі великое у Цариграді, іже* Базет, цесар турський, з міста випровадившися под намети, в полю мешкал. Так то же і в Босні, в Далмації і ве Влошех аж міста западалися збудованієм.

Року 1512. Татар поражено под Вишневцем¹³⁵.

1514. Поддался Смоленск Москві.

Того же року на Кропивні наші поразили Москву на 80000¹³⁶.

Року 1515. С Костельца з францимиру^a королевої Бони за князя Ілію Острозького пошла¹³⁷.

Року 1516. Татаре бузькії округніі над примир'с були¹³⁸.

Того же року місяця грудня знову под Межибож і Зіньков, і Летачов, і Каменець вторгнули. В той же потребі под Межибожем внук князя Костентина князь Роман згинул¹³⁹.

Того же року увесь Петриков вигоріл. І цесар турський Селім, Сірію, Єгипет і Аравію взявши, у Константинополю здох¹⁴⁰.

Того же року цар перекопський ногайських татар под себе подбил.

Року 1519. Битва сокальська. Князь Костантин¹⁴¹ з іншими пани уїхал на замок Сокальський пред татари. Наших войська було 5000, а татарського — 80000, гди ся потікали*.

Року 1520. Кроль Август родися¹⁴².

Року 1521. Махмет, перекопський цар, взял Казань под Васиієм, князем московським, і в Москві больш 300000 в'язнів набрал¹⁴³.

---

^a Так у рукописі. Має бути "фрауцимиру"*.

Того же року цесар турський Білогород землі Венгерської взяв¹⁴⁴.

Року 1524. Турци і татаре Зіньков спалили¹⁴⁵.

1525. Місяця лютого на день години 2 і 3, і 4, і 5 солнца на небі не оказалось.

Року 1527. Князю Костантину родися син Василій¹⁴⁶ в Дубні.

Того же року князь Костантин¹⁴⁷ у Ольшаниці татар побил.

Того ж року Карла П'ятого цесаря військо Рим взяли, аж їм папіж 300 корон откупилс'я і от тих часов з цесарем преставати* бецал¹⁴⁸.

Того ж року див чоловічий: уродилося дитя — голова львова, перси косматії, скригитало зубами, голосом страшним ричучи. Жив бул годин 8.

арк. 126
зв.

Року 1531: Битва була з волохи под Обертином¹⁴⁹.
1532^a. // Комета през 8 днів трвала.

Того же року цар перекопський на Черкасіх, маючи с собою діл 50^б і сничаров* до кілька тисяч. Остафія¹⁵⁰, старосту черкаського, добувал, а іже ему нічого не вчинил, з ним ся поєднал.

1533. Князь великий Василій умер, зоставивши сина Івана у 4-х літїх¹⁵¹.

1534. Секта новокрещенцов, которії бул головою Ганусь, кравець, менилс'я кролем ізра[іль]ським, а товариш его звалс'я духом святим.

Того же року татаре предмістя у Жаславлю^в спалили¹⁵². Стародуб наші взяли. Гетьманом бул Ян с Тарнова¹⁵³.

Того же року татаре були о святом Ілїї¹⁵⁴.

1536. Дві часті замку Краковського згоріло.

1537. Місяця лютого кроль Август поприсяг права і вольності Короні¹⁵⁵.

Того же року рокош бул под Ільвовом, назвали его кокошію* войною, іже дома сиділи¹⁵⁶.

1538. Цар турський землю Волоськую подбил под себе¹⁵⁷.

---

^a В рукописі "532".

^б У вид. ИА неправильно зазначено кількість гармат — 8 замість 50. Помилка, очевидно, трапилася внаслідок печіткого написання букви "н" (50), яку прийнято за букву "и" (8). (Бельський М. Хроніка.— С. 1055).

^в Так в рукописі. Має бути "Заславлю".

1540. Малхеровую райчину*, іже на жидовськую віру пристала, і спалено її, до которой немало людей поприставало було.

Року 1541. Цесар турецький Пеш і Будзин взяв, так теж і матку с крелевичом, а потом его вольно пустил¹⁵⁸.

Року 1541. Саранча була велика.

1543а. Якб Замоийський уродился¹⁵⁹.

Року 1548. Жигимонт кроль умер¹⁶⁰.

1549. Кроль Август паном зостал і учинил сейм у Петрикові¹⁶¹.

Року 1550. Браслав от татар взят¹⁶², і в Польщі голод великий і мор бул.

Того же року Дмитр Сангушко дочку княжни Острозької Ільїної з Острога унес, которого Марцін Зборовський догонил в Чехах і на господі* ранил не убраного, с которой рани умер¹⁶³.

Року 1557. Кроль Август мост у Варшаві на Віслі казал будовати.

Року 1558. Москва взяла Нарев і у Віфлянтіх великії шкоди починили¹⁶⁴.

Року 1559. Віфлянте кролю Августу поддалися¹⁶⁵.

Року 1563. Москва Полоцько взяла¹⁶⁶.

Того же року деспот стят¹⁶⁷.

Того же року под Невлем наші побили москви 40000¹⁶⁸.

Того же року і Вишневецького в Костантинополю на гак скинено¹⁶⁹.

Року 1564. Татаре були Межибож облегли¹⁷⁰.

Року 1568. Кроль Август з войськом под Радошковицами бул¹⁷¹.

Того же року Сенгушко добул Ули і спалил¹⁷².

Того же року Ласький под Очаковом бул і татар громил, аж на море утікали¹⁷³.

Того же року козаки вітепськії Усвят і Веліж спалили¹⁷⁴.

Року 1569. Унія в Любліні дошла, Волинь, Подляш'є, Киев до Корони привернено¹⁷⁵.

Того же року князь прусський при//сягу крелеві учинил¹⁷⁶. У дні масвії сніг великий спал і до 3 дней трвал. Петр Зборовський от Турка с примир'єм

арк. 127

^а В рукописі дату написано не повністю: "амг" замість "афмг".

^б Так в рукописі. Мас бути "Ян".

доживотним приїхал¹⁷⁷. Голод великий бул, аж селедявка* по дві копи було.

Року 1570^а. Август кроль послал до цесаря турецького Андрія Тарановського о спокоснії примир'я, которий, у него все ісправивши, бул у царя перекопського под Астороханем, в паньстві Московськом. І там з гаушем^б посельство отпраоввал у его же землі, назад їдучи, аби занехал шкод чинити в паньстві кроля его милості, і от цесаря турецького лист до него бул даний. Там под Астороханем, которого замку Волга ріка обишла в коло, борзо^в много турков і татар москва побила, а другії з голоду поздыхали¹⁷⁸.

1571. Місяця лютого згриміло з блисканням великим. Рок той бул неврожайний, люди з голоду умирали.

Того же рок[у] татаре перекопській Москву самую округне звоевали в день Вознесенія Господня¹⁷⁹, місто і замок спалили.

1572. Місяця липца кроль Август умер, маючи літ 52.

Того же року мор бул великий в Польщі, же большего не помнять.

Того же року ілекція^г в Любліні була¹⁸⁰.

1573. Конвокація, ілекція варшавська¹⁸¹.

1574. Кроль Генріх до Польщі приїхал і коронован в костелі святого Станіслава на замку. Скоро по коронації Самаїл^д Зборовський чеканом* Вапського ранил, з чого мусил умерти.

Того же року кроль Генріх утік о 1 годині в нош з замку форткою до стаєнь само осьм. А юдучи^е, бул у Відню в цесаря през три дні, потом на Венецію і князство Завойськое до Франції. І листи на впокою оставил до панов радних¹⁸².

Того же року Івоня турков до кілька раз поразил, Тагіню і Білгород взял. Того ж часу Івоня забит. Козаци там же побиті¹⁸³. А Претрила^е турци на

а В рукописі помилково написано "1576".

б Так в рукописі. Має бути "чаушем".

в Так в рукописі. Має бути "барзо".

г Так в рукописі. Має бути "елекція".

д Так в рукописі. Має бути "Самуїл".

е Так в рукописі. Має бути "їдучи".

с Так в рукописі. Має бути "Петрила".

господарство Волооське всадили. Того же часу под осінь інтеррегн^а було¹⁸⁴.

Того же часу Селім, цесар турецький, здох, а син его старший настал цесарем¹⁸⁵.

Року 1575. Лекція^б в Стенжиці¹⁸⁶ і татаре покровські коло Львова¹⁸⁷.

Того же року в Синяві татаре були з Волох і о полтора крот 100000 полону забрали і увошли през Хотин до Волох¹⁸⁸.

Того же року Богдан Ружинський с козаки низовими, впадши* за Перекоп, барзо великії шкоди починили¹⁸⁹.

1576. Квітня 18 кроль Стефан уїхал до Кракова і докоронован¹⁹⁰.

арк. 127
зв.

Того же року Острополь зложено, і турецький цесар // Будзик^в взял¹⁹¹.

1577. Шолгеня убит¹⁹². Татаре Дубна добували¹⁹³. І трясеніє землі було.

Того же року война гданська, ізбито гдатчан апріля 17, а юнь^г 10 кроль под Гданск ся рушил¹⁹⁴. Татаре под Жаславлем^д були листопада 2¹⁹⁵.

Того же року комета була в Кракові скоро по заході сонця. І трясеніє землі було.

Того же року татаре маснії¹⁹⁶ Острога добували і мало не добули, аж князь Василій¹⁹⁷ поєднал їх і частовал в замку і вмісті з людьми татаре їли і пили.

Того же року кроль Стефан дал Подкову козака ве Львові стяти¹⁹⁸.

Того же року писал Магмут до кроля, віншуючи* ему щастя на москвитина, леч пред ся написал, же “то есть пан великий, перший на світі по кролю, пану моім¹⁹⁹”.

Того же року под Кесью убито москви 20000²⁰⁰.

1579. Кроль Стефан пойде к Полоцьку облегли і взял²⁰¹.

Того же року саранча була. Князь Острозький, воевода киевський, Чернігова добувал²⁰².

Року 1580. Яке Замайський гетьманом стал²⁰³. Остіка за зраду стято²⁰⁴.

^а Так в рукописі. Має бути “інтеррегнум”.

^б Так в рукописі. Має бути “Елекція”.

^в Так в рукописі. Має бути “Бузин”.

^г Так в рукописі. Має бути “іюнь”.

^д Так в рукописі. Має бути “Заславлем”.

^а Так в рукописі. Має бути “Ян”.

Того же року Замойський Веліже і Усвят взяли. Луки Великії наші взяли. Того же року Торопець спалили і Нівель взяли, потом Озсрища, Порфу і Заволочье взяли²⁰⁵.

1588. Князь Константин, крайчий*, сина князя Василя Острозького, у Базалії умер, похован ув Острозі²⁰⁶.

1590. Терлецький, владика луцький, і^б володимирський всіяли* ересь, призволяючи на новий календар, і з'їзд бул у Брiстю²⁰⁷.

Рок 1592. Козаки Переяславль спалили. Александр, воевода волинський, син князя Василя Острозького, Триполь облегл²⁰⁸.

1597. Наливайко в Слуцьку і в Могилеві великії шкоди починил і сам громлен, а потом пойман і на паль збит²⁰⁹. Воевода седмигородський поражен²¹⁰.

1598. Повітря неслиханое кілько літ було.

Того же року сейм у Варшаві бул сторони календаря нового²¹¹.

Того же року письмо ся показало на костелах і на школах жидовських, і на домах, ні от кого не прочитано.

1599. Сніг великий випал на завтреє Покрови, а потом згинул. Люди сіяли на завтреє Уведенія²¹².

Того же року москва татар побила²¹³.

1600. Мигаль, воевода мультанський, наїхавши на господарство Волоськое, вигнал Єремія. Того ж року от Яна Замойського войсько его поражено, а сам през го//ри, яко пес утік²¹⁴.

Того же року цесар турський з цесарем християнським примир'я до 30 літ взял²¹⁵.

1601. Князь Василій²¹⁶ ув Острополю бул. Осінь була мокрая, два місяця дождь непрестанно ішол.

Року 1603. Декамврія 2 князь Александер Острозький ярославський²¹⁷ в Красном умер, а похован у Острозі в церкві замковой Богоявленія.

1604. Того же року у Острозі пожага великая була, всі міста разом горіли, неможная рече[й] рятовати, аж сами мусили з міста убо* утікати, а скрині і иное метали у воду, бо по землі горіли тріски,

---

^а Частину речення від слова "Князь" до слова "син", що помилково пропущена при переписуванні літопису, вміщено на цій же сторінці рукопису під текстом.

^б Тут у рукописі не зазначено імені та прізвища Іпатія Потія, який тоді був володимирським єпископом.

мости аж до самої води, і млини. Мора^а ув Острополю бул.

*О монастирі
Любарськом*

Того же року Божією благодатію начася монастир во граді Любартові святого великомученика Георгія благочестивим ігуменом Кирилом константиновським, протом* святих церквей і дозорцею* повіту Волинського святих монастирей.

1605. Татаре пречиської одного року больш ніжлі п'ять крот були і много людей побрали около Звягля, Полонного, Острополя, Межибожа і Шаргорода, а над Тараски кошом стояли²¹⁸.

О Гришке розстриге^б

Того же рока за кроля Жигмонта поляци до Москви князя Дмитра Івановича^а на царство отпрывадили і моск[в]у поразили, которий в Польщі невідоме кілько літ мешкал, чернцем будучи²¹⁹.

Того же року декабра 4 дня трясеніє землі було.

Того же року посел бул у кроля в Кракові от перського царя, аби войну поднес з Турком²²⁰.

1606. Татаре под Білою Церквою поражено²²¹.

Того же року рокош под Сендомиром бул, где кроль поймал пана Жебридовського, воеводу краковського, і Радівіла, подчасного²²².

Знову озвался Дмитр, цар московський, которий, маючи гетьманом князя Романа Ружинського, землю Сіверную опановал і Шуйському великій війська поразил, і татаров перекопських до кілька на сту тисяч у Москві побил і под столицею обозом ся положил.

1607. Послушенство кролю под Озерною, от Чирська дві милі, над Віслою виповідали²²³.

Того же року князь Вишневецький²²⁴ з [с]таростою каменецьким з росказання его королевської милості в землі Волоськой турков і татар больше 6000 поразили і сина Єремїіна на господарство Волоськое всадили²²⁵.

Того ж року Гедіон Болован^г умер, владика львовський.

*арк. 128
зв.*

Того же року знову Дмитрія на Москву поляци провадили, маючи гетьманом Ружинського, і у милі от Москви обозом// стали, по кілько крот москву поражали²²⁶.

^а Пропущене в рукописі "Мор" написано на боковому полі сторінки.

^б Так в рукописі. Має бути "Івановича".

^в Цей напис зроблено почерком ХІХ століття.

^г Так в рукописі. Має бути "Балабан".

Того же року царевич заволський з'їхав з своєї землі і бул у пана краковського^а і у кроля в Кракові²²⁷.

Того же року татаре Україну коло Вінниці, Гайсина і Шаргорода пустошили²²⁸.

*Князь
Остро-
зький
воєвода
київський
умер*

Року 1608, місяця феврала, дня 23, в суботу первую в пост Великий, Василій, князь Острозький, воєвода київський, умер і похован у Острозі того же року мая 17, которий бул великий милостник набожества крецького^б, монастирі побудовал, маєтності понадавал, навіть і до міських церков маєтності надал, на шпиталь і школи місто надал Сурож з селами; бул богобойний, нищелюбивий, смиренный, приступний кождому і наубогшему; жил літ 84. По нем пановал син его князь Януш, каштелян краковський.

Того же року князь московський наших за посланням кроля его милості пана Мнішка і інших повипускал. Тогді і князь Константин Вишневецький з Москви пришол²²⁹.

Того же року листопада татаре кошем стояли под Гайсином, шкоди коло Прилуки, Немирова і Вінниці великії починили²³⁰.

*Сейм у
Варшаві*

1609. Сейм у Варшаві бул, на котором були послове от кроля перського і турецького, і перекопського, ускаржаючися на козаки о Перекоп, а перський, аби войну поднес против Турка. Бул посел англійчик і з жоною. Но козаки пред тим Перекоп збурили і замок з містом спалили, і шкоди великії починили, і старосту перекопського взявши, кролю дали, в назад ідучи, і Очаков збурили²³¹.

*О мона-
стирі По-
лонськом.
О мона-
стирі
Тригор-
ськом*

1610. Благодатію Божією начася монастир Успенія Пресвятія Богородица во граді Полонном Леонтієм, архімандритом палагойським, сербином²³². Потом, от'їжаючи во свою страну, спустил отцу Кирилу любарському.

Рок 1611. Божією благодатію начася монастир Тригорський в пустині Трояновській, недалеко от Денешов над рікою Тетерв'ю, Преображенія Спасителя, отцем Кирилом, любарським ігуменом.

^а В рукописі написано "кравського", у вид. ИА надруковано "Кравского". Мова йде про краківського каштеляна, якого називали "паном краківським", що правило для нього за титул.

^б Так в рукописі. Має бути "кгрецакого", тобто "грецького".

Буря великая 1614. Буря була великая, йшла мимо Острог от Жаславля^а о полудні, яко ноч, в жнива: пуці крушила, сади ломила по селах — в Борисові, в Плужном і по інших селах. В тих краях, куди йшла буря тая, пашня в копах княжая кілька сот коп рознесло не знати где, так теже і людська; навіть і людей, котрії в полю того часу робили, носило поверх дерева, інших // мертвих познаходили, а інші за дерево ухватившись, і держалися mocno, і так живими позоставалися. А інші на полі, за стернь mocno взявшись, і держалися, еслі не пустили вітру под себе, а котрії пустили вітр под себе, то не сдержався, понесло, не знати где. І церкви ломило. В селі Борисові церков була з трима верхи; знесло верхи всі, стелею займаючи зрубу, і позаношовало не знати где; так теже і звони, аж не борзо* пастухи познаходили в полі розно звони; так теже і маковиці*, котрії були обиті білим желізом, познаходили на чотири часті поколото; і іное все покрушило.

арк. 129

Людей носило

*О князі
Корецьком*

1615. Князь Корецький, до Волох вшедши, Стефана Домшича, на тот час господаря, вигнал і, близько року там будучи, і значнії потреби з ним і с турки, татари і з волошею маючи, битв до кільку виграних, і так Волоськую землю опановал²³³.

Того же року саранча великая була, іже поїла гречки і проса.

1616. Суша була великая. І татаре були²³⁴.

О Корецьком

Того же року, місяца август, тот же князь Корецький у Волоших през Радула і турков шкодливе поражен так, же ледве в кільку коней з Волох збіг, але заскочон і пойман і отдат до Турка в неволю. І всажено его на вежу високо на морі, і бул там за вартою, іже трудно було вийти.

Довідалися іноки Святия гори, іже християнський князь православія гречеського, приїжчали к нему часто і стараніє міли, яко би его викрасти. І одного часу приїхали і вина привезли з собою і, упоївши сторожу, дали ему стрічки з рукавичками і спустився ними. І повезли его, оболкши* в чернії ризи і клобук зложили на него, до монастиря Святия гори і кілька неділь ховали в склепу под церковію. І повелі[в] его турук шукати, і не знашли.

^а Так в рукописі. Має бути "Заславля".

Потом Корецький просил іноків, аби его отправадили до Руської землі, обещуючи їм нагороду не тільки от злата і сребра і грошей, але і маєтьность міл дати. І отправадили его чернцем до границі і зняли з него чернецтво і пустили его в мирських шатах, а сами вернулись. А он ідучи і пришед до Рима, і бул в папіжа²³⁵, і присяг на новий календар²³⁶, і остал католиком, і приїхал додому.

арк. 129
36.

Потом приїхали чернці от Святої Гори примо//минаючися^а обітници. Аж солгав не тільки чоловіком, але й Богу в вірі, і рек: “Не от вас я то маю, але, будучи в неволі, обрікався бути католиком, аже би мене висвободил Бог з неволі”. І так біднії чернці с плачем от’їхали. А турок зрозуміл, іже чернці приїжчали до него кілька крот і рек: “Певне они украли” — і казал постинати кількадесят чернцов невинних і не того монастиря.

А Корецький хотіл знову, католиком будучи, рицєрство оказати, яко первій православним бул, много звитязства одержав над турком, аж омилило его, помста Божая над ним пала: тільки пошол первий раз над турка, зараз пойман і безвісти згинул. Родившії его кілька крот посилали в землю Турецькую довідоваючися, где єсть, чи страчем, чи у везенню, і не могли довідатися: єдні мовили — у везенню, а інші — замордовано, і так згинул²³⁷.

Того же року, августа, над западом затмився місяць над дві години.

Того же року Адам Костантин князь Острозький под Каменцем на Смотричі обозом стоял²³⁸.

О затемненню місяца

1617. Місяца августа 6, второй години вноч, місяць бул в затемненню таким знаком: багрево мало не ввесь.

О татарєх зимніх

Того ж року пред Стрітєнієм Господнім калга мурза* з татари поважне* в землю нашу вшедше мимо Любартов і Полонний, под Шульжинцами кошєм стояли, Шульжинці спалили, аж сягнули за Оструг^б миль 12, коло Ляховець, і Янполя^в, і Жаславля^г, і Полонного брали і попалили і індей* много із великою здобиччю до землі своєї вернулись²³⁹.

^а Так в рукописі. Має бути “припоминаючися”.

^б Так в рукописі. Має бути “Острог”.

^в Так в рукописі. Має бути “Ямполя”.

^г Так в рукописі. Має бути “Заславля”.

1618. Князь Костантин Александрович²⁴⁰ у Любліні умер.

Князь Ос-
тро-
зький
умер

Того же року татаре були о святом Євстафії і великій шкоди починили около Острополя, а потім едналися з острополяни з мурзою* Араком, которий бул на едно око сліп, пили і їли з острополяни²⁴¹.

Того же року в Бересті гусеница була, цвіт і лист об'їла.

Князь
Остро-
зький
умер

1619. Князь Януш Острозький Александрович умер. На їх^а місці панувала сестра їх, дочка Александрова, которая пошла за Ходкевича і була гонителька на православних, церков у Острозі святого Ануфрія повелі розметати, і уво Острожку, і в Турові также²⁴².

1619. Місяца мая дня 5 бул сніг // в самий цвіт і не могла животина ходити на поле для снігу і морозу; а сіно було дорого.

арк. 130

Того же року септемврія 11 буря була барзо великая, іже все дерево по садах поломила і вежу замкову в Бересті з годинником у воду вкинула і двур Сопіжин стерла.

Того же року лісовці²⁴³, йдучи до обозу, великій шкоди починили і под Острополем стояли.

Зима
лихая

В том же року зима була лихая, бо по Рождестві Христові пустила була зима, на завтрес Богоявлення²⁴⁴ вода була великая, греблі порвало, млини позносило і всі М'ясниці тії тепло було, юж ніхто не сподівався, жеби зима міла бути. Аж на М'ясниці приморозки, а, запустивши на Великий пост²⁴⁵, сніг випал такий великий, же ніхто не мог с хором, сиріч* з дому, вийти, не прокидавши лопатою, окна і двері завіяло, і мороз лютий бул, хто по дрова поїхал, то змерз. І так було увесь пост, а на Воскресеніє Христово болото великое було, аж по коліна.

Звізда

Того же року звізда з хвостом указовалася на небі през всю зиму.

Того же року у Острозі^б на замковій церкві виділи агтела стоячого з голим мечем.

Краковсь-
кий умер

1620. Януш краковський князь Острозький умер. На его місто пановання Острозького внук его, по доці, Домінік²⁴⁶ з дому Жаславського^в.

^а У вид. ИА початок цієї фрази передано словами "И лих". Помилка сталася внаслідок печіткого написання в рукописі букв "Н" і "а", що складають перше слово речення.

^б Так в рукописі. Має бути "Острозі".

^в Так в рукописі. Має бути "Заславського".

Война с
турком

Того же року ноеврія дня 1 трясеніє землі було. 1621. Козаки запорозькіи вишли були всі з Запорожжа, аж було пусто, бо кролевич міл поле ставити* с цесарем турецьким, і стояли обозом под Хотиним. Там же ув обози гетьман Ходкевич умер^a, котрий взяв бул ксяжну Острозькую. А она вдовою пановала і напускала у Острог езуїтов, іже през них много злого сотвори православним, що низшей окажется²⁴⁷.

Патріарха
в Києві
бул

Того же року дорожина була: жито по 12 злот, ячмінь по 8, а овес по 6²⁴⁸. І того ради і у крамах все поднялося дорого.

Того же року патріарха іерусалимський Феофан бул в Києві і много благочестія вніс в нашу землю, отступников, котрії во унії були, откидал і проклятству їх отдал, а отца Іова Борецького на митрополитство посвятил.

арк. 130
зв.

1622. Місяца апріля, у Вітепську будучи, уніят владика Іасафат всі церкви под унією, тільки една не под унією, і он взявши того священика православного в ланцюх на воскресеніє Христово. Мішчане, ужалившись священика, найшли на двор владичий, // добуваючи его. А они, запершись во дворі мощно, і боронилися, з двору стріляли, і застрілили владичіи слуги одного міщанина, котрий міл двоє синов вдатних*. Тії з жалю великого по своем отці мощно до двору добивалися, а, добившись, прибігши, еден і ударив владикау бартою*, і убили его на смерть, і в воду вкинули. І за тоє міщан стратили 17 старших²⁴⁹.

Митропо-
лит в
Києві, а
право-
славній
владикау
убито

Мор

1624. Мор бул в Миропольї і в Барановці. І попалили відьми в Мирополью для перестятя* мору, ано* еще горше мерло. І в Барановці знашли відъм кілька і боялися палити, аби не горій* було.

Война с
козаками

Гетьман коронний з козаками ся воевал за розказаннем кроля²⁵⁰.

Огнь

Того же року Ярославль горіл в ярмарок, вигоріло все місто і ярмарок с крамами, при шкоді великой люде остали²⁵¹.

Могила

Того же року мор великий бул в Бересті і в Слуцьку.

1625. Єлисей Плетенецький, архімандрит печерський, умер²⁵². По нем настал архімандритом Захарія Копистенський, тільки рок було.

^a Пропущене в тексті рукопису слово "умер" написано на боковому полі сторінки.

*Усмот-
рицький^а*

1628. Настал архімандритом в Печерськом монастирі Петр Могила, воеводич молдавський. Той бул поборца восточної церкви.

1629. Мелетій Смотрицький, архієпископ полоцький, будучи православний, для архімандритства Дерманського монастиря отступив восточния церкви і стався хульником на церков восточную святую. Потом тую свою ересь і письмо проклинав і палил, і топтав у монастирі Печерськом при Службі Божій і при соборі. Потом паки солгав Духу Святому, і бисть хульник на святую церков і на патріархи, а хвальца папіжський, кламца* на святих Божіих. І умре в таком зломудрії своїм²⁵³.

*Война с
козаками*

1630. Поляци, посполитое рушеное^б, хотіли козаков знести і стали обозом под Переясловлем і кілька крот потреби міли. І поражені поляци от козаков, і мало що ся остало войська ляцьского, і мусили єднати козаков і примир'є взяли. Ліпей здобилися козаки дома, ніжє на море ходячи. Ні єдин шляхтич не пришол додому, а черні без лічби, жолнірства, німцов — все там полегло²⁵⁴.

*Митрополит
умре*

1631. Іов Борецький, митрополит киевський, умре і погребен в церкві Святого Михаїла золотоверхого.

*Кроль
умре.
арк. 131*

1633. Кроль польський Жигимонт III умре²⁵⁵. По нім вибрано на королевство сина єго Владислава. При обиранню кроля Влади//слава польського дарова Бог християном пастирей православних — митрополита киевського Петра Могилу і Афанасія Пузину, єпископа луцького, і унія зноситися казано през увесь сенат коронний. І привернено церков столицную митрополію святій Софії в Києві і іних не мало к православію.

*Обновленіє
храма
святеї
Софії*

Петр Могила, митрополит киевський, архімандрит печерський, гди приїхал с Польськи, стрітили єго весь чин священнический і іночеський, і мирсьтії люди много зіло* со пінієм і зо ораціями, віншуючи в том чину святительськом, і впровадивши в церков Святій Софії, посвятили їй молебен і люторгію Божественную отправовали, весь день на набоженстві стравили. І от того часу церков обновилася набоженством, що от кількадесят літ пустовала, ошарпалася, обвалилася була около всюди, двері завалилися були, аж увойти

^а Так в рукописі. Має бути "Смотрицький".

^б Так в рукописі. Має бути "рушення".

нілга* у церков було, та же і окна і преділи. Якої же праці, якоє ж^а кошту і накладу Петр Могила митрополит на тоє наложил незлічно, незрахо[ванно]^б, поки обновилася знову церков святиї Софії, на славу і заступленіє правовірним, на посрамленіє нечистивим і отступником православнїя віри, на безконечное мученіє їх²⁵⁶.

О преждереченной княжні^в, котрая у Острозі пановала, розмаїтими способами примушовала до унії, ласкою і под утраченнем ласки, і не могла до того привести. І поотбирала маєтності церковнії і ґрунти і ні при чом церкви пооставалися. І тривали так священники кілька літ, на малім прєставали, яко письмо свідчить: пища і одежа — сими довольні будьте, аби при православїї. А княжна, маючи гнів на православних і ненависть, видить, же не повелося їй в том, же кривди починила церквам і священником, бо она розуміла, іже би они для недостатку мусять приступити до унії. А священники о достаток мало дбали, аби при православїї.

Промишляла она много літ, що злоє православним вистроїти. Потом, року 1636, юже знала, що умислила воздвигнути гоненіє на церков, тільки їй о тоє йшло, же тіло її отца княз[я] Александра, в церкві замковой. Наперед тоє учинила, же викрала з церкви тіло отцевськоє. В п'яток страстний, вночі з п'ятка на суботу, пришла з езуїтами до церкви. Привели священника, хотя не хотіл, жеби церков одомкнул. Священик // хотіл дати знати людем і збоявся, бо було би забойства немало, що напотом і за зле на него люде міли, же їм знати не дал. А гди увошли у церков, ано гроб Божий убраний коштовне на кілька тисяч, що і сами езуїти дивовалися, стоял на склепі, где княж[ата] лежать. Гроб той рострясли, отсоваючи, і добилися до склепу, і знашли у трумі тільк[о] кості, бо юж літ 34, яко умер, а трума циновая, і понесли^г до кляштора. Єден езуїта сіл за трумою прикрився,

арк. 131
зв.

^а Так в рукописі. Має бути "якого ж".

^б Закінчення слова, що включене в прямокутні дужки, в рукописі нема, але місце для нього залишене. Очевидно, переписувач не зумів прочитати закінчення слова в рукописі, з якого він виготовляв список. У вид. ІА слово "незрахованно" надруковано без закінчення, а пропуск в рукописі не застережено.

^в Див. звістки під 1621 роком.— С. 135.

^г В рукописі "помисли".

а другий питаєт, а той отповідає от тих костей. І мовить: “Александре, по цо ж ту пришед?” Той отповіда: “Збавення шукам”.— “А чем же давній не шукал?” — “Бо не зналем, цо віра ліпша римська”. А княжна кості перемила, золками* пахучими переклала. Єзуїти крестили во свою віру кості і водою покропили і ім’я перемінили Станіславом. І попровадили до Ярославля і там поховала подлі матки своєї.

*Збитки
над хре-
стіяни*

Тепер свой час прибрала, що давно мислила. На Воскресеніє Христово, гди хрестіяне тріумфують, утішаються, вихваляють Господа, воскресшаго із мертвих, ішли священници всі со крести от замкової церкви до храму Воскресенія Христово на новое місто, і людей множество великое було. Гди йшли през замок^а і през місто, тільки почали сходити з міста на мост к шпиталю, а она, незбожная, каретою шістьма коньми наїхала на тот гмін* людей, на мосту прудко женучи, бичем затинаячи по людех, коньми потрутила* людей, а інії з мосту попадали в ріку. Священници, видячи, же зле, едні ризи з себе, где хто влуча, а інії з ризами у шпиталь под лави, под піч. Міщане, не терпячи збитков, ну по возницях і паню осталося мало не убили на смерть. І дано знати гайдуком і іним слугам, і було ранених немало з обох сторон. Потом міщан старших всі турмо повні були до справи. І такії свята їм були во скорбіх неутішних. Потом бул тому суд, і мучено. Інії не витривали, померли в муках, і покидано за містом на сніденіє псом, невольно і проводу отпраляти, тільки так загребли в пісок без трум; а іних на пол позбивано^б. І церкви позапечатовала, но не всі, тільки три: замковая Богоявленія, на новом місті дві — Воскресеніє Христово, святого Анофрія, бо не увесь її Острог, тільки половина, а половина // князя Домініка, внука краковського²⁵⁷. І так в тих церквах все літо набоженство не правилося, в замковій церкві і гроб Божий стоял все літо²⁵⁸.

*Вмісто
весілля
плач*

арк. 132

*Диво леда-
якоє*

Того же року у Звяглі діялося диво леда-якоє* той же княжні, що і у Острозі. Приїхал мніх до Вязгля^в із Сокаля^г до неї, глаголя: “Єстесь очарована

^а Так в рукописі. Має бути “замок”.

^б Тобто їх побили “мало не до смерті”

^в Так в рукописі. Має бути “Звягля”.

^г Так в рукописі. Має бути “Сокаля”.

і замок твій, і дияволи за тобою явно ходять”. А она рскла: “А яко же то, отче?” А мніх, урізавши шмаш^а подушки, і знашов там жабії лапки і рек їй: “Отож маеш чари, пойдімо ж до костеля, обачите, же там дияволи”. Гди же були в костелі і заіграно в пицалі, панни служебниці її всі, поднявши подолки на поєс, і пошли в танець в коски* в костелі, аж всі полякалися, видячи тоє.

Того же року у Острозі виділи на церкві замкової на каждой бані по три свіші горящіі. Було того на три години, і многії виділи — жиди, татаре і ляхи,— а вноші. І приписали тоє ляхи чарам руським.

Того же року ув Острозі ув усені^б унія наступила. Князь Домінік всі церкви отдал под унію, п[р]юча польському єпископу луцькому²⁵⁹. Тільки три священика не прийняли унії: отець Іоанн Бережанський замкової церкви, отець Марко — воскресний, отець Кирил — онофрійський, і уступили з міста ніщим^в, а ініі — всі. Міщане міли надію на отца Стефана пречиського, хотіли при нім опертися, яко при мурі, же чоловік був побожного житія, безженний і научений по-латині, по-гречеськи. А он наперед всіх приял унію. Зараз кадук его напал, а вже старенський бул.

Ано уніате з римляни признавають уже Святого Духа і от Сина сходити. В старих діях* написано, сенот второй бул в Цариграді року по Христі 408, о похоженню Святого Духа, на Македонія²⁶⁰. І, з’їхавшися, святії отці, только от отца признали в визнанню віри, а от сина не сміли над власний а ясний текст завіту новаго придавати, як теперішня маніхейська треклятая ересь дерзнула придати: “і от Сина”²⁶¹.

Тое^г теди ґрунтовное застановенне і у римлян тщеславних наймні літ 600 неотмінно трвало, аж до папіжа Леона третего²⁶², которий боронил барзо, аби Духа Святого не придавали “і от Сина”, о чом єсть у Цезар Баранійшу достаточо доложено на листі осмсот 59²⁶³.

---

^а Так в рукописі. Має бути “шмат”.

^б Так в рукописі. Має бути “восени”.

^в Так в рукописі. Має бути “ні з чим”.

^г В рукописі помилково написано “Лое”.

А по сегом соборі // в сто літ над уфало і постановенне всіх святих седми вселенських соборов, Формос, папіж в Римі, с помочники своїми сміл ересь погібелі ново винести, мило положонную анафему* от святих отець. Кто би важился над їх затвердження з інтрокцією^а іною виникати а “от Сина” ісхоженіе приложити, повідаючи, же сам Син Божий і всі святії вселенські собори недосконале рекли о Духу Святом, которий тільки от Отца походить, потреба приложити “і от Сина” і учинити Сина Отцем Святому Духу?

Лео Великий в Римі папіж казал вирити на таблиці сребреной визнання віри і за олтарем поставити казал, яки у визнанню віри співано, же Дух Святий тільки от Отца походить, а “от Сина” под анафемою.

Права, постановенне такове в Римі папіжове учинили і меж канони єсть получено, же хотя би міли всі овечки Христові ораз згинуті, жаден не маєт оному пастиреві, то єсть папіжеві, которий еслі би, не дбаючи о своем і о своїх овечках збавенню, з собою до пекла громадою віл душі людськії на вічне затрачене, і не может мовити, що чиниш.

О, проклятое право і уфало, а окрутне злосливое серце, в котором ся, тоє право зачавши, з’явило на згібель полнячих его!

Жид Талмуд зложивши, списали по Хресті в 400 літі учонії на ім’я Рабіна і Арабіса²⁶⁴. Жиди те же учонії по Хресті у 190 літ іменем Аквіля²⁶⁵ Біблію прекладал.

---

^а Так в рукописі. Має бути “інструкцією”.

Львівський літопис

¹ Джерелом цієї звістки літописець називає “De origine et rebus gestis polonorum, libri XXX” (“Про походження і справи польського народу, 30 книг”) М. Кромера, видану вперше в 1555 році в Базелі латинською мовою. М. Гунашевський, очевидно, користувався “Хронікою” М. Кромера в перекладі на польську мову М. Блажовського, виданою в 1611 році в Кракові під назвою: “Marcina Kromera biskupa warmińskiego o sprawach, dziełach i wszystkich inszych potocznościach koronnych polskich ksiąg XXX przez Marcina Błażowskiego z Błażowa wyraźnie na polski język prsethumaczone, przydatkami i dowodami niektórymi poniekąd utwierdzone i własnym onogoż kosztem z druku na świat podane. W Krakowie w drukarni Mikołaja Łoba, roku pańskiego 1611” (“Мартина Кромера варменського єпископа про справи, події та всякі інші Польської корони поточні речі 30 книг, Мартином Блажовським з Блажова точно перекладених польською мовою, деякими додатками і поясненнями подекуди поповнених і на його ж власні кошти надрукованих і у світ випущених. В Кракові, в друкарні Миколая Лоба, року Божого 1611”). В “Архиве Юго-Западной России”.— Ч. 1.— Т. 10.— К., 1904) на сторінках 408—409, в документі № 151, є посилання на виклад “Хроніки” М. Кромера, здійснений Яном Гербуртом латинською мовою, що вийшов першим виданням у Базелі в 1571 році. У зазначеному документі цитата з викладу Гербурта подана польською мовою, але книга Гербурта в перекладі на польську мову не видавалася. Цитату для зазначеного документа взято з “Хроніки” Кромера в перекладі М. Блажовського, де в XII книзі на стор. 263 ця подія описана під 1340 роком. М. Бельський у своїй “Хроніці” події, описані у “Львівському літописі” під 1339 роком, теж відносить на 1340 рік. М. Бельський зазначає, що попередник Казимира III на Львівському і Володимирському князівствах Болеслав володів цими князівствами “prawem przyrodzonym” (“унаслідуваним правом”), але не дотримувався руської віри, за що його було отруєно. Перелік М. Бельським деяких речей, забраних Казимиром з львівських церков, дає підставу припускати, що обидва хроністи — і Кромер, і Бельський — користувалися для опису цієї події в своїх “Хроніках” одним і тим же джерелом. Опис цієї події, заснований на “Хроніках” Кромера і Бельського, вміщено також в “Густинской летописи” під 1340 роком. Слід зазначити, що К. Маркс загарбання Казимиром Великим Червоної Русі теж відносить на 1340 рік (Herburt J. Chronika polonika siwe Regni polonici descriptio.— Basil., 1571; Бельський М. Хроніка.— С. 391—392; Прибавление к Ипатьевской летописи // Полное собрание русских летописей.— Т. 2.— С. 349; Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 5.— 1938.— С. 347—348) — 99.

² Казимир IV Ягеллончик після смерті київського князя Симеона Олельковича (1455—1470) перетворив Київське князівство в литовську провінцію. Першим київським воєводою (намісником) у 1471 році було призначено литвина Мартина Гаштольда, якого кияни не хотіли прийняти, як людину не князівського роду, не православної віри, що до того ж походила з колишніх підданців київських князів. Двічі приїздив Гаштольд до Києва, але кияни не пускали його в місто, просячи короля призначити на Київське князівство Симеонового брата Михаїла або кого іншого грецької віри. Однак король свого рішення не змінив, і мешканці Києва змушені були прийняти Гаштольда. З того часу замість князів у Києві настали воеводи. М. Гаштольд у 1474 році витримав у Києві грізний напад татар (Закревский Н. Описание Киева.— Т. 1.— С. 30; Киевский синопсис, или Краткое собрание от различных летописцев о начале града Киева.— К.— 1836.— С. 200-201; Полное собрание русских летописей.— Т. 2.— С. 358; Strykowski M. Kronika polska, litewska, zmódzka i wszystkiej Rusi.— Т. 1.— Warszawa, 1846.— S. 272; Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana.— Т. 23—24.— Warszawa, 1899—1900.— S. 712) — 99.

³ Мова йде про татар, які напали на руські землі Провідної (поминальної) неділі, що в 1498 році починалася 22 квітня. Це був перший і надзвичайно спустошливий напад турків і татар на Галичину (Прибавление...// Полное собрание русских летописей.— Т. 2.— С. 361; Бельський М. Хроніка.— С. 904) — 99.

⁴ Про цей напад татар і турків на Україну в інших джерелах звісток не зустрічаємо — 99.

⁵ М. Бельський битву з татарами під Сокалем датує 2 серпня 1519 року (Бельський М. Хроніка.— С. 1009) — 100.

⁶ Це був напад на Україну загону турків з 12000 чоловік, серед яких було лише 4000 білогородських та інших татар (Бельський М. Хроніка.— С. 1026) — 100.

⁷ Облогу турками Рогатина М. Бельський відносить на 1524 рік (Бельський М. Хроніка.— С. 1027) — 100.

⁸ Мабуть, ця подія трапилася 8 серпня 1542 року, в день Свята Рождества Діви Марії — 100.

⁹ Мова йде про Арсенія (Марка) Балабана, львівського єпископа, дату смерті якого в літописі зазначено неправильно. А. Балабана було обрано на львівського єпископа в 1549 році, після смерті першого львівського єпископа Макарія Тучапського. Умер Арсеній Балабан в кінці 1568 або на початку 1569 року (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 171, 190; Архив Юго-Западной России.— Ч. I.— Т. 10.— С. 30) — 100.

¹⁰ Тут йде мова про молоду вдову Яна Заполія, короля східної частини Угорщини, що помер 22 липня 1540 року.— Ізабеллу, яка після смерті чоловіка залишилася з своїм сином Яном Сигізмундом, що мав від роду лише кілька місяців, і разом з регентами управляла Трансильванією. Д. Зубрицький у своїй "Хроніці міста Львова" зазначає, що в 1556 році, в суботу другої неділі Великого посту, тобто 28 лютого, до Львова прибула угорська королева Ізабелла з сином

Яном Сигізмундом, помилково називаючи її не дружиною, а дочкою померлого короля Яна I Заполія і сестрою тодішнього короля (?), і перебувала у Львові декілька місяців. Те, що мова йде саме про правительку Трансильванії, підтверджує і сам Д. Зубрицький, який у своїй “Хроніці” під 1557 роком пише, що королева Ізабелла, повернувшись 21 березня в Угорщину, у трансильванське місто Альба Юлія (Білий город), в подяку за гостинний прийом її у Львові, разом з своїм сином Яном Сигізмундом, якому тоді вже було 17 років, видала диплом львівським купцям, що звільняв їх в Угорщині від всіх митних податків (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 177, 178; Борецький-Бергфельд Н. История Венгрии в средние века и в новое время.— СПб., 1908.— С. 122—137; див. також: Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 52—53) — 101.

¹¹ Це був похід польсько-литовської армії в Прибалтику, який завершився приєднанням у 1561 році Лівонії до Литви, що суперечило інтересам Росії — 101.

¹² Мова йде про напад на Україну кримського калги з двадцятитисячним загоном татар, що відбувся на початку 1558 року з наказу хана, розгніваного вчинками Д. Вишневецького, який перейшов на службу в Російську державу і готував похід проти Криму. Татари несподівано напали на Брацлавщину, пройшли Барську, Хмельницьку та інші сусідні волості Волині та Поділля, пограбували їх і з величезним полонем (близько 40 тисяч чоловік) повернулися назад, не зустрівши з боку литовського війська ніякого опору (Полное собрание русских летописей.— Т. 13, первая половина, VIII.— СПб., 1904.— С. 289; Грушевський М. Історія України-Руси.— Т. 7.— С. 122) — 101.

¹³ Волоський (молдавський) господар Стефан VII. Томша, за звітками, що є в “Хроніці” Д. Зубрицького, був обезглавлений у Львові 5 травня 1564 року. (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 187; Бельський М. Хроніка.— С. 1149) — 101.

¹⁴ Цей напад татар на Поділля, під час якого вони спустошили багато сіл і містечок, М. Бельський відносить на 1566 рік (Бельський М. Хроніка.— С. 1163) — 101.

¹⁵ Сніг випав після Пасхи, перший день якої в 1568 році припадав на 18 квітня — 101.

¹⁶ Дату смерті польського короля Сигізмунда II Августа в літописі вказано неправильно. Він помер 7 липня 1572 року — 101.

¹⁷ Мова йде про французького принца Генріха Валуа, обраного на польський престол 11 травня 1573 року, який таємно виїхав 17 липня 1574 року в Париж, щоб зайняти французький престол, який залишався вакантним після смерті брата Генріха Карла IX, що помер 30 травня 1574 року (Бельський М. Хроніка.— С. 1342) — 101.

¹⁸ Турецьким султаном до 12 грудня 1574 року був Селім II, проти якого проводив боротьбу молдавський господар Юна Івоня, запросивши собі на допомогу

українських козаків на чолі з гетьманом Іваном Свірговським; з 21 грудня того ж року турецьким султаном став Амурат III — 101.

19 В “Хроніці міста Львова” Д. Зубрицького розповідається, що татари, скориставшись безкоролів'ям в Польщі, безборонно бродили по українських землях, спустошили Волинь, Поділля, зайшли аж за Жешув. В суботу 1 жовтня, в день Свята Покрови, вони підійшли до Львова, але, зустрівши тут організований опір, не наважилися його штурмувати. Польські воеводи виявилися неспроможними захистити населення від татар. Лише українські козаки помстилися татарам за напад на Поділля. Вторгнувшись із своїм керівником Богданом або Яковом Богданом, на прізвисько Ружний або Ружинський, за Перекоп, вони розгромили і розорили татарські поселення, нікого не жаліючи. Але, як зауважує М. Бельський, це ні в якій мірі не відповідало збиткам, заподіяним татарами в руських землях (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 197—198; Бельський М. Хроніка.— С. 1366—1367) — 101.

20 За звістками, що є в “Хроніці міста Львова” Д. Зубрицького, Іван Підкова нібито був братом молдавського господаря Іони (Івоні), жорстоко замордованого турками в 1574 році. (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 202—203; Бельський М. Хроніка.— С. 1430) — 101.

21 У цьому році “ляхове”, під якими літописець в даному разі розумів католиків взагалі, запровадили “новий календар”, тобто григоріанський календар, або “новий стиль”, що увійшов у вжиток в усіх країнах Європи й Америки, за винятком православного Сходу. Запровадження папою Григорієм XIII в 1582 році нового календаря зробило особливо відчутною для всіх віруючих християн розбіжність між православ'ям і католицизмом, що накопичувалася віками, та поглибило незгоди між ними: починаючи з 1582 року православні і католики святкували Пасху, Різдво та інші свята в різний час, що призводило до нехтування феодалами-католиками релігійних традицій українського трудящого населення, яке переважно дотримувалося православ'я — 101.

22 Тут іде мова про закладку нової камінної церкви Успіння Богородиці (Пречистої) у Львові, що стала центром діяльності Львівського братства. В окружному посланні від 15 січня 1586 року до всіх православних обивателів Польської держави антиохійський патріарх Іоаким просив подати допомогу Львівському братству “іж у Львові вісті християнська церков хочет стросненіем поновлятися, то єсть наукою Письма Святого, і хотять з помочю Божією панове міщане львовські школу закладати для научення дітем християнським всякого стану, которії би міли учитися Письма Святого, гречеського і словенського, да не будет род їх християнський аки безсловесен ненаученія ради; і теж купити друкарню письма словенського і гречеського, к той же школі потребную, в полтори тисячі золотих заставленую; і теж церков хотять муровати новую і дом на школу, і дом на друкарню, і дом на шпиталь, просто все поновляючи законное стросненіе” (Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов.— Т. 3.— С. 11—13) — 101.

23 Тобто татари, що вторглися в українські землі близько 6 серпня, коли святкували день Спаса. В інших джерелах звісток про цей напад татар на руські

землі не знаходимо. Д. Зубрицький розповідає про нашествя турків і татар на галицько-руські землі в 1589 році, коли вони дійшли аж до Львова (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 216) — 102.

²⁴ Мова йде про битву, що відбулася 24 січня 1588 року під містом Бичиною між партіями Зборовських — захисниками “можновладства” магнатів і Замойських — прихильниками монархічного способу правління в Речі Посполитій (Бельський М. Хроніка.— С. 1606—1607; див.: Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 55—56) — 102.

²⁵ Про цей напад татар на Галичину в інших джерелах звісток не знаходимо— 102.

²⁶ У звістках під 1592 роком літописець згрупував опис подій тривалого періоду запровадження унії, допустивши при цьому зміщення хронологічних рамок у відношенні деяких окремих подій і фактів. Перша грамота про згоду деяких православних єпископів на унію була складена 24 червня 1591 року і підписана луцьким єпископом Кирилом Терлецьким, львівським єпископом Гедеоном Балабаном, пінським єпископом Леонтієм Пельчицьким і холмським єпископом Діонісієм Збируйським. Ще до поїздки в Рим польський король грамотою від 18 травня 1592 року надав привілеї єпископам, що погодилися прийняти унію. 1 червня 1595 року київський митрополит Михаїл Рагоза, єпископи володимирський Іпатій Потій, луцький — Кирило Терлецький, пінський — Леонтій Пельчицький і кобринський архімандрит Іона Гоголь підписали докладні умови (артикули) унії для представлення папі і королю, а 12 червня митрополит і всі єпископи підписали соборне послання до папи з висловленням згоди на прийняття унії. Ці два документи представляли собою все необхідне для поїздки Іпатія Потія і Кирила Терлецького в Рим, яких король призначив послами до папи ще в травні 1594 року. Числа 24 вересня 1595 року посланці виїхали до Риму і прибули туди 15 листопада. Лише 23 грудня відбулася заключна аудієнція у папи, на якій Потій і Терлецький принесли присягу на вірність папі. Посли виїхали з Риму не раніше 7 лютого 1596 року і 1 або 2 березня вже були вдома. З 6 до 9 жовтня 1596 року в Бресті відбувався собор на питаннях унії, але насправді там засідало два собори: один — уніатський, який прийняв і затвердив укладену в Римі унію, другий — православний, що відкинув її (Макарий. История русской церкви.— Т. 9, кн. 4.— СПб., 1900.— С. 516—518, 520—521, 549, 571, 579, 606—608, 619, 620, 635, 638, 670, 687) — 102.

²⁷ “Пересторога”, написання якої датується кінцем 1605 — початком 1606 року, є дорогоцінною пам’яткою полемічної антиуніатської української літератури, написана невідомим автором. Єдиний відомий нам список цього документа знаходиться в рукописній книзі М. Гунашевського, що зберігається в Центральній науковій бібліотеці Академії наук України в Києві (відділ рукописів, збірка кол. Університету св. Володимира, № 206 (27).— С. 99—131). Вперше “Пересторогу” було опубліковано в “Актах, относящихся к истории Западной России” (Т. 4.— С. 203—236). Вдруге цей документ опублікував М. С. Возняк у своїй роботі “Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові” (С. 25—56). У цій праці М. С. Возняк доводить, що автором “Перестороги” є Іван (Іов)

Борецький. До цього часу, слідом за І. Франком, переважна частина дослідників схиляється до думки, що автором "Перестороги" був Юрій Рогатинець, освічений братчик Львівського братства (Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури.— Львів, 1910.— С. 46) — 102.

28 Про цей напад татар на Галичину досить докладно розповідає М. Бельський. Татари вийшли з Волощини на Покуття, вчинили там багато шкоди, потім пішли на Самбір, спалили Снятин, Жуків, Тлумач, Тисьменицю, Галич та багато інших міст (Бельський М. Хроніка.— 1712—1714) — 102.

29 Похід Наливайка в Молдавію відбувся в 1595 році, а не в 1596, як помилково зазначено в літописі — 102.

30 Северина Наливайка та інших керівників антифеодального повстання українських селян і козаків 1594—1596 років було схоплено 9 червня 1596 року. Наливайка, в особі якого польський уряд вбачав не звичайного бунтівника, а свого небезпечного політичного противника, було страчено у Варшаві 11 квітня 1597 року після Варшавського сейму, що засідав з 10 лютого до 25 березня 1597 року (Бельський М. Хроніка.— С. 1743, 1764—1765) — 102.

31 Перша неділя Великого посту в 1598 році припадала на 5 березня — 102.

32 У вид. НС, а потім і у вид. ЮРЛ зазначається, що тут іде мова про когось з сім'ї львівських купців Мигалових, прізвище яких згадується в літописі під 1642 роком. Але, безумовно, це не так. Немає сумніву, що тут говориться про Михайла І Хороброго, волоського воєводу, претендента на молдавське господарство, проти якого проводила боротьбу Польща, що висунула на престол молдавського господаря свого ставленика Ієремію Могилу (див. звістки "Острозького літописця" під 1600 роком) — 102.

33 Мова йде про самозванця Лжедмитрія, що видавав себе за сина Івана ІV Грозного, якому покровительствував сандомирський воєвода, самбірський і львівський староста Юрій Мнішок і віддав за нього свою дочку Марину (Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 7—8, кн. 4.— С. 408—410; Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 168) — 102.

34 Тут розповідається про Станіслава Стадницького, власника міста Ліско на річці Сян (звідси — ліський), перемишльського каштеляна, який під час збройної сутички під Перемишлем 19 листопада 1605 року забив перемишльського старосту, королівського референдарія Фому Дорогоєвського (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 233) — 102.

35 Чи був Лжедмитрій І у Львові перед від'їздом до Москви, в інших джерелах звісток не знаходимо. В "Хроніці міста Львова" Д. Зубрицького про цей факт згадки немає. Однак відомо, що, прибувши до Москви, самозванець відправив у Львів на 300 карбованців соболів для будівництва там православної церкви Успіння Богородиці. Цей подарунок міг бути і не пов'язаний з відвідуванням Лжедмитрієм Львова, а зроблений з метою привернути до себе православне населення міста (Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 7—8, кн. 4.— С. 429—430) — 102.

36 Під цим роком автор “Львівського літопису” зібрав звістки, що стосуються тривалого періоду боротьби польських магнатів за підкорення Польщею Російської держави. Ця боротьба закінчилася лише в жовтні 1612 року вигнанням польських інтервентів з Москви і нищівною поразкою їх — 103.

37 Це був один із найбільших рокошів під керівництвом М. Зебржидовського і Я. Радзівілла проти польського короля Сигізмунда III. Пійманий і доставлений у Краків один з найактивніших рокошан Ян Шесни Гербурт був відданий до суду і засуджений до смертної кари, але вирок не було виконано. Затримання Яна Шесного Гербурта та інших рокошан і висловлення ними покірливості королю відбулося не в 1606 році, як зазначено в літописі, а в 1607 році (История Польши.— Т. 1.— С. 248—249; Грабенський В. История польского народа.— С. 178—180) — 103.

38 Кафедральна Георгіївська, або Св. Юрія церква у Львові, що відіграла в ті часи важливу роль не тільки в релігійному, але і в громадсько-політичному житті, “же всі врочистості і публічні діла звикли в церкві кафедральной Святого Юрія львовской отпраоватися” (Величко С. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке.— Т. 3.— К., 1855.— С. 252) — 103.

39 Д. Зубрицький події, описані в літописі під 1607 роком, відносить до 1606 року (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 233—234) — 103.

40 Гедеон (Григорій) Балабан, львівський єпископ, син попереднього львівського єпископа Арсенія Балабана — 103.

41 Під 1608 роком літописець описав збройну боротьбу, що точилася між шляхтичами Стадницькими і Опалінськими з 1607 року до серпня 1610 року. Станіслава Стадницького, про якого тут іде мова, було забито 20 серпня 1610 року (Łoziński S. Prawem i lewem // Obuczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku.— Т. 2 // Wojny prywatne.— S. 377, 441—442) — 103.

42 Потоцький Стефан, коронний підкоморій — 103.

43 Тут, як і в інших подібних випадках, автор літопису розуміє територію України, що перебувала під владою Польщі — 103.

44 Події, описані тут, відбувалися весною 1614 року, а не 1615 року, як зазначено в літописі. Вислів “палити конфедерацію” означає спалення конфедератами акту про саморозпуск конфедерації (Жолкевський С. Писання.— С. 219—221; Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 243—247) — 103.

45 Ці події відбувалися в 1614—1615 роках, а не в 1616 році, під яким подано про них звістки в літописі (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 247—248) — 104.

46 Свято Вшестя у 1618 році припадало на 14 травня — 104.

47 Битва під Цецорою відбулася не в 1619 році, як зазначено в літописі, а близько 1 вересня 1620 року (История Украинської РСР.— Т. 1.— С. 209) — 104.

48 Події, описані в літописі під 1620 роком, відбулися в 1621 році (История Хотинского похода Якова Собеского, 1621 // Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси.— Вып. 2 (первая половина XVII ст.).— С. 40—126) — 104.

- 49 Тобто після 29 червня — 105.
- 50 Після 15 серпня — 105.
- 51 Ярославський ярмарок відкривався кожного року 15 серпня — 105.
- 52 Гетьман Михайло Дорошенко був обраний в кінці 1625 року, загинув у 1628 році під час походу запорізьких козаків у Крим.— Акт про комісію під Куруковом на місцевості під назвою Медвежі Лози (Маркевич Н. История Малороссии.— Т. 3.— М., 1842.— С. 21—30)— 105.
- 53 Мова йде про війну Польщі з Швецією, що почалася вторгненням у 1625 році шведського короля Густава Адольфа в польську Лівонію. В наступному 1626 році воєнні дії було перенесено в польську Пруссію (История Польши.— Т. 1.— С. 255—256) — 105.
- 54 Заслугує на увагу той факт, що в обох літописців найменування України вживається для назви території України на протязі всього часу і лише з 1648 року рівнобіжно з цим найменуванням автори почали вживати найменування “Військо Запорізьке”, яке одночасно означало і територію України, і військову організацію козаків. Автор “Львівського літопису” з 12 випадків згадування території України в цілому 9 разів вжив термін “Україна” і лише 3 рази, починаючи з 1648 року, вжив термін “Військо Запорізьке”. Автор “Острозького літописця” про територію України в цілому згадує лише один раз під 1607 роком, вживаючи найменування “Україна” — 105.
- 55 Київському митрополитові Іову Борецькому — 106.
- 56 Перед Святом Пасхи, яка в 1630 році починалася 28 березня — 106.
- 57 Григорій (Грицько) Савич Чорний, обраний 1629 року на гетьмана реєстрових козаків, проводив угодовську політику по відношенню до польської шляхти. Боротьба між козаками, що не увійшли в реєстр, і реєстровцями, серед яких переважали заможні козаки, набула форми гострої збройної сутички. Випищики, обравши в кінці 1629 року гетьманом Тараса Федоровича (Трясила), розгромили в 1630 році верхівку реєстровців і стратили гетьмана реєстрових козаків Григорія Чорного, як зрадника (История Української РСР.— Т. 1.— С. 214) — 106.
- 58 Лаш-Тучапський Самуїл, коронний стражник — 106.
- 59 Потоцький Микола, польний гетьман — 106.
- 60 Тарас Федорович (Трясило) (див. коментар 57) — 106.
- 61 Сьома субота після Пасхи в 1630 році припадала на 15 травня — 106.
- 62 Мабуть, білий прапор, який з незапам'ятних часів правив за сигнал припинення битви, а також був ознакою мирних намірів — 107.
- 63 Тут в літописі трапилася помилка. Димер ніколи жодному з Вишневецьких не належав. Димер в цей період входив до складу королівських земель і був окремим староством. 1631 року Димер належав старості Юрію Лясоті, після смерті якого це староство перейшло до Яна Лянцкоронського, а по смерті останнього 1647 року — до його сина Станіслава Лянцкоронського, скальського старости

64 Мaсться на увазі евангельська притча про багатого i Лазаря. Як, за притчею, багатий не був спроможним підпорядкувати своїй волі ("на тiм світі") бідного Лазаря, так i польські магнати виявилися нє в силі зламати опір українських козаків — 107.

65 Після Свята Тройці i Святого Духа, які 1630 року відзначалися 16 i 17 травня — в неділю i понеділок. Найближча п'ятниця після Тройці припадала на 21 травня — 108.

66 Неділя Всіх Святих, або перша неділя після Тройці, в 1630 році припадала на 30 травня — 108.

67 Гетьман Тарас Федорович (Трясило) — 110.

68 Літописець свiдомо назвав гетьмана Оренду "ніякись" (якийсь). Гостра боротьба серед козацтва проти угодовства гетьманів польсько-шляхетському урядові призвела до заміни протягом двох років декількох гетьманів, серед яких були i випадкові люди. Після Тараса Федоровича (Трясила) було обрано гетьманом Антона Конашевича Бута, але вже 8 червня того ж 1630 року під час переговорів з козаками під Переяславом Конецьпольський затвердив гетьманом козаків Тимоша Михайловича Орендаренка (Оренду), якого літописець, очевидно, i відніс до випадкових гетьманів. Влітку 1631 року замість Орендаренка гетьманом реєстровців було обрано Івана Кулагу-Петражицького, якого влітку наступного 1632 року було скинуто i на його місце обрано Андрія Гавриловича (Діденка) (Гуслистий К. Г. Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі в другій половині XVI i в першій половині XVII ст. // Нариси з історії України.— Вип. 3.— С. 136, 138, 139) — 111.

69 Рік смерті польського короля Сигізмунда (Жигмунта) III. Вази в літописі зазначено неправильно. Він помер 20 квітня (ст. ст.) 1632 року — 111.

70 Польського короля Владислава IV обрано на престол 8 листопада 1632 року -- 111.

71 Обрання Петра Могили на київську митрополію проходилося 3 грудня 1632 року, а посвячення відбувалося 24, 27 i 28 квітня 1633 року у львівській місцевій братській церкві Успіння Богородиці, побудованій на кошти сім'ї Могили. В обряді посвячення брали участь єпископи львівський — Ієремія Тисаровський, смоленський (кол. пінський i туровський) — Авраамій, луцький — Ісаакій Черчицький i мілецький архімандрит (кол. холмський єпископ) — Паїсій Іполитович Черкавський. Місцем свого обрання i посвячення на київського митрополита Могила обрав Львів не випадково. Петро Семенович Могила походив з середовища молдавської аристократії. Він обрав місцем своєї діяльності Україну i відомий як церковно-політичний та культурний діяч першої половини XVII століття. Діяльність Петра Могили дуже суперечлива. Обстоюючи інтереси вищого православного духовенства на Україні i верхівки української шляхти, він намагався догодити їм усім, виходячи з їх політичної орієнтації. Петро Могила виступав прихильником Польщі, але разом з тим він боровся з католицькою церквою проти унії; обстоюючи православ'я,

він одночасно виступав проти возз'єднання України з Росією. В Києві широкі кола православного населення, в тому числі і козацтво, були незадоволені діяльністю Могили, особливо в галузі шкільної освіти, тому що запрошені ним з Львова ієромонах Ісаія Трофимович, монах Сильвестр Косов та інші на посади викладачів Лаврської школи звинувачувалися в хиткості своїх переконань і в прихильності до унії. Справа доходила до того, що, за словами С. Косова, “був такий час, що ми, висповідавшись, тільки й чекали, що ось почнуть начиняти нами дніпровських осетрів, або ж того огнем, іншого мечем відправлять на той світ”. Ясно, що за таких обставин у Києві Петро Могила міг зустріти активну протидію своєму посвяченню, особливо з боку простого народу, незважаючи на згоду польського короля Владислава IV і благословіння константинопольського патріарха Кирила Лукариса. Становище ускладнювалося ще й тим, що ще був живий попередній київський митрополит Ісаія Копинський, який не думав відмовлятися від своїх прав і мав у Києві численних прихильників (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники.— Т. 1.— К., 1883.— С. 433, 437, 537, 544—547; Максимович М. А. Собрание сочинений // Отдел исторический.— Т. 1.— С. 390—394) — 112.

⁷² Сейм, який відбувся в Кракові з 8 лютого до 17 березня 1633 року, оголосив війну Росії, яка обложила Смоленськ, за те, що Владислав, всупереч Деулинському мирному договору, продовжував іменуватися московським царем — 112.

⁷³ В інших джерелах цей турецький воєначальник іменується — Абазі паша (Грабянка Г. Летопись.— К., 1854.— С. 41) — 112.

⁷⁴ Тут в літописі має місце помилка або вірніше плутанина в іменах молдавських господарів. Після Мирона Барновського, що був на господарстві вдруге з квітня 1633 року до 2 липня того ж року, молдавським господарем настав Мойсей Могила (вдруге, з 2 липня 1633 року до квітня 1634 року) — один з синів Симеона Могили, яких у нього було п'ять: Михаїл, Гавриїл, Мойсей, Іоан і Петро, причім останній з них проживав на Україні і займав посаду київського митрополита. Симеон Могила був господарем Волощини з жовтня 1600 року до червня 1601 року і з липня 1601 року до серпня 1602 року, а господарем Молдавії він був з 10 липня 1606 року до 24 вересня 1607 року (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники.— Т. 1.— С. 6, 35; Chronologia polska.— Warszawa, 1957.— S. 467, 469) — 112.

⁷⁵ Михаїл Федорович Романов — 113.

⁷⁶ Мова йде про сиців польського короля Сигізмунда III Вази. З п'яти його синів старший, Владислав, був польським королем з 8 листопада 1632 року до 20 травня 1648 року. Другий його — син Ян Казимир — був польським королем з 22 листопада 1648 року до 16 листопада 1668 року, коли відмовився від престолу. Третій — Ян Ольбрахт, який в літописі помилково називається “намолодшим”, був краківським біскупом і помер 1634 року. Четвертий — Король Фердинанд — був вроцлавським біскупом і помер 1655 року. П'ятий — наймолодший, що помер 1634 року, звався Олександр Кароль (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.—

С. 278; Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie.— Т. 2.— Warszawa, 1927.— S. 302 — 113.

77 Сейм відбувся з 31 січня до 13 березня 1635 року в Варшаві — 114.

78 Слово “дунай” означає розлив води, взагалі велике скупчення води. Вислів “где Ніпр упадає в дунай” слід розуміти так, що місце для будівництва фортеці Кодака було обрано там, де Дніпро, проминувши пороги, широко розливається по рівнині — 114.

79 Це був Сулима Іван Михайлович. Побудовану поляками в липні 1635 року фортецю Кодак Сулима зруйнував у серпні того ж року — 114.

80 Мабуть, ці події відбулися 11 серпня 1635, бо успінський піст (спасівка) починається 1 серпня, а свято Успіння Божої Матері відмічається 15 серпня — 114.

81 В “Хроніці міста Львова” Д. Зубрицького значиться, що львівський уніатський архієпископ Іоанн Прухницький помер 1633 року, а новий архієпископ Станіслав Гроховський настав у 1634 році, який 1635 року був у складі езекуційної комісії, призначеної польським королем для розгляду справ львівських мешканців, що відмовилися виконувати фортифікаційні роботи та відбувати інші повинності. В “Дополнениях к Сводной Галицко-Русской летописи с 1600 по 1700 год” А. С. Петрушевича під 1634 роком значиться, що архієпископ С. Гроховський в цьому році побудував у Львові кам'яний будинок для своєї резиденції. Автор “Львівського літопису”, мабуть, дотримувався старого календаря, внаслідок чого подія, що відбулася 8 листопада 1934 року, в день святого Михаїла, у нього значиться під 1635 роком (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 278, 279, 283; Петрушевич А. С. Дополнения к Сводной Галицко-Русской летописи с 1600 по 1700 год.— С. 186) — 114.

82 День св. Мартина католики відзначають 11 листопада. Цей сейм був надзвичайним і відбувся з 21 листопада до 8 грудня 1935 року у Варшаві — 114.

83 Тобто з 17 на 18 квітня 1636 року — 115.

84 Мова йде про Анну Алоїзу Острозьку, дружину віленського воеводи Яна Кароля Ходкевича, яка була дочкою Олександра Василія Костянтиновича Острозького, київського воеводи, і його дружини Анни, у дівоцтві — Костка. Одержавши у спадщину від свого батька Яна Костки, сандомирського воеводи, величезні володіння, в тому числі і місто Ярослав у Галичині. Анна Костка від назви цього міста звичайно іменувалася княжною ярославською — 115.

85 Перед Святом Тройці, яке 1636 року припадало на 12 червня — 115.

86 Тут розповідається про Станіслава Даниловича, сина руського воеводи Яна Даниловича. Початкова фраза цього оповідання має саркастичний характер, що властиво для мови автора “Львівського літопису” в багатьох випадках, коли він розповідає про шляхтичів та про їх вчинки — 115.

87 Казановський Мартин — 116.

88 Сапега Ян Станіслав — 116.

- 89 Назване в літописі Свято Діви Марії відмічається католиками 2 лютого. Сейм відбувся з 20 січня до 3 березня 1637 року у Варшаві — 116.
- 90 За євангельською легендою, з такими словами Ісус Христос звернувся до жителів міст Віфсаїди і Капернаума, які нехтували християнську релігію. Марновірні чутки, подібні до описаних в літописі, мали, очевидно, на думку віруючих, віщувати неминуче Боже покарання католиків за утиски над православними християнами — 117.
- 91 Тобто 5 грудня, напередодні дня пам'яті єпископа Миколая Мірлікійського— 118.
- 92 Замоїський Томаш (Фома), син великого коронного канцлера Яна Замоїського — 118.
- 93 Дружина Томаша Замоїського Катерина Олександрівна, княжна Острозька — 118.
- 94 В інших джерелах, в тому числі і в тексті присяги козаків, даній ними на раді під Боровицею 20 лютого 1638 року, Василь Томашик називається Василем Томиленком (Архів Юго-Западной России.— Т. 1.— Ч. 3.— С. 367) — 118.
- 95 Сейм відбувся з 10 березня до 1 травня 1638 року у Варшаві — 118.
- 96 Перед Святом Пасхи, яка за римсько-католицьким календарем у 1638 році починалася 4 квітня — 119.
- 97 На Свято Тройці, яке в 1638 році припадало на 23 травня — 119.
- 98 Тобто після 29 червня — 119.
- 99 Тут мова йде про події 1637 року, які автор літопису згадує за аналогією, у зв'язку з пожежами 1638 року (див. звістки літопису про пожежі в записках під 1637 роком) — 119.
- 100 Автор літопису мав на увазі біблійну легенду про “кари єгипетські”, в яких у вигляді стихійних бід начебто здійснювалася “кара Божа” за утиски єгипетським фараоном (царем) ізраїльського народу — 120.
- 101 Див. коментар 51 — 120.
- 102 Свято Тройці в 1640 році припадало на 31 травня. День Костянтина і Єлени в цьому році дійсно був у четвер 21 травня — 120.
- 103 День Федора Тірона відзначався 17 лютого. Д. Зубрицький смерть львівського православного єпископа Ієремії Тисаровського відносить на 12 березня (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 288) — 120.
- 104 Морова хвороба поширилася тоді на все місто Львів і дійшла навіть до одної з приміських парафій церкви Св. Параскеви, або П'ятниці, завдавши шкоди цьому району (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова.— С. 289) — 120.
- 105 Тобто в один день: у православних — 10 квітня за ст. ст., а у католиків— 20 квітня за н. ст. Тут у звістках літопису трапилася плутанина в роках. Свято Георгія Побідоносця, що відмічається 23 квітня, в 1643 році дійсно припадало на неділю. Пасха ж “вкупі” була в 1642 році — 120.
- 106 Мова йде про кафедральну церкву у Львові (див. коментар 38) — 120.

107 Тобто 16 лютого за н. ст. За іншими відомостями, С. Гроховський помер 1 березня 1644 року (Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana.— Т. 25—26.— Warszawa, 1900.— S. 869) — 120.

108 Василій Лупул — 120.

109 Час, коли відбулася битва під Жовтими Водами, в літописі зазначено неправильно. Військові дії між повсталими українськими козаками і польськими військами розпочалися ще за життя польського короля Владислава IV, а не через тиждень після його смерті, як про це сказано в літописі. Владислав IV помер 10 травня за ст. ст. (20 травня за н. ст.). Польське військо під командуванням М. Потоцького вирушило в похід на Україну 15 лютого 1648 року. Перший бій між козаками і передовими загонами польських військ під Жовтими Водами відбувся 19 квітня. Після смерті Владислава IV відбулася Корсунська битва. Під час цієї битви польські гетьмани потрапили в полон до козаків (Летопись Самовидца.— С. 7—11) — 121.

110 Чапліцький Данило, чигиринський підстароста — 121.

111 Конецьпольський Олександр — 121.

112 Посольство Богдана Хмельницького у Варшаву складалося з чотирьох чоловік: Вешняка (Якубовича) Федора, що був тоді черкаським полковником, Мозири Лукіяна, корсунського полковника, Болдарта Григорія, запорізького козака, та Петрушенка Івана, писаря Війська Запорізького. Посольство поряд з іншими питаннями висувало, як основну вимогу, виведення польських військ з України і наполягало на скасуванні “Ординації війська запорізького реєстрового” 1638 року (Історія Української РСР.— Т. 1.— С. 244) — 121.

113 Заславський Владислав Домінік — 121.

114 Вишневецький (Вишневецький-Корибут) Ієремія Михаїл Михайлович — найхарактерніший зразок відступництва українського шляхтича від православ'я і зради своєму народові. Син православних батьків Михайла Вишневецького і Раїни Могили, Ієремія Вишневецький не зважив на заповіт своєї матері, яка на смертній постелі, в присутності архімандрита Густинського монастиря, духівника княгині, Ісаї Копинського, молила і заклинала страшними клятвами свого сина зберегти віру батьків. Не зважив І. Вишневецький і на поради свого дядька по матері Петра Могили, який закликав його залишитися при вірі своїх предків. Знехтував він також і доводами Ісаї Копинського, в той час київського митрополита, який у спеціальному посланні від 7 травня 1634 року нагадав І. Вишневецькому про заповіт матері і умовляв його повернутися до віри батьків. На зраду своєму народові І. Вишневецький ішов свідомо. Зразу ж після смерті матері він піддався впливові єзуїтів, уже в 1631 році прийняв католицтво і почав настирливо насаджувати католицизм у своїх неосяжних володіннях на Лівобережжі, побудував костьоли в Прилуках, Лубнах, Ромнах, Лохвиці, Білому Камені, Мошнах. Але ворожа діяльність І. Вишневецького відносно українського народу не обмежувалася лише релігійними утисками. Під час селянських повстань, особливо в роки визвольної війни, він став душителем і катом українських народних мас. Свою жорстокість він здійснював люто, перевершуючи всіх іноземних гнобителів, в тому числі турків

і татар — цих одвічних катів православного люду і непримиренних ворогів всіх слов'янських народів. У роки визвольної війни І. Вишневецький здобув собі славу першого героя панської Польщі, а український народ нагородив його презирливим ім'ям "Палія", жорстокість і бузвірство якого затаврував у своїх народних думах та історичних піснях (Викторовский П. Т. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— К., 1912.— С. 89—97) — 122.

115 Остророг Миколай — 122.

116 Після розгрому польського війська під Жовтими Водами і Корсунем та полонення обох гетьманів на чолі польської армії було поставлено трьох бездарних командуючих: Д. Заславського, М. Остророга і О. Конецьпольського. Ієремія Вишневецький очолював велике з'єднання польсько-шляхетського війська і діяв самостійно, застосовуючи найжорстокіші заходи, щоб придушити повстання українських селян і козаків (Історія Української РСР.— Т. 1.— С. 250) — 122.

117 Сенявським Миколаєм — 122.

118 Вишневецький Ієремія — 122.

119 Яна Казимира, брата попереднього польського короля Владислава IV. Звістка літопису про посольство Богдана Хмельницького до польського сенату помилкова (див. вище, с. 95) — 122.

120 Свято трьох королів відзначається католиками 6 січня (н. ст.). Коронація Яна Казимира на польський престол відбувалася 17 січня. Сейм засідав з 19 січня до 13 лютого 1649 року у Варшаві — 123.

121 Киселя Адама — 123.

122 До Свята Тройці, яке в 1649 році припадало на 13 травня — 123.

123 Це відбувалося в лютому 1649 року — 123.

124 Петрів піст (Петрівка) припадає на час з 24 травня до 28 червня — 123.

125 30 червня — 123.

126 Замойського Томаша (Фоми) — 123.

127 Фірлей Андрій Андрійович — 123.

128 Лянцкоронський Станіслав — 124.

129 Конецьпольський Олександр — 124.

130 Корецький Самуїл Кароль — 124.

131 Ця подія відбулася 30 червня — 124.

132 Іслам Герей — 124.

Острозький літописець

133 Початок будівництва стіни навкруги Вільно і відновлювання укріплень замку для оборони від татар відноситься до 1505 року (Бельський М. Хроніка.— С. 926) — 125.

134 Вічовий дзвін було знято і відправлено в Новгород 13 січня 1510 року — 125.

135 Про цей напад татар на Україну досить докладно розповідає М. Бельський (Бельський М. Хроніка.— С. 963—966; див. вище.— С. 60—61) — 125.

136 Автор “Острозького літописця”, користуючись “Хронікою” М. Бельського, як джерелом для свого літопису, часто буквально слідував за останнім. У даному разі, як і в інших подібних випадках, літописець дивився на події очима автора “Хроніки” і називав польські та литовські війська “нашими”, а російські військові сили він розглядав як ворожі Литві і Польщі. Кількість втрат російського війська в літописі зазначено неправильно. М. Бельський свідчить, що втрати російських військ становили 40 тисяч чоловік. Мабуть, у літописі тут трапилася помилка або зроблено описку під час переписування документа. Втрати ж поляків у битві під Оршею у Бельського явно применшено. Він говорить, що там було вбито лише чотири значних чоловіка, близько п’ятисот рядових і тільки поранених виявилось немало (Бельський М. Хроніка.— С. 976; Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 160) — 125.

137 Тут мова йде про одруження Іллі Острозького з покоївкою польської королеви Бони Беати, дочкою Андрія Костелецького, коронного підскарбія, війницького каштеляна і великого краківського радника (Бельський М. Хроніка.— С. 986) — 125.

138 Це був найбільш спустошливий напад кримських татар на Поділля і Волинь, з яким пов’язується початок дій проти татар українських козаків (Бельський М. Хроніка.— С. 989; див. вище.— С. 61—62) — 125.

139 Мова йде про Романа Острозького, онука Костянтина Івановича Острозького. Можливо, що це був син Іллі Костянтиновича Острозького (Бельський М. Хроніка.— С. 992) — 125.

140 Турецькі війська Селіма I Грозного завоювали Сирію, Єгипет і Аравію в 1514—1516 роках. Селім помер 1520 року — 125.

141 Костянтин Іванович Острозький — 125.

142 Польський король Сигізмунд II Август — 125.

143 За іншими відомостями, кількість людей, забраних у неволю під час цього нападу на Російську державу татарських орд, досягала 800 тисяч чоловік (Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 267) — 125.

144 Мова йде про невелике місто, але могутню фортецю в Трансильванії (Семиградді), біля підніжжя Карпат, на річці Саві при впадінні її в Дунай. Це місто румунською мовою зветься “Alba-Julia”, а угорською “Fehérgyáros”, тобто “Білий город”, яке і взяв турецький султан Сулейман II — 126.

145 Див. коментар 5 — 126.

146 Острозький Василій Костянтин Костянтинович при хрещенні був названий Васи́лієм. Дане ім’я і є справжнім ім’ям цього Острозького. Костянтином його називали ім’ям батька за традицією. Іменування цього Острозького Костянтином, або Костянтином Васи́лієм неправильно. Його слід іменувати Васи́лієм Костянтинович (Русский биографический словарь // Обезьянов-Очкин.— С. 461—462) — 126.

147 Костянтин Іванович Острозький — 126.

148 Тут у літописі трапилася помилка або описка. Папа Климент VII, уклавши перемир'я з Карлом V, дав йому для розплати з військом 300 000 (“trzykroć sto tysięcy”) крон (Бельський М. Хроніка.— С. 1041) — 126.

149 Польське військо під командуванням коронного гетьмана Яна Тарновського 22 серпня 1531 року під Обертином розбило наголову війська молдавського господаря Петра IV Рареша (Петрила), який порушив мирні відносини з Польщею, вторгнувся влітку 1531 року на Покуття, розорив Коломию, Снятин, Тисменицю та ряд інших міст і дійшов до Галича (Бельський М. Хроніка.— С. 1055) — 126.

150 Дашкевич Остафій — 126.

151 Мова йде про московського великого князя Василя III Івановича і про його сина Івана, майбутнього російського Івана IV Грозного. Цінну характеристику цих російських царів та їх епохи подає К. Маркс (Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 161, 163) — 126.

152 Це був один з чергових нападів татар на українську територію. Завдяки оборонним заходам польського уряду татари змушені були відійти, захопивши лише близько 15 тисяч чоловік в полон (Бельський М. Хроніка.— С. 1065) — 126.

153 Ян Тарновський — 126.

154 Напад татар, що відбувся 20 липня — 126.

155 Сигізмунд II Август, що народився 1 серпня 1520 року, вже 18 жовтня 1529 року був обраний великим литовським князем, а 18 грудня того ж року, ще за життя свого батька, польського короля Сигізмунда I Старого, він був обраний польським королем і 20 лютого 1530 року коронований польською короною. На сеймі в Кракові, що засідав з 12 листопада 1536 року до 2 березня 1537 року, Сигізмунд II Август присягою підтвердив права і вольності Корони, погодившись на те, що поки живий його батько, він не буде користуватися своїм королівським правом. Додержання цих умов підтвердив також король Сигізмунд I Старий своїм листом на ім'я коронних станів. Сигізмунд II Август вступив на королівський престол лише в 1548 році після смерті свого батька, який помер 1 квітня 1548 року (Бельський М. Хроніка.— С. 1074) — 126.

156 Це був рокош проти польського короля Сигізмунда I Старого, який намагався обмежити вольності і права дрібної шляхти та придушував протестантський рух — 126.

157 Мова йде про турецького султана Сулеймана II, який 1538 року вторгся в Молдавію і поставив на молдавське господарство свого ставленика Стефана V Лакусту — 126.

158 Намагаючись приборати до своїх рук всю Угорщину, турецький султан Сулейман II вступив 26 червня 1541 року в Буду (Будзин). Вдова короля східної частини Угорщини Яна Заполія Ізабелла виїхала з міста, а її малолітній син Ян Сигізмунд потрапив до рук султана. Визнавши Яна Сигізмунда угорським королем, султан повернув його матері. Ізабелла разом з сином виїхала до Трансильванії

(Семиграддя), яку турецький султан визнав за Яном Сигізмундом і видав йому про це відповідний привілей (див. коментар 10) — 127.

159 Рік народження Яна Замоїського в літописі зазначено неправильно. М. Бельський називає датою народження Замоїського 8 березня 1542 року, яка і прийнята в історичній літературі (Бельський М. Хроніка.— С. 1089) — 127.

160 Польський король Сигізмунд I Старий — 127.

161 Петроковський сейм засідав з 31 жовтня до 12 грудня 1548 року. На цьому сеймі поглибилася боротьба між депутатами від землевласників, які домагалися рівноправ'я для свого стану, і представниками крупних магнатів, що одержали від королів різними шляхами величезні земельні володіння і значну політичну владу. Саме тут особливо виявилася криза, що назривала в державному ладі і у всій системі управління в Польщі та Литві в другій половині XVI століття (Бельський М. Хроніка.— С. 1096—1099; Шмитт Г. История польского народа.— Т. 2.— С. 49—51; Грабенський В. История польского народа.— С. 107—108) — 127.

162 Події, описані під 1550 роком, М. Бельський відносить на 1551 рік (Бельський М. Хроніка.— С. 1107—1108) — 127.

163 Дочку Беати, у дівоцтві Костелецької, та Іллі Острозького (див. коментар 137) Гальшку Острозьку Д. Сангушко викрав після того, як йому було відмовлено в сватанні до неї. Ця подія, характерна для історії фамільної й династичної боротьби в Польщі та Литві XVI—XVII століть, відноситься не до 1550 року, як зазначено в літописі, а до 1553 року. Приводом для гонитви М. Зборовського за Д. Сангушком було намагання Зборовського одружити з Гальшкою Острозькою — єдиною спадкоємницею багатих фамільних помість Іллі Острозького — одного з своїх синів. Однак здійснити цей задум Зборовському не вдалося (Бельський М. Хроніка.— С. 1116—1117; Викторівский П. Т. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— С. 7; Шараневич И. Гальшка Острожская // Историческое исследование.— Львов, 1880) — 127.

164 Див. коментар 11 — 127.

165 Див. коментар 11 — 127.

166 На початку 1563 року російський цар Іван IV Грозний з великим військом вирушив на Полоцьк — важливий стратегічний і торговий пункт. Події розгорталися досить швидко. До 31 січня було закінчено облогу міста, а 15 лютого Полоцьк здався (Бельський М. Хроніка.— С. 1145—1146; Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 575—576) — 127.

167 Стефан VII Томша, ставши господарем Молдавії, скарвав на смерть попереднього молдавського господаря-узурпатора Якова Василяки Геракліда — 127.

168 Тут у літописі невдало викладено звістки “Хроніки” М. Бельського про битву під Невелем, в якій говориться, що російські війська в кількості 40 тисяч чоловік зазнали поразки, втративши убитими близько 7—8 тисяч чоловік (Бельський М. Хроніка.— С. 1151—1152) — 127.

169 Дмитра Вишневецького страчено в 1564 році — 127.

170 Цей напад татар на Україну М. Бельський описав під 1566 роком (Бельський М. Хроніка.— С. 1163) — 127.

171 Приводом для скупчення великого польського війська під Радошковичами була авантюрна спроба короля Сигізмунда II Августа за допомогою якогось Козлова, що втік з Росії в Литву, схилити на свій бік російських вельмож і захопити владу в Російській державі. Змову було розкрито, а Козлова і декількох вельмож страчено. Після цього король військо розпустив, але один загін на чолі з Яном Ходкевичем, жмудським старостою, послав, щоб захопити російський замок Ула. З Полоцька було надіслано допомогу оточеному гарнізону, яка швидко прибула на місце і допомогла відстояти фортецю. Поляки виявили боягузтво і з соромом та великими втратами змушені були відступити, про що Ходкевич доносив королю в своєму листі (Бельський М. Хроніка.— С. 1165; Солов'єв С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 555, 584—585) — 127.

172 М. Бельський твердить, що фортецю Ула було взято і спалено польськими військами під начальством Романа Сангушка. Описуючи облогу цієї фортеці на початку 1568 року гетьманом Ходкевичем, С. Солов'єв про взяття її у вересні 1568 року польним гетьманом Романом Сангушком не згадує (Бельський М. Хроніка.— С. 1166; Солов'єв С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 584—585) — 127.

173 Описуючи цей епізод, М. Бельський розповідає, що поляки під командуванням серадзького воеводи Альбрехта Ласького взяли Очаків і захопили великий полон. Однак ця здобич їм на користь не пішла, тому що самі поляки з великими труднощами ледве вибралися з-під Очакова, переслідувані татарами, лише встигаючи від них відстрілюватися (Бельський М. Хроніка.— С. 1166) — 127.

174 Тут іде мова про козаків, які, за звістками “Исторического собрания” С. Лукомського під 1566—1570 роками, “с вожжами своїми с Бирулею, с Минком і Искоркою служили Польській республіке против Росії з немалою пользою”. Російські війська і загін ногайських татар з 6 тисяч чоловік на чолі з воеводами Шереметьєвим, Васи́лієм Бутурліним і Григорієм Соборовим 29 вересня (н. ст.) 1568 року підступили до Вітебська. Вітебський воевода Станіслав Пац тільки хитрощами врятував замок від падіння, заявивши, що нібито йому на допомогу має прийти литовський гетьман Роман Сангушко, що примусило російські війська відійти від Вітебська (Летопись Самовидца.— С. 333; Бельський М. Хроніка.— С. 1166—1167) — 127.

175 На об'єднаному засіданні сеймів Польщі і Литви, яке відбулося з 10 січня до 31 серпня 1569 року в Любліні, внаслідок угоди, складеної 1 липня, було завершено процес об'єднання двох держав, який розпочався ще в 1385 році укладенням між Польщею і Литвою Кревської унії. Наслідком Люблінської унії була втрата Литвою незалежності, необмежене панування польської шляхти на українських і білоруських землях та надзвичайне загострення протиріч між пануючими станами і трудящими України й Білорусії (Бельський М. Хроніка.— С. 1169; Солов'єв С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 614; История Української РСР.— Т. 1.— С. 166—169) — 127.

176 На Люблінському сеймі 1569 року до Корони було приєднано також Крулевецьке князівство або Королівську Пруссію. Крулевецький князь Альберт Фредерік приїхав на сейм і на загальному торжестві склав польському королю присягу на підданство (Бельський М. Хроніка.— С. 1170; Шмитт Г. История польского народа.— Т. 2.— С. 78) — 127.

177 Польський король Сигізмунд II Август не бажав відмовитися від зазіхань на російські землі і готувався продовжувати війну з Російською державою. Одночасно він намагався забезпечити мирні відносини з Туреччиною, яка завжди загрожувала польському тилові під час війни з Росією. Для зміцнення мирних відносин з Туреччиною польський король послав до турецького султана Селіма II свого посла Петра Зборовського, який повернувся в Польщу 1569 року, уклавши з турками довічне перемир'я (Бельський М. Хроніка.— С. 1173) — 127.

178 Польський посол Андрій Тарановський виїхав у Туреччину не 1570 року, як зазначено в літописі, а 28 травня 1569 року. Тарановський побував у стані турецьких військ і побачив, які збитки і втрати зазнавали турецькі й татарські війська від війни з Росією. Таке становище турецьких і татарських військ допомогло Тарановському успішно виконати свою мирну місію (Бельський М. Хроніка.— С. 1173—1197; Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 602—604) — 128.

179 Свято вшестя у 1571 році припадало на 24 травня — 128.

180 Мова йде про з'їзд литовської шляхти, який відбувся 13 листопада 1572 року в полі, між Любліном і селом Бистрицею в одній милі від Любліна. Цей з'їзд був пов'язаний з наступними конвокаційним і елекційним сеймами, що мали відбутися в зв'язку з смертю короля Сигізмунда II Августа, який помер 7 липня 1572 року (Бельський М. Хроніка.— С. 1226) — 128.

181 Конвокаційний сейм, скликаний після смерті Сигізмунда II Августа, відбувався з 6 до 28.01.1573 року в Варшаві. Елекційний сейм, на якому польським королем було обрано французького принца Генріха Валуа, відбувався в полі, біля с. Камінь під Варшавою з 05.04. до 20.05.1573 року (Бельський М. Хроніка.— С. 1236, 1264; Хронологія польська.— С. 482) — 128.

182 Див. коментар 17 — 128.

183 Див. коментар 18 — 128.

184 Після втечі польського короля Генріха Валуа у Францію, внаслідок боротьби магнатської і шляхетської партій, в Польщі настало безкоролів'я, що тривало з 1574 до 1576 року (Грабенський В. История польского народа.— С. 123) — 128.

185 Після смерті турецького султана Селіма II на престол вступив його старший син Амурат III (див.: Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 55; Хронологія польська.— С. 462—463) — 128.

186 Щоб припинити вперту боротьбу між магнатською і шляхетською партіями та щоб ліквідувати тривале безкоролів'я, шляхта проголосила популярну серед народу сестру Сигізмунда II Августа польською королевою, а Стефана Баторія — королем, зобов'язавши його одружитися з 54-літньою Анною Ягеллонкою, яка була

старшою за Баторія на десять років (Грабенський В. История польского народа.— С. 123—124; Бельський М. Хроніка.— С. 1364—1365, 1369—1374; див. також: Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 53—54) — 128.

¹⁸⁷ Див. коментар 19 — 128.

¹⁸⁸ Це був один з найспустошливіших нападів татар на Україну, яким поляки, у зв'язку з безкоролів'ям, не чинили жодного опору. Про цей напад докладно розповідає М. Бельський (Бельський М. Хроніка.— С. 1366—1367; див. вище.— С. 65) — 128.

¹⁸⁹ Див. коментар 19 — 129.

¹⁹⁰ Новообраний польський король Стефан Баторій коронувався на сеймі в Кракові, що тривав з 31 березня до 29 травня 1576 року. Акт коронації відбувся 1 травня (Бельський М. Хроніка.— С. 1383—1390) — 129.

¹⁹¹ Історик І. Гаммер, автор багатотомної історії Турецької імперії, в сьомому тому цієї праці пише, що в 1577 році Богданич, бургграфій Остросічі, заявив протест урядові Оттоманської імперії з приводу знищення турецькими військами Бузина і Зассина (Hammer L. Histoire de l'empire Ottoman.— Т. 7.— Paris, 1837.— S. 385) — 129.

¹⁹² Мова йде про козацького ватажка Сулгана П'ятигорця, що загинув у боротьбі проти татар, які вторглися на Волинь. Про ці події докладно розповідає М. Бельський (Бельський М. Хроніка.— С. 1405—1406; Летопись Самовидца.— С. 358) — 129.

¹⁹³ В 1577 році, а за іншими джерелами — в 1578 році, татари вторглися на Волинь, проти яких Василій Костянтин Острозький вирядив з Острога загін козаків з 300 чоловік на чолі з Сулганом П'ятигорцем. В героїчній боротьбі з татарами загинув увесь загін козаків, знищивши близько 600 татарів. З козаків урятувалося лише декілька чоловік, а сам П'ятигорець, з кількома козаками, замкнувся в млині, продовжуючи вперто оборонятися. Татари, втративши надію взяти козаків живими, спалили їх разом з млином. Після цього татари підійшли до Дубна, але не взяли його, хоч як татари, так і захисники міста зазнали чималих втрат (Бельський М. Хроніка.— С. 1406—1407) — 129.

¹⁹⁴ Стефан Баторій, продовжуючи боротьбу своїх попередників проти німців за вихід Польщі до Балтійського моря, після тривалих і упертих битв, що коштували обом сторонам величезних жертв, нарешті оволодів Данцігом (Гданськом), жителі якого в кінці 1577 року склали присягу польському королю (Бельський М. Хроніка.— С. 1415—1429; Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 648—649) — 129.

¹⁹⁵ Під час походу польської армії на Данціг татари вторглися в польські володіння на Поділлі і підійшли до Ізяслава. Стефан Баторій послав туди військо під начальством брацлавського воеводи Януша Збараського, який дав татарам бій і примусив їх відступити (Бельський М. Хроніка.— С. 1429) — 129.

196 Мова йде про татар, які вторглися в українські області в період Масляної неділі, між 10 і 17 числами лютого, тільки не в 1577 році, як значиться в літописі, а в 1578 році (Бельський М. Хроніка.— С. 1435—1436) — 129.

197 Василій Костянтин Костянтинович Острозький — 129.

198 Див. коментар 20, а також с. 79 — 129.

199 У цій звістці літопису є цінне висловлювання турецького воєначальника, приятеля польського короля, Магмета-паші, про силу Російської держави. Магмет-паша в листі до польського короля попереджає, що російський цар є супротивник сильний, перший на світі після польського короля — 129.

200 Внаслідок неправильного викладу звісток “Хроніки” М. Бельського втрати російської армії в літописі показано дуже перебільшеними. У “Хроніці” говориться, що двадцятитисячне російське військо зазнало поразки. За звістками лівонських літописців, у битві під Кессо росіян загинуло 6022 чоловіки із загальної кількості 18 тисяч воїнів (Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 646; Бельський М. Хроніка.— С. 1443) — 129.

201 Скориставшись з того, що російський цар Іван IV Грозний основні сили своєї армії направив у Курляндію, Стефан Баторій 30 серпня 1579 року захопив і спалив Полоцьк, що був для Росії ключем до Лівонії і Литви (Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 653—654) — 129.

202 Облога київським воеводою князем Васи́лем Костянти́ном Острозьким Чернігова була тісно пов'язана із взяттям Стефаном Баторієм Полоцька. В той час, коли Баторій вступив у війну з Росією і облягав Полоцьк, щоб відкрити собі путь в Лівонію і Литву, з другого боку — Острозький сплундрував Сіверську область до Стародуба і Почепа включно та зробив спробу взяти Чернігів. Однак внаслідок мужнього захисту міста Острозький змушений був облогу зняти і відступити, завдавши місту й околицям значних збитків (Бельський М. Хроніка.— С. 1458—1459; Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.— Кн. 3.— С. 654—655) — 129.

203 Ян Замойський став великим гетьманом з 1581 року — 129.

204 Польський король Стефан Баторій, намагаючись зміцнити королівську владу, спирався на дрібну і середню шляхту, захищаючи її від свавілля магнатів. Одночасно він вступив у боротьбу зі знаттю, яка не бажала рахуватися ні з державною владою, ні з законом. Баторій, всупереч привілею “Neminem sarti vabimus”, вдавався навіть до смертної кари окремих представників знаті. Один з литовських панів, Григорій Остік, на основі доносу свого слуги Міровського, був звинувачений у зрадницьких зносинах з росіянами. З наказу короля його було ув'язнено, а потім обезглавлено (Бельський М. Хроніка.— С. 1462—1463; Грабенський В. История польского народа.— С. 130—131) — 129.

205 Спроба Стефана Баторія розв'язати питання про передачу Польщі Лівонії та Курляндії дипломатичним шляхом ні до чого не привела, і влітку 1580 року війна між Польщею і Росією відновилася. Змінний успіх кожної з сторін, уперта оборона російськими військами Пскова, затяжна війна, що виснажила обидві

сторони, змусили уряди воюючих сторін приступити до переговорів про перемир'я, яке було укладено 6 січня 1582 року терміном на 10 років (Бельський М. Хроніка.— С. 1501—1503; Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т. 5—6.—Кн. 3.— С. 669) — 129.

206 Дата смерті Костянтина Василій-Костянтиновича Острозького в літописі зазначена неправильно. У “Хроніці” М. Бельського відомостей про цей факт немає. Автор “Острозького літописця”, очевидно, користувався не зовсім точними даними. Документи свідчать, що Костянтин Василій Костянтинович Острозький фігурував у листі свого батька від 1 грудня 1592 року до Львівського братства, як ще живий. Дослідники відносять смерть Костянтина Василя Костянтиновича Острозького на 1595 рік (Максимович М. А. Собрание сочинений.— Т. 1 // Отдел исторический.— С. 190; Викторовский П. Т. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— С. 28) — 129.

207 Див. коментар 26 — 130.

208 Тут іде мова про події, що мали місце під час першого великого селянсько-козацького повстання, розпочатого в 1591 році, до якого примкнули реєстрові козаки на чолі з Криштофом Косинським. Автор літопису для цих звісток, мабуть, крім “Хроніки” М. Бельського, яка закінчується 1598 роком, уже користувався й іншими джерелами. У Бельського немає згадки про облогу князем Олександром Острозьким Трипілля, в якому укріпилися козаки, як не згадується і про те, що козаки взяли Переяслав (Бельський М. Хроніка.— С. 1689—1691; Жерела до історії України-Русі.— Т. 8.— С. 65—67, 68—71) — 130.

209 Наближеність автора “Острозького літописця” до князів Острозьких, зокрема до Василя Костянтина Острозького, у якого Северин Наливайко перебував на службі, зумовила негативне ставлення літописця до Наливайка, як керівника антифеодального повстання, що поширилося також на володіння Острозьких (див. коментар 30) — 130.

210 Мова йде про трансильванського (семиградського) князя Сигізмунда Баторія, який разом з молдавським господарем Стефаном VIII Розваном і волоським господарем Михайлом I Хоробрим боровся за об'єднання всіх молдавських земель. Сигізмунд Баторій зазнав поразки в результаті зрадливого вбивства Михайла I Хороброго та втручання в молдавські справи Польщі, яка поставила господарем Молдавії свого ставленика Ієремію Могилу (Палаузов С. Н. Румынские господарства Валахия и Молдавия в историко-политическом отношении.— С. 46—48, 104; История Молдавии.— Т. 1.— С. 164—168; див. також: Маркс К. Хронологические выписки // Архив Маркса и Энгельса.— Т. 8.— С. 59) — 130.

211 Див. коментар 21 — 130.

212 Сніг випав 2 жовтня. Сіяли озимину після 21 листопада — 130.

213 Автор літопису мав на увазі розгром останнього сибірського князя Кучума, який у 1571 році зобов'язався було сплачувати дань Іванові IV Грозному, а потім убив російського посла і щодо росіян займав ворожу позицію. Лише в серпні 1598 року загопи Кучума були розбиті наголову російськими військами на чолі з

воеводою Воєйковим (Солов'єв С. М. *История России с древнейших времен.*— Т. 5.— Кн. 3.— С. 687—688; там же: Т. 7—8.— Кн. 4.— С. 374) — 130.

214 1600 року Михайло I Хоробрий вступив у Молдавію, щоб примусити польського ставленика Ієремію Могилу залишити молдавське господарство, яке вже до того було під владою Хороброго, але зазнав поразки від військ коаліції, що утворилася проти нього в складі Австрії і Польщі, підтриманих дворянством Трансильванії і партією Ієремії Могили в Молдавії. Михайло I Хоробрий був по-зрадницькому вбитий 19 серпня 1601 року підсланими до нього ставлениками австрійського імператора Рудольфа II Габсбурга. Зневажливе ставлення літописця Михайла I Хороброго відбиває вплив на автора літопису польського оточення, в якому він перебував (див. коментарі 32 і 210) — 130.

215 Боротьба між магометанством і християнським світом за перевагу в Європі наприкінці XVI століття набула форми боротьби між Оттоманською імперією і Священною Римською імперією германського народу на чолі з Австрією. Бажаючи відвернути увагу від політичної і релігійної боротьби, викликані католицькою реакцією імператора Рудольфа II, який був слухняним зряддям в руках єзуїтів, австрійський уряд вступив 1593 року у війну з Туреччиною. Успіхи австрійців на Дунаї викликали в Константинополі повстання народу і яничарів, що примусило турецького султана Магомета III особисто виступити в 1596 році з військом в Угорщину, але перемогою, одержаною над австрійцями в битві при Керезтеші біля Тиси, султан не скористався. Ускладнення у внутрішньому житті Австрії, що загрожували повстанням, з одного боку, безладдя у внутрішньому житті Туреччини, що створилося ще за Магомета III, та повстання, яке вибухло в турецьких володіннях у Малій Азії,— з другого боку, змусили обидві сторони припинити війну. Сігваторокський мир, укладений 11 листопада 1606 року, на який змушений був піти турецький султан Ахмет I, знаменував собою поворот у взаємовідносинах між Туреччиною і Європою. Туреччина вперше прийняла принципи і форми міжнародного права Європи, і султан визнав колишнього віденського короля імператором. Про це перемир'я, мабуть, і говорить літописець, змістивши, однак, хронологічні рамки подій. Це перемир'я, неодноразово поновлюючись, тривало лише близько 20 років, а не до 30 літ, як зазначив літописець (“Ахмет I”.— *Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.*— Т. 4.— С. 535; “Магомет III”.— Там же.— Т. 35.— С. 335; “Рудольф II”.— Там же.— Т. 53.— С. 234; “Турецкие войны”.— Там же.— Т. 67.— С. 118; “Турция”.— Там же.— С. 238) — 131.

216 Мова йде про Василя Костянтина Костянтиновича Острозького — 131.

217 Князя Олександра Василя Костянтиновича Острозького тут названо ярославським — від міста Ярослава, родового маєтку його дружини Анни Костки, в якому він деякий час проживав (Викторовский П. Т. *Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.*— Вып. 1.— С. 33; див. також коментар 84) — 131.

218 У цій звістці розповідається про татар, що вторглися на Поділля восени, в період Свят Пречистої, які відмічаються: перше — 15 серпня, друге — 8 вересня. Про один з цих нападів татар на Поділля в 1605 році згадується в листі Януша

Василя-Костянтиновича Острозького до польського короля Сигізмунда III від 26 грудня 1605 року, в якому говориться, що поляки, об'єднавшись з козаками, розгромили татар, які напали на Шаргород та інші міста, відібрали у загарбників захоплений ними великий полон і завдали їм значних втрат (Жерела до історії України-Русі.— Т. 8.— С. 111—112) — 131.

219 Див. коментар 33 — 131.

220 Туреччина, яка стояла на чолі мусульманського світу, воювала з Іраном (Персією) за перевагу на Близькому Сході і одноразово вела боротьбу з європейськими християнськими державами за перевагу в Європі. Розшукуючи союзників для боротьби проти Туреччини, іранський уряд входив у зносини із Західною Європою, що й знайшло своє відбиття в літописі у вигляді звістки про посольство персидського царя Аббаса I Великого в Польщу з пропозицією про укладення військового союзу для боротьби проти Туреччини, яка була ворогом як європейських, так і азійських народів ("Персія".— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 45.— СПб., 1898.— С. 394—395; "Турция".— Там же.— Т. 67.— СПб., 1902.— С. 233—238; Грабенський В. История польского народа.— С. 187—188) — 131.

221 Про поразку татар у 1606 році під Білою Церквою в інших джерелах звісток не знаходимо — 131.

222 Див. коментар 37 — 131.

223 Події в Польщі 1607 року є прямим продовженням рокошу 1606 року. За допомогою сенату між королем і керівником рокошу М. Зебржидовським було укладено перемир'я, що знайшло своє остаточне вираження в постанові сейму 1609 року, коли рокошанам була оголошена загальна амністія, але одночасно в постанові сейму було указано, що призвідцям політичних смут загрожує віддача до сеймового суду (див. коментар 37; Волюміна легум.— Т. 2.— СПб., 1859.— С. 461—462; Грабенський В. История польского народа.— С. 178—180) — 131.

224 Вишневецький Михайло Михайлович — 131.

225 Після Ієремії Могили молдавським господарем був його брат Симеон Могила (10.VII 1606 — 24.IX 1607); потім короткий час на господарстві був син Симеона Михайло Могила (24.IX 1607 — 19.XII 1607), і лише після цього господарем Молдавії став син Ієремії Костянтин Могила (листопад 1607 — 20.XI 1611) — 131.

226 У цій звістці, як і записі під 1606 роком, автор "Острозького літописця" значно прикрасив успіхи поляків під час інтервенції польських феодалів в Російську державу (див. звістки "Львівського літопису" під 1605 роком) — 131.

227 Лжедмитрія II підтримував донський козацький отаман І. Заруцький, загін якого був військовою опорою цього самозванця. Заруцький в 1607—1608 роках фактично тримав у своїх руках майже все верхнє Заволжя, у зв'язку з чим Лжедмитрія II і називали заволзьким царевичем. В інших джерелах звісток про відвідування Лжедмитрієм II польського короля і краківського каштеляна не знаходимо (Солов'єв С. М. История России с древнейших времен.— Т. 7—8.—

Кн. 4.— С. 483, 534; Платонов С. Ф. Очерки по истории смуты в Московском государстве XVI—XVII вв.— М., 1937.— С. 270, 273; “Заруцкий Иван”.— Новый энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 18.— С. 319—320) — 131.

228 В інших джерелах звісток про напад татар на Вінницю, Гайсин і Шаргород у 1607 році не знаходимо, але в листі польського короля Сигізмунда III до турецького султана Ахмета I від 8 листопада 1607 року зазначається, що татари завдали збитків Речі Посполитій (Жерела до історії України-Русі.— Т. 8.— С. 119—120) — 131.

229 Ускладнення у внутрішньому житті Польщі і незадоволення шляхти політикою Сигізмунда III загрожували королю рокошом, внаслідок чого він змушений був уникати війни з новим російським царем Васиєм Шуйським, який теж уникав цієї війни у зв'язку з загрозою виступу з боку Лжедмитрія II і через тяжке внутрішнє становище Російської держави. Це сприяло переговорам між Росією і Польщею про перемир'я, яке було укладено 25 липня 1608 року терміном на три роки і одинадцять місяців. За умовами перемир'я, обидві держави залишалися в давнішніх кордонах, і обидві сторони повинні були відпустити затриманих підданих іншої сторони. Тоді ж повернувся з Росії в Польщу один з відступників від православ'я і зрадник свого народу Костянтин Вишневецький, який до цього і потім завдавав багато шкоди як російському, так і українському народам (Соловьев С. М. История России с древнейших времен.— Т.7—8.— Кн. 4.— С. 486, 489—490; Викторовский П. Т. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— С. 99—100) — 132.

230 Про вторгнення татар в Поділля в 1608 році, проти яких було направлено польське військо, що розташувалося обозом під Обідним між Вінницею і Немировим, згадує в своїх мемуарах Самуїл Маскевич (Петрушевич А. С. Дополнения к Сводной Галицко-Русской летописи с 1600 по 1700 год.— С. 40—41) — 132.

231 Становище, що створилося в Польщі на початку XVII століття у зв'язку з інтервенцією в Російську державу та боротьбою проти рокошан, сприяло зростові та зміцненню українського козацтва. Тому всі постанови сеймів у цей період, що були скеровані проти козаків, залишалися пустими розмовами, а походи козаків проти татар і турків посилювалися. Ухвала Варшавського сейму, що засідав з 15 січня до 26 лютого 1609 року, про запорізьких козаків лише свідчила про розширення козацького руху, всупереч усім постановам польського уряду. Ухвали цього сейму про заходи для приведення козаків до покори були лише формальними витівками, тому що цей же сейм хоч офіційно і не схвалив війну проти Росії, однак він виділив кредити, за рахунок яких король і гетьман повинні були вербувати військо, розраховуючи в першу чергу використати для цього українське козацтво, як найбільш зручне і дешеве військо, що не вимагало особливих витрат на його спорядження (Волюміна легум.— Т. 2.— С. 465) — 132.

232 Найменування “палагойський”, очевидно, походить від назви населеного пункту Палугія (Palugya), розташованого на річці Ваг в колишньому Липтовському комітеті в Угорщині, на території теперішньої Словаччини — 132.

233 у цей період Польща зробила нову спробу взяти Молдавію під свій вплив. З цією метою 1615 року, в самий розпал турецьких нападів на Польщу, польський уряд направив у Молдавію загін війська на чолі з Михайлом Вишневецьким і Самуїлом Корецьким. У битві біля села Татарень молдавсько-польські війська одержали перемогу над військами Томші і примусили його втекти у Волощину. Задум поляків мати на молдавському престолі свого ставленика вдався, бо господарем Молдавії було поставлено сина Ієремії Могили Олександра Могилу. Однак ця перемога виявилася лише ще одною образою, заподіяною Польщею Туреччині, внаслідок чого взаємини між цими двома державами значно загострилися. Не бажаючи терпіти на молдавському господарстві ставленика Польщі, турки направили в Молдавію своє військо. Цей похід турків закінчився розгромом і полоненням поляків, а Олександра Могилу було відправлено в Константинополь. В 1617 році турки відновили похід проти поляків, і після взяття турецьким військом фортеці Рашкова було підписано перемир'я, за яким заборонявся вступ польських військ у Молдавію, Волощину і Трансильванію (История Молдавии.— Т. 1.— С. 221; Палаузов С. Н. Румынские государства Валахия и Молдавия в историко-политическом отношении.— С. 104—105) — 133.

234 Татари вторглися в Поділля і Волинь восени 1615 року. Польський уряд, зайнятий війною з Російською державою, спромігся лише розіслати королівські універсали з закликом до шляхти виступити проти татар, але ніхто на цей заклик не відгукнувся. Коронний гетьман С. Жолкевський, який в той час залишався в Польщі, не мав війська для боротьби з татарами. У королівській інструкції від 20 січня 1616 року на шредський сеймик з гіркотою відмічалось, що орда, не зустрічаючи збройного опору, прийшла в ту частину України, в якій вона давно не бувала, знищуючи все вогнем і мечем, забираючи в поганський полон багато християнських людей та захоплюючи величезну здобич (Жерела до історії України-Русі.— Т. 8.— С. 166—167) — 133.

235 у римського папи Павла V — 133.

236 Див. коментар 21 — 133.

237 Під 1616 роком літописець зібрав звістки про Самуїла Корецького, що стосуються різних років. Вдруге Корецький потрапив у полон до турків 1620 року після битви під Цецорою (Викторовский П. Т. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— С. 200—203) — 134.

238 Гетьман С. Жолкевський, намагаючись демонструвати готовність польської армії дати збройний опір туркам, які загрожували вторгненням в Поділля, мобілізував місцеву шляхту і магнатів. Ця мобілізація торкнулася також Костянтина Адама Острозького (Грушевський М. Історія України-Русі.— Т. 7.— С. 356) — 134.

239 2 лютого 1617 року татарська орда під проводом калги Девлет Герєя вторглася в Поділля. Гетьман С. Жолкевський, який мав у своєму розпорядженні всього сімсот чоловік війська, не міг протистояти татарам. Сили українських козаків теж виявилися недостатніми для того, щоб перегородити дорогу ворогові. Слідом

за татарами на Україну рушило турецьке військо на чолі з Алімазором-пашею. Всього на Україну вступило 30 тисяч турецького війська, 12 тисяч трансильванського (семиградського), така ж кількість молдавського війська та понад 20 тисяч татар. Основним джерелом для висвітлення цього нашестя ворогів на Україну є документи, писані С. Жолкевським. Автор "Острозького літописця" наводить дуже цінні додаткові фактичні дані про територію, яка зазнала нападу татар, і підкреслює, що вороги завдали населенню великих збитків (Жолкевський С. Писання.— С. 247—248, 251, 305—311) — 134.

240 Костянтин Адам Олександрович Острозький — 134.

241 Цей напад татар трапився, мабуть, 20 вересня, в день, коли православне населення відзначало пам'ять великомученика Євстафія Плакиди. В інших джерелах звісток про це вторгнення татар на Україну не знаходимо — 134.

242 Мова йде про Анну Алоїзу Острозьку. Вислів "На їх місці" стосується її двох братів — Костянтина Адама (див. звістку літопису під 1618 роком) і Івана (Януша), про якого говориться у звістці під 1619 роком (див. звістку "Львівського літопису" під 1636 роком, вище, с. 115; Викторовский П. Т. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— С. 43—44) — 134.

243 Так називалося легке кінне військо, що утворилося з загону польського шляхтича, відомого "наїзника" — авантюриста Лісовського-Яновича Олександра Юсіфа, який чинив свої розбишацькі напади на російську територію в 1608—1616 роках. Після смерті Лісовського, яка трапилася в 1616 році, його загін повернувся в Польщу, де чинив наїзди переважно на тамтешнє українське, білоруське і російське населення ("Лисовский", "Лисовчики".— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 34.— С. 739, 740; Платонов С. Ф. Очерки по истории смуты в Московском государстве XVI—XVII вв.— С. 269, 273—275, 280, 300—303, 309; Dziejuszycki M. Krótki rys dziejów i spraw Lisowczyków.— Lwów, 1843) — 134.

244 Тобто після 6 січня — 135.

245 В 1619 році Великий піст починався 8 лютого — 135.

246 Зі смертю в 1618 році Костянтина Адама Олександровича Острозького і в 1619 році Івана (Януша) Олександровича Острозького, а також Януша Василій-Костянтиновича Острозького, краківського каштеляна, який помер у 1620 році, не залишивши після себе синів, припинився по чоловічій лінії рід князів Острозьких. Усі володіння Острозьких перейшли до Владислава Домініка Заславського, внука Януша Василій-Костянтиновича Острозького по дочці Єфросинії, на якій був одружений Олександр Янушович Заславський. В 1656 році помер Владислав Домінік Заславський, а в 1673 році помер його єдиний син Олександр Януш, зі смертю якого припинився по чоловічій лінії також рід князів Заславських (Викторовский П. Т. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— С. 43—44, 61—62) — 135.

247 Див. коментар 84—135.

248 Ціна збіжжя визначалася за колоду — 135.

249 За іншими відомостями, Йосафат Кунцевич був страчений народом у листопаді 1623 року (Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (с 1609 г.).— Вып. 4 (1623—1625 гг.).— С. 69—100 — 136.

250 Похід коронного гетьмана С. Конєцьпольського на Україну, а саме на Київщину, тодішній центр українського козацтва, з метою винищити його, відбувся в 1625 році — 136.

251 Див. коментар 51—136.

252 Київський печерський архімандрит Єлисей Плетенецький помер 13 листопада 1624 року (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники.— Т. 1.— С. 269—270) — 136.

253 Літописець стисло, але досить точно схарактеризував нестійкість Мелетія Смотрицького в релігійних питаннях, його вагання між православ'ям і унією. Однак М. Смотрицький був одним з найобдарованіших південноруських учених першої половини XVII століття. Його "Грамматика словенская", що була видана вперше в 1618 році у Вільні, відіграла видатну роль у поширенні руської писемності. Як єдиний придатний підручник з руської граматики для того часу, книга перейшла в Москву, де була перевидана в 1648 і 1721 роках. За цим підручником навчався М. В. Ломоносов. Для свого часу "Грамматика" М. Смотрицького була прекрасною книгою, написаною зі знанням предмета і відзначалася ясністю викладу матеріалу ("Мелетий Смотрицкий".— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 37.— С. 180—181) — 136.

254 Див. звістки "Львівського літопису" під 1630 роком, що являють собою найповніший і майже єдиний опис повстання українських селян та козаків проти польського панування на Україні, яке вибухнуло в цьому році, вище, с. 105—111.— 136.

255 Див. коментар 69—136.

256 Див. коментар 71—137.

257 Князь Владислав Домінік Заславський (див. коментар 246) — 139.

258 Див. звістки "Львівського літопису" про цю подію під цим же 1636 роком, вище, с. 115.— 139.

259 Якщо окремі представники з роду князів Острозьких, як, наприклад, Олександр Василій-Костянтинович Острозький (помер 2 грудня 1603 року), ще дотримувалися православ'я, то споріднена з ними фамілія князів Заславських з православ'ям, що за тих часів означало і з руською народністю, давно порвала. Передостанній представник цього роду по чоловічій лінії, Владислав Домінік Заславський, який унаслідував після припинення роду князів Острозьких всі їхні величезні володіння, використав усю свою силу і владу для насадження унії в усіх своїх неосяжних володіннях. В 1630 році Заславський видав "лист" про підпорядкування уніатському митрополитові і єпископам всіх православних священиків, які перебувають в його маєтках, а парафіяни повинні були підкоритися уніатським священикам (Викторовский П. Т. Западнорусские дворянские

фамілії, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв.— Вып. 1.— С. 33, 61) — 139.

260 Константинопольський собор 381 року, що став Другим Вселенським собором, був, зокрема, спрямований проти ересі македонян — послідовників константинопольського єпископа Македонія, який розходився з вченням офіційної церкви в деяких догматах, в тому числі про Святого Духа (“Константинопольские соборы”.— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 31.— С. 60—63; “Ереси”.— Большая советская энциклопедия.— Т. 15.— Изд. 2-е.— С. 526—528) — 139.

261 Маніхейство — одна з релігійних сект, які були розповсюджені на Сході і Заході, особливо в III і IV століттях. Вони являли собою суміш християнства і буддизму (“Маніхейство”.— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 36.— С. 541—543; “Маніхейство”.— Большая советская энциклопедия.— Т. 26.— Изд. 2-е.— С. 221) — 139.

262 Мова йде про римського папу Лева III, якого далі автор літопису називає “Лео Великий”, виявляючи, очевидно, до цього папи особистий пієтет. Однак іменування “Великий” було привласнено папі Леву I (440—461), який питання, що цікавило автора літопису, не торкався (“Лев — имя 13 пап”.— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 33.— С. 447) — 140.

263 Бароній Цезар, історик римсько-католицької церкви, фанатичний прихильник папізму (помер 30 червня 1607 року). Тут іде мова про твір Цезаря Баронія “Церковні літописи від р. Хр. до 1198 року”, в якому він виступив затятим прихильником і оборонцем прав та зазіхань папства (“Бароний”.— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 5.— С. 90) — 140.

264 Рабин, Равин, від “рав Авин” і Арабис від “рав Аши” — вавилонські вчені, яким належить остаточне упорядкування в 488—599 роках Талмуда в редакції або списку “Бавлі” (від Бавл — Вавилон). Тут автор літопису бажав, очевидно, провести паралель між боротьбою релігійних течій в християнстві і боротьбою подібних течій в іудействі, але цього задуму, як і літопису в цілому, він до кінця не довів (“Талмуд”.— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 64.— С. 542—548) — 140.

265 Аквила, Аквилія, грек-язичник з Синопа, який прийняв християнство, але потім був відкинутий від християнської общини за прихильність та пристрасть до астрології. Після цього він перейшов в іудейство, вивчив єврейську мову і переклав на грецьку мову Ветхий завіт. Жив він у II столітті нашої ери (“Аквила”.— Энциклопедический словарь / Изд. Ф. Брокгауза, И. Ефрона.— Т. 1.— С. 280) — 140.

СЛОВНИК ЗАСТАРІЛИХ, МАЛОВЖИВАНИХ ТА АКТОВИХ СЛІВ І ВИРАЗІВ

Абихмо — щоб ми

Альо — або, чи то

Анафема — відлучення від церкви за незгоду з її вченням, церковне прокляття

Анімушно — мужньо, стійко

Ано — але, тільки

Апарата — богослужбні приладдя

Армата — гармата

Арцибіскуп — католицький архієпископ

Байдак — річкове судно довжиною 45—60 м, шириною — 6—12 м

Барда, барта — невелика залізна сокира з зігнутим держакком

Барзо — дуже

Бецати — неправильна форма слова “обціяти”

Битний — наявний

Бихмо — щоб ми

Бігунка — понос, дизентерія

Біскуп — католицький єпископ

Блават — коштовна шовкова тканина

Борзо — скоро, швидко

Броїти — обурюватися, виступати проти існуючого порядку

Бурити — розоряти, руйнувати, скидати, валити

Баб, ваба — спокушування, чари

Вдатний — здібний, здатний

Ведлуг — згідно, відповідно (чому, до чого)

Вельце — дуже, вельми, набагато, значно

Венцей — більше

Взятися — вирушити, відправитися

Визичати — робити послугу, ставитися доброзичливо

Випадати — виходити, з'являтися несподівано, траплятися

Виповідати — висловлювати, розповідати

Віншовати, віншувати — поздоровляти, бажати щастя

Владика — слово, яким іменували єпископа

Влох — італієць

Восводство — крупна адміністративно-територіальна одиниця в давній і сучасній Польщі

Волати — кричати, кликати, благати

Вотувати — висловлювати думку, подавати голос, голосувати

Впадати — вторгатися, вламуватися, входити

Впрод — раніш, спочатку, перед цим

Всіяти — (від слова “всівати”) тут — вселяти, прищеплювати, насаджувати

Вшак же — однак, однак ж

Вшистка, вшитко — все, сповна, без залишків

Гайдуки — озброєна охорона і озброєні розсильні у магнатів

Гаківниця — ручна вогнепальна зброя з гаком біля приклада

Гарматне військо — військо, озброєне гарматами

Геєна — міфічне місце вічних посмертних страждань грішників, назва якого походить від долини Єнном або Гінном, поблизу Єрусалима, де приносилися людські жертви Молоху, богові сонця, вогню і війни

Гетьман великий коронний — найвище звання, що присвоювалось начальникові військових сил у давній Польщі. Литва мала свого великого гетьмана навіть після Люблінської унії 1569 року

Гетьман польний (польовий) — помічник і заступник великого гетьмана; він звичайно очолював вій-

- сько, що стояло на кордоні в полі для захисту від татар. Литва мала свого польного гетьмана
- Гміна, гмін* — адміністративна одиниця в Польщі, що відповідала волості в Росії; в Галичині — громада мешканців будь-якого населеного пункту, а також громада віруючих, прихильників одного якогось віросповідання
- Горій, горше* — гірше
- Господа* — будинок, господарство, іноді садиба будь-якої сім'ї
- Господар* — титул князів Молдавії і Волощини в період феодалізму
- Груб* (польське) — могила
- Деспект* — зневажання, неповага, презирство
- Дії* — історія, історичні твори
- Діло* — гармата
- Для* — із-за, через, з причини
- Доживотний* — довічний
- Дозорця* — доглядач, наглядач
- Доклад* — клопотання
- Драган* — драгун, кінний воїн, що за озброєнням і прийомами дій здатний також вести піший бій
- Дунай* — розлив води, взагалі велике скупчення води
- Екскузовати* — дати пояснення, скласти пробачення
- Елекція* — вибори, обрання
- Єзуїти* — монахи католицького ордену, заснованого в 1540 році Ігнатієм Лойолою
- Єничари* див. Яничари
- Єпископ* — керуючий єпархією, тобто церковною областю
- Же* — що (сполучник)
- Жеби* — щоб
- Жебисте* — щоб ви
- Живність* — харчі, продовольство, припаси
- Жовнір, жолнір* — солдат, ратник
- Заваровати* — забезпечити будь-що, укріпити, зміцнити, установити
- Запирати* — складати, укладати (угоду, договір)
- Заскочити* — захопити, піймати, заповігити
- Зась* — потім, але, же, но, а
- Зацний* — знатний, шановний
- Збродня* — повстання, заколот, непоко-ра
- Збурити* — розорити, зруйнувати
- Звитязтво* — перемога
- Здрайця* — зрадник, відступник
- Зезволити* — погодитися, дозволити
- Зіло* — дуже, вельми
- Зложити* (сейм) — скликати, зібрати
- Знаємий* — знайомий, близький
- Золки* (старопольське *ziolo, ziołko*) — зілля, запашна трава
- Золотий польський* — основна монета польських грошей, дорівнював 1/3 таляра, поділявся на 30 грошів
- Золотий червоний* — дорівнював двом талярам
- Иж* — що, але
- Иже* — так як, який, що
- Изложити* — відкинути, повалити
- Илекція* див. Елекція
- Илі би* — якби (сполучник)
- Имати* — брати, схопити, взяти
- Индей* — в іншому місці
- Интент* — намір, мета
- Интеррегнум* — безкоролів'я, міжцарів'я
- Кадук* — рід хвороби, народна назва диявола, чорта
- Калга, мурза* — титул старшого з братів кримського хана, який був його співправителем і наслідником
- Кам'яниця* — камінна будова
- Канцлер* — вищий сановник в Польщі, що зберігав державну печатку і наглядав за законодавством та судочинством; він же звичайно видав іноземними справами

Кафедра — підвишене місце в костьолі, з якого ксьондз виголошує проповіді

Каптелян — комендант замку; сановники, що засідали в сенаті шляхетської Польщі

Кварцяне військо — польське військо, що одержувало оплату з “кварти”, тобто з податку в розмірі четвертої частини прибутків з королівських маєтків

Кламця — наклепник, брехун

Клейноти — предмети, що служать ознакою влади

Кляштор — католицький монастир

Кобила — укріплення на підвищенні, палісад

Кокоший — курячий; кокоша війна — військова прогулянка, війна без битви

Колода — міра сипучих тіл різного об'єму залежно від місцевості; львівська колода дорівнювала 532 польським фунтам або 8 півміркам

Конвокація — сейм, який скликався в Польщі негайно після смерті короля і на якому висувалася кандидатура на короля

Кондиція — умова, положення

Конклюдовати — робити висновок, заключення; подавати вимоги

Конфедерація — змова, заколот проти короля або сенату в давній Польщі

Кон'юровати — зговоритися, вступити в змову

Корона — назва Польського королівства з часу об'єднання Польщі і Литви на Люблінському сеймі 1569 року в федеративну феодальну державу — Річ Посполиту

Коронний — назва осіб і установ, що в складі Речі Посполитої відносилися тільки до Польщі

Коски — пустощі, жарти, гра

Костьол — католицький храм, церква

Крайчий — сановник при дворі короля, який розрізував та сортував м'ясо для королівського столу. В XVI—XVII століттях це вже був лише почесний придворний титул, не пов'язаний з виконанням обов'язків слуги короля

Ксьондз — католицький священик

Куршак — глиняний посуд з вузькою шийкою

Леда-який — поганий, паскудний, мерзенний

Лежа — постій, квартирування військ, звичайно взимку

Ложати обозом — стояти військовим табором

Леч — але, та

Ляцький — польський

Маковиця — купол, баня церковної будови

Мандат — наказ, повеління

Меченосці — одна з назв Лівонського ордену

Митусь — лежати головами в різні сторони

Мнісі — монахи

Мор (мур) — епідемія, чума, смертоносна пошесна хвороба

Мур див. Мор.

Мурза — татарський князьок, спадковий старшина

Миша — католицьке богослужіння, обідня

Набарзі, найбарзі — більше всього

Навенцей, найвенцей — найбільше

Навіжати — відвідувати, навідуватися

Наїзд — напад, наскок, вторгнення

На тих міст — після того, зразу, негайно

Небожата (тут глузливо, іронічно) — бідолахи

Нігди — ніколи, ні в які часи

Ніжлі — ніж, як

Нілга — неможливо, не можна

Німаш — немає

- Ніц* — нічого
- Ніякись, ніякийсь* — якийсь, хтось
- Новини* — вид рукописного бюлетеня, газети, що почали виникати в кінці XVI — на початку XVII століть
- Обезпечитися* — бути поза небезпекою, вважати себе забезпеченим від будь-чого, не боятися будь-чого, не турбуватися
- Обітниця* — запевнення, обіцянка
- Обнятися, обійматися* — братися, погоджуватися, брати на себе зобов'язання, брати підряд
- Обоз* — тут це слово вжито в розумінні тимчасового укріпленого військового табору
- Оболокати* — надягати, убирати
- Овде* — там, туди
- Окрутний* — жорстокий, лютий, звірячий
- Орація* — святкове привітання, поздоровлення, складене спеціально з нагоди будь-якого торжества, привітальна промова
- Острожок* — укріплення, збудоване з загострених зверху стовпів, сторч щільно один біля одного закопаних в землю
- Отправувати* — учинити, виконати
- Паль, збивати на палю* — один з найжорстокіших способів страти людей, який шляхта широко застосувала для боротьби проти українських повстанців
- Паньство* — держава, престол
- Пахолки* — батраки, наймити; так само називалися зброєносці шляхтичів під час походів, на відміну від таборової челяді або звичайних прислужників. Пахолки брали також участь у битвах
- Перестятя* — припинення, перепинення руху, перетинання
- Перун* — грім
- Пінязі* — гроші
- Піхотою* — пішки
- Плюдри, плюндри* — штани, шаровари
- Поважне* — сміливо
- Повело* — удалось, пощастило
- Повинний* — залежний, підвладний
- Повіт* — адміністративно-територіальні одиниці, на які поділялися воеводства
- Повітря* — епідемія, пошесть
- Поводитися* — відбуватися, статися, творитися
- Поганий* — язичник; так польські магнати і шляхта іноді називали українців, росіян та білорусів, які не погоджувалися перейти в католицтво або погодитися на унію
- Подчаший, підчаший коронний* — придворний чин у давній Польщі досить високого рангу; подавав королю чашу з вином під час торжеств
- Позволення* — дозвіл, виявлення волі старшого
- Поле ставити* — розміщуватися табором для військових дій
- Полумірок* — половина восьмими або мірки; дорівнювався двом четверикам
- Поручник* — службова особа, що виконувала різні доручення, помічник
- Посполите рушення* — загальне поголовне ополчення шляхти, що оголошувалося польськими королями у випадках крайньої небезпеки для держави
- Посполитий* — загальний, народний, громадський; також — простий, простолюдний, селянський
- Потенжне* — сильно, міцно
- Потикатися* — вступити в сутичку з ворогом або в бій, зіткнутися
- Потичка* — сутичка, зіткнення, битва
- Потреба* — бій, сутичка
- Потрутити* — штовхнути, кинути, звалити
- Потуга* — сила, могутність

Потягнути — рухатися, пересуватися
Пошарпати — пограбувати, обібрати
През — через
Переставати — припиняти військові дії, погоджуватися на що-небудь
Привернення — повернення, відновлення
Приморки — епідемія, чума, смертоносна пошесть
Припоминатися — нагадувати про що-небудь, добиватися виконання обіцянки
Приступовати — вступати, входити
Приста — наближення, прихід, появлення
Пришлий (від польського *przeszły*) — минулий, що пройшов, проминув
Прот — настоятель церкви, ігумен монастиря
Пункти — статті, умови, вимоги
Райця, радця — радник ратуші, магістрату
Райчина — дружина райці
Ратуша — будинок міського управління, саме управління
Рачій — вірніш, краще, точніше
Ребелізувати — підняти повстання
Регіментар — командир, полковник, начальник війська
Ресстровий — особа, записана в списки козацького війська
Рокош — невдоволення, хвилювання, бунт; повстання шляхти проти короля або сенату
Рура — труба
Русь, русін — руський; також — православний, українець тощо
Рушення — ополчення, мобілізація
Селедявка — оселедець
Сермяга — каптан або свита з дешевого сірого сукна
Сиріч — тобто, себто
Смо — ми є
Староста — довічне звання, що приласнювалося польськими королями

магнатам за заслуги; королівський намісник в давній Польщі, пізніше управитель королівщини, маєтків, що належали королю
Староство — податок на користь старости
Стати обозом — розташувати війська в бойовій готовності
Столець — місце в приміщенні для засідань
Стратегма, стратагема — військова хитрість
Стрільниця — укріплення, з якого стріляють
Строфовати — виговорювати, докоряти, соромити
Таляр, талер — крупна срібна монета, що дорівнювала трьом польським золотим або 90 грошам
Танє — дешево
Товариство — начальницький склад польського війська
Трапити — створити нестерпні умови, досаждати, мучити
Убо — тому, через то
Універсал — указ, грамота з оповіщенням про якусь подію або з розпорядженням військового чи адміністративного характеру
Упоминати — попереджувати, застерігати
Уфанє, уфність — надія, упевненість, сподівання
Фараон — назва єгипетського царя
Фрауцимер (з німецького) — покоївка королеви
Хлопство — зневажлива назва шляхтою селян та інших залежних осіб і бідноти взагалі
Хорогва, корогва — прапор, загін війська
Хорунжий, коронний — у давній Польщі охоронець великого військового прапора або королівського штандарту

Цесар — титул імператора так званої Священної Римської імперії германського народу, а пізніше австрійського; на Україні так називали і турецького султана

Чата — розвідувальний загін, роз'їзд, дозор

Чауш — придворний, царедворець в султанській Туреччині, гонець

Чекан — ручна зброя, у якій з одного боку була сокира, а з другого — молоток з дерев'яним державом завдовжки близько метра; водночас був ознакою начальницького стану

Червоний золотий див. Золотий червоний

Чистець — “чистилище”, очищаючий вогонь, якому, за вченням католиць-

кої церкви, піддаються душі померлих

Шати — коштовний одяг

Шидерство — глум, знущання, глузування

Шляхта — дворянство, привілейований стан у феодальній Польщі

Шпіг — розвідник

Юж — вже

Юм — їм

Яничари, єничари — відбірне привілейоване турецьке піше військо, утворене турецьким султаном Урханом в XIV столітті і скасоване Мухмудом II у 1826 році

Яти — брати, взяти

ЗМІСТ

Переднє слово до читачів	3
Галицько-Волинський літопис	5
Львівський літопис	169
Острозький літописець	201
Коментарі	219
Список застарілих маловживаних та актових слів і виразів	248

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС

Художник *Мирон Яців*
Редактор, коректор *Катерина Зозуляк*

Здано до набору 01.07.94. Підписано до друку 12.12.94. Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір друкарський. № 1. Гарнітура таймс. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 14.88. Умовн.-фарб. відб. 14. Зам. 625-4.
Ціна регульована

Видавниче підприємство “Червона Калина”
Львів, вул. Мечнікова, 27 “А”.

Львівська книжкова фабрика “Атлас”
290005, Львів, вул. Зелена, 20.

